

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

НАУКОВИЙ ВІСНИК

*МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Засновано 1999 р.

№ 3 (62)

вересень 2018

Том 1

Внесено до Переліку фахових видань України
(наказ МОН України від 29.12.2014 р. № 1528)

Миколаїв
МНУ імені В. О. Сухомлинського
2018

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 9 від 29 листопада 2018 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Валерій БУДАК** ректор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, академік НАПН України, доктор технічних наук, професор (голова редакційної колегії);
- Тетяна СТЕПАНОВА** декан факультету дошкільної та початкової освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Україна), доктор педагогічних наук, професор (головний редактор);
- Ірина КАРДАШ** доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Україна), кандидат педагогічних наук (відповідальний секретар).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

- Акматалі АЛІМБЕКОВ** завідувач кафедри педагогіки Киргизо-Турецького університету «Манас» (м. Бішкек, Киргизька республіка), доктор педагогічних наук, професор;
- Гульзаміра БАУБЕКОВА** головний науковий співробітник Національної академії освіти імені Ібрая Алтинсаріна (м. Астана, Республіка Казахстан), доктор педагогічних наук, професор;
- Алла БОГУШ** завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (Україна), академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;
- Володимир ГЛАДИШЕВ** професор кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Україна), доктор педагогічних наук;
- Барбара КЕДЗІЕРСЬКА** професор Інституту Наук про виховання Краківського педагогічного університету імені Комісії національної освіти (м. Краків, Польща), доктор педагогічних наук, професор;
- Василь КРЕМЕНЬ** професор президент Національної академії педагогічних наук України, академік НАПН України, доктор філософських наук, професор;
- Олександр ЛЯШЕНКО** академік-секретар Відділення загальної середньої освіти НАПН України, академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;
- Олександра САВЧЕНКО** головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;
- Анатолій СИТЧЕНКО** проректор із науково-педагогічної роботи Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Україна), доктор педагогічних наук, професор;
- Ірина СУРІНА** завідувач кафедри соціології Поморська академія у Слупську (м. Слупськ, Польща), доктор соціологічних наук, професор;
- Ольга СУХОМЛИНСЬКА** головний науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (Україна), академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;
- Олена ТРИФОНОВА** завідувач кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Україна), доктор педагогічних наук, професор;
- Мухіддін ХАЙРУДДІНОВ** завідувач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (Україна), доктор педагогічних наук, професор.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Ірина Княжева** професор кафедри дошкільної педагогіки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук, професор;
- Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО** головний науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент

Н 34 **Науковий вісник** Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. – № 3 (62), вересень 2018. – Т. 1. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. — 190 с.

ISSN 2518-7813

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Василь Сухомлинський – від пізнання дитини до створення освітньо-виховної системи», в яких висвітлено питання розвитку і саморозвитку особистості як чинника діяльності освітнього закладу, систематизовано педагогічні погляди Василя Сухомлинського щодо культурно-інформаційного простору як складника педагогічної системи, професійного й особистісного розвитку педагога в умовах реформування Нової української школи.

Видання адресовано науковцям, педагогам, учителям-методистам, студентам педагогічних спеціальностей.

УДК 37
ББК 74

ЗМІСТ

ОКСАНА АДАМЕНКО	Компаративний аналіз педагогічних ідей вальдорфської педагогіки Р. Штайнера та гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського.....	7
МАРІЯ БЕРЕГОВА	Формування образу вчителя інклюзивного класу в творчості В. О. Сухомлинського	12
АЛЛА БОГУШ	Дитиноцентризм Василя Сухомлинського в педагогічному вимірі століття	17
НАТАЛІЯ БОНДАРЕНКО	Використання спадщини В. Сухомлинського у формуванні основ духовних цінностей старших дошкільників	22
ВАЛЕРІЙ БУДАК	Патріотичне виховання молоді крізь призму ідей Василя Сухомлинського	27
НАДІЯ ГОЛУБИЦЬКА	Основні функції етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музики в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	31
ІРИНА ДАНИЛЬЧЕНКО	Підготовка майбутніх вихователів до формування навичок сталого розвитку в дітей дошкільного віку засобом творів В. Сухомлинського	35
А. М. ІЩЕНКО	Етнокультурний простір як фактор соціалізації дітей за В. О. Сухомлинським	41
ОЛЕКСАНДРА КАЗАНЖИ	Виховання почуття патріотизму студентської молоді на основі педагогічних ідей В. О. Сухомлинського	47
НАДІЯ КАЛІНІЧЕНКО	Навчання обдарованих учнів у дидактичній системі Василя Сухомлинського	51
ІРИНА КАРДАШ, ТЕТЯНА ЛУШПАЙ	Виховання духовності дітей старшого дошкільного віку за художніми творами В. О. Сухомлинського	57
СВІТЛАНА КАРСКАНОВА	Психологічне благополуччя особистості сучасного педагога як втілення ідей В. О. Сухомлинського про щасливого педагога.....	63
ОЛЕКСАНДР КІМ	Музично-естетичне виховання в освітніх системах В. О. Сухомлинського і Республіки Корея	68
НАДІЯ КІЧУК	Педагогіка партнерства із сім'єю у контексті сухомлиністики	75
АНАТОЛІЙ КУЗЬМІНСЬКИЙ	Генеza людиноцентричної педагогіки – від афінської виховної системи до китайської концепції менеджменту щастя.....	79
АНЖЕЛІКА КУРЧАТОВА	Формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку на засадах ідей В. О. Сухомлинського	85
МАРИНА МАШОВЕЦЬ, АНТОНІНА КАРНАУХОВА	Цінності буття дошкільного дитинства в літературній спадщині В. О. Сухомлинського	90

ВАЛЕНТИНА МУСІЄНКО-РЕПСЬКА	Засоби естетичного виховання молоді в педагогічній спадщині В. Сухомлинського	95
ОЛЕКСАНДР НАРОВЛЯНСЬКИЙ	Туризм і краєзнавство в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	100
АНАТОЛІЙ НАТОЧІЙ	Виховна система Василя Сухомлинського: від школи навчання до школи самореалізації особистості	104
ОКСАНА ОЛЕКСЮК	Формування якостей лідера-патріота в учнівській молоді за системою В. О. Сухомлинського	109
ОЛЕНА ПАВЛОВА	Принцип партнерства у педагогічній системі В. Сухомлинського	114
ЛЮБОВ РЕХТЕТА	Підготовка майбутніх фахівців початкової ланки освіти до впровадження ідей формування здорового способу життя (за педагогічною спадщиною В. О. Сухомлинського).....	118
МАРИНА РОГАЧКО	Василь Сухомлинський: від творчого вихователя – до творчого вихованця	123
НАТАЛЯ САВІНОВА, ДМИТРО БОРУЛЬКО, ІРИНА КОРНІЄНКО	Здоров'язбережувальна концепція В. Сухомлинського і превентивна логопедія	129
СВІТЛАНА СЕМЧУК	Актуальність педагогічних ідей Василя Сухомлинського у становленні дитинства в сучасному інформаційному суспільстві	134
ІРИНА СЕРЕДА, ЄВГЕНІЙ ЗБИШКО	Інклюзивне навчання в системі педагогічних поглядів В. О. Сухомлинського	140
ОЛЕКСАНДРА СОКОЛОВСЬКА	Освітньо-виховний простір як середовище формування особистості дітей старшого дошкільного віку з погляду В. О. Сухомлинського	145
НІНА СТЕЛЬМАХ	Психолого-педагогічні умови організації науково-дослідницької діяльності студентів в контексті педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського	150
ТЕТЯНА СТЕПАНОВА	Розвиток соціальних умінь і навичок у дітей передшкільного віку в педагогічному вимірі Василя Сухомлинського	155
СВІТЛАНА СУРГОВА	Виховна система В. О. Сухомлинського як основа формування моральних якостей майбутніх фахівців	159
СВІТЛАНА ТЕСЛЕНКО	Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в контексті педагогіки Василя Сухомлинського.....	165
АЛЛА ТИМЧЕНКО	Багаторічна дружба та наукова співпраця видатних українських педагогів В. О. Сухомлинського і М. М. Грищенка	170
МУХІДДІН ХАЙРУДДІНОВ	Вплив народної педагогіки на педагогічну творчість В. О. Сухомлинського	173
ОЛЕНА ЦАРЕНКО, АРТЕМ КРИВЦОВ	Життя та педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського у сучасній нумізматиці і фалеристиці України	178
ЛАРИСА ШЕВЧУК	Від читання тексту – до текстотворення (за матеріалами педагогічної спадщини В. Сухомлинського)	181
ЛІ ЯН	Розвиток емоційної чутливості майбутнього вчителя музики у творчому надбанні В. О. Сухомлинського	186

CONTENTS

OKSANA ADAMENKO	Comparative analysis of pedagogical ideas of waldorf education of R. Steiner and humanistic education of V. O. Sukhomlynsky	7
MARIA BEREGOVA	Image of inclusive class teacher formation in the works of V. O. Sukhomlynskyi	12
ALLA BOGUSH	Vasily Sukhomlinsky Childcenterdness in the pedagogical dimension of the century.....	17
NATALIA BONDARENKO	Use of V. Sukhomlynsky's heritage in formation of the basis of the spiritual values of senior preschool children	22
VALERII BUDAK	Patriotic education of young people crossing the prize of Vasil Sukhomlinski ideas.....	27
NADIYA GOLUBITSKA	The main functions of the ethnopedagogical culture of the future music teacher in the pedagogical heritage of V. A. Sukhomlinsky	31
IRYNA DANYLCHENKO	Future teachers' training to formation of skills focused on sustainable development of preschoolers by means V. Sukhomlynskyi works.....	35
A. M. ISHCENKO	Ethnocultural space as factor of children socialization according to V. O. Sukhomlinsky	41
OLEXANDRA KAZANZHY	The up-bringing of student youth's patriotism on the basis of V. O. Sukhomlynsky's ideas	47
NADIYA KALINICHENKO	Teaching Gifted Students in the Didactic System of Vasily Sukhomlinsky.....	51
IRYNA KARDASH, TETIANA LUSHPAY	The upbringing of the spirituality of senior preschool age children on the artistic works of V. O. Sukhomlynskyi.....	57
SVETLANA KARSKANOVA	The psychological well-being of personality of the modern teacher as the implementation V. O. Sukhomlinsky's ideas about the happiness of teacher.....	63
OLEXANDER KIM	Music and aesthetic education in educational systems V. O. Sukhomlinsky and the Republic of Korea.....	68
NADIA KICHUK	Pedagogy of partnership with the family in the context of a sukhomlynystics	75
ANATOLIY KUZMINSKY	Genesis of human-centered pedagogy – from the athenian educational system to the chinese concept of happiness management	79
ANGELIKA KURCHATOVA	Formation of moral and ethical sphere of preschool age children on the basis of ideas V. O. Sukhomlynsky	85
MARINA MASHOVETS, ANTONINA KARNAUKHOVA	The values of the preschool childhood in the literature heritage of V. O. Sukhomlinsky.....	90
VALENTYNA MUSIENKO-REPSKAYA	Means of aesthetic education of children and young people in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky	95

OLEXANDER NAROVLYANSKY	Tourism and Local History Studies in the Pedagogical Heritage of V. O. Sukhomlinskyi	100
ANATOLIY NATOCHYI	Vasil Sukhomlinskyi system of education: from teaching school to person self-realization school.....	104
OKSANA OLEKSYUK	Formation of qualities of leader-patriot in udhr men by the system of V. O. Sukhomlinsky	109
OLENA PAVLOVA	Principle of partnership in V. Sukhomlinsky's pedagogical system	114
LIUBOV REHTETA	Training the elementary school future specialists for the implementation of ideas of healthy lifestyle formation (according to the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinskyi)	118
MARYNA ROGACHKO	Vasyl Sukhomlinskyi: from a creative educator to a creative boarder.....	123
NATALIIA SAVINOVA, DMYTRO BORULKO, IRYNA KORNIENKO	Helth and safety concept V. Sukhomlinsky and privalental logo ape.....	129
SVETLANA SEMCHUK	Actuality of Vasyl Sukhomlinsky's pedagogical ideas in the formation of childhood in the modern information society.....	134
IRYNA SEREDA, YEVGENII ZBYSHKO	Inclusive education in the system of pedagogical views of V. A. Sukhomlinsky.....	140
OLEXANDRA SOKOLOVSKA	Educational and upbringing space as the environment for the personality of senior preschool age children formation from the view of V. O. Sukhomlinskyi.....	145
NINA STELMAKH	Psychological and pedagogical conditions of organization of students research activity in the context of V. O. Sukhomlinskyi pedagogical heritage	150
TETIANA STEPANOVA	Social skills and behaviour development of preschool children in the pedagogical dimension of Vasyl Sukhomlinsky	155
SVETLANA SURGOVA	V. O. Sukhomlinsky educational system as a basis for the formation of moral qualities of future specialists.....	159
SVETLANA TESLENKO	National-Patriotic education of preschool children in the context of pedagogy of Vasily Sukhomlinsky.....	165
ALLA TYMCHENKO	Longstanding friendship and scientific cooperation of prominent Ukrainian educators V. O. Sukhomlinsky and M. M. Gryshchenko	170
MUKHIDDIN KHAIRUDDINOV	The influence of folk pedagogy on the pedagogical creativity of V. A. Sukhomlinsky.....	173
OLENA TSARENKO, ARTEM KRYVTSOV	Life and pedagogical activity of V. O. Sukhomlinskyi in modern numismatics and faleristics of Ukraine	178
LARYSA SHEVCHUK	From reading – to textback (based on the materials of the pedagogical heritage V. Sukhomlinsky)	181
LI YANG	The development of the emotional sensitivity of the future music teacher in the creative heritage of V. A. Sukhomlinsky	186

УДК 37.091.4 В. Сухомлинський

Оксана АДАМЕНКО

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна
e-mail: adamenkooksana76@gmail.com

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ Р. ШТАЙНЕРА ТА ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті здійснено компаративний аналіз педагогічних ідей вальдорфської педагогіки, заснованої Р. Штайнером і гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського. Даний аналіз сприятиме більш глибокому вивченню дисципліни «Вальдорфська педагогіка», що викладається студентам факультету дошкільної та початкової освіти. Виділено основні ідеї, що потребують порівняльного аналізу: філософські концепції: антропософія Р. Штайнера і гуманістична концепція В. О. Сухомлинського; ідея свободи; природа основний засіб навчання; формування всебічно розвинутої особистості; вікова періодизація та ритми життя; колегіальне самоуправління школою, взаємодія школи, сім'ї і громадськості щодо організації діяльності учнів; підготовка вчителя.

Ключові слова: компаративний аналіз, вальдорфська педагогіка, гуманістична педагогіка, антропософія, вікова періодизація, ритми життя, колегіальне самоуправління, підготовка вчителя.

Суттєві зміни в сучасній освіті зумовлені розвитком українського суспільства на засадах демократизації, гуманізації та європейської інтеграції. Поруч з традиційними освітніми системами виникають альтернативні, що сприяє адаптації здобутків зарубіжної і вітчизняної педагогічної думки до постійно зростаючих потреб в освітній галузі.

Реалізація сучасної стратегії розвитку освіти в Україні потребує аналізу світового педагогічного досвіду гуманістичної орієнтації, зокрема передового досвіду вальдорфської школи заснованої Р. Штайнером, яку ЮНЕСКО визнало школою XXI століття, завдяки тому, що вона на практиці реалізує цілі й ідеали гуманістичної педагогіки [1].

Критичне вивчення теорії і досвіду вальдорфської педагогіки необхідне з точки зору перспективи входження й інтеграції України до західно-європейського освітнього простору. Але розвиток освіти в Україні в контексті європейських і світових тенденцій повинен відбуватися за умови врахування особливостей нашого суспільства, тих специфічних завдань, які стоять перед освітою України на сучасному етапі.

Системний підхід до вивчення і використання ідей і досвіду вальдорфської педагогіки у сучасній національній школі відкриває можливості для реалізації гуманістичного національного виховання, на основі компаративного аналізу поглядів Р. Штайнера і В. О. Сухомлинського.

У 90-х роках ХХ століття, разом з відкриттям першої школи в Україні (м. Одеса, 1993 р.), спостерігається значний інтерес дослідників до вивчен-

ня різних аспектів діяльності вальдорфських шкіл, а також підготовка ґрунтовних дисертаційних досліджень філософських, соціальних та педагогічних ідей Р. Штайнера.

Наукові засади вальдорфської педагогіки стали предметом дисертаційних досліджень таких вітчизняних науковців: О. М. Іонова досліджувала науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки [1]; А. М. Растрігіна розкрила ідеї вальдорфської педагогіки у системному аналізі теорій вільного виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці кінця ХІХ – першої половини ХХ століття; В. В. Новосельська обґрунтувала провідні ідеї естетичного виховання учнів у вальдорфських школах; С. В. Гозак здійснила гігієнічну оцінку впровадження вальдорфської педагогічної технології в загальноосвітніх навчальних закладах України; С. Є. Лупаренко розкрила особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки; О. М. Лукашенко обґрунтувала проблеми збереження здоров'я молодших учнів у вальдорфській педагогіці; Литвин Л. В. обґрунтувала організаційно-педагогічні умови адаптації ідей вальдорфської педагогіки до діяльності української школи [2].

Основні ідеї вальдорфської педагогіки також висвітлено і у статтях провідних вітчизняних науковців: О. Р. Боделан, В. М. Зоц, С. Г. Краморенко, В. В. Павленко, О. А. Удода, В. А. Усачова.

Однак, компаративного аналізу ідей вальдорфської педагогіки Р. Штайнера і гуманістичної

педагогіки В. О. Сухомлинського, який було б реалізовано на рівні теоретичного осмислення й узагальнення їх педагогічних ідей не було здійснено.

Вибір теми даного дослідження зумовлений рядом передумов.

По-перше, при викладанні курсу «Вальдорфська педагогіка» для студентів факультету дошкільної та початкової освіти постає нагальна проблема здійснення ґрунтовного аналізу концептуальних основ вальдорфської школи.

По-друге, активне впровадження ідей альтернативної вальдорфської педагогіки у дошкільних та загальноосвітніх закладах потребує глибокого дослідження організаційно-педагогічних умов діяльності вальдорфських шкіл.

По-третє, компаративний аналіз гуманістичних ідей Р. Штайнера і В. О. Сухомлинського дасть можливість глибше дослідити цей феномен педагогічної думки.

Отже, виникає потреба у здійсненні компаративного аналізу, а саме, реалізації комплексного порівняння педагогічних ідей вальдорфської педагогіки Р. Штайнера і гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського.

Компаративістика – це наука, що ґрунтується на дослідженні спільних характеристик різноманітних феноменів людського буття. Компаративний аналіз у педагогіці – це метод дослідження розвитку освіти за допомогою уявного її поділу на складові елементи, причому кожна складова аналізується окремо у межах єдиного цілого, наприклад, системи освіти. Для здійснення компаративного аналізу проблеми нами обрано порівняння за концептуальними ознаками. Цей прийом компаративного аналізу є найбільш технологічним, оскільки дозволяє розкрити особливості концептуальних положень двох педагогічних напрямів, що сприятиме глибокому аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Мета статті – на основі цілісного аналізу поширення й впровадження провідних ідей вальдорфської педагогіки в Україні здійснити компаративний аналіз педагогічних ідей вальдорфської педагогіки Р. Штайнера і гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського.

Відповідно до мети визначено основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати провідні ідеї вальдорфської педагогіки Р. Штайнера в контексті сучасної освіти.
2. Розкрити концептуальні основи гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського.
3. Здійснити компаративний аналіз концептуальних ідей вальдорфської педагогіки Р. Штайнера і гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського.

Перше знайомство з системою організації вальдорфських шкіл формує уявлення про зовсім нові умови організації навчання, які суттєво відрізняються від сучасної системи освіти в Україні. Але детальний аналіз концептуальних основ вальдорфської педагогіки дає підстави зробити висновки, що вони мають багато спорідненого з сучасною освітньою системою, побудованою на засадах гуманістичної педагогіки. Створені Р. Штайнером і В. О. Сухомлинським школи були близькі за своєю сутністю і у сукупності становили цілісні педагогічні системи.

Для здійснення компаративного аналізу необхідно виділити ті концептуальні положення, що лежать в основі педагогічних систем і які стануть фундаментом нашого дослідження. Серед основних виділимо наступні:

- філософські концепції: антропософія Р. Штайнера і гуманістична концепція В. О. Сухомлинського;
- ідея свободи;
- природа основний засіб навчання;
- формування всебічно розвинутої особистості;
- вікова періодизація та ритми життя;
- колегіальне самоуправління школою, взаємодія школи, сім'ї і громадськості щодо організації діяльності учнів;
- підготовка вчителя.

Порівняльний аналіз даних положень дасть можливість глибше зрозуміти особливості розвитку західноєвропейської і вітчизняної освіти та педагогічної думки.

В. О. Сухомлинський одним із перших у радянській педагогіці свого часу став розробляти гуманістичні традиції вітчизняної та світової педагогічної думки. У роботі «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості» він пише про те, що «кожна людина вже в роки дитинства й особливо в отрочстві й ранній юності повинна досягти щастя повноти свого духовного життя, радості праці та творчості» [3].

Універсальність запропонованої В. О. Сухомлинським гуманістичної педагогіки, орієнтованої на особистісний розвиток кожного підростаючого громадянина країни. У центрі гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського – дитина з її реальним духовним світом – самоцінна, складна, духовна особистість, яка постійно розвивається. Поєднання значної теоретичної роботи і практичного досвіду виховання дало можливість створити таку гуманістичну виховну систему, засновану на визнанні особистості, яка розвивається, вищою соціальною цінністю.

Антропософія Р. Штайнера є процесом розуміння й пізнання, вона виникає в людині як

«потреба серця», «усвідомлення своєї людяності». Отже, антропософію він тлумачив як шлях, притаманний людині. Її завдання полягає в тому, щоб дати не фрагмент наукового дослідження, а найповніше, цілісне уявлення про суть людини, тобто істину. Цю істину він вбачав у пізнанні прихованої закономірності «реально-духовного світу». В антропософському розумінні людина – це маленький космос, а космос це велика людина. Світ, природа та історія точно відображають людину, а людина поєднує в собі світ, природу та історію в мініатюрі. Людина, за твердженням Р. Штайнера, має не лише чуттєво видиме фізичне тіло, а й надчуттєві органи ефірне тіло, астральне тіло і «Я»-тіло.

Концепт людини – центральний у теоріях обох педагогів. Р. Штайнер і В. О. Сухомлинський – представники різних течій та різних етапів розвитку педагогічної думки, проте цінним у їх концепціях було цілісне бачення людини як єдності розуму, душі і тіла.

Ідея свободи. Провідна ідея теорії Р. Штайнера – вільна педагогіка, яка не знає соціального, релігійного, національного поділу. Педагогіка, покликана розвивати природні задатки дитини, її внутрішню свободу й гідність. Свобода у Р. Штайнера це основна цінність людини і головна умова його творчого духовного життя. Свобода повинна бути в центрі виховання і освіти людини. Свобода для отримання освіти представників різних класів, релігійна толерантність, расова рівність, гендерне рівноправ'я.

Досліджуючи проблеми свободи, Р. Штайнер в основній своїй філософській праці «Філософія свободи» доходить висновку, що саме творча свобода є провідною характеристикою людського буття й гармонійного розвитку людини.

У працях В. О. Сухомлинського поняття «педагогіка свободи» або «вільне виховання» відсутні. Але при глибокому вивченні праць ми виявили велику увагу педагога до проблеми свободи і її бачення як свободи вибору, творчості самореалізації.

Поняття свободи педагог асоціює з відповідальністю і обов'язком. У «Листах до сина» він пише: «Треба тонко відчувати три речі: можна, не можна і треба. Той хто відчуває ці речі має найважливішу особливість громадянина – почуття обов'язку. Обов'язок – це свобода в дії, це одухотворення людських вчинків благородною ідеєю – в ім'я чого я і роблю це...» [3, 624].

Цінним у спадщині видатних педагогів є те, що вони обґрунтували ідею свободи як засобу виховання і формування повноцінної особистості.

Природа – основний засіб навчання. У вальдорфській школі виняткове значення надається

педагогічному впливу довкілля. Вальдорфські вчителі прагнуть поглибити в дітей почуття зв'язку з природою. Їхнє кредо: «Те, що добре для природи, завжди добре й для людей». Тому дітей учать жити у співробітництві й злагоді зі світом природи. Це навчання включає: емоційний рівень – любов до природи; науковий – розуміння природних процесів; рівень вчинків – дійова турбота про довкілля. Все, що оточує дитину у вальдорфських закладах, повинно бути вготовлено з природних матеріалів. Жодної хімії і штучних матеріалів. Навіть іграшки, якими грає дитина у вільний час і додатковий матеріал на заняттях виготовлені з гілок і стволів, шишок, каштанів, жолудів. Для ліплення використовують або глину, або підфарбовують віск.

Ці ідеї є дуже близькими і для В. О. Сухомлинського, він пише: «Краса природи загострює сприйняття, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями. Треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи з безмежним багатством явищ з невичерпною красою» [3, 55].

Триста сторінок «Книги природи», про які пише В. О. Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям» – це захоплюючі уроки розвитку дитячої думки в зелених класах. Створення «Книги природи» дуже близьке створенню власних зошитів-підручників у вальдорфській школі. Через занурення у сутність явищ і відтворення на сторінках власних підручників результатів спостереження за явищами природи. В. О. Сухомлинський підкреслював, щоб засвоєння перших істин було не за підручником, а з джерел природи, що найвірніше сприяє розвитку особистості.

Вражає схожість ідей двох педагогів на процес пізнання, який починається із живого споглядання процесів в природі і чуттєвого сприйняття, що є необхідною передумовою розвитку абстрактного мислення дитини.

Формування всебічно розвинутої особистості. Ідея виховання всебічно і гармонійно розвинутої особистості є стрижнем педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. Основні сторони гармонійно розвинутої особистості – це «моральна, ідейна, громадянська, розумова, творча, трудова, естетична, емоційна, фізична досконалість» [3, 78].

Р. Штайнер також писав про гармонію складових розвитку особистості дитини: «завдання виховання, в духовному сенсі, полягає в тому, щоб правильним чином зв'язати душу з тілом. Вони повинні перебувати в гармонії, повинні бути один з одним узгоджені...» [4, 16].

Ці цитати видатних педагогів доводять спільність їх поглядів на цілісність і гармонійність

формування особистості дитини. Велику увагу обидва педагога приділяли естетичному і трудовому вихованню особистості.

Вікова періодизація. Ритми життя. За Р. Штайнером організація життя дитини повинна бути зорієнтована на психофізичні та біологічні ритми живої душі – ритм дихання, сну і денної діяльності, ритм тижня, пори року. Згідно з вченням Р. Штайнера, розвиток дитини умовно поділяють на три семирічні стадії, кожна з яких потребує іншого підходу від вихователя чи вчителя: від народження до 7 років; від 7 до 14 років; від 14 до 21 років.

Перші сім років життя дитини виховання волі дитини і ключове слово для вихователів, батьків і вчителів «Я сам». У сім років настає глибока криза в розвитку дитини зміна молочних зубів. Р. Штейнер вчить обережно ставитись у цей період до її психофізичного ресурсу і категорично забороняє до настання семи років нав'язане інтелектуальне навантаження математику, читання, письмо. Через приклад в дошкільному віці – до створення свободи і недоторканості інших людей.

З 7 до 14 років, стверджують вальдорфські педагоги, дитина навчається через оповідь та заняття мистецтвом, які розвивають сферу почуттів. Тут завдання вчителя – донести до учнів, що світ – прекрасний. Через авторитет до почуття впевненості у житті та вміння співпрацювати з різними людьми на демократичних засадах.

Після 14 років діти пізнають світ переважно через власні судження і критичне мислення. У старших класах вальдорфської школи учні мають відчуття, що світ – правдивий. У це семиріччя відбувається розвиток мислення, і головне у вихованні «пошук істини, рух до правди». Через освіту до поглибленого інтересу до світу і до життя оточуючих людей.

Згідно вікової періодизації існує заборона ранньої інтелектуалізації та навчання, що досягається обмеженням навчання до семи років.

В. О. Сухомлинський один з перших запропонував у своїй книзі «Серце віддаю дітям» розпочинати навчання дітей з шестирічного віку. Ідея більш раннього навчання дітей реалізувалася у «школі радості». При цьому педагог враховував образність і пластичність дитячого мислення та емоційну збудливість думки. Це була школа не зазубрювання і натаскування, а школа з уроками «живої думки» дітей.

Отже, В. Сухомлинський і Р. Штайнер надавали важливого значення перехідному періоду від 6 до 7 років. Системи підготовки включала розвиток дітей серед природи. Розвиток здатності до кольорового та просторового відчуттів. В. О. Сухомлинський пропонував дітям відчувати і емоцій-

но переживати різноманітність кольорів і відтінків у природі. У вальдорфській школі стимулюють сприймати кольори всіма органами чуття. Спільним для обох педагогів було використання казки як основного засобу навчання у цей період. Обидва педагоги пропонують розвивати психофізичні ресурси дитини через природу і врахування індивідуальних можливостей.

Колегіальне самоуправління школою, взаємодія школи, сім'ї і громадськості щодо організації діяльності учнів. Родинне виховання і єдність школи і сім'ї є основою діяльності Павлиської школи. Як вважав В. Сухомлинський батьки повинні вчитися стільки ж років у батьківській школі як і діти. У «Батьківській педагогіці» він розробляє цілісну концепцію взаємозв'язку родини, школи і громадськості на глибокому народному підґрунті.

Структура управління ж у вальдорфській школі, на думку Р. Штайнера, повинна відповідати принципам гуманізації та демократизації управління й заснована на внутрішньому колегіальному самоврядуванні, яке базується на: дотриманні ідеалів і гнучкості, відповідальності та єдності, що знайшли своє відображення в педагогічному самоуправлінні, та здійснюються колегією вчителів та батьків на конференціях. Конференція складається з трьох різних частин, що відображає якісно різні сфери діяльності освітньої установи – педагогічну, адміністративно-організаційну і фінансову. Важливою ознакою вальдорфської школи є тісна співпраця з батьками. Їхній ентузіазм у заснуванні й підтриманні діяльності школи не менш значущий, ніж ентузіазм учителів.

Підготовка вчителя. Індивідуальність учителя розглядається В. Сухомлинським в аспекті носія культурних у поєднанні з національними і загальнолюдськими цінностями.

При цьому успішна особистість учителя пов'язана у нього з поняттям «хороший учитель» який:

- «по-перше, любить дітей, вірить у них, знаходить радість у спілкуванні з ними, переймається дитячими радощами і прикрощами;
- по-друге, добре знає свій навчальний предмет, слідкує за новітніми відкриттями, дослідженнями, досягненнями, оскільки «чим багатші знання педагога, тим яскравіше розкривається його особисте ставлення до знань, науки, книги, розумової праці, інтелектуального життя»;
- по-третє, знає психологію і педагогіку, здатен розуміти і відчувати дитину, найтонші сфери духовного життя особистості, яка формується, розум, почуття, воля, переконаність, самосвідомість;

- по-четверте, досконало володіє вміннями у тій чи іншій трудовій діяльності, «майстер своєї справи», перший найважливіший світоч інтелектуального життя, який пробуджує в дитини жадобу до знань, любов до науки, культури, освіти, гаряче поривання до невпинного духовного росту й удосконалення [3, 15].

Вальдорфський педагог – приклад для наслідування, рольова модель поведінки. Настрій, інтелект, душевний стан – це все впливає на дитину, вірив Р. Штайнер. Дуже високі вимоги ставляться до професіоналізму вальдорфських вчителів, оскільки силі впливу особистості вчителя на дітей і батьків надається великого значення. Учителі мають бути добре естетично підготовлені: уміти малювати, грати на музичному інструменті, ритмічно рухатися. У вальдорфській школі один учитель веде дітей з першого по восьмий клас майже з усіх предметів.

Обидва педагога ставлять високі вимоги до особистості вчителя. Щоб уникнути негативного впливу на дитину, педагог повинен контролювати свою поведінку, займатися самовдосконаленням та постійно підвищувати професійну кваліфікацію.

Павлиська і вальдорфська школа – це осередки духовного зв'язку вчителя і учня. Лише високого рівня професіонал може стати істинним прикладом для дитини.

Компаративний аналіз педагогічних теорій Р. Штайнера і В. О. Сухомлинського виявив, що обидва створили унікальні системи що визначаються високим рівнем інноваційності. Погляди видатних педагогів на проблему розвитку особистості мають багато спільного, зокрема, це стосується таких аспектів, як: гармонійний розвиток особистості; свобода, як засіб виховання; природа, як середовище розвитку особистості дитини; духовний зв'язок учителя й учня; побудова навчання й виховання відповідно до вікових особливостей учнів, а також зв'язок школи і сім'ї.

Найбільш перспективним щодо впровадження ідей вальдорфської педагогіки в українській школі вважається: навчання молодших школярів; реалізація природного, національного, соціального, культурного контекстів їх навчання; організація різнобічної художньо-творчої діяльності; використання терапевтичного ефекту вальдорфської педагогіки.

Список використаних джерел

1. Ионова Е. Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты / Е.Н. Ионова. – Харьков: Бизнес Информ, 1997. – 300 с.
2. Литвин Л. В. Проблема вільного розвитку особистості у теоріях Р. Штайнера і В. О. Сухомлинського / Л. В. Литвин // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 55–59.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.1. – 654 с., – Т. 3. – 670 с.
4. Штайнер Р. Методика обучения и предпосылки воспитания / Р. Штайнер; пер. с нем. М., 1994. – 80 с.

References

1. Ionova E. N. (1997) Valdorfska pedagogika: teoretiko-metodologicheskie aspect. [Waldorf pedagogy: theoretical and methodological aspects]. 300 p. [in Russian].
2. Litvin L. V. (2010) Problema vilnogo rozvytku osobystosti u teoriyah R. Steiner I V. O. Suhomlynskogo. [The problem of free personality development in the theories of R. Steiner and V. O. Sukhomlynsky] P. 55-59. [in Ukrainian].
3. Sukhomlynsky V. O. (1976) Vybranyitvory: v 5tomah. [Selected Works]. 640 p. [in Ukrainian].
4. Steiner R. (1994) Metodica obucheniya I predposylki vospitaniya. [Methods of training and background education]. 80 p. [in Russian].

Оксана Адаменко. Компаративний аналіз педагогічних ідей вальдорфської педагогіки Р. Штайнера і гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського

В статті здійснено компаративний аналіз педагогічних ідей вальдорфської педагогіки, котрою основав Р. Штайнер і гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського. Даний аналіз способствує більш глибокому изучению дисципліни «Вальдорфська педагогіка», котрою преподають студентам факультета дошкільного і начального образования. Выделены основные идеи, которые требуют сравнительного анализа: философские концепции: природа основное средство обучения; формирование всесторонне развитой личности; возрастная периодизация и ритмы жизни; коллегиальное самоуправление школой, взаимодействие школы, семьи и общественности для организации деятельности учеников; подготовка учителя.

Ключевые слова: компаративний аналіз, вальдорфська педагогіка, гуманістична педагогіка, антропософія, віксна періодизація, ритми життя, колегіальне самоуправління, підготовка учителя.

Oksana Adamenko. Comparative analysis of pedagogical ideas of Waldorf education of R. Steiner and humanistic education of V. O. Sukhomlynsky

The article deals with the comparative analysis of the pedagogical ideas of Waldorf education, founded by R. Steiner, and humanistic education of V. O. Sukhomlynsky. The analysis will contribute to a deeper study of the course "Waldorf Education", taught to students of the faculty of preschool and elementary education.

The goal of the article is to conduct a comparative analysis of pedagogical ideas of Waldorf education of R. Steiner and humanistic education of V. O. Sukhomlynsky on the basis of a holistic analysis of the dissemination and implementation of the leading ideas of Waldorf education in Ukraine.

According to the goal, the main objectives of the study are defined:

- 1. To analyze the leading ideas of R. Steiner Waldorf education in the context of modern philosophy of education.*
- 2. To reveal the conceptual foundations of V.O. Sukhomlynsky humanistic education.*
- 3. To conduct a comparative analysis of the conceptual ideas of Waldorf education of R. Steiner and humanistic education of V.O. Sukhomlynsky*

The article highlights the basic ideas that require a comparative analysis: philosophical concepts: R. Steiner's anthroposophy and Sukhomlynsky's humanistic concept; the idea of freedom; nature as the main means of teaching; the formation of a well rounded personality; age periodization and life rhythms; collective school management, cooperation between school, family and the public in the organization of students' activity; teacher training.

The most promising directions for the introduction of Waldorf education ideas in the Ukrainian school are: education of elementary school students; realization of the natural, national, social and cultural contexts of their education; organization of versatile artistic and creative activity; the use of the therapeutic effect of Waldorf education.

Keywords: comparative analysis, Waldorf education, humanistic education, anthroposophy, age periodization, life rhythms, collective self-management, teacher training.

УДК 37.035

Марія БЕРЕГОВА

викладач кафедри спеціальної освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

e-mail: beregova3103@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ В ТВОРЧОСТІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано творчість великого педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського щодо навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти. Проаналізовано наукові дослідження В. О. Сухомлинського щодо організації розумового розвитку дітей в умовах інклюзивної освіти та особливості підготовки вчителя, який працює в інклюзивному навчальному закладі. Визначено основні завдання, які покладаються на вчителя, який працює в інклюзивному класі. На думку В. О. Сухомлинського, важливою умовою навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку є професійна компетентність психолого-педагогічних працівників, які працюють в умовах інклюзивного навчального закладу.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивний навчальний заклад, індивідуалізація навчання.

Інтеграція дітей із особливими освітніми потребами в загальноосвітній навчальний простір швидкими темпами поширюється в Україні. Основою широкого поширення інклюзії стало законне право кожної дитини на якісне задоволення власних освітньо-виховних потреб.

Сучасні організаційно-методичні засади організації навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах зорієнтовані на учнів із середнім рівнем розвитку, і не враховують особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей із особливими освітніми потребами. Незнання педагогами форм і методів педагогічного впливу на таких дітей створює передумови для формування у них негативного ставлення до навчання.

Включення осіб з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітній простір націо-

нальної школи України зумовлює новий підхід до організації спеціальної освіти. Інклюзивний освітній простір сьогодні забезпечує дитині, незалежно від особливостей її розвитку, рівний доступ до якісної освіти в умовах масових загальноосвітніх навчальних закладів. Сучасні тенденції інклюзивного навчання дітей з особливими потребами вимагають інноваційного насичення змісту підготовки майбутніх спеціальних педагогів. Модернізація освіти зумовлює нагальну потребу у високоосвічених педагогічних кадрах, спроможних ефективно використовувати набуті знання на практиці, активно розробляти і впроваджувати нові методи роботи в умовах інклюзивного навчального закладу.

Різні аспекти розвитку інклюзивної освіти презентовано в роботах українських та зарубіжних

учених. Так, у роботах І. Зязюн, В. Кремінь, В. Синьова, Н. Софій представлено концептуальні засади інклюзивної освіти, В. Бондар, Л. Вавіна, Ю. Ільїна, А. Колупаєва, І. Кузава провели аналіз науково-теоретичного фонду інклюзивного навчання, досліджували головні принципи, нормативно-правові засади, історію, досвід та перспективи впровадження інклюзивного навчання, В. Бондар, В. Засенко, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Н. Софій, О. Таранченко займалися дослідженнями дидактико-технологічних проблем інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Метою статті є визначення особливостей формування образу вчителя інклюзивного класу в творчості В. О. Сухомлинського.

Видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський протягом 20 років займався проблемою вивчення індивідуальних особливостей малоздібних дітей, вихованням розумово відсталих дітей. Психологи та педагоги часу життя В. О. Сухомлинського радили таких дітей навчати відокремлено від дітей з нормою. Василь Олександрович вважав, що дітей з особливостями психофізичного розвитку треба навчати та виховувати в умовах загальноосвітнього навчального закладу: «Я переконаний, що вчити і виховувати таких дітей треба в звичайній школі: повноцінне інтелектуально насичене середовище, яке постійно збагачується – одне з найважливіших умов їх порятунку» [4, 196].

В. О. Сухомлинський ще задовго до організації інклюзивної освіти на законодавчому рівні висловлював свою думку так: «В школу щороку приходять окремі діти зі зниженою здатністю до навчання, спостереження приводять до висновку, що для таких дітей потрібні особливі заходи. Але вчити і виховувати таких дітей потрібно у масовій загальноосвітній школі» [5, 85].

Василь Олександрович говорив про особливі заходи для навчання дітей з особливими освітніми потребами. На сучасному етапі, в умовах інклюзивних навчальних закладів, де поряд зі звичайними дітьми може навчатися дитина з особливими потребами, обов'язково присутній асистент вчителя, який працює з особливою дитиною. Такий вчитель допомагає виконувати завдання, надає додаткові роз'яснення, якщо потрібно – допомагає встати (сісти), він – права рука вчителя, так само, як і кожен учень, який також може допомогти товаришеві, який потребує цієї допомоги. Також, сусід по парті має бути чуйним, за необхідності допомагати, радити товаришеві.

Відповідно до визначення, інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення

рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Відтак, дитина з особливими освітніми потребами має відчувати себе повноцінним членом соціуму, зростати в ньому, не відчуваючи того, що вона відрізняється від інших.

Так, в оповіданні «Горбатенька дівчинка» педагог-гуманіст дуже чітко описує основні завдання інклюзії. Воно несе в собі повчання для батьків та дітей, які негативно ставляться до дітей з особливими потребами. В оповідання розповідається про те, що до дітей з особливостями розвитку має бути таке саме ставлення, як і до дітей з нормою. Учні мають товаришувати між собою, незважаючи на відмінності між собою. У колективі класу з інклюзивною формою навчання не має бути конкуренції. В цьому їм має допомагати вчитель. Про це свідчить останнє речення: «Учитель був тепер спокійний: клас витримав іспит» [2].

Важливою умовою навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку є професійна компетентність психолого-педагогічних працівників, які працюють в умовах інклюзивного навчального закладу.

Під час роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку В. О. Сухомлинський рекомендував вчителю виявляти особливий педагогічний такт. На думку педагога-гуманіста, певні особливості розвитку не мають накладати на дитину клеймо неповноцінності: «Незворотні відхилення, які б прирікали на тривалу обмеженість, немає». За умов правильно організованої навчально-виховної роботи здібності дітей поступово розвиваються, вирівнюються до умов норми.

В умовах правильного виховання розумові здібності навіть при значних аномаліях поступово розвиваються, вирівнюються, але лише при умові, що в такому класі працює терплячий, розумний вчитель, ознайомлений з особливостями розвитку дітей.

Важливим фактором у навчально-виховній роботі з дітьми з особливостями психофізичного розвитку є єдність навчання і виховання, особливо розумове виховання. Важливим засобом розвитку розумових здібностей дітей В. О. Сухомлинський вважав роботу руками, наповнену інтелектуальним змістом. Крім цього, учні з особливостями психофізичного розвитку повинні пройти тривалу школу наочно-зразкового мислення. «На жаль, –

зазначав В. О. Сухомлинський, – і в навчанні нормальних дітей часто цей етап проходить дуже поспішно. А для дітей з відхиленнями від норми дуже важливо не тільки побачити, а й зосередитися на тому, що бачить. Цій дитині необхідно довго, іноді дуже довго дивитися, розглядати предмети, певні сторони предметів і явищ. Думка у них виникає часто тільки після дуже тривалого розглядання (наприклад, схем, малюнків і т. ін.). Ось чому важливо на уроках таким дітям давати спеціально підготовлені завдання з наочними зображеннями того, що потрібно осмислити; можна, наприклад, давати схематичне зображення задач» [7, 452]

Важливе значення має також надбання учнями міцних навичок і умінь читання та письма. З цього приводу В. О. Сухомлинський писав: «Тридцятидворічний досвід переконав мене у дуже важливій педагогічній закономірності (можливо, вона відкрита емпіричним шляхом, проте вона має виняткове значення): щоб без особливих труднощів опанувати програму, учень з природними розумовими даними повинен читати в 3–4 рази більше в порівнянні з обов'язковими програмними відомостями ... Учням ж, які зустрічають непосильні труднощі, необхідно читати в шість-сім разів більше» [7, 568]. Вони мають аналізувати багатогранний світ речей і явищ. На першому плані повинна стояти науково-популярна книжка з гарними малюнками. Саме читання художньої літератури призводить до розвитку дитини з особливостями розвитку.

На основі дослідження наукової роботи В. О. Сухомлинського, в основу системи навчання потрібно покласти живе слово і творчість дитини, не повторення чужих думок, а творіння власних. «Я впевнений: щоб допитливість, жвавість розуму і яскравість уяви не тільки не згасали, але розвивалися, необхідно те, що я називаю уроками мислення. Наша книга – навколишній світ, сонце, дерева, квіти, метелики і звуки багатоголосі і складної музики природи. Кожен наш похід присвячений одній сторінці книги природи ... «Живе і ніжне в природі», «Життя у воді і на суші» і т. д. Діти вчаться бачити, пізнають на власному досвіді глибокий зв'язок між предметом і словом. Діти сприймають навколишній світ не тільки розумом, а й серцем. Вони глибоко відчувають емоційне забарвлення слова. Слово стає як би іскрою, що запалює порох власної думки. На таких уроках діти не тільки чують – почуттям, сприймають слова: вечірня зоря, літні сутінки, мерехтіння зірки і т. ін. Звучання цих слів назавжди злилося в їхній свідомості з яскравими, незабутніми картинками, хвилюючими серце, а тому і стало в їхній свідомості глибоко особистим, своїм» [6, 83].

Кожну дитину з особливостями розвитку необхідно вчити спостерігати, помічати відносини між речами, явищами. Показуючи відносини між предметами, необхідно розкривати десятки причинно-наслідкових зв'язків. Діти подумки повинні проникати в таємниці життя. На цих уроках мета запам'ятовування відсунута. На першому плані здивування, здивування перед відкриттям і загадками природи. Така робота була б немислима без багатства слова. Рух думки полегшується за допомогою виразного, багатого, емоційного відтінку слова. «Ми, – зазначив В. О. Сухомлинський, склали 1000 казок, цінних тим, що під час роботи над ними мозок навчався не тільки приймати інформацію, а й видавати її». Весь час навчально-виховної роботи дітей з особливостями психофізичного розвитку, був насичений читанням спеціальної хрестоматії, складеної В. О. Сухомлинським, де життя було показано образно і емоційно. «Яскрава думка, живе слово і творчість дитини – на цих трьох китах має стояти весь зміст, весь характер духовного життя, розумовий розвиток школяра» [7, 425].

«Сотні спостережень, – пише В. О. Сухомлинський, – привели до висновку: в момент подиву вступає в дію якийсь стимул, який будить мозок і змушує його посилено працювати» [3]. Виключне значення надавав педагог-гуманіст навчанню дітей вирішувати спеціально розроблені завдання, засновані на народній педагогіці. Василь Олександрович вказував на те, що в процесі навчання педагоги не мають забувати, що діти з особливими потребами не можуть йти одночасно з іншими, не можуть успішно опановувати знання разом з основною масою учнів.

У дітей із особливостями психофізичного розвитку потрібно розвивати індивідуальні нахили, оскільки тільки там, де є захоплення працею, натхнення, можливе розумове зростання. Так, Василь Олександрович розповідав у одній зі своїх статей про хлопчика Павлика, якого вважали «дитиною з уповільненим мисленням», та розкривши свої здібності в ботаніці хлопець почав наполегливо працювати з рослинами. Це привело до того, що «...з цієї події почалося переродження Павлика. Поступово в хлопчика зникли боязкість, скутість, нерішучість. Учителі називали цю зміну в хлопця пробудженням думки» [5, 80–87].

Мудрий вчитель повинен допомагати учневі знайти себе, не залежно від розумових чи фізичних можливостей дитини. У кожній дитини є певні нахили, якщо їх розкрити, то навіть дитина з алалією або дитина з розумовою відсталістю, зможе реалізувати себе в житті: «Треба кожному допомогти знайти себе, виявити себе в улюбленій

праці, оволодіти необхідними знаннями і уміннями, стати майстром» [7, 578]

У розумово відсталих дітей не лише слабка пам'ять, у них уповільнене мислення. Пам'ять таких дітей потрібно насичувати яскравими образами, новими враженнями. Не можна змушувати дітей заучувати, це не розвине їхню пам'ять. В. О. Сухомлинський казав: «Пам'ять можна поліпшити тільки поліпшуючи мозок, його функціональні спроможності. З недостатньо розвиненими дітьми ми проводимо уроки краси – серед природи» [6, 182–183].

Вчитель повинен планувати навчально-виховну роботу так, щоб в позаурочний час проводити екскурсії, свята чи інші заходи, щоб давати дітям більше спілкуватися між собою, співпрацювати в позаурочний час, адже живе спілкування дає можливість як звичайним, так і дітям з особливими освітніми потребами почувати себе більш впевнено, це налагоджує контакт між учнями.

Василь Олександрович постійно вказував на те, що вчитель має бути професіоналом своєї справи, який вміє завоювати довіру, який є авторитетом для учнів, вміє скеровувати роботу учнів у потрібне русло, вміє пристосовуватися до нових умов, а це – основні якості, якими повинен володіти вчитель, який працює в умовах інклюзивного навчального закладу.

Таким чином, вчитель, ознайомлений з особливостями навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку, підбирає особливі завдання, враховує обсяг і складність роботи, час, необхідний дітям для виконання того чи іншого завдання. Тому в Павлівській школі «кожен учитель з особливою увагою продумує індивідуальні завдання для тих дітей, які у зв'язку з індивідуальними особливостями мислення зустрічають великі труднощі в навчанні» [3, 624], – писав В. О. Сухомлинський.

Індивідуалізація роботи дітей з особливостями психофізичного розвитку – це серйозна проблема навчання, якій педагогічний колектив Павлівської школи займався з 1950 р. В плані роботи школи, складеному В. О. Сухомлинським на 1970/71 навчальний рік, були визначені наступні конкретні завдання по вихованню дітей з особливостями психофізичного розвитку:

- проводити спеціальні уроки мислення серед природи, розраховані на пробудження, активізацію, яскраве емоційне забарвлення розумових сил;
- спостерігати красу природи, пробудження у дітей почуття подиву, здивування, захоплення;
- створювати обставини, що сприяють пробудженню яскравого емоційно-морального

стану (радість, співчуття, співпереживання, готовність прийти на допомогу, співчуття, непримиренність, нетерпимість до зла);

- будити почуття краси слова;
- досягати виключно важливої мети: читання має увійти в духовний світ дитини, стати його потребою;
- осягати, розуміти, відчувати, переживати героїчне і трагічне як найбільш глибокі і яскраві людські стани;
- читати спеціальну хрестоматію «Світ людського» (оповідання та казки, які викликають яскраві моральні і естетичні почуття);
- виховувати здатність слухати музику природи, музичні твори;
- вирішувати завдання на кмітливість;
- творчість (складати розповіді та казки);
- передбачити розумну роботу рук.

Вчителі часто прагнуть оцінити успіх малоздібних дитини по тому, як він запам'ятав урок. «Тренувати пам'ять, змушуючи заучувати, а потім відтворювати завчене, не можна! Це згубно для дитини» [5, 523]. Таким чином, впливаючи тільки на пам'ять дитини, ми не можемо забезпечити повноцінну функціональну діяльність мозку. «Розвиток неможливо без гармонійного впливу на психічну духовне життя людини» – ось головний висновок, до якого прийшов В. О. Сухомлинський. У його педагогічній теорії і практиці можна визначити найголовніші шляхи у вихованні таких дітей [3, 472].

Мозок людський – найбільше чудо природи, і його становлення відбувається тільки під впливом виховання. Це тривалий, одноманітний, пекарсько складний і болісно важкий посів, насіння якого дають паростки тільки через кілька років. Праця ця вимагає такту, виняткової поваги до людської особистості. «Нещасний, знедолений природою або поганим середовищем маленька людина не повинен дізнатися про те, що він мало здібної, що у нього слабкий розум. Виховання такої людини повинно бути в сто раз більше ніжним, чуйним, турботливим» [3].

При бажанні знати вступає в дію ще один могутній психологічний засіб: збагачення інтелектуального та емоційного життя дитини. У 1968 р в газеті «Известия» В. О. Сухомлинський писав, що, за його «глибоким переконанням, вся система навчання в сучасній школі страждає дуже серйозним недоліком: не вистачає розумового виховання – спеціальної роботи, спрямованої на розвиток здібностей учня. Учень з року в рік, день у день повторює чужі думки, а своїх власних не виражає. Перед ним ставиться єдине завдання: запам'ятати, зберегти в пам'яті, відтворити».

З часу життя і роботи В. О. Сухомлинського минуло багато років, але його ідеї щодо організації навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної

освіти лише зараз набувають актуальності. Сучасні педагоги організують навчально-виховний процес, спираючись на дослідження великого педагога-гуманіста.

Список використаних джерел

1. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за ред. Колупаєвої А. А. – К.: «А. С. К.», 2012. – 308 с.
2. Сухомлинський В. О. Горбатенька дівчинка / Василь Олександрович Сухомлинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ditky.in.ua/kazky-sukhomlynskogo/66-2010-11-25-00-56-34.html>
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т1. – С. 403 – 654.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т1. – С. 62 – 206.
5. Сухомлинський В. О. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т3. – С. 58 – 659.
6. Сухомлинський В. О. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т5. – С. 80 – 86.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т2. – С. 419 – 654.

References

1. Osnovy inkluzivnoyi osvity.(2012) Navchalno-metodychnyy posibnyk / za red. Kolupayevoyi A. A. – K.: «A. S. K.». – 308 s.
2. SukhomlynsyyV. O.(1976) Horbatenkydivchynka [Elektronnyyresurs]. – Rezhymdostupu: <http://ditky.in.ua/kazky-sukhomlynskogo/66-2010-11-25-00-56-34.html>
3. SukhomlynskyV. O. (1976) Metodykavykhovannyakolektyvu . // Vybranitvoryv 5t. – K.: Radyanskashkola. – T1. – S. 403 – 654.
4. SukhomlynskyV. O. (1976) Problemyvykhovannavysebichnorozvinyenyiosobystosti. // Vybranitvoryv 5t. – K.: Radyanskashkola. – T1. – S. 62 – 206.
5. SukhomlynskyV. O. (1976) Lystydosyna. // Vybranitvoryv 5t. – K.: Radyanskashkola. – T3. – S. 58 – 659.
6. SukhomlynskyV. O. (1976) Lystydosyna. // Vybranitvoryv 5t. – K.: Radyanskashkola. – T5. – S. 80 – 86.
7. SukhomlynskyV. O. (1976) Stoporadvchytelyu. // Vybranitvoryv 5t. – K.: Radyanskashkola, 1976. – T2. – S. 419 – 654.

Мария Береговая. Формирование образа учителя инклюзивного класса в творчестве В. А. Сухомлинского

В статье проанализированы творчество великого педагога-гуманиста Василия Александровича Сухомлинского по обучению и воспитанию детей с особенностями психофизического развития в условиях инклюзивного образования. Проанализированы научные исследования В. А. Сухомлинского по организации умственного развития детей в условиях инклюзивного образования и особенности подготовки учителя, работающего в инклюзивном образовательном учреждении. Определены основные задачи, которые возлагаются на учителя, который работает в инклюзивном классе. По мнению В. А. Сухомлинского, важным условием обучения и воспитания детей с особенностями психофизического развития является профессиональная компетентность психолого-педагогических работников, работающих в условиях инклюзивного учебного заведения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивное учебное заведение, индивидуализация обучения.

Maria Beregova. Image of inclusive class teacher formation in the works of V. O. Sukhomlynskyi

The author analyzed the work of the great humanist teacher Vasily Aleksandrovich Sukhomlinsky on the training and education of children with peculiar psychophysical development in an inclusive education. The author analyzed the scientific research of V. A. Sukhomlinsky on the organization of mental development of children in an inclusive education and especially the training of teachers working in an inclusive educational institution. We have identified the main tasks that are assigned to a teacher who works in an inclusive classroom. According to V. A. Sukhomlinsky, an important condition for the training and education of children with peculiar psychophysical development is the professional competence of psycho-pedagogical workers working in an inclusive educational institution. Psychologists and teachers of the time of life V. O. Sukhomlinsky advised such children to be taught separately from normal children. V. O. Sukhomlinsky considered that children with special psychophysical development should be taught and educated in a general educational institution. Since the time of life and work V. O. Sukhomlinsky has passed many years, but his ideas on organizing the education and upbringing of children with peculiarities of psychophysical development in the context of inclusive education are only now becoming relevant. Modern educators organize the educational process, drawing on the study of a great humanist educator.

Key words: inclusive education, inclusive educational institution, individualization of training.

УДК 316.61-053

Алла БОГУШ

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна*

ДИТИНОЦЕНТРИЗМ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ СТОЛІТТЯ

У статті позиціоновано погляди вчених на феномен «дитинство». Схарактеризовано погляди Василя Сухомлинського щодо його розуміння і ставлення до світу дитинства; визначено провідні концепти педагогіки дитинства В. Сухомлинського: любов до дітей; відданість вихователя (вчителя, педагога) дитині, віра в її сили; вміння і необхідність педагога пізнати дитину; охорона дитинства, екологія дитинства. Схарактеризовано дитино центричний підхід як провідний напрям педагогіки дитинства.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, дитинство, дитиноцентризм, дитино центричний підхід, педагогіка дитинства.

Педагогіка, як наукова галузь, зазвичай центрована на феномені «дитинство» – найвідповідальнішому періоді життя людини й подальшому становленні і формуванні національно свідомої особистості, громадянина своєї країни. У свою чергу, «дитинство» є підґрунтям усіх соціально-культурних процесів, які відбуваються в суспільстві, водночас із власною історією походження і розвитку.

Проблема «дитинства» як міждисциплінарна категорія має свою історію становлення і розвитку впродовж багатьох тисячоліть. Зазначимо, що в історичному вимірі феномен «дитинство» розглядався в межах теорії сімейного виховання ще в епоху Відродження (К. Гельвецій, Д. Дідро, Я. А. Коменський, Я. Корчак, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо та ін.)

У вітчизняній педагогіці охорона дитинства та гуманістичний підхід до виховання дітей з раннього віку були в центрі педагогічної думки К. Ушинського, С. Русової, І. Сікорського, В. Сухомлинського та ін. Не обійшли увагою проблему дитинства і психологи (Л. Виготський, П. Блонський, В. Зеньковський, В. Зінченко, В. Котирло та ін.).

Проблема дитинства як наукова категорія на сучасному етапі була предметом багатьох досліджень в Україні (В. Андрющенко, І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Загарницька, О. Квас, В. Кремень, В. Лутай та ін.), так і зарубіжних учених (Б. Абраменкова, Г. Абрамова, Ф. Арієс, Ш. Амонашвілі, В. Кудрявцев, Д. Ельконін, Е. Кей, І. Кон, М. Мід, Д. Фельдштейн, С. Щеглова та ін.).

Отже, дослідження проблеми дитинства має міждисциплінарний характер, який об'єднує різні підходи, напрями, концепції, моделі, методики і технології.

Звернімося до науково-педагогічного трактування феномена «дитинство». Упродовж багатьох віків поняття «дитинство» не мало свого змістового визначення, а дитина розглядалась як «недоросла» людина, ще «недозріла», «дитячий вік», «простолюдина», а дитинство розглядалось як один із періодів становлення і розвитку справжньої людини.

І тільки на початку ХХ ст. у межах «наукового виховання» (Януш Корчак, Марія Монтесорі, Овідій Декролі, Семстен Френе, Елена Кей, Софія Русова та ін.) усталився науковий погляд на виховання і розвиток дитини. Дитина, за словами О. Квас, набула рис людяності, отримавши право бути тим, ким є, право на повагу до себе [4, 17]. Отже, «педагогіка нового виховання» відкрила науковому світу новий погляд на дитину та феномен «дитинство», яке й почало досліджуватися науковцями різних наукових напрямів у різноманітних аспектах.

Зазначимо, що першою ластівкою щодо зміни поглядів на дитинство, була книга Елени Кей «Століття дитини», що була опублікована на початку ХХ ст., у 1900 р., яку в науково-соціологічних колах називали «Маніфестом дитинства», що проголошував самоцінність, самобутність і унікальність дитини, вільної її від влади дорослих, розвиток гармонійної особистості, з урахуванням її інтересів і цінностей, формування різних видів компетенцій та основ життєвої компетенції [4]. Елена Кей відома шведська письменниця, громадський діяч, лідер жіночого руху і відомий педагог виголосила засновничий принцип «нової педагогіки виховання», виходячи від дитини [4; 5], тобто, на її думку, у вихованні дитини потрібно керуватися не суспільними вимогами, а

індивідуальними інтересами дитини задля її всебічного розвитку [4, 113], що засвідчує прихильність Е. Кей до теорії вільного виховання дітей. Книга Е. Кей була перекладена майже на всі європейські мови і набула широкої популярності.

Особливо активізувалося дослідження «дитинства» у другій половині ХХ ст., саме в цей час проблема дитинства виходить на перший план [4].

Найвидатнішою постаттю, яскравою зіркою в царині педагогічної науки в багатовимірному феномені «дитинство» став український педагог, практик, учений Василь Олександрович Сухомлинський, століття якого з дня народження святкує вся світова педагогічна наука і практика. У В. Сухомлинського було своє бачення дитинства. Педагог був центрований на Світі дитинства, яке він називав «особливим, ні з чим незрівняним» [9, 8]. Адже дитинство – це ціла самостійна країна, як б сказала «імперія», це «особливий дитячий світ, який образно назвав В. Сухомлинський «Казковим палацем», у якому діти живуть своїм дитячим життям, своїм поняттям про Добро і Зло, Честь і Безчестя, про людську гідність. У дітей свої критерії краси, в них своє вимірювання часу: в роки дитинства день виявляється роком, а рік вічністю» [9, 8].

Вдумливий педагог Василь Сухомлинський, писав: «Маючи доступ до казкового палацу, ім'я якому Дитинство, я завжди вважав за конче потрібне стати якоюсь мірою дитиною. Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас, як на людину, яка випадково проникла за брами їхнього казкового життя, як вартового, що охороняє цей світ, охоронця, якому байдуже, що робиться там, усередині цього світу» [8, 32].

Гортаючи сторінки педагогічної спадщини В. Сухомлинського, можна виокремити стрижневі концепти його «педагогіки дитинства». Найвагомішим з них, на нашу думку, є **концепт безмежної любові** до дітей, яка приносить щастя тим, хто їх виховує і навчає.

Проілюструємо це прикладом відповіді педагога на запитання: «Що було найголовнішим у моєму житті? – Без вагань відповідаю: любов до дітей» [8, 31]. І далі продовжує: «якби редактор порадив дати якийсь інший заголовок цій праці, я б назвав її «Як я люблю дітей» [8, 31]. На запитання: «Що таке щастя?» відповідь знаходимо в таких його словах: «33 роки безвизної роботи в сільській школі були для мене великим і ні з чим незрівняним щастям» [9, 7].

Другий концепт – **відданість педагога** (вчителя, вихователя) дітям. Звернення директора школи і вченого до тих, хто «трудиться в школі

сьогодні, і тих, хто прийде до школи після нас» [9, 7]. Не забувати, що крім програм, уроків, є учні і педагог із його знаннями, але є й така річ, як серце вчителя – живої людини, яка побатьківськи, по-материнськи переймається кожним кроком, кожним вчинком, кожною зміною в погляді, в словах дитини, тобто педагог закликав вихователів відчувати дитину своїм серцем.

Вважаємо концептуальними у цьому відношенні слова В. Сухомлинського: «Я зрозумів, щоб стати справжнім вихователем для дітей, треба віддавати їм своє серце» [9, 4]. І він його віддав: «Я присвятив своє життя дітям і після тривалих роздумів назвав свою працю «Серце віддаю дітям», уважаючи, що маю на це право» [9, 7]. Його педагогічним кредо було: «Любов і віра в дитину як фундамент педагогічного оптимізму вчителя». Невіру в учня педагог називав страшною раковою пухлиною недоброчливості [9, 37].

Наступний концепт педагогіки дитинства В. Сухомлинського – це вміння педагога пізнати дитину, вивчити її індивідуально-психологічні особливості, інтереси, нахили, здібності. Виховання, за його словами, це насамперед *дитинознавство*, без знання дитини – її розумового розвитку, мислення, інтересів, захоплень, здібностей, переконаний учений – немає виховання [9, 13].

Не міг оминати В. Сухомлинський і питання охорони і збереження здоров'я дитини, тобто – **екологію дитинства**, яку образно передає у таких словах: «Клітини дитячого мозку настільки ніжні, настільки чутливо реагують на об'єкти сприймання, що нормально працювати вони можуть лише за умови, коли вони їх можуть побачити, почути, доторкнутися до них» [9, 34].

Педагог закликав вихователів, учителів повсякденно вправляти дітей в активній пізнавальній діяльності в доквіллі на лоні природи, тим самим «забезпечувати дітям емоційну насиченість сприйняття доквілля» [9, 45].

Екологія здоров'я дітей розкрита в низці його праць, як-от: «Праця як зміцнення здоров'я», «Здоров'я і духовне життя школярів», «Природа – джерело здоров'я», «Ми живемо в саду здоров'я» та ін.

Концептуальні положення розробленої В. Сухомлинським педагогіки дитинства в 50^х – 70^х роках ХХ століття стали засадничими для подальших досліджень як у вітчизняній (В. Андрющенко, І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Загарницька, І. Зязюн, О. Квас, В. Кремень, С. Курінна, В. Лутай, Л. Обухова та ін.), так і в зарубіжній педагогічній науці (В. Абраменкова, Г. Абрамова, Ш. Амонашвілі, Д. Ельконін, І. Кон, В. Кудрявцев, М. Мід, Д. Фельдштейн, С. Щеглова та ін.).

Соціологи (А. Арієс, Ф. Боас, М. Мід, Е. Еріксон та ін.) розглядають дитинство як частину соціуму з урахуванням еволюції способів виробництва, вікову та статеву стратифікацію, типи родин, систему міжособистісних відносин, загально визнані соціокультурні цінності.

Зазначимо, що вчені одностайні в тому, що світ дитинства та його розуміння змінюються водночас зі зміною соціокультурного контексту суспільства, еволюцією способів виробництва, ціннісних орієнтацій культури. Отже, дитинство можна розглядати як соціокультурний прошарок суспільства із властивими йому віковими і психофізичними особливостями, власними інтересами і поглядами, своїм баченням картини світу.

Д. Фельдштейн окреслив характеристику дитинства як особливого явища соціуму в таких напрямках: індивідуальному, узагальненому, функціональному і змістовому [10]. Індивідуальний напрям розглядає дитинство як усталену послідовність актів дорослішання зростаючої людини; заузагальненим напрямом – це сукупність дітей різного віку, що складають «дорослий контингент суспільства». Функціональний напрям розглядає дитинство як об'єктивно необхідний стан у динамічній системі суспільства, стан процесу дозрівання підростаючого покоління, а отже, підготовки до відтворення майбутнього суспільства. У змістовому напрямі дитинство розглядають як процес постійного фізичного зростання, набуття психічних новоутворень, освоєння соціального простору, рефлексії всіх відносин у цьому просторі, визначення в ньому себе, власної самоорганізації, що відбувається в контактах дитини з дорослими та іншими дітьми, які постійно розширюються та ускладнюються, з дорослим суспільством у цілому [10, 74]. За Д. Фельдштейном, дитинство це особлива форма вияву, особливий стан соціального розвитку, коли біологічні закономірності, пов'язані з віковими змінами дитини, значною мірою виявляють свою дію і водночас підпорядковуються своїм діям [10].

Інші погляди на дитинство, його сутність у сучасних філософів (І. Загарницька, О. Квас, С. Щеглова та ін.). За І. Загарницькою, дитинство це складний і багатовимірний феномен, опосередкований багатьма соціокультурними чинниками, а дитина виступає не тільки черговим елементом, що утворюють разом з іншими картину світу, а й активним учасником усіх соціальних і природних процесів [3, 10]. Учена визначає дитинство як етап становлення людини, складний феномен, в основі якого лежить синтез і взаємодія біологічного (природного) та соціального складників, їх інтенсивний розвиток у формі зростання організ-

му і формування вищих психічних функцій дитини [3, с. 90]; цілісний інтегративний соціокультурний просторово-часовий феномен, період становлення та соціалізації особистості людини (від народження до 18 років) [3, 280].

Дитинство, за словами О. Квас, сьогодні можна окреслити концептом дітей як соціально-компетентнісних особистостей, які функціонують у межах певної субкультури, є активним суб'єктами саморозвитку в умовах взаємовідносин «дорослі-діти, що підлягають постійним змінам» [4, 55].

Подальший розвиток педагогіки дитинства В. Сухомлинського відбувся на початку XXI ст. у виокремленні нової дослідницької парадигми – дитиноцентричного підходу, який, за словами В. Кременя, повинен бути «визначальним при проведенні будь-яких змін в освіті, але не як увага до дитини як такої абстрактної, узагальненої, а як до конкретної дитини з її сутнісними характеристиками на всіх етапах освітньої діяльності від дошкілля до університету» [6, 22]. У цьому зв'язку необхідно якомога більше наблизити навчання і виховання дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини [6, 22]. О. Квас під дитиноцентризмом розуміє особистісноорієнтовану модель виховання дитини, призначення якої – розширити її можливий життєвий шлях та саморозвиток на засадах гуманізації реального буття дитини, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів задля формування у неї основ життєвої компетентності [4, 33]. На переконання О. Квас, дитиноцентризм досліджує не тільки дитину, але і світ, у якому вона живе, тобто життєвий простір дитини, закономірності і дії людей, які зосереджують життєву активність на невеликому просторовому відрізку (місто, село, вулиця, домівка тощо) [4, 35].

Реалізація дитиноцентричного підходу в дошкільній освіті передбачає визнання дитини центральною фігурою освітньо-вихованого процесу, який розглядається не тільки як передання пасивній дитині знань, умінь і навичок, а як залучення дітей до активної самостійної пізнавально-дослідницької діяльності, створення умов для розвитку в дітей логічного мислення і стимулювання їхньої творчої діяльності.

За дитиноцентричним підходом дитина розглядається суверенною особистістю з її власною гідністю, що вимагає суттєвої зміни моделі розвитку, виховання і навчання її у ЗДО. Саме за дитиноцентричним підходом розроблено новий варіант БКДО – державний стандарт дошкільної освіти, в якому визначено специфіку, унікальність і самоцінність дошкільного дитинства. Визначено і провідні базові якісні особливості випускника

ЗДО, його психічні новоутворення, яких дитина повинна набути до кінця дошкільного віку, а саме: довільність і самостійність поведінки, компетентність, креативність, категоріальне сприймання довкілля, відповідальність, безпека і свобода поведінки, розвиток творчої уяви, образного мислення і мовлення, самосвідомість особистості, здатність до самооцінки і самоконтролю, поява етичних інстанцій, супідрядних мотивів тощо.

Зауважимо, що з означеними якісними психічними новоутвореннями, з одного боку, пов'язується унікальність і своєрідність дошкільного дитинства, а з другого – психологічні досягнення дошкільника розглядаються як проміжна ланка сходження дитини на нову соціально-вікову сходинку дорослого життя, її переходу в нову соціальну позицію шкільного життя – позицію школяра.

Реалізація дитиноцентричного підходу в освітньо-виховній роботі з дітьми у XXI столітті можлива тільки за наявності принципів гуманістичної парадигми навчання і виховання «центрованої на світі дитинства», тобто за умови дитиноцентричного підходу, який передбачає реалізацію низки гуманістичних особистісно зорієнтованих принципів (Л. Обухова, Р. Овчарова, В. Кудрявцев, Д. Фельдштейн). З-поміж них: принцип рівності – світ дитинства і світ дорослих є повністю рівноправними частинами людського світу, їхні «переваги» і «недоліки» гармонійно доповнюють один одного; принцип біологізму – світ дитинства і світ дорослих є рівноправними учасниками спілкування, обміну думками, мовленнєвої взаємодії, з урахуванням пропозицій і думки кожного мовця, учасника спілкування; дає можливість кожному

партнерові самовиразитись у спілкуванні, забезпечує суб'єкт – суб'єктний принцип взаємодії педагога і дітей, персоніфіковану відкриту манеру спілкування; принцип співіснування – світ дитинства і світ дорослих повинні підтримувати взаємний суверенітет: діти не повинні страждати від дій дорослих, якими б не були мотиви цих дій; принцип свободи – світ дорослих повинен вилучити всі види контролю над світом дитинства (окрім збереження життя та здоров'я), надати світу дитинства можливість обирати свій шлях; принцип співрозвитку – розвиток світу дитинства є паралельним процесом розвитку світу дорослих, мета розвитку людини – гармонізація зовнішнього та внутрішнього «Я» є метою розвитку; принцип єдності – світ дитинства і дорослих не створюють двох розподілених світів, що мають межі переходу, вони складають єдиний світ людей; принцип прийняття – кожному людину (дитину) інші повинні приймати такою, якою вона є, безвідносно до норм, оцінок дорослості та дитячості (В. Абраменкова, В. Кудрявцев, Д. Фельдштейн).

Завершити виклад поглядів В. Сухомлинського на проблему дитинства та його подальший розвиток можна таким рефреном – пам'яткою майбутнім поколінням педагогів: «дитинство – найвідповідальніший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє яскраве, самобутнє, неповторне життя. Вчений зазначає, що від того, яким було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з довілля, від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» [9, 15].

Список використаних джерел

1. Арнес Ф. Ребенок и семейная жизнь при старом порядке / Ф. Арнес, пер. Я. Ю. Старцев, В. А. Баинцев. – Екатеринбург: Из-во Урал. ун-та, 1999.
2. Богуш А. М. Дитинство в сучасному освітньому просторі / А. М. Богуш // Країна дошкільця. – 2014. – №1/3. – с. 3-7
3. Загарницька І. Феномен дитинства: філософсько-соціологічний аналіз: Монографія / І. Загарницька. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011.
4. Квас О. Дитиноцентризм у науках про виховання: історичний аспект. Монографія / Олена Квас. – Дрогобич, ДДПУ ім. І. Франка, – 300 с.
5. Кей Э. Век ребенка / Э. Кей, пер. Ю. И. Айхенвальда. – М.: Д. М. Ефимов, 1905
6. Кремень В. Про дитиноцентризм або чому освіта України потребує структурних змін / В. Кремень // Щоденна всеукраїнська газета «День». – 2009. – № 210, 19 листопада.
7. Кудрявцев В. Т. Психология развития человека / Т. В. Кудрявцев. – Педцентр «Эксперимент», ч.1. – Рига, 1999.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Науково-популярне видання «Акта», 2012.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 томах. – Т. 3. – К.: Рад. шк., 1997.
10. Фельдштейн Д. И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития / Д. И. Дельдштейн // Вопросы психологии. – 1998 – №5.

References

1. Arnes F. Rebenok i semeynaya zhizn pri starom poryadke [Child and family life under the old order]. Ekaterinburg: Iz-vo Ural.un-ta, 1999. [in Russian]
2. Bogush A. M. Ditinstvo v suchasnomu osvithnomu prostori [Childhood in the Modern Educational Space]. Kraina doshkillya. – 2014. – #1/3. – 3-7 p. [in Ukrainian]
3. Zagarnitska I. Fenomen dyiinstva: filosofovsko-sotsiologichniy analiz: Monografia [Phenomenon of childhood: philosophic-sociological analysis]. K.: Vid-vo NPU Imeni M. P. Dragomanova, 2011. [in Ukrainian]

4. Kvas O. Ditinotsentrizm u naukah pro viovannya: Istorichniy aspekt. Monografiya. [Child-centeredness in the education of education: the historical aspect]. Drohobich, DDPU Im. I. Franka, – 300 p. [in Ukrainian]
5. Key E. Vekrebenka [Verebenka]. M.: D. M. Efimov, 1905 [in Ukrainian]
6. Kremen V. Pro ditinotsentrizm abo chomu osvita Ukrainy potrebuye strukturnih zmin [About childhood centerdness or why education of Ukraine needs structural changes]. Schodenna vseukraYinska gazeta «Den». 2009. # 210. [in Ukrainian]
7. Kudryavtsev V. T. Psihologiya razvitiya cheloveka. [Psychology of human development]. Ped.tsentr «Eksperiment», ch.1. – Riga, 1999. [in Russian]
8. Suhoslinskiy V. O. Sertse viddayu ditiam [Psychology of human development]. Naukovo-populyarne vidannya «Akta», 2012. [in Ukrainian]
9. Suhomlinskiy V. O. Vibrani tvory u 5 tomah. [Selected works in 5 volumes] – Т. 3. – К.: Rad. shk., 1997. [in Ukrainian]
10. Feldshteyn D. I. Detstvo kak sotsialno-psihologicheskii fenomen i osoboe sostoyanie razvitiya. [Childhood as a socio-psychological phenomenon and a special state of development] Voprosyi psihologii. – 1998 – #5. [in Russian]

Алла Богуш. Дитиноцентризм Василя Сухомлинського в педагогічному вимірі століття

В статті представлено погляди учених на проблему «дитинства» в історичному вимірі. Охарактеризовано погляд Василя Сухомлинського і його розуміння феномена «дитинства». Визначено ключові поняття педагогіки дитинства В. Сухомлинського: любов до дітей, преданість педагога дітям, віра в їх сили; вміння і необхідність педагога в вивченні і пізнанні дитини; захист дитинства, екологія дитинства. Охарактеризовано дитиноцентричний підхід як провідне напрoдження педагогіки дитинства.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, дитинство, дитиноцентризм, дитиноцентричний підхід, педагогіка дитинства.

Alla Bogush. Vasily Sukhomlinsky Childcenterdness in the pedagogical dimension of the century

The article presents the views of foreign and Ukrainian scientists on the essence of the concept of "childhood" in the historical dimension from the twentieth to the nineteenth century. It was emphasized that childhood is the most crucial period of a person's life, it is the basis of all sociocultural processes in society and has its own history of origin and development; childhood is the interdisciplinary category of its study.

Childhood as a scientific category was originated in the early twentieth century with a book by E. Kay "The Age of a Child", which was called the "Manifest of a Child". In the second half of the twentieth century Vasili Sukhomlinsky developed the "pedagogy of childhood". The leading concepts of the "pedagogy of childhood" by V. Sukhomlinsky are defined and characterized: unlimited love for children; devotion to children and faith in their strengths; study and knowledge of the child, the protection of childhood, the ecology of childhood. The concepts of childhood pedagogy which were developed by the scientist became fundamental for further research of this problem. Modern researchers consider childhood as a sociocultural stratum of society with its inherent age and psychophysical features, personal interests and attitudes, and their vision of a picture of the world. In the 21st century, a child has distinguished a centric approach to the upbringing and education of children: a personality-oriented model, the purpose of which is to expand the life course of a child and his self-development on humanitarian principles, the formation of a value system and the foundations of life competence as a sovereign personality. Childcenterdness is characterized as the leading direction of pedagogy of childhood.

Keywords: Vasili Sukhomlinsky, childhood, childcenterdness, child centric approach, pedagogy of childhood.

УДК [37.015.31-053.4:17.022.1]:37.091.4Сух

Наталія БОНДАРЕНКО

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна
e-mail:slavdpu.do@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ОСНОВ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розкриваються підходи до проблеми особливостей формування основ духовних цінностей старших дошкільників.

Дається визначення понять: «духовність», «цінності», «механізми формування духовних цінностей старших дошкільників». Особливу увагу приділяю аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського про роль педагога у формуванні основ духовності дитини.

Надається аналіз підходів до проблеми формування духовності старших дошкільників в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Теоретичний виклад матеріалу ґрунтується на аналізі розмаїття підходів до визначення понять «духовність», «духовні цінності», «особливості їх формування в період дошкільного дитинства».

Ключові слова: виховання, дошкільник, духовні цінності, духовність, заклад дошкільної освіти, краса, освітнє середовище, формування.

Сьогодні наше суспільство переживає глибоку духовну кризу, яка охопила всі сфери життя. Найважливішим проявом бездушності людини є прояви безвідповідальності за авторитет держави у світі, за втрату вікових історико-культурних національних традицій та духовних цінностей, за рівень вихованості підростаючих поколінь, від якого залежить майбутнє життя на нашій Планеті.

Тож не випадково проблеми виховання людини духовної привертають до себе все більшу увагу вчених не тільки гуманітарних але й природничих наук, широкої педагогічної громадськості, творчої інтелігенції. Вивчення та використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського дозволяє відзначити найдієвіші джерела для розв'язання цих складних завдань. Ми знаємо, що В. Сухомлинський працював з дітьми шкільного віку і детально не розкриває власного розуміння дошкільного віку, але його досвід роботи «школи під голубим небом» дозволяє нам використовувати його точку зору, висновки, методологічні поради в системі роботи із старшими дошкільниками.

Найбільш відповідальним періодом дитинства, у якому закладаються підвалини духовності, є старший дошкільний вік (А. Артемова, І. Бех, А. Богуш, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Сухомлинський та ін.). Саме в цьому віці інтенсивно розвивається пізнавальна, почуттєво-емоційна, творча сфера особистості, образне мислення, формуються такі особистісні якості, як: доброта, щирість, сердечність, чесність, милосер-

дя, відвертість, відкритість, радісне сприймання життя тощо.

Проблеми виховання різних аспектів духовних цінностей у дошкільному віці розглядалися в спеціальних педагогічних дослідженнях (Л. Артемова, О. Барабаш, А. Богуш, О. Кононко, М. Мельничук, Т. Поніманська, М. Роганова та ін.). А. Богуш вважає, що методика роботи з шестирічками, яка була розроблена В. Сухомлинським, є дуже актуальною і важливою сьогодні, в період модернізації змісту, форм, методів дошкільної, початкової ланок освіти. [3, 116]

Особливе значення для формування у старших дошкільників духовних цінностей, зважаючи на їх вікові особливості (домінування образного мислення, яскрава творча уява, емоційно насичені відчуття від спілкування з оточуючим світом та здатність до сприйняття всього нового, яскравого, красивого), має діяльність, створення дорослими одухотвореного середовища, як «школи виховання дорослих почуттів» [11].

Аналіз сучасної наукової літератури та теоретично-експериментальних досліджень свідчать про значний інтерес до проблеми духовності, виховання духовних цінностей у дошкільників, що підкреслює її актуальність. Водночас пошук шляхів удосконалення технологій переосмислення багатьох канонів, змісту освітньо-виховної діяльності в закладах дошкільної освіти, сім'ї дають можливість використовувати науково-теоретичні праці і практичний досвід В. Сухомлинського з

його системою поглядів на дитину як на найвищу цінність буття для всіх ланок сучасної системи освіти.

У зв'язку з цим постає завдання пошуку найбільш ефективних засобів реалізації мети та завдань формування основ духовної особистості старших дошкільників, шляхом використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського

Стан духовної особистості значною мірою визначається духовною культурою суспільства. Отже, останнім часом духовність класифікується як результат впливу одухотвореного середовища на особистість і таким чином, відбуваються зміни її світогляду, ціннісних орієнтацій тощо. Слід зазначити, що стосовно розуміння сутності духовності в сучасній науці не існує певної однозначної думки. Духовність розглядається як сенс життя, вищі цінності, моральні почуття і переживання (В. Слободчиков, Є. Ісаєв); як зростання людини в душі, устремління в майбутнє, життя, пізнання й відкриття певних істин, генерування самого життя; зміна себе й світу на краще; як пізнання вищих основ буття; як потреба діяти за законами творчості та гармонії з оточуючим світом (М. Михалкович, К. Гавриловець) [5, 63].

Автори психологічного словника духовність вважають специфічною рисою людини, яка проявляється багатством духовного світу особистості, моральності, ерудиції, емоційності та інтелектуальності. У психологічному розумінні, духовність – це найбільш глибинна сутність людини як родової істоти [7, 81].

Проблемою духовності В. Сухомлинський опікувався ретельно і вона головним лейтмотивом пройшла через його педагогічні праці, як от: «Духовний світ школяра», «Духовна культура», «Духовний світ людини нашого часу».

Ми спираємося на точку зору педагога-гуманіста стосовно визначення поняття духовності, духовного виховання.

А. Богуш, аналізуючи зміст цих понять у спадщині В. Сухомлинського підкреслює що, автор «розглядав духовне життя людини як двобічний процес», оскільки багатство духовного життя та особистості залежить значною мірою від того, як глибоко людина не лише розуміє, а й відчуває благородство ідей, гуманності, людяності [3, 117].

Однією з центральних категорій нашого дослідження є поняття цінності, духовні цінності. Отже, цінність – це суб'єктивна значущість властивостей і якостей предмета, явища в конкретній ситуації (може бути позитивною і негативною) [12, 255–264].

Виходячи із цих визначень, ми розглядаємо духовні цінності як суб'єктивну значущість для

особистості властивостей і якості духовного життя людства, що обумовлює поведінку людини в конкретній ситуації життєтворчості. Розмаїття думок та трактувань поняття цінність в науках про людину (філософії, культурології, психології, педагогіці тощо) залежить від різних методологічних установок дослідників, предмету конкретної науки, завдань, конкретного дослідження.

Отже, аналізуючи сутність поняття цінності, вчені визначають її як сутність тих явищ (або їх сторін, властивостей) природи і суспільства, корисних і потрібних людям (В. Василенко, М. Каган), як інтереси з певним духовним змістом, об'єктом яких, є прагнення людини до зразків Прекрасного, Істинного, Доброго, Благородного (О. Здравомислов).

Методологічною основою нашого дослідження стало положення В. Сухомлинського, що дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з навколишнього світу – від цього значною мірою залежить, якою дитиною стане сьогоднішній малюк [10, 215].

У сучасній педагогічній науці утверджується нова парадигма формування особистості в дитинстві та в шкільний період. Виховна система, що пропонується побудована на гуманістичних дитиноцентристських позиціях В. Сухомлинського і спрямована на ціннісне відношення до дитини, культивування її індивідуальності і самобутності. Педагог підкреслював, що одна із головних сфер виховної роботи – охорона дитини від «однієї з найбільших проблем – спустошеності душі, бездушності» [9, 74].

З його точки зору в дошкільному віці з'являються передумови до рефлексивного мислення, як здатності людини аналізувати свої дії, вчинки, мотиви та співвідносити їх із загальнолюдськи цінностями та мотивами інших людей. Він ставив за мету виховання в дитині «відчуття серцем іншої людини», бо: «Якщо дитині байдуже, що на серці в її товариша, друга, матері, батька, якщо дитина не вміє бачити в очах іншої людини, що в неї на серці – вона ніколи не стане справжньою людиною» [8, 89]. Він вважав, що саме ціннісна спрямованість виховання, котра має бути звернена не тільки до розуму, а й до душі дитини, допоможе в майбутньому віднайти смисл, мету життя людини, формує ідеали, переконання, духовний світ особистості. «Ідеал добра має жити в твоїй душі, бути готовою виміряти усе, що робиться у самому найвіддаленішому куточку нашої планети...» [9, 77].

Розкриваючи зміст, методи формування етичних норм, В. Сухомлинський пов'язував виховну діяльність педагога, батьків з організацією трудової діяльності, бо саме в праці маленька людина починає сприймати закони буття, вірить у перевагу добра над злом, вчиться шанувати людей праці і результати її – матеріальні та духовні цінності. Його виховна система будувалася на важливих постулатах, які знайшли своє відображення як у теорії так і практиці, ми зробимо спробу окреслити деякі з них:

- загартовування духовних сил уже у молодому віці;
- виховання духовних сил дитини у колективі;
- виховання сили духу у зв'язку з вихованням доброти, чуйності, сердечності та ніжності;
- наявність авторитету вихователя, вміння дивитися на світ разом із дітьми «широко відкритими від подиву очима ...» [8, 80];
- необхідність оберігати дитячу совість від лицемірства, підлості, вчити знаходити задоволення від творення добра;
- вміння відчувати поруч із собою людину, розуміти її думку, духовний світ, не бути байдужим до горя, радощів іншого;
- педагогам та батькам бути чуйними до переживань дітей, розуміти дитячі почуття, щоб навчити дитину бути доброю і чуйною людиною тощо.

Ми згодні з точкою зору В. Сухомлинського стосовно необхідності педагогу об'єднувати дітей у діяльності, в якій можливо проявляти благородні вчинки, створювати ситуацію, коли вихованці розуміють моральність та емоційність слів у цих вчинках.

Сучасні дослідники концепції дитинства (Є. Бондаревська) особливо важливим вважають створення культурного середовища проживання дитини, підкреслюють необхідність культивування охоронного відношення до дитинства та допомоги прожити цей період в радості й повноті устремлень [4, 96].

При цьому особливо важливим є період раннього розвитку дитини, прояву її суб'єктності, як головного показника цілісного особистісного розвитку з урахуванням особливостей душевного життя особистості в дитинстві.

Ми вважаємо, що ці положення є теоретичною базою процесу формування духовних цінностей у дитинстві. Вчені підкреслюють необхідність врахування специфічності світу дитинства, якому притаманні своя мова, знаки і символи, своя культура, таємниці буття [6, 429].

Тож, культурне середовище формує образ людини культури, якій притаманна культурна

ідентичність, духовність, моральна та естетична вихованість. Згідно концепції Є. Бондаревської, виховання людини культури полягає у формуванні вільної, гуманної, духовної, творчої, практичної особистості [4, 96].

Сучасні дослідження проблеми духовних цінностей та їх формування у молодого покоління йдуть в Україні в різних напрямках. Науковий пошук українських педагогів звертається і до християнських традицій і до надбань народної педагогіки, до зв'язків з естетичним вихованням, і до класичної педагогічної спадщини (С. Русова, В. Сухомлинський), і до природи як засобу формування духовності особистості.

Останній постулат чітко простежується в педагогічній спадщині В. Сухомлинського, який проводив уроки, прогулянки, дозвілля дітей Павлівської школи у тісній близькості до природи у милуванні гармонії світу, охороні та збереженні краси природи. «У світі є не тільки корисне, потрібне, а й краса. З тієї миті як людина стала людиною, з того часу, як вона милується пелюстками квітки і вечірньою зорею, вона починає вдивлятися і в самого себе, людина відчуває красу» [9, 229].

Для нашого дослідження важливе значення має обґрунтування положення про єдність виховання через красу морального та естетичного, коли розвиваються вміння відчувати, розуміти, цінувати, підтримувати, а потім і самостійно створювати красу, прилучаючись до світу людяності, гуманістичності, моральної чистоти, духовних цінностей.

Педагог-гуманіст підкреслює, що і людина стає людиною саме тому, що вміє вдивлятися у красу навколо себе, бачити вечірню зорю, журавлину зграю у вишині голубого неба, крапельки вранішньої роси, ніжні пагонці квітів, трави, усіляку поетичність і красу природи. Сьогодні ми беремо за основу його теоретичні висновки й особливо педагогічний досвід роботи, під час проведення з дітьми прогулянок, подорожей, організації сумісної з сім'ями вихованців виховної діяльності, яка завжди дає позитивний результат, будує спілкування на принципах толерантності і взаємодії, партнерства і довіри

Сучасні дослідження проблеми сталого розвитку дошкільника (Гавриш Н., Іванчук С., Мелманн М., Пометун О., Саприкіна О.), які тісно переплітаються з удосконаленням духовної сфери особистості, особливо стосовно формування раціонального природоохоронного ставлення, громадянської позиції, враховують принципи організації занять у природі Василя Олександровича, котрий говорив: «Я бачу важливу виховну мету в тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, пережи-

вала та досягла велике таїнство пробудження життя у природі» [9, 230].

Автор цих слів підкреслював важливість дієвого результату у вихованні добрих, благородних почуттів у дитини, говорячи про поєднання між працею, творенням власноруч краси: посадка та догляд за квітами, садом, збирання гербарію, прибирання врожаю восени, догляд за зеленими насадженнями взимку, праці в оранжереї тощо.

Основою виховання дитини, зазначав педагог, має стати не те скільки, наприклад, дерев посадила дитина, а те, чим стало для неї хоча б одне єдине деревце, як воно увійшло в її серце, бо добрий вчинок має залишати в емоційній пам'яті малюка добрий слід.

Отже, відомий педагог підкреслював важливість виховувати вміння відчувати красу природи, вчити дитину культивувати красу людини, її душі, бо саме такий підхід дозволяє вправляти її у добрих, благородних вчинках. Це важливо тому, що основною тенденцією дошкільного віку є виникнення прагнення дитини бути таким же, як дорослий. Наслідуючи дорослих, дитина виявляє самостійність, привчається до суспільно корисної праці. У результаті діяльності дитина виробляє не тільки якийсь продукт, відображаючи в ньому свої враження і досвід життя, але так само розвиває моторику, увагу, пам'ять та інші пізнавальні процеси.

В. Сухомлинський надає різноманітні рекомендації як треба виховувати дітей красою, мистецтвом. Він вважає, що мистецтво налагоджує найкращі, найніжніші струни дитячої душі на ту хвилю, яка передає вміння жити у світі прекрасного, щоб вона не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій [10, 87].

Це також дає певні підстави для використання у процесі формування духовних цінностей у дітей цього віку засобів мистецтва, використовувати різні види групової та індивідуальної діяльності, що стає і засобом спілкування, пізнання дійсності. Педагоги та батьки повинні не тільки знаходити дієві засоби впливу на дітей, які б пробуджували у них вищі духовні почуття, але й являти собою взірць толерантності, доброчинності, високої моральності, бо в плані духовного виховання великого значення набуває особистий приклад дорослих, дух життя сім'ї та дошкільного закладу. І тут потрі-

бно зауважити, що, незважаючи на керівну роль дорослих (батьків, вихователів) у процесі привласнення дитиною духовних цінностей відбувається те, що в процесі розвитку власної духовності дитина виступає активним суб'єктом діяльності.

Слід звернути особливу увагу на необхідність вправляти дітей в добрих вчинках повсякчасно: вдома, на прогулянці, в праці та грі, під час свят та розваг, радості чи смутку.

Ми знаходимо в роботах В. Сухомлинського абсолютно справедливий, як на нашу думку, поради, що не варто оберегати дітей від різних проявів людського життя, горя, хвороб, страждань. Треба привчати дітей щиро, від чистого серця надавати допомогу тому, хто на неї сподівається, не чекаючи нагород чи похвали [8, 301–627].

Адже саме перехід поняття духовних цінностей дитиною у практичний досвід добрих вчинків в різних життєвих ситуаціях дозволить сформулювати сталі духовні якості особистості на підставі усвідомлення моральних норм поведінки, вміння дипломатично відстоювати свою точку зору, будувати гармонійні взаємини на основі поваги до оточуючих та самоповаги.

Таким чином, було визначено особливості формування духовних цінностей дошкільників як специфічних утворень у структурі індивідуальної свідомості, що є ідеальними зразками та духовними орієнтирами поведінки старших дошкільників. При цьому ми враховували динамічний і мінливий характер духовних цінностей людини, що обумовлює їх постійну трансформацію з набуття соціального, морального, комунікативного досвіду. В. Сухомлинський обґрунтував сутність моральних та духовних цінностей, ідеалів людини. Своєю практичною діяльністю він довів, що дитинство, той найважливіший період людського життя, коли закладаються основи добрих почуттів: людяності, доброти, доброзичливості, совісті та милосердя. Педагог вважав, що в цей період життя потрібно створити культ Вітчизни, Матері, Природи, Краси [11, 87].

Актуальним напрямком подальших досліджень є формування наступності та партнерської взаємодії рідних соціальних інституцій (сім'ї, дошкільного закладу, школи) у формуванні духовних основ особистості дитини.

Список використаних джерел

1. Бех І. Виховання особистості. У 2-х ек 1: особистісно-орієнтовний підхід: теоретично-технологічні засади: Навч. вид. – К.: Либідь, 2003. – 208 с.
2. Богуш А. Духовність человека: Педагогическое развитие : Учебное пособие / Под ред Н.В. Михалковича. – МН.: Тесей, 2006. – 400с – с.63.
3. Богуш А. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. Монографія. Видання 2-ге, допрацьоване, доповнене. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2018. – 392 с.
4. Бондаревская Е. В. Методологические стратегии личностно-ориентированного воспитания // Воспитание как встреча с личностью (избранные педагогические труды в двух томах. – Т. II. – Ростов на Дону : Издательство РГПУ, 2006 – 504 с. – С.96.

5. Зинченко В. П. А. А.Ухтомский и психология (к 135-летию со дня рождения) // Вопросы психологии. – 2000. – С. 81.
6. Мид М. Культура и мир детства. – М.: Наука, главная редакция восточной литературы, 1988. – 429 с.
7. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982 – 214 с.
8. Сухомлинський В. Народження громадянина// Вибр. твори : у 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1980. – Т.3 – С. 89; С.301; С.327-337.
9. Сухомлинський В. Как воспитать настоящего человека. – К.: Радянська школа 1976. – С. 74-77; С.229-230.
10. Сухомлинський В. О воспитании. – М.: Политиздат, 1975. – С. 87.
11. Сухомлинський В. Сердце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, 1988. – С. 87.
12. Тугаринов В.П. Избранные философские труды.– Л., 1988. – С.259 – 264.

References

1. Bekh, I. (2003). Education of the person: Personality-Orientation Approach: Theoretical and Technological Foundations. Kyiv : Lybid.
2. Bohush, A. (2018). Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynskyi in modern educational space. Kamyanets-Podilskyi: LLC "Drukarnaia Ruta".
3. Bondarevskaya, E.V. (2006). Methodological strategies of the personality-oriented education. Education as a meeting with the person (selected pedagogical works in two volumes). Vol. II. Rostov on the Don: Publishing House of the RSPU.
4. Zinchenko, V. P. (2000). A. A. Uhtomskyi and psychology (to the 135th anniversary of the birth). Questions of psychology, 14, 81.
5. Mid, M. (1988). Culture and the world of childhood. Moscow.: Nauka.
6. Psychological Dictionary. (1982). Ed. V. I. Voytko. Kyiv: High school.
7. Sukhomlynskyi, V. (1980). Birth of a Citizen. Selected Works: in 5 volumes. Kyiv : Soviet school, Vol. 3, p. 89; p. 301; p. 327-337.
8. Sukhomlynskyi, V. (1976). How to educate a real person. Kyiv: Soviet school, p. 74-77; p. 158-216; p. 229-230.
9. Sukhomlynskyi, V. (1975). On education. Moscow: Politizdat.
10. Sukhomlynskyi, V. (1988). I give my heart to children. Kyiv: Soviet school, p. 7-8; p. 87.
11. Sukhomlynskyi, V. (1977). Speaking with the young head teacher. Kyiv: Soviet school, p. 465-490
12. Tugarinov, V. P. (1988). Selected Philosophical Works. Leningrad, p. 259 – 264.

Наталія Бондаренко. Использование наследия В. Сухомлинского в формировании основ духовных ценностей старших дошкольников

В статье раскрываются подходы к изучению проблем особенностей формирования основ духовных ценностей старших дошкольников. Дается характеристика понятий «духовность», «ценности», «механизм формирования основ духовностей старшего дошкольника» Основное внимание уделяется анализу педагогического наследия В. А. Сухомлинского о принципах, средствах, ведущей роли взрослых в процессе формирования моральности, основ духовностей личности.

Раскрывается сущность подходов к изучению проблемы формирования духовности старших дошкольников в современных психолого-педагогических исследованиях. Теоретическое обоснование материалов построено на использовании различных научных точек зрения к определению понятий «духовность», «духовные ценности», «особенности формирования в период дошкольного детства».

Ключевые слова: дошкольник, духовность, духовные ценности, красота, воспитание, формирование, бразовательные среды.

Natalia Bondarenko. Use of V. Sukhomlynsky's heritage in formation of the basis of the spiritual values of senior preschool children

The article reveals approaches to the study of the problems of the peculiarities of forming the foundations of the spiritual values of older preschoolers. The characteristics of the concepts of "spirituality", "values" the mechanism of forming the foundations of the spirituality of an older preschooler are given. The main attention is paid to the analysis of the pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi about the principles, means, and the leading role of adults in the process of forming morality, the foundations of the spirituality of a person. The importance of the connection between kindergarten, school, and parents is emphasized. The author pays attention to V. Sukhomlynskyi's experience in educating preschoolers, his interactions with the children. The urgency of the pedagogue's ideas according the intimate connection and priority of the values in the education of moral sentiments, culture of behavior and communication with other components of the educational process – intellectual, aesthetic, physical, labor, etc, and with the organization of the educational process in the institution of education in general is substantiated. On the basis of scientific works of the pedagogue the author shows his innovation in the problem of moral education and education of culture of feelings and desires of the preschooler on the basis of the humanistic orientation of education and educational impact on his or her spirituality and inner world.

Key words: a preschooler, spirituality, spiritual values, beauty, upbringing, forming, educational environments.

УДК 378.015.31:172.15 В.Сухомлинський

Валерій БУДАК

доктор технічних наук, професор, академік НАПН України,
ректор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: office@mdu.edu.ua

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Розкривається проблема змістовної складової процесу патріотичного виховання молоді та поняття «патріотизм» на прикладі педагогічної спадщини, ідей видатного педагога – Василя Сухомлинського. На основі порівняння визначення поняття «патріотизм» у педагогічному словнику, енциклопедії освіти й творах В. Сухомлинського, виділені його основні складові – любов, обов'язок, вірність. Розкриваються погляди Василя Сухомлинського на значення рідної мови у формуванні молодого громадянина, роль праці в патріотичному вихованні молоді. Обґрунтовується важливість патріотичного виховання на героїчних прикладах українського народу і становлення свідомого громадянства.

Ключові слова: патріот, патріотичне виховання, Вітчизна, громадянин, Василь Сухомлинський.

Проблема патріотичного виховання завжди посідала одне з чільних місць у наукових пошуках різних вчених та громадських діячів. У цьому напрямі активно працювали Г. Ващенко, М. Грушевський, М. Драгоманов, С. Русова, К. Ушинський, зважаючи на необхідність розвитку патріотичних почуттів ще з раннього дитячого віку. Їхні наукові дослідження, методологічні напрацювання свого часу сприяли формуванню основ патріотичного виховання у закладах дошкільної освіти та загальноосвітніх навчальних закладах.

Сутність та особливості патріотизму досліджені в працях О. Воропая, В. Гонського, О. Губко, В. Іванишина, С. Килимника, А. Княжинського, Б. Непорадного, М. Пірен, П. Рогачова, Н. Сверділіна, В. Сергійчука, О. Таланчука та інших.

Сучасні наукові пошуки в царині патріотичного виховання розкривають конкретні реалії суспільного життя в Україні XXI століття. Серед досягнень педагогічної думки вагомими розробками можна вважати праці В. Андрущенко, І. Бега, О. Вишневського, О. Дубасенюк, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Киричука, О. Кондратюка, П. Кононенка, В. Кременя, М. Лукашевича, Ю. Руденка, О. Савченко, Р. Скульського, О. Сухомлинської, В. Струманського, Б. Ступарика, П. Щербаня та інших знаних науковців.

Слід визначити, що палким продовжувачем патріотичної тематики у педагогічній практиці ХХ ст. був Василь Олександрович Сухомлинський. Кожна з його наукових та публіцистичних праць тим чи іншим чином стосується означеної теми. На глибоке наше переконання, вся філософсько-педагогічна спадщина Василя Сухомлинського є невичерпним джерелом педагогічного натхнення,

наукової думки і творчої діяльності всіх педагогів усіх часів. Ідеї Василя Сухомлинського щодо реформування навчально-виховного процесу в школі з погляду посилення уваги до особистості дитини, її духовного стану, формування як громадянина-патріота знайшли своє втілення у Концепції Нової української школи, що значною мірою вплинуло на її гуманістичну складову, забезпечуючи успішний результат педагогічної роботи.

Нині активно продовжується дослідження наукової спадщини Василя Сухомлинського. Значний внесок у вивчення його наукового доробку зробили вітчизняні вчені М. Антоненко, Л. Бондар, А. Борисовський, М. Боришевський, В. Бутенко, Є. Барбіна, М. Вашуленко, І. Зязюн, Г. Кондратенко, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін.

Цілком очевидно, що виховання молодого покоління у душі любові до Батьківщини, готовності стати на її захист, своєю працею сприяти розвитку країни – завдання, яке стоїть і перед сучасними педагогами. Вивчаючи педагогічну спадщину Василя Сухомлинського, кожен педагог знаходить для себе щось цікаве, що буде використовувати у своїй професійній діяльності, вплине на його педагогічне кредо, допоможе знайти правильний шлях у налагодженні спілкування з дітьми.

Відомо, що Василь Сухомлинський присвятив своє життя вихованню дітей повоєнних років. На превеликий жаль, стан, в якому зараз знаходиться наша країна, особливо її східні області, дає немало прикладів роботи педагогів з дітьми, які втратили близьких в антитерористичній операції, самі стали свідками військових подій, були вимушені покинути свій дім і стати переселенцями тощо. З огляду на це, педагогічні надбання Василя

Сухомлинського набувають ще більшої актуальності як для освітян, які вже працюють, так і для тих, хто навчає майбутніх педагогів.

Метою статті є аналіз творів видатного педагога Василя Сухомлинського з проблеми патріотичного виховання молодого покоління та визначення його складових.

Знайомлячись із творами великого педагога, бачимо, як багато уваги він приділив питанню патріотичного виховання молодого покоління. Тільки на прикладі однієї з його книг «Родина в серці» [7] можемо проаналізувати, як педагог подає конструкт «патріотизм», які епітети добирає для опису цього поняття: «патріотичні пориви юної душі»; «святина – любов до Батьківщини»; «серцевина людини – любов до Батьківщини»; «патріотична краса і патріотична велич громадянина»; «громадянська патріотична сила і краса». Читаючи такі вирази, мимоволі починаєш пишати своїм патріотизмом, розуміючи, яким важливим почуттям він є для людини. Такі слова, як знакові коди, закладають у нашу свідомість розуміння того, що бути патріотом своєї країни – це «сенс і сутність життя людини» [7, 11, 14, 15, 16, 17].

Для аналізу складових поняття патріотизму звернімося до енциклопедії освіти (за редакцією В. Кременя), в якій патріотизм визначено як «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам» [3, 633]. Отже, визначальними у цьому понятті є любов, відповідальність та емоційне підпорядкування.

С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику розглядає «патріотизм» як одне із найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури [2, 249]. Отже, автор виокремлює такі категорії: любов, відданість та гордість.

Розглянемо, які складові патріотизму у своїх працях виділяє Василь Сухомлинський, який у книзі «Родина в серці» писав: «Тільки там, де є безмежна і негасима любов до святого і великого – Батьківщини, тільки там живе і ненависть до ворога, готовність віддати життя в ім'я щастя народу (прим. – переклад автора)» [7, 15].

Отже, у розглянутому нами контексті в понятті патріотизму можна виділити дуже важливу складову – любов як показник емоційного ставлення до Батьківщини. Принагідно зазначимо, що саме позитивне емоційне ставлення до об'єкта/

суб'єкта є тією рушійною силою, яка спонукає людину виконувати певні дії щодо цього об'єкта/суб'єкта. З огляду на це, можна з упевненістю сказати, що людина тоді стане на захист суверенітету та незалежності своєї країни, коли буде відчувати до неї любов у широкому розумінні цього слова.

Підкреслимо, що В. Сухомлинський багато писав про патріотизм та патріотичне виховання, і аналіз його праць дає змогу визначити, на нашу думку, такі головні складові патріотизму: любов, обов'язок, вірність. Простежимо це на прикладах із його творів.

Василь Сухомлинський вважає, що в учня має бути сформованим передусім «багаж» знань про Батьківщину [6, 15]. Учень має знати історію своєї країни, її геополітичний уклад, розумітися на стратегіях її розвитку. «Пізнаючи свій народ, свою Вітчизну, людина пізнає саму себе, осмислює свою особистість як частку народу, досягає найніжніше і найсуворіше почуття – почуття обов'язку і відповідальності перед народом, перед Батьківщиною» [7, 22].

Отже, від знань педагог переходить до наступної складової – почуттів обов'язку та відповідальності, вказуючи на «азбучну істину патріотизму: головне в людині – обов'язок перед Вітчизною, вірність Батьківщині» [7, 18]. У своїй статті «З чого починається громадянин» Василь Сухомлинський робить висновок: «громадянин виростає там, де є почуття обов'язку перед людьми» [5, 360].

На наш погляд, тільки людина зі сформованим почуттям обов'язку перед Батьківщиною може стати істинним патріотом. І починатися для учня цей обов'язок має в родині, перед самими рідними, хто віддав йому частинку свого життя, любові, турбот, інколи і здоров'я. Як запевняє Василь Сухомлинський, «починається патріотизм з почуття любові та обов'язку перед близькими, рідними людьми – батьком і матір'ю» [7, 37]. Зі ставлення молоді людини до батьків – малої Батьківщини – формується надалі і ставлення до країни в цілому.

У книзі «Народження громадянина» педагог звертає увагу на проблему громадянського виховання світу його вихованцями. У своїй педагогічній діяльності він «прагнув пробудити почуття того, що Вітчизна – це рідний дім; щастя Батьківщини – моє особисте щастя, її горе в годину тяжких випробувань – моє горе» [6, 394]. І дійсно, тільки людина, яка любить свою Батьківщину, може мати таке ставлення до неї.

Принагідно зазначимо, що залишаючи «на рідній землі частинку свого серця» [6, 21], молода людина вчиться любити свою рідну домівку,

природу рідного краю, а значить, і турбуватися про них, переводячи «обов'язок у дію» [7, 32].

Слід зазначити, що патріотизм має бути *дієвим*, отже, від молодого громадянина суспільство очікує діяльнісного патріотизму. Не на словах – говорити про патріотизм, а на ділі – робити щось корисне для країни – так має відбуватися прояв патріотизму. Треба не тільки говорити з молоддю, а й діяти, бо «думка, ідея стає переконанням тоді, коли вона одухотворена діяльністю і живе в діяльності» [7, 25].

Підкреслимо, що наступною складовою патріотизму є *свідомість* юного громадянина. На глибоке переконання Василя Сухомлинського, тільки «свідомий громадянин» [7, 21] може стати дійсним патріотом. Очевидно, що ніяка країна за різними показниками не ідеальна, але необхідно формувати свідоме ставлення молодшої людини до стану чи подій, які є в його країні. Молодий патріот має розуміти, що відбувається в конкретній ситуації, чого у даний період потребує країна тощо.

І ще одна складова, яку визначає Василь Сухомлинський, – *виховання на прикладах*: «відкрийте його очі і серце на минуле й сьогоднішнє свого народу так, щоб люди з їхніми радощами і бідами, з любов'ю до рідної землі та з ненавистю до її ворогів постали перед вашим вихованцем у живому втіленні, щоб, пізнаючи минуле, юний громадянин думав про сьогоднішнє і майбутнє» [7, 23]. Наразі в Україні багато прикладів героїчних вчинків наших громадян, на яких можна і треба виховувати молоде покоління.

«Почуття Батьківщини, переживання кровної єдності з тим великим і піднесеним, що ми звано рідною землею, – це дорогоцінне духовне багатство особистості...» [7, 45], – такими словами описує Василь Сухомлинський виховання належного ставлення до природи рідного краю, де проживає молода людина, звертаючи увагу на необхідність формування любові до рідної природи як передумови зародження почуття любові до Батьківщини. «Справжній патріот... не тільки розмірковує, а й на ділі проявляє свою відповідальність за кожен клаптик землі, за лісові і рудні багатства, за річки і озера, за повітря, яким ми дихаємо» [7, 39], – таке ставлення до природи педагог характеризував як прояв патріотичних почуттів до Батьківщини, турботу про збереження її багатства і краси. Педагогічна діяльність великого Вчителя наповнена методичними вказівками стосовно виховання почуття любові, дбайливого ставлення до природних багатств рідної країни.

Не оминає Василь Сухомлинський у своїх працях і важливість рідної мови у патріотичному вихованні молодого покоління. «Любов до Батьків-

щини неможлива без любові до рідного слова» [7, 51], – сказано чітко і вагомо. Цікаво, що у методичному прийомі Василя Сухомлинського під назвою «Альбом рідного слова» окрема група картинок присвячена таким словам: пошана, мужність, відвага, вірність, Вітчизна, що якнайкраще характеризують патріотичні почуття людини.

Значну увагу приділяв педагог вихованню молоді на трудових традиціях. «Праця – це коріння, що живлять могутнє почуття любові до рідної землі. ... Найкрасивіше і піднесене почуття – любов до рідної землі – народжується непросто. Його творить у процесі своєї діяльності сама людина» [7, 135]. Важливим у педагогічній майстерності вихователя Василь Сухомлинський вбачав уміння знайти для кожної дитини такий вид трудової діяльності, який би допоміг розкритися «душевним поривам і прагненням» [7, 161].

Зважаючи на вищесказане, можна скласти певну систему компонентів патріотичного виховання за Василем Сухомлинським й успішно реалізовувати її в навчальних закладах різних рівнів. Необхідною умовою для цього залишається готовність педагога до здійснення патріотичного виховання за такими складовими, адже кожен із педагогів надає ідеям Василя Сухомлинського своє тлумачення.

Дійсно, від того, як працюють педагоги зі своїми вихованцями, залежить ефективність виховного процесу. На думку видатного педагога Василя Сухомлинського, «ми, педагоги, виховуємо людину перш за все тим, що в нашій душі, – своїми переконаннями і почуттями» [7, 13]. Отже, тільки тоді патріотичне виховання молоді буде дієвим, коли сам педагог має розвинені патріотичні почуття.

Звичайно важко виховувати патріотичні почуття в сучасній ситуації, адже «пізнання Вітчизни, формування патріотичної свідомості – це дуже складний і багатогранний процес» [7, 29]. У цьому контексті доречним є звернення до положень, викладених у Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (І. Д. Бех та К. І. Чорна):

- патріотизм – потреба держави – їй необхідно, щоб громадяни у разі небезпеки були здатні відстояти незалежність і суверенітет;
- патріотизм – потреба суспільства, яке зацікавлене в солідарності громадян, об'єднанні навколо національної ідеї, у моральній єдності;
- патріотизм – це потреба особистості, яка своєю любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємності, щоб мати умови для вільного і гідного саморозвитку [1, 27].

Підкреслимо, що почуття любові до Батьківщини, яке ми визначили як смислоутворююче до поняття патріотизму, не може існувати без інших складових, оскільки саме поняття «патріотизм» дуже широке за сутнісним значенням. Так, у Концепції національно-патріотичного виховання молоді метою патріотичного виховання визнано становлення громадянина – патріота України, готового самовіддано розбудовувати державу та забезпечувати її національну безпеку, знати свої права й обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру й злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури [4].

Творчий колектив науково-педагогічних працівників Миколаївського національного універси-

тету імені В. О. Сухомлинського вже третій рік працює над науковою темою «Військово-патріотичне виховання студентської молоді в умовах освітньо-виховного простору університету» (керівник теми – Будак В. Д.), підійшовши у наукових дослідженнях до етапу практичного впровадження теоретичних результатів у освітньо-виховний процес університету.

Результати дослідження проблеми патріотичного виховання сучасної молоді переконують, що на сучасному етапі розвитку воєнних подій в Україні постає необхідність в оновленні змісту і технологій патріотичного виховання, посилення уваги до формування суспільних цінностей та громадянської позиції підростаючого покоління. Особлива увага у патріотичному вихованні молоді має бути приділена формуванню почуття любові до Батьківщини у широкому розумінні цього поняття.

Список використаних джерел

1. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді // Гірська школа Українських Карпат. 2015. № 12–13. С. 26–37. Відомості доступні також з Інтернету: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2015_12-13_25.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
3. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень]. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання молоді [дод. 2 до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641] // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України: єдине офіц. вид. М-ва освіти і науки України. 2015. № 8. С. 87–95.
5. Сухомлинський В. О. З чого починається громадянин // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. К.: Рад. школа, 1977. 639 с.
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К.: Рад. школа, 1977. 670 с.
7. Сухомлинский В. А. Родина в сердце / Сост.: А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов; Фотоочерк А. А. Кулешова. М.: Мол. гвардия, 1978. 175 с.

References

1. Beh I., Chorna K. (2015) Programa ukrayinskogo patriotichnogo vihovannya ditey ta uchnivskoyi molodi / I. Beh, K. Chorna // GirskashkolaUkrayinskihKarpats. 2015. # 12–13. S. 26–37. Vidomosti dostupni takozh z Internetu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2015_12-13_25.
2. Goncharenko S. (1997) Ukrayinskiy pedagogichniy slovnik. – K.: Libid, 1997. 376 s.
3. Entsiklopediya osviti (2008) / [Akad. ped. nauk Ukrayini; golovniy red. V. G. Kremen]. K.: Yurinkom Inter, 2008. 1040 s.
4. Kontseptsiya natsionalno-patriotichnogo vihovannya molodi (2015) [dod. 2 do nakazu Ministerstva osviti i nauki Ukrayini vid 16.06.2015 r. # 641] // Informatsiyiniy zbirnik ta komentari Ministerstva osviti i nauki Ukrayini: Edine ofits. vid. M-va osviti i nauki Ukrayini. 2015. # 8. S. 87–95.
5. Suhomlinskiy V. A. (1977) Z chogo pochinaetsya gromadyanin // Vibrani tvori. V 5-ti t. T. 5. Statti. K.: Rad. shkola, 1977. 639 s.
6. Suhomlinskiy V. A. (1977) Narodzhennya gromadyanina // Vibrani tvori. V 5-ti t. T. 3. Sertse viddayu dityam. Narodzhennya gromadyanina. listi do sina. K.: Rad. shkola, 1977. 670 s.
7. Suhomlinskiy V. A. (1978) Rodinavserdtse (Sost.: A. I. Suhomlinskaya, L. V. Golovanov; Fotoocherka A. A. Kuleshova.). M.: Mol. gvardiya, 1978. 175 s.

Валерій Будак. Патріотичне виховання молоді крізь призму ідей Василя Сухомлинського

Раскрывается проблема содержательной составляющей процесса патриотического воспитания молодежи и понятие «патриотизм» на примере педагогического наследия, идей выдающегося педагога - Василия Сухомлинского. На основе сравнения определения понятия «патриотизм» в педагогическом словаре, энциклопедии образования и произведениях В. Сухомлинского, выделены его основные составляющие - любовь, долг, верность. Раскрываются взгляды Василия Сухомлинского на значение родного языка в формировании молодого гражданина, роль труда в патриотическом воспитании молодежи. Обосновывается важность патриотического воспитания на героических примерах украинского народа и становления сознательного гражданства.

Ключевые слова: патриот, патриотическое воспитание, Родина, гражданин, Василий Сухомлинский.

Valerii Budak. Patriotic education of young people crossing the prize of Vasil Sukhomlinski ideas

The problem of patriotic education has always occupied one of the prominent places in the scientific searches of various scholars and public figures. Their research, methodological work contributed to laying the foundations of patriotic education at one time in institutions of pre-school education and general education institutions. Modern scientific research in the field of patriotic education reveals concrete realities of social life in Ukraine in the XXI century, taking into account the current situation in the country. It should be determined that Vasil Sukhomlynsky was a passionate successor to patriotic themes in the pedagogical practice of the twentieth century. It is clear that the education of the younger generation in the spirit of love for the Motherland, the willingness to become her defense, her work to achieve prosperity of the country - a task that stands today for modern educators. It is known that Vasil Sukhomlynsky devoted his life to bringing up children of post-war years. Given this, Vasil Sukhomlynsky's pedagogical assets are becoming even more relevant both for those who are already working and for those who teach future educators in higher education.

The purpose of the article is to analyze the works of the outstanding teacher Vasil Sukhomlynsky on the problem of the patriotic upbringing of the young generation and the definition of its components.

We emphasize that V. Sukhomlynsky wrote a lot about patriotism and patriotic education, but, in our opinion, the following components of patriotism - love, duty, and loyalty were identified through the theme. It should be noted that patriotism must be effective, therefore, from a young citizen, society expects active patriotism. It should be recognized that the pedagogical activity of a great teacher is permeated with methodological guidance on the education of a sense of love, a respectful attitude to the natural wealth of his native country.

Do not bypass Vasil Sukhomlynsky in his writings and the importance of his mother tongue in the patriotic upbringing of the younger generation. Much attention was paid to educating young people in labor traditions.

Proceeding from the above, one can formulate a system of components of patriotic education by Vasil Sukhomlynsky and implement it in educational institutions of different levels. A prerequisite for this is the reader's willingness to carry out patriotic education for such components, since each of the teachers gives his interpretation of the ideas of Vasil Sukhomlynsky.

Key words: patriot, patriotic upbringing, motherland, citizen, Vasily Sukhomlynsky.

УДК 378.011.3-051

Надія ГОЛУБИЦЬКА

*викладач кафедри теорії та методики музичної освіти,
хорового співу і диригування факультету мистецтв
імені Анатолія Авдієвського НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна
e-mail: nadijkago@gmail.com*

**ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розглянуті основні функції етнопедагогічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва, які обґрунтовані у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Виокремлено функції: цілепокладання; функція розуміння; функція постановки й розв'язання етнопедагогічних задач і проблем; функція рефлексії; творча функція. Наголошується на нерозривному взаємозв'язку і взаємопроникненні означених функцій, що, з одного боку, передбачено спрямованістю інтелектуальних процесів майбутнього вчителя музики на засвоєння цінностей української народної педагогіки, з іншого боку, значенням і роллю означених цінностей як основи формування етнопедагогічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Ключові слова: етнопедагогічна культура, майбутні вчителі музичного мистецтва, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського.

З позиції сьогодення не втрачає актуальності, а набуває все більшого значення творча спадщина В. О. Сухомлинського. Адже педагогічний доробок В. О. Сухомлинського значно вплинув на становлення нової освітньої парадигми, на розвиток теорії педагогічної праці та підготовки майбутнього вчителя-вихователя. У його педагогічній

спадщині («Розмова з молодим директором», «Методика виховання колективу», «Сто порад вчителю» та ін.) викладені міркування про різні аспекти педагогічної діяльності вчителя, окреслені основні функції, принципи і стилі його діяльності. У своїх творах відомий педагог фактично накреслив професіограму творчої особистості

вчителя, що має бути взірцем для підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах розбудови нової національної школи України.

Основою педагогічної діяльності В. О. Сухомлинський вважав творчу роботу вчителя, що полягає, великою мірою, в умінні розуміти та відчувати душу дитини. Творчий вчитель, як зазначав В. О. Сухомлинський, – не лише той, хто відповідно освічений та добре знає свій предмет. Перш за все, вчительська професія – це людинознавство, тобто постійне проникнення в складний «духовний світ людини, що ніколи не припиняється» [5, 33]. З цього приводу він великого значення надавав слову вчителя як інструменту сугестивного впливу на учнів. Адже мистецтво навчання й виховання включає, насамперед, мистецтво спілкування, мистецтво «звертатися до людського серця».

Важливого значення В. О. Сухомлинський надавав етнокультурному вихованню молодого покоління, він закликав учителів плекати рідну мову, берегти її. Майбутнім учителям учений радив багато читати, оскільки неможливо бути «педагогом, наставником, якщо у вас немає свого – неповторного, глибокого особистого життя у світі книг» [5, 34]. Великий педагог підкреслював важливість особистісної позиції вчителя, і як зазначав І. Зязюн, це залежить від знань, що не просто «передаються холодним авторитетом в аудиторію, а викладаються як свій погляд на світ» [1, 103]. З цього приводу В. Сухомлинський неодноразово зазначав, що стає «майстром педагогічної праці зазвичай лише той, хто відчув себе дослідником» [4, 471], хто активно рухає вперед педагогічну науку.

З цієї позиції доцільно розглянути основні функції етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, що є важливим аспектом дослідницької роботи студентів. Доречно підкреслити, що цей процес передбачає інтегрування певних функцій, притаманних як етнопедагогічному мисленню, так і етнопедагогічній свідомості. Зокрема, до таких функцій належать функції, тотожні загальним мисленнєво-інтелектуальним процесам особистості: функція цілепокладання; функція розуміння; функція постановки й розв'язання етнопедагогічних задач і проблем; функція рефлексії; творча функція.

Функція цілепокладання відповідає за вектор мотиваційної спрямованості особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва щодо власного соціального статусу та професійного становлення в якості компетентного фахівця у галузі музичної педагогіки та виконавства, що є результатом досягнення мети освітнього процесу музично-

педагогічного ВНЗ. Означений вектор, обумовлений функцією цілепокладання, формується згідно послідовних стадій мотиваційного процесу особистості та включає такі мотиваційні утворення: пізнавальні інтереси у галузі музичної педагогіки та виконавства, української етнопедагогіки загалом і української етномузичної педагогіки зокрема; художньо-естетичні потреби щодо вивчення, опрацювання, практичного застосування у фаховій діяльності та виконання різних жанрів українського музичного фольклору й українського національного мистецтва; психологічну установку на набуття й постійне розширення обсягу знань і умінь у галузі музичної педагогіки та виконавства, української етнопедагогіки і української етномузичної педагогіки; психологічну готовність до застосування у творчій діяльності комплексу методів і засобів української етнопедагогіки в синтезі з методами, засобами і прийомами мистецького навчання як основи фахової компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Розглядаючи стадії мотиваційного процесу передбачає обов'язкове врахування емоційного чинника на основі встановленої єдності у психолого-педагогічній сфері щодо особистісних емоційних, інтелектуальних і, зокрема, пізнавальних процесів. С. Рубінштейн, зазначаючи про нерозривність інтелектуальних та емоційних процесів, стверджував, що «...справжньою конкретною одиницею психічної свідомості є цілісний акт відображення суб'єкта суб'єктом. Це утворення складне за своїм змістом, воно завжди включає у тій чи іншій мірі єдність двох протилежних компонентів – знання й ставлення, інтелектуального й «афективного», з яких то один, то інший виступає в якості переважаючого» [3, 145].

Функція розуміння як провідна функція етнопедагогічного мислення, що відповідає за набуття, повноцінне засвоєння знань української етнопедагогіки та української етномузичної педагогіки, уміння оперувати ними та правильно застосувувати, є основою процесу формування етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Ця функція забезпечує безперервність процесу розширення інтелектуального досвіду студента через постійне внесення, додавання й зберігання нових етнопедагогічних знань у «скарбницю» власного знаннєвого багажу. Означена функція базується на комплексі мисленнєвих дій та операцій аналізу й синтезу, а також порівняння, конкретизації, класифікації, абстрагування, узагальнення та ін.

Як і функція цілепокладання, функція розуміння не просто нерозривно пов'язана із емоційною сферою особистості, а знаходиться із нею у

прямо пропорційній залежності: чим яскравішим є позитивне емоційне супроводження набуття етнопедагогічних знань, умінь і навичок, тим більш ефективним є процес і результат їх формування та засвоєння.

Функція рефлексії є об'єднуючою як для взаємозв'язку етнопедагогічного мислення й етнопедагогічної свідомості у змісті мистецької освіти, так і взаємозв'язку між усіма елементами етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва в цілому. Адже ця функція відповідає за осмислене, усвідомлене ставлення студентів до формування кожної із складових цілісної системи досліджуваного феномена.

У той же час, функція рефлексії обумовлює поступове фахове становлення майбутнього педагога-музиканта, забезпечуючи на певних етапах «зупинку потоку свідомості», а також «аналіз його змісту» [2, 237]. Етнопедагогічна ж рефлексія дозволяє усвідомлювати доцільність застосування засобів і методів української народної педагогіки у процесі фахової діяльності вчителя музичного мистецтва, аналізувати результати їх застосування, а також рівень результативності варіативного об'єднання означених методів і засобів із методами, засобами і прийомами мистецького навчання.

Творча функція щільно пов'язана з розвитком пізнавальної активності майбутніх учителів музичного мистецтва, їх самостійності в художньо-творчій діяльності, які сприяють формуванню емпатійності, гнучкості, що ґрунтується на індивідуально-особистісному підході до досягнення музичних творів, потребі виявлення у музиці засобів ефективного спілкування, становлення творчо-індивідуального стилю педагогічної роботи, на що неодноразово наголошував В. О. Сухомлинський. Нерозривний взаємозв'язок і взаємопроникнення всіх виокремлених функцій визначається, з одного боку, спрямованістю інтелектуальних процесів майбутнього вчителя музики на засвоєння цінностей української народної педагогіки, з іншого боку, значенням і роллю означених цінностей як основи для формування його етнопедагогічної культури.

Розробляючи послідовну систему поглядів на феномен етнопедагогічної культури, В. О. Сухомлинський розглядав її як складову частину загальної культури вчителя. Вчений стверджував, що узагальнені знання про структуру педагогічної діяльності виключають неправомірні рішення, дозволяють діяти без зайвих затрат енергії, без зайвих проб та помилок. У діяльності вчителя як у фокусі сходяться усі ниточки, що йдуть від психолого-педагогічної науки, реалізуються в кінці кінців усі здобуті нею знання, вміння та навички. З

цього приводу В. О. Сухомлинський зазначав, що все закладене вчителем, – оживає у людських стосунках, у живому пориві думок та емоцій, що й загалом, формує особистість у подальшому житті.

Учений неодноразово підкреслював, що створення творчої атмосфери у навчальній роботі з учнями на уроках чи у позакласній роботі сприяє пануванню заохочення, підтримки найменших їх спроб до творчо-самостійних дій, вираження власних думок, висловлення своїх суджень тощо. У процесі цієї роботи перед учителем постає «складне завдання, вирішити яке можна багатьма способами, та у виборі способу, у втіленні теоретичної істини саме живою людською думкою якраз і полягає творча праця вчителя» [5, 10].

Доречно зазначити, що важливим фактором успішної діяльності вчителя музичного мистецтва є його емоційна привабливість, адже його зовнішність сприймається у комплексі та цілісності всіх його ознак. Увага учнів зосереджується не тільки на тому, що говорить викладач, а й на його зовнішньому виразу почуттів, (мімічних та пантомімічних рухах), на що неодноразово звертав увагу В. О. Сухомлинський [4].

Для вирішення основних завдань педагогічної діяльності дуже важливим є досвід В. О. Сухомлинського, адже він виділив основні складові цього феномена, а саме:

- гуманізм – ставлення до учнів як найвищої цінності, яка проявляється наявністю у вчителя доброти, любові, милосердя, чуйності, емпатії;
- професіоналізм – глибоке знання вчителем навчального предмету, його методик, сучасних технологій, досягнень педагогіки, психології, мистецтвознавства;
- педагогічні здібності – комунікабельність, інтуїція, нав'ювання, оптимізм, здатність до творчості, тощо;
- педагогічна взаємодія – професійний такт вчителя, культура мовлення та спілкування з учнями, етнопедагогічна культура, врахування психофізичних особливостей учнів.

У роботах В. О. Сухомлинського чітко викладене положення про те, що управляти процесом опанування та удосконалення педагогічної діяльності вчителя – означає забезпечити реалізацію його творчого особистісного потенціалу. Вчений обґрунтовує положення про творчу природу педагогічної діяльності та розкриває структуру професійної культури вчителя: «Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не призводять

до того, до чого б вони здавалось би повинні привести?» [4, 491].

Фактично В. О. Сухомлинський розробив теоретичну систему вдосконалення педагогічної майстерності вчителя, науково обґрунтував та перевіряв на практиці форми та методи її організації, показав можливість та доцільність реалізації в умовах конкретного педагогічного колекти-

ву – Павлишської середньої школи. Він не лише ефективно розробляв власні положення, добираючи до них конкретні форми та методи практичної реалізації, а й знаходив нові творчі форми роботи вчителів з учнями. Тому педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського з плином часу не втрачає свої привабливості, цінності та актуальності.

Список використаних джерел

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник /Іван Андрійович Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
2. Кашапов М. М. Психология профессионального педагогического мышления (методология, теория, практика) / под ред. М. М. Кашапова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2003. – 398 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии /Сергей Леонидович Рубинштейн. СПб.: Питер Ком, 2002. 720 с. – (Мастера психологии).
4. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива /собр. соч. в 5-ти т. / Василий Александрович Сухомлинский. – К., 1979. – т.1 – с. 427-668.
5. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю /Василий Александрович Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.

References

1. Zyazyun I. A. Pedagogikadobra: idealy i realii: metod. posobiye / Ivan Andreyevich Zyazyun. – K.: MAUP, 2000. – 312 s.
2. Kashapov M. M. Psikhologiya professional'nogo pedagogicheskogo myshleniya (metodologiya, teoriya, praktika) / podred. N. N. Kashapova. – M.: Izd-vo «Institut psikhologii RAN», 2003. – 398 s.
3. Rubinshteyn S. L. Osnovy obshchey psikhologii / Sergey Leonidovich Rubinshteyn. – SPb.: Piter Kom, 2002. – 720 s. – (Mastera psikhologii).
4. Sukhomlinskiy V. A. Metodika vospitaniya kollektiva / sobr. soch. v 5-ti t. / Vasiliy Aleksandrovich Sukhomlinskiy. – M., 1979. – T.1 – s. 427-668.
5. Sukhomlinskiy V. A. Stos ovetov uchitelyu / Vasiliy Aleksandrovich Sukhomlinskiy. – M.: Sov. shkola, 1984. – 254 s.

Голубицкая Н. А. Основные функции этнопедагогической культуры будущего учителя музыки в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского

В статье рассмотрены основные функции этнопедагогической культуры будущих учителей музыкального искусства, обоснованные в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского. Выделены функции: целеполагания; функция понимания; функция постановки и решения этнопедагогических задач и проблем; функция рефлексии; творческая функция. Отмечается неразрывная взаимосвязь и взаимопроникновение указанных функций, что, с одной стороны, предусмотрено направленностью интеллектуальных процессов будущего учителя музыки на усвоение ценностей украинской народной педагогики, с другой стороны, значением и ролью указанных ценностей как основы формирования этнопедагогической культуры будущих учителей музыкального искусства.

Ключевые слова: этнопедагогическая культура, будущее учителя музыкального искусства, педагогическое наследие В. А. Сухомлинского.

Nadiya Golubitska. The main functions of the ethnopedagogical culture of the future music teacher in the pedagogical heritage of V. A. Sukhomlinsky

The article considers the main functions of the ethnopedagogical culture of future teachers of musical art, based on the pedagogical heritage. V.A.Sukhomlinsky. Functions: goal-setting; function of understanding; the function of setting and solving ethno-pedagogical problems and problems; the function of reflection; creative function. The inseparable interconnection and interpenetration of these functions are noted, which, on the one hand, provides for the orientation of the intellectual processes of the future teacher of music to the acquisition of the values of Ukrainian folk pedagogy, on the other hand, the significance and role of these values as the basis for the formation of the ethnopedagogical culture of future teachers of musical art.

Key words: ethnopedagogical culture, future teachers of musical art, pedagogical heritage V. A. Sukhomlinsky.

УДК 373.2.011.3-051

Ірина ДАНИЛЬЧЕНКО

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,

м. Глухів, Україна

e-mail: irinadanulchenko@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СТАЛОГО РОЗВИТКУВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто проблему підготовки майбутніх вихователів на засадах сталого розвитку. Проаналізовано психолого-педагогічні дослідження з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку і підготовки майбутніх вихователів до їх здійснення. Запропоновано систему роботи з підготовки майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку у процесі вивчення художніх творів В. Сухомлинського.

Ключові слова: сталий розвиток, освіта для сталого розвитку, вихователь дітей дошкільного віку, екологічна освіта дошкільнят, економічне виховання дошкільнят, соціальний розвиток дітей, художня література.

Проблема сталого розвитку є однією із найактуальніших на сьогодні, адже спричинена ускладненням взаємозв'язків між людиною та навколишнім природним середовищем. Виходячи з цього, на міжнародному рівні всерйоз почали обговорюватись й вирішуватись глобальні соціально-економічні та екологічні проблеми. Перехід до сталого розвитку у всіх сферах людської діяльності є однією із першочергових та актуальних тенденцій у сучасному світі, адже нею опікуються світові лідери, їй присвячені урядові і міжурядові програми.

Глобального значення в цих умовах набуває освіта, яка орієнтована на сталий розвиток і спрямована на засвоєння людьми різного віку надзвичайно важливих навичок екологічної, економічної й соціально доцільної поведінки, без чого неможливе створення та існування благополуччя суспільства, відображає соціальний досвід взаємодії з довкіллям на принципах гуманізації і гармонізації. Визначальну роль у розвитку світобачення людини відіграє саме період дошкільного дитинства.

Аналіз літератури свідчить, що окремі складники проблеми сталого розвитку входять до актуальних питань сучасної педагогічної освіти, підготовки майбутніх вихователів. Зокрема, різні теоретичні та методичні аспекти природознавчої та екологічної підготовки майбутніх педагогів знайшли своє відображення в сучасних працях Т. Анісімової, О. Біди, В. Бобрицької, В. Вербицького, Л. Загородньої, Н. Лисенко, Г. Пустовіт, О. Плахотніка та ін.

Науковці С. Іванчук, О. Кононко, Н. Кривошея, М. Лобанова, Н. Миськова, А. Сазонова та ін. дослід-

жують питання економічного виховання та культури споживання дітей дошкільного віку. На окремі аспекти соціального розвитку дошкільнят акцентують увагу Н. Абашина, А. Гончаренко, С. Курінна, В. Любашина, Л. Михайлова, О. Мороз, О. Орлова, Т. Піроженко, І. Рогальська-Яблонська, Н. Скрипник, Г. Смольникова та ін.

Незважаючи на широкий спектр наукових досліджень у цьому напрямі та вагомий внесок згаданих вище авторів, проблема підготовки вихователя до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку розроблена не повною мірою, що негативно позначається на професійному становленні фахівців з дошкільної освіти. Недостатньо вивченими є можливості використання художньої літератури, зокрема художніх творів В. Сухомлинського з метою підготовки майбутнього педагога до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку.

У статті проаналізуємо психолого-педагогічні дослідження з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку і підготовки майбутніх вихователів та запропонуємо систему роботи з підготовки майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку засобом художньої літератури, зокрема художніх творів В. Сухомлинського.

Поняття «сталий розвиток» є офіційним дослідним перекладом англійського формулювання «sustainable development», де основну увагу приділяють прикметнику «sustainable» (стійкий, рівноважний, збалансований, самопідтримуваний),

корінь якого – «sustain» (підтримувати щось на деякому рівні) надійшов до англійської у видозміненому вигляді зі старофранцузького відповідника «soustenir» (дієслово в аналогічному значенні).

Уперше зміст категорії «сталий розвиток» було визначено на глобальному рівні як концептуальна основа проєктів ООН, спрямованих на захист навколишнього середовища. Теоретичні основи сталого розвитку як нової парадигми розвитку цивілізації, що передбачає гармонійну взаємодію біологічного і соціального чинників, подано в працях В. Вернадського, С. Подолинського, М. Руденка, Е. Леруа та ін., однак автором поняття «сталий розвиток» у сучасному розумінні є прем'єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка вперше сформулювала його в 1987 році у звіті Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє». Відповідно до даного класичного визначення, сталим є такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити власні потреби. При цьому сталий розвиток являє собою не законсервованій стан гармонії, а динамічний процес змін, в якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямок капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами. Варто зазначити, що за визначенням ООН, поняття розвитку не тотожне простому зростанню, а передбачає насамперед удосконалення та всебічні якісні зміни [1, 17].

У «Енциклопедії освіти» подано таке тлумачення поняття «сталий розвиток»: «регульований соціально-економічний процес, більш упорядкований у порівнянні з існуючим, який передбачає тривалий позитивний розвиток і зміни у суспільстві, узгоджений із сучасними і майбутніми потребами на засадах нових технологій» [3, 870].

Як зазначає О. Пометун, Концепція сталого розвитку набуває значного поширення як одна з провідних глобальних проблем людства, що має міждисциплінарний характер і розглядається в багатьох аспектах і ракурсах. "Серед ідей, які вона охоплює, науковець називає: розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем. «Розвиток буде сталим тільки тоді, коли буде досягнута рівновага між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень життя; нинішнє покоління має обов'язок перед прийдешніми поколіннями залишити достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів для того, щоб вони могли забезпечити для себе рівень добробуту не нижчий, ніж той, що ми маємо тепер» [6, 10].

Основною причиною виникнення освіти для сталого розвитку, як зазначає Н. Миськова, є усві-

домлення науково-педагогічною спільнотою необхідності змін в освітній парадигмі для подальшого сталого розвитку суспільства, економіки та навколишнього середовища. Ключовим аспектом освіти для сталого розвитку є переорієнтація змісту та форм освітнього процесу на таку модель провадження освітньої діяльності, базисом якої виступає міждисциплінарність [5].

Освіта є базовим елементом трансформації суспільства до сталого розвитку за рахунок забезпечення особистості можливістю втілити свої уявлення про суспільство у життя. Саме така ключова роль освіти зафіксована в головних документах Всесвітніх форумів зі сталого розвитку.

Так, для поняття «навички, орієнтовані на сталий розвиток» Н. Миськова пропонує таке тлумачення: «автоматизовані дії, спрямовані на задоволення власних життєвих потреб, виконання яких відбувається на основі ціннісного ставлення до природи, людей, середовища. Навички, орієнтовані на сталий розвиток, стосуються збереження та охорони природного довкілля, зменшення кількості відходів від діяльності та марних витрат сировини, енергії; підтримки морального і психологічного клімату у мікро- та макросоціумі, удосконалення взаємин між оточуючими» [5, 67].

Для реалізації ідей сталого розвитку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти Н. Гавриш, О. Пометун розроблено спеціальну освітню програму з методичними матеріалами «Дошкільнятам про сталий розвиток». Автори наголошують, що особливості організації освіти для сталого розвитку в дошкільному закладі зумовлені специфікою розвитку психічних процесів дошкільників, їхнім світоглядом, а важливими складниками методики впровадження освіти для сталого розвитку є самопізнання, самонавчання дітей через діяльність, спрямування дітей на прийняття самостійних рішень у повсякденному житті, виконання дій у напрямі сталого розвитку.

Як підкреслюють автори програми, специфіка формування в старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток, зумовлена особливостями розвитку психічних процесів у старших дошкільників. Важливими складниками взаємодії з дошкільниками в цьому контексті є їх самопізнання; самонавчання через діяльність; створення умов для прийняття власних рішень у повсякденному житті; виконання дій у напрямі сталого розвитку [2].

Надзвичайно важливо забезпечити теоретичну та практичну підготовку майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток дошкільників засобом художньої літератури, професійна діяльність яких реалізується в

умовах дошкільного навчального закладу. Важливою проблемою є узгодження потреб практики навчально-виховної роботи в дошкільному навчальному закладі зі змістовим та операційним компонентами професійної підготовки випускників закладів вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта».

Важливим змістовим компонентом професійної підготовки майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку є використання художньої літератури загалом та творів В. Сухомлинського [7] зокрема в сучасній науково-педагогічній практиці.

Одним із концептуальних підходів нашого дослідження є збагачення дисципліни «Дитяча література» художніми творами, які сприяють формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку з урахуванням виховних засобів. Тому вважаємо за необхідне схарактеризувати основний потенціал художньої літератури в контексті можливостей її впливу на розвиток світосприймання дитини.

З огляду на підвищену емоційну сприйнятливості дітей дошкільного віку та незаперечну роль, поряд з іншими, словесних методів, значне місце у формуванні навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку займає природознавча література (жанри пізнавального оповідання й казки), яка, впливаючи одночасно на почуття і свідомість дитини, сприяє формуванню початкових екологічних уявлень про живі організми, зв'язки й залежності в природі, цілісність природи, а також виховує позитивне емоційно-ціннісне ставлення до неї та мотивує екологічно доцільну поведінку, зумовлює та регулює діяльність в природі. Художня література має також соціалізуючий вплив на дошкільників за допомогою якої дитина вчиться жити в суспільстві. В дитини дошкільного віку розвивається творча уява, фантазія, мислення. Твори художньої літератури – це один з найважливіших соціалізуючих та виховних засобів для розвитку особистості дітей дошкільного віку за допомогою яких дитина стає соціально компетентною. Ми погоджуємося з думкою О. Кононко, яка вважає, що книжка є основою закладення позитивних рис особистості, починаючи з дошкільного віку. «Стара й сучасна, вітчизняна та зарубіжна, різна за жанрами, ілюстрована, дитяча і доросла – вона важливий складник дитячої субкультури, її уособлення і натхнення» [4, 98].

Завдяки соціалізації дошкільника засобом художніх творів В. Сухомлинського відбувається процес адаптації дитини в суспільстві, соціально-особистісного зростання, становлення особистос-

ті в соціумі, закладаються духовні, моральні та особистісні риси дітей дошкільного віку, формуються суспільні відносини, риси характеру, накопичується соціальний досвід спілкування з іншими людьми. Людяність, володіння соціальними нормами поведінки в різних життєвих ситуаціях, налагодження гармонійних та дружніх стосунків з однолітками та дорослими людьми – все це і формує особистість соціально компетентної дитини дошкільного віку.

В. Сухомлинський наголошував: «Правильне включення в життя суспільства, правильна соціалізація можлива лише тоді, коли людина свідомо прагне до гармонії власного «Я» з інтересами інших людей, не тільки вміє, а й прагне поступитися своїми бажаннями в інтересах загального блага» [9, 453].

Необхідність формування особистості дитини дошкільного віку як суб'єкта економічної соціалізації, економічної освіти актуалізує питання економічного виховання – цілеспрямованого процесу взаємодії дорослого і дитини, орієнтованого на засвоєння доступних віком елементарних економічних понять, формування моральних почуттів і морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки. Одним із засобів економічного виховання також є художня література.

Підготовка майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку відбувалася в 2 етапи: 1-й – базовий, 2-й – практичний. На кожному етапі вирішувалися свої завдання, згідно з визначеною метою.

Метою базового етапу було забезпечення сприйняття й усвідомлення студентами загальної мети та завдань освіти для сталого розвитку дошкільнят засобом дитячої художньої літератури. На цьому етапі педагог під час викладання дисципліни «Дитяча література» подавав інформацію про твори художньої літератури, які сприятимуть формуванню навичок, орієнтованих на сталий розвиток дітей дошкільного віку, вчив їх аналізувати, оцінювати, відбирати й доцільно використовувати в роботі з дошкільниками.

Так, у процесі ознайомлення студентів із українською дитячою літературою ХХ століття, особливу увагу акцентували на творчості В. Сухомлинського, зокрема на його художніх творах, які сприяють формуванню навичок, орієнтованих на сталий розвиток («Фіалка і бджілка», «Зайчик і місяць», «Пелюстка і квітка», «Для чого півневі гребінець», «Їжачок і світлячок», «Два

метелики», «Жаба, що співала по-журавлиному», «Як починається осінь», «Як зайчик грівся взимку проти місяця», «Зайчик і горобина», «Шпак прилетів», «Флейта і вітер»; «Ледача подушка», «Бо я – людина», «Добре слово», «Красиві слова і красиве діло», «Легенда про золоте зернятко істини», «Лялька під дощем», «Материнське щастя», «Мокра і суха сорочки», «Образливе слово», «Правда буває гірша за неправду», «Як Федько відчув у собі людину», «Який слід повинна залишати людина на землі?») та інших письменників.

Одним із найперспективніших напрямів розвитку творчих здібностей особистості, необхідних сучасному фахівцеві, є проблемне навчання. Проблемне навчання зміцнює мотивацію пізнавальної діяльності. Проблема викликає внутрішню зацікавленість студента, що стає чинником активізації навчального процесу та ефективності навчання. Тому під час лекції, створюючи проблемні ситуації, ми спонукали студентів до внутрішньої суперечки, в якій вони ставали на різні боки логічних позицій, сприймаючи різноманітні точки зору, несумісні одна з одною.

На лекційних заняттях викладач давав необхідні опорні знання, висловлював власні судження, заохочував до глибшого пізнання, зацікавлював студентів вивченням теми. Але не вимагав прийняття єдиної думки, не диктував своє прочитання тексту, він лише спонукав до певних оціночних висновків, а студент вчився їх робити самостійно, так само, як і самостійно мислити, оцінювати, порівнювати, проводити аналогії з сучасним життям, власним досвідом тощо. Загалом така демократична побудова занять спрямована на постійну творчу співпрацю, діалог викладача та студента з художнім текстом, дає широкий простір для самостійного сприйняття і осмислення літератури як явища мистецтва.

Зважаючи на те, що традиційні форми навчальної роботи мають обмежені можливості студента для прояву себе як творчої особистості, ми застосовували нетрадиційні форми. Зміст нетрадиційних форм навчання полягає у тому, що вони, розвиваючи ініціативу та творчий потенціал студентів, по-перше, формують у них установку на творчий підхід до своєї майбутньої педагогічної діяльності, по-друге, підвищують у слухачів пізнавальну активність та інтерес до навчальних занять, по-третє, створюють умови для формування професійно важливих якостей, які проявляються в умінні керувати своїми педагогічними можливостями й почуттями, а також для формування професійних умінь; і по-четверте, при проведенні нетрадиційних занять нестандартно організоване середовище, в якому працюють студенти, сприяє

підвищенню рівня засвоєння ними запропонованої викладачем навчальної інформації.

На цьому етапі викладачем проводилися проблемні лекції: лекція удвох з теми «Методи ознайомлення дітей з довкіллям», лекція з використанням інтерактивних прийомів «мозковий штурм», «незакінчені речення», «мікрофон», лекція з наперед запланованими помилками.

Характерною особливістю лекційних занять є їхня висока інформативність, яка передбачає передачу студентам значного за обсягом змісту навчального матеріалу.

Основна мета лекції вдвох (бінарної) полягає в тому, щоб якомога повніше розкрити всі аспекти обговорюваної проблеми. Лекція, проведена таким чином, сприяла тому, що студенти намагалися сконцентрувати свою увагу на основних аспектах проблеми використання методів ознайомлення дітей з довкіллям, зокрема на читанні художніх творів, спрямованих на формування в дітей дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Основну частину роботи брав на себе викладач дисципліни «Ознайомлення дітей із суспільним довкіллям», який готував план, сценарій проведення лекції та основний виклад матеріалу. Викладач дисципліни «Дитяча література» презентував художні твори природничого, економічного змісту та твори, які сприяють соціалізації дітей та які можна використати в процесі формування в дітей дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток під час проведення занять, екскурсій, цільових прогулянок, повсякденних прогулянок, розваг. Студенти теж брали участь у цій лекції таким чином: заздалегідь кожен студент коротку анотацію творів, спрямованих на формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, які можна використати з дітьми різних вікових груп.

Така форма опанування матеріалом під час лекційного заняття дозволяла цілісно сприймати тему лекції, отримати інтегровані знання з проблеми використання художніх творів у процесі формування в дітей дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Варто зазначити, що для успішної реалізації ідеї лекції вдвох варто притримуватися правил: лектори разом складають план, визначають її мету, добирають літературу, з'ясовують методи, що використовуватимуться у процесі повідомлення навчального матеріалу, порядок подачі матеріалу кожним лектором; визначають тривалість повідомлень, добирають ТЗН.

Окрім цього виду лекції ми проводили міні-лекцію-брейнстормінг. Ми умовно ділили заняття на дві частини: перша – лекція, друга – брейнстормінг, що давало змогу максимально залучати всіх

студентів до розв'язання висунутої проблеми; визначити рівень знань і практичний досвід усієї групи. Під час лекційної частини заняття з теми «Українська література для дітей II половини ХХ століття» викладач ознайомила студентів з життєвим і творчим шляхом Василя Сухомлинського, його внеском у розвиток дитячої літератури; жанровою і тематичною різноманітністю його творів. А два питання, що мали методичний характер, засвоювалися студентами під час брейнстормінгу. Проводився він таким чином: викладач оголошувала завдання: запропонувати твори В. Сухомлинського, які можна використати в роботі з дітьми різних вікових груп під час формування в дітей дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Потім призначався секретар, який занотував усі варіанти виконаних завдань, встановлював часовий ліміт, повідомляв основні правила. Якщо можливості групи вичерпуються, а завдання повністю не виконується, діапазон відповідей розширює викладач. Коли брейнстормінг стихає, дається оцінка проведеної роботи, підводяться підсумки, дається оцінка знань студентів, продемонстрованих у процесі заняття.

Мета практичного етапу полягала у переведенні теоретичних знань з дисципліни «Дитяча література» у площину практичних умінь і навичок.

Нами передбачалося використання практичних занять як за класичною структурою (вступ викладача, відповіді на запитання студентів; практична частина як планова; заключне слово викладача), так і практичних занять у вигляді семінарів, побудованих на інтерактивних технологіях, які є засобом максимальної одночасної розумової активізації усієї студентської групи.

У межах розробленої нами системи роботи, в розрізі викладання курсу «Дитяча література», працюючи на практичних заняттях, студенти формували й удосконалювали вміння інтегрувати знання з основ сталого розвитку та літературознавчі знання в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, вчилися діагностувати власний рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Практичні заняття передбачали аналіз творів художньої літератури, зокрема й творів В. Сухомлинського, творів усної народної творчості, які спрямовані на формування в дітей навичок, орієнтованих на сталий розвиток, а також набуття вмінь використовувати знання, отримані в навчальному процесі, в практиці роботи закладів дошкільної освіти.

Низка практичних занять була побудована на використанні інтерактивних технологій. Так, для обговорення питань з теми академічна група

об'єднувалася в дві підгрупи. Перша підгрупа займала місце в «акваріумі», де відбувалося активне обговорення якогось питання плану. Друга підгрупа знаходилася за межами акваріуму, уважно слухала й аналізувала хід обговорення, яке відбувалося в акваріумі. Студенти цієї підгрупи задавали запитання представникам першої підгрупи і оцінювали їхні відповіді. Для обговорення наступного питання підгрупи мінялися місцями. Ми уважно стежили за ходом обговорення питань, в аркуші оцінок робили помітки, а в кінці заняття аналізували роботу кожного студента, об'єктивно його оцінювали, враховуючи оцінки студентів.

З метою вдосконалення вмінь студентів аналізувати твори і вдумливо та методично грамотно їх використовувати в процесі формування в дітей дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, ми використали технологію «займи позицію». Студент, обравши художній твір конкретного автора, мав довести доцільність його використання вихователем у процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток дітей. Інший студент мав погодитися з позицією однокласника або ж зайняти діаметрально протилежну, аргументувавши свій вибір.

Оцінюючи відповіді студентів ми враховували: знання дитячої психології, дошкільної педагогіки, методики екологічної освіти, методики ознайомлення дітей із суспільним довкіллям, дитячої літератури і вміння добирати твори і доцільно використовувати їх у процесі роботи з дітьми дошкільного віку.

Усі форми підготовки студентів до практичних занять давали змогу виявити знання студентів з дисциплін «Основи природознавства з методикою», «Ознайомлення дітей із суспільним довкіллям», «Дитяча література», їх підготовленість до самостійної роботи та їхнє ставлення до реалізації завдань з формування в дітей дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток під час майбутньої професійної діяльності. Тому, організовуючи систему роботи важливу роль відводили самостійним завданням для студентів. Самостійна робота репродуктивного й творчого характеру не тільки сприяла актуалізації екологічних, методичних і літературознавчих знань, але й орієнтувала студентів на пошук необхідного літературного джерела. Крім того, система завдань складала основу для розвитку творчої фантазії майбутніх педагогів, орієнтувала студентів на застосування отриманих знань, умінь, навичок у роботі з дітьми дошкільного віку у дитячому закладі.

Практичний етап реалізовувався не тільки у процесі аудиторних занять, а й під час педагогічної практики студентів у дошкільних закладах.

Студенти з урахуванням наявних у дітей знань і уявлень про навколишній світ обирали необхідні художні твори, орієнтуючись на наукову основу, читали їх, залучали дітей до діалогізованої розповіді, бесіди, проводили роботу з ілюстраціями, організовували театралізовані ігри.

Отже, запропонована система роботи на заняттях з курсу «Дитяча література» сприятиме якісному покращенню фахової підготовки майбу-

тніх вихователів до роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку засобом художніх дитячих творів загалом та художніх творів В. Сухомлинського зокрема. Подальші розвідки стосуватимуться питань наступності у взаємодії з батьками вихованців щодо використання художньої літератури в процесі формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Брундланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку. Оксфорд. 1987. 125 с.
2. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навчально-методичний посібник; за заг. ред. О. І. Пометун. Дніпропетровськ. 2014. 120 с.
3. Енциклопедія освіти; головний ред. В.Г. Кремень. Київ. 2008. 1040 с.
4. Кононко О. Л. Художня література. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні. Київ. 2003. С. 149–152.
5. Миськова Н. М. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України. Хмельницький. 2018. 322 с.
6. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку: посібник; за ред. О. І. Пометун. Київ. 2015. 120 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ. 1977. Т. 3. 671 с.
8. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. Вісник НАН України. 2002. № 2. С. 31-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2002_2_7
9. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навчальний посібник; за ред. З. Н. Борисової. Київ. 2004. 511 с.

References

1. Brundland G., (1987). Nashe spil'ne majbutnye: Mizhnarodna komisiya z navkoly'shn'ogo sere dov'y'shha i rozvy'tku. Oksford. 1987. 125 p. [in Ukrainian].
2. Doshkil'nyatam – osvita dlya stalogo rozvy'tku : navchal'no-metody'chny'j posibny'k; (2014) za zag. red. O. I. Pometun. Dnipropetrovs'k. 2014. 120 p. [in Ukrainian].
3. Ency'klopediya osvity'; (2008). golovny'j red. V.G. Kremen'. Ky'yiv. 2008. 1040 s. [in Ukrainian].
4. Kononko O. L., (2003). Xudozhnya literatura. Komentar do Bazovogo komponentu doshkil'noyi osvity' v Ukrayini. Ky'yiv. 2003. pp. 149–152. [in Ukrainian].
5. My's'kova N. M., (2018). Pidgotovka majbutnix vy'xovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity' do formuvannya u starshy'x doshkil'ny'kiv navy'chok, ori'yentovany'x na staly'j rozvy'tok: dy's. ... kand. ped. nauk: specz. 13.00.04 / Xmel'ny'cz'ka humanitarno-pedagogichna akademiya MON Ukrayiny'. Xmel'ny'cz'ky'. 2018. 322 p. [in Ukrainian].
6. Pidgotovka vchy'teliv do vy'kladannya py'tan' stalogo rozvy'tku: posibny'k; (2015) za red. O. I. Pometun. Ky'yiv. 2015. 120 p. [in Ukrainian].
7. Cuxomly'ns'ky'j V. O., (1977) Vy'brani tvory': v 5 t. Ky'yiv. 1977. T. 3. 671 p. [in Ukrainian].
8. Tregobchuk V., (2002). Konceptiya stalogo rozvy'tku dlya Ukrayiny'. Visny'k NAN Ukrayiny'. 2002. 2. pp. 31-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2002_2_7 [in Ukrainian].
9. Xrestomatiya z istoriyi doshkil'noyi pedagogiky': navchal'ny'j posibny'k; (2014) za red. Z. N. Bory'sovoyi. Ky'yiv. 2004. 511 p. [in Ukrainian].

Данильченко І. Підготовка будучих вихователів к формуванню навичок, орієнтованих на устойчивое развитие у детей дошкольного возраста средствами произведений В. Сухомлинского

В статье рассмотрена проблема подготовки будущих воспитателей на принципах устойчивого развития. Проанализированы психолого-педагогические исследования по проблеме формирования навичок, ориентированных на устойчивое развитие у детей дошкольного возраста и подготовки будущих воспитателей к их осуществлению. Предложена система работы по подготовке будущих воспитателей к формированию навичок, ориентированных на устойчивое развитие у детей дошкольного возраста в процессе изучения художественных произведений В. Сухомлинского.

Ключевые слова: устойчивое развитие, образование для устойчивого развития, воспитатель детей дошкольного возраста, экологическое образование дошкольников, экономическое воспитание дошкольников, социальное развитие детей, художественная литература.

Iryna Danylchenko. Future teachers' training to formation of skills focused on sustainable development of preschoolers by means V. Sukhomlynskyi works

The problem of sustainable development is urgent today, because it is caused by the complexity of the relationship between man and the environment.

Education, which is oriented towards sustainable development is aimed at the assimilation by people of all ages of extremely important ecological, economic and socially appropriate behavior skills, without which it is impossible to create and maintain sustainable well-being of society.

The determining role in the development of human worldview plays a period of preschool childhood.

Using of art literature, in general, and V. Sukhomlinskyi works, in particular, in modern scientific and pedagogical practice is the important knowledge component of future educators' professional training to the formation of skills focused on sustainable development of preschoolers.

Future teachers' training to the formation of skills focused on sustainable development of preschoolers was carried out in 2 stages: 1st-basic stage, 2nd – practical.

The basic stage purpose was to ensure the students' perception and awareness of the common goal and objectives of education for the sustainable development of preschoolers by means of children's literature.

At this stage, the teacher gave the information about the art works, contributing to the skills focused on the sustainable development of preschoolers formation, taught them to analyze, evaluate, select and appropriate to use in working with preschoolers.

The practical stage purpose was to translate the theoretical knowledge of the discipline «Children's Literature» in the plane of practical skills.

We used the practical training on the classical structure, and practical training in the form of seminars based on interactive technologies, which are a means of maximum activation of the entire student group.

The practical stage was also implemented during the pedagogical practice in the preschool institutions.

The proposed system of work in the process of teaching the study course «Children's Literature» will contribute to the qualitative improvement of future preschool teachers professional training to formation of skills focused on sustainable development of preschoolers by means of art literature.

Key words: sustainable development, education for sustainable development, preschool teachers, preschoolers education.

УДК 37.015.31:[39+316.7]:316.61-053.2/5

А. М. ІЩЕНКО

аспірант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту

імені проф. Є. Петухова, м. Херсон, Україна

e-mail: KAN31031990@gmail.com

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ЗА В. О. СУХОМЛИНСЬКИМ

Дана стаття присвячена аналізу творчості вітчизняного педагога В. Сухомлинського. Розглянуто модель соціалізації дітей в ході освоєння етнічної культури, яка є однією із складових формування етнокультурного освітнього середовища. Представлені компоненти етнокультурної компетентності та умови успішності соціалізації дітей, зокрема, через різні засоби ігрової діяльності: творення казки, гра, лялька та ін. Звертається увага на виокремлення в спадщині В. Сухомлинського значущості народної педагогіки. Проаналізовано практична реалізація та теоретичні ідеї діяльності Павлівської школи під керівництвом Василя Олександровича.

Ключові слова: соціалізація, етновиховання, етновиховне середовище, гра, лялька, етнокультурний простір.

Першочерговим завданням сучасної школи є наближення учнів до життя, засвоєння ними системи знань, норм і національних цінностей, що дають їм можливість функціонувати як повноправним членам суспільства. Цьому сприяє ряд чинників і перш за все втілення в освітній простір народної педагогіки, творення відповідного культурно-освітнього середовища. Ці завдання на сучасному етапі розбудови виховного процесу в Україні чітко визначені в законодавчій базі: Законі України «Про освіту» (2017), Концепції Нової української школи (2016), Концепції національного виховання (2012) тощо.

Завдання виховання полягає в тому, щоб представити дітям складний, небезпечний реальний світ і допомогти вибрати і освоїти ту форму соціалізації, яка співвідноситься з потребами їх індивідуальності і одночасно відповідає вимогам соціуму.

Розглядаючи ці питання, ми звертаємось до спадщини В. О. Сухомлинського, який досить ґрунтовно розкрив значення етнокультурної складової у вихованні дитини, у її соціалізації в різних соціальних інституціях: сім'ї, школі, громадських об'єднаннях та дитячих організаціях тощо.

Ідеї, спадщина, наукові педагогічні напрацювання і практичний досвід вченого постійно

перебуває у полі дослідження і вивчення як українських (О. Савченко, О. Сухомлинська, І. Бех, А. Богуш, В. Кремень та ін.), так і зарубіжних: Х. Франчос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман (Німеччина), М. Біблюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), А. Коке-ріль (Австралія) та ін. Вчені наголошують, що особливе місце в своїх працях, в роботі Павлівської школи В. Сухомлинський приділяв питанням творення відповідного соціокультурного середовища на засадах народної педагогіки що є досить оптимальним в умовах сьогодення.

Одним з найважливіших завдань практичної та теоретичної діяльності великого українського педагога світового рівня Василя Олександровича Сухомлинського стало формування в дитини особистого ставлення до оточуючого світу, розуміння своєї справи і відповідальності перед рідними, близькими, суспільством і перед своєю совістю, – через особисте. Таким чином здійснюється соціальна орієнтація дитини.

Адже виховання на національній традиції сприяє формуванню в дітей української самобутності, сукупності уявлень про власну націю, історичний шлях, місце серед інших етносів.

На цих засадничих основах побудовано Концепцію Нової української школи. Все це і визначило тему, мету і завдання нашої публікації – розкрити теоретичні і практичні основи творення соціокультурного середовища на засадах народної педагогіки В. О. Сухомлинського задля вирішення сучасних питань виховання. У своєму науковому пошуку ми виходимо із того, що етнокультурний простір будь-якого етносу є соціоприродним утворенням. Його специфіка суттєво відбивається на формах, характері національної культури. Простір етнокультурних спільнот виступає не тільки як своєрідний контекст, у взаємодії з яким формується культура, але і як її власна невід’ємна складова частина, що важливо і для творення такого простору в шкільному середовищі. Також, виходячи із теми публікації ми за основу взяли трактування самого поняття соціалізація.

У цілому за тлумачними словниками соціалізація це: «Процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправний член суспільства; включає як цілеспрямований вплив на особистість (виховання), так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування» [1, 1360].

Василь Олександрович розглядає поняття «соціалізація» переважно як процес прилучення особистості до суспільства з метою розвитку її взаємодії з навколишнім світом. Відомий педагог, на відміну від своїх попередників, розкриваючи

змістове наповнення поняття «соціалізація», виділяв «сходінки соціалізації», які сприяють формуванню і становленню особистості учня:

1. Повага людини до іншої людини, до її особистості та особливостей;
2. Сприяння загальнолюдським і національним цілям на основі взаєморозуміння та згоди: підтримання дружніх зв'язків, надання взаємодопомоги в разі необхідності, вивчення та засвоєння поряд із національним «соціальним вихованням» загальнолюдських соціальних цінностей, що лежать в основі моральних відносин між людьми різних національностей, котрі проживають до того ж в різних етнокультурних умовах;
3. Об'єднання соціального досвіду та соціальних зв'язків особистості учня української національної приналежності з соціальним досвідом усіх націй земної кулі для досягнення загального покликання всього людства – взаємопідтримки, взаємного духовного збагачення, рахуючись при цьому як з національними, так і з загальнолюдськими інтересами, особливостями культури, віросповідання, а також із встановленими законами у державі та нормами моралі у суспільстві.

В. Сухомлинський переконував педагогів в необхідності давати дітям досвід переживання різноманітних життєвих стосунків: моральних, пізнавальних, естетичних, стосунків до радості і горя, до добра і зла, до хвороб і старості, навіть до смерті [3]. Він писав: «Матері і батьку, педагогові і письменникові – усім причетним до виховання потрібно мудро вводити дитину за руку у світ людський, не закриваючи його очі на радощі і страждання. Усвідомлення тієї істини, що ми приходимо у світ і йдемо з нього, щоб ніколи більше в нього не повернутися, що у світі є найбільша радість – народження людини і найбільше горе – смерть, – справжнє усвідомлення цієї істини робить людину мудрим мислителем, формує тонку вихованість інтелекту, душі, серця, волі» [13].

«Сукупність знань і уявлень про культуру, традиції, ідеали, цінності свого етносу, а також усвідомлення себе членом цієї спільноти, місця свого народу серед інших народів – основа формування етнічної самосвідомості особи» [9, 59]. Особливу роль у цьому процесі відіграють нові освітні технології, зокрема, технології етнокультурного виховання. Для сучасної України національна самосвідомість має особливе значення.

Етнокультурне виховання особистості орієнтоване на становлення носія традицій і звичаїв духовної культури народу. Формування основ етнічної культури особистості неможливе без усвідомлення себе частиною (одиницею) певного

народу, культури. Одним із завдань етнокультурного виховання дітей та молоді є усвідомлення та засвоєння ними культурних традицій певної спільноти, вихідцями з якої вони є.

Педагогічний аспект соціалізації проявляється передусім на рівні мікрочинників. У процесі соціалізації дитини неминуче виникають явища, які вимагають певного узгодження соціального впливу і реальної педагогічної дії, конкретного педагогічного інструментарію та відповідної освітньої технології.

Нерідко надмірно перебільшують роль прямих соціалізуючих дій, подання дітям відібраного «чистого знання» і зразків «правильного життя». А в реальній практиці вирішальне значення мають якраз раціонально не опосередковані форми прояву буття: традиції; риси стилю життя етносу або конкретної сім'ї; чутки; медіа-символи; зразки дитячої субкультури. Вони приймаються дітьми не як пізнавальна інформація, привласнюються не як соціальні догми, а переживаються, проживаються на рівні рефлексії

Василь Олександрович Сухомлинський один з перших вітчизняних педагогів, який почав будувати виховну систему, спираючись на гуманістичні принципи поваги до особистості вихованця, його людських якостей, довіри та любові до кожної дитини. Він створює освітньо-виховне середовище наповнюючи його засобами народної педагогіки, що надає умови для плідного всебічного розвитку особистості.

Павлівська школа, її територія були зразком української традиції середовища: розкішний плодовий сад площею два гектари – Сад Матері; виноградник – улюблене дітище всієї школи; теплиця – зелена лабораторія, центр дослідницької роботи юннатів і науково-предметних гуртків; лимонарій, крільчатник, пасіка, дубовий гай. На ділянках багато квітів, квіткових алей, гаїв. Дорогу від головного навчального корпусу до приміщення навчальних кабінетів, робочих кімнат обсаджено кущами троянд. Ця алея троянд – улюблене місце прогулянок. У саду, персиковому гаю, у дубовому гаю не менше 30 затишних куточків, де пахнуть квіти і можна помріяти, поговорити. Усе, що пов'язане з життям людини, повинно бути гарним, символічним до національних традицій і умов сьогодення.

Однією з ідей великого педагога стало створення сприятливих умов для навчання, тобто сприятливого освітньо-виховного середовища. Під освітньо-виховним середовищем ми розуміємо певну систему впливів та умов просторово-предметного та соціального середовища, що надають дитині можливості для гармонійного та

всебічного розвитку. Виховати саме таку людину «творчої, цікавої, допитливої думки» – ось мета кожної школи, вважав В. Сухомлинський.

Василь Олександрович довів, що взаємодія з навколишнім предметно-просторовим оточенням разом з соціальним впливом відіграють велику роль в становленні та вихованні і створює у Павлівській школі якісно нове освітньо-виховне середовище.

Спочатку Сухомлинський перемістив початкові класи до окремої будівлі, де влучне розташування пропускало у приміщення багато світла, створюючи затишну атмосферу. Сама будівля була оточена великою кількістю дерев, які збагачували повітря киснем, що неабияк сприяє роботі мозку. Найважливішою причиною переміщення молодших школярів до окремої будівлі став особливий режим праці та відпочинку, якого необхідно дотримуватись у початковій школі. «Для дітей молодшого шкільного віку особливо неприпустимі крик, натовп, характерні для великого колективу, – пише В. Сухомлинський. – Нехай маленькі школярі якомога довше користуються благом, необхідним для повноцінного розумового розвитку – тишею» [12, 116].

Вчений обґрунтовує важливість цього фактору тим, що дитині, яка і так знаходиться у стані стресу від потрапляння у нову, незвичну для неї атмосферу, важко упоратися з тим емоційним збудженням, яке передається від великої кількості людей. Діти втрачають працездатність та швидко втомлюються «не стільки від розумової праці, скільки від постійного збудження, яке створюється криком, біганиною, штовханиною підчас перерви та перед заняттями» [12, 116]. Саме тому усамітнення, тиша, спілкування у маленькому колективі дозволяє вірно розподілити сили для навчання та відпочинку, створити належну атмосферу для ефективного подолання стресу від різкої зміни місця перебування від батьківської хати до школи.

Інша кімната будівлі слугувала одним з найяскравіших прикладів важливості предметно-просторового оточення для сприйняття матеріалу та загального розвитку. Це приміщення отримало назву «Кімната казок». Призначенням цієї кімнати стало розвинення естетичної, духовної сторони особисті дітей, удосконалення навичок образного та абстрактного мислення, покращення мовлення за допомогою казки, активного залучення дітей до традицій народної педагогіки. В. Сухомлинський дуже ретельно підійшов до оформлення Кімнати казок, «Довелося багато попрацювати, – згадує В. Сухомлинський. – щоб все навколо навіювало малечі спогади про казку, яку мама розповідала в ранньому дитинстві, про

вечірні сутінки, про веселий вогник у пічці» [12, 189]. В. Сухомлинський недаремно приділив стільки уваги естетичному наповненню кімнати, адже візуальне сприйняття оточення, кожної картини, іграшки, малюнку, кожного предмета загострюють сприйняття дитиною художніх образів, слів, допомагають глибше розкрити задум та мораль казки, її національні витоки та виховний потенціал. Але оточення сприяє не тільки більш ефективному сприйняттю інформації, воно стимулює творчість, відкриває для дітей можливості для створення власних творів, казок, оповідань. За спостереженнями В. Сухомлинського, навіть ті діти, що мали певні проблеми у розвитку мислення та мовлення, під впливом благодатної атмосфери Кімнати казок розкрили свої можливості, проявивши свої творчі здібності за допомогою казки.

Яким би важливим не було приміщення, в якому займаються діти, все ж найголовнішим джерелом виховання та розвитку В. Сухомлинський вважав природу. «Думається, що школа майбутнього повинна якомога повніше використовувати все, що дає природа і що може зробити людина, для того, щоб природа служила йому» [11, 125]. Особливості розвитку дитячого мозку потребують, щоб «його розум виховувався у джерела думки – поміж наочних образів, і насамперед серед природи, щоб думка перемикалась з наочного образу на «опрацювання» інформації про цей образ» [12, 29].

Василь Олександрович завжди намагався проводити з дітьми більше часу на свіжому повітрі. Цей досвід виховання дітей під відкритим небом він почав зі «Школи радості», свого роду підготовчого курсу для дітей дошкільного віку довжиною в рік, де жодне з занять не проходило у приміщенні. Описуючи свою роботу, він говорить, що така ідея у нього виникла на підставі багаторічних спостережень за учнями, які показали, що дитина за своєю натурою «допитливий дослідник, відкривач світу», і що найкращий шлях розвинути особистість, відкрити її потенціал – це дозволити дитині самостійно пізнавати світ «у його живих фарбах, яскравих та тремтливих звуках» [12, 26]. Важливо знайомити дітей з оточуючим світом так, щоб кожного разу вони відкривали в ньому щось нове, звертаючись до «джерела мислення та мовлення – чудесної краси природи».

Освітньо-виховне середовище складається не лише з предметно-просторового оточення, а включає в себе ще й соціальну взаємодію дитини з оточуючими людьми. І цьому аспекту Василь Олександрович також приділяв велику увагу. Саме відносини між вчителем та учнем всередині

колективу стають запорукою гармонійного розвитку дитини. Важливу роль відіграє наповнення цікавими формами роботи, як-от: читання та обговорення художніх творів, казок; інсценування творів; поетична творчість дітей – складання розповідей та казок; ігри-емпатії, ігри-драматизації; бесіди на морально-етичні теми; проведення виставок.

На думку педагога, вчитель повинен бути для дитини другом, уважним та доброзичливим. Він повинен вміти розкрити внутрішній світ учнів, зрозуміти в кожній дитині особисте, адже те, якою людиною стане дитина у майбутньому, багато в чому залежить від того, «хто тримав дитину на колінах, вів її за руку, співав пісні та розповідав казки» [10, 48]. Вчений писав: «Якщо в школах є діти, що найжилися, недовірливі, а інколи і злі діти, то це лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу до них, не зуміли стати їм товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у темряві» [9, 78].

Опираючись на свій педагогічний досвід, Василь Олександрович відмічає, що нерідко виховна функція школи помилково розуміється лише в тому, щоб «вкласти якомога більше знань в їх [дітей] голови» [12, 216]. Діти навчаються, навіть після закінчення основних занять, у групах подовженого дня, замість того, щоб слідувати своєму природному ритму – грати, відпочивати, жити серед природи. Це докорінно невірно, стверджує В. Сухомлинський, адже у групах подовженого дня виникають благодатні умови для «постійного духовного спілкування вихователя та дітей, без якого важко уявити виховання високої емоційної культури» [12, 12].

Для того, щоб пізнати дітей, вчителю необхідно проводити з ними більше часу, не тільки у школі, а й за її межами, адже тільки таким чином можливо встановити багатогранні відносини між вихователем та цілісним, дружним колективом, де «вчитель – не тільки наставник, а і друг, товариш».

Учні, приходячи до школи, автоматично стає частиною нової суспільної групи – учнівського колективу. Вона вчиться налагоджувати стосунки, порівнювати та аналізувати свої досягнення, вирішувати конфліктні ситуації тощо. Це неодмінно впливає на особистість кожного з членів колективу. «У дитячому колективі всьому є міра, все з обережністю; вихователь ніколи не повинен випускати з під контролю дитячі пристрасті, – застерігає вчений. – І колективна думка може стати причиною невірних душевних травм у дітей» [10, 190].

За переконанням В. Сухомлинського, колектив тільки тоді може стати сприятливим середовищем,

коли він створюється у спільній творчій діяльності, що приносить кожному задоволення та дозволяє розкрити здібності та інтереси. Саме за таких умов та під керівництвом досвідченого, люблячого, турботливого педагога можливо формування колективу як частини благодатного освітньо-виховного середовища.

Кожна людина з раннього дитинства засвоює прийнятні манери поведінки і зразки мислення до тих пір, поки більшість з них не стають звичними. Це входження в соціальний світ відбувається шляхом засвоєння необхідної кількості знань, норм, цінностей, зразків і навичок поведінки, що дозволяє йому існувати в якості повноправного члена суспільства. «Суспільна поведінка людини не запрограмована природою, і тому щоразу вона змушена вчитися тому, як розуміти навколишній світ і реагувати на нього. Отже, у кожній культурі історично склалися свої засоби навчання прийнятної поведінки. Процес глобалізації у сучасному світі допускає запозичення елементів культури різних народів»[2].

«Феномен етнічного – особливе явище, яке пронизує найглибші сфери буття людини, певної спільноти як культурно-історичної своєрідності, яка відрізняє один народ від іншого, як основи формування нації» [10, 59].

Не викликає сумніву положення про те, що етнокультура твориться природним шляхом у середовищі свого етносу, тому є природним явищем і водночас творчим, бо постійно передається від покоління до покоління, зазнаючи певних змін та наповнюючись новим змістом, образами, символами. «Людина, яка не відчуває кореневої природи власної культури, не здатна до сприйняття інших культур. Не існує окремого психологічного механізму для сприйняття «своєї» і «чужої» культури, але є аура внутрішньої національної належності як опора для етнічних, що і необхідно втілювати безпосередньо в освітній процес» [7,50].

Етнічна культура, як самоорганізуюча педагогічна система, відповідає потребам нації і постійно розвивається. Педагогічна мудрість певної спільноти (народна педагогіка) своїм корінням сягає в далеке минуле, зберігає досвід багатьох поколінь, виховуючи їх на кращих народних традиціях. Немає таких питань виховання, які не знайшли відображення в етнокультурі. К. Ушинський з цього приводу зазначає, що з «оригінальними педагогічними ідеями, шедеврами народної педагогіки, з педагогічним генієм народу ніхто не може змагатися» [14, 300].

Необхідністю сьогодення є звернення вітчизняної освіти до етнокультурних традицій в організації навчальної діяльності школярів. Використання етнокультурних надбань у педагогічному процесі сприяє розвитку особистості на духовно-моральному ґрунті загальнолюдських цінностей, враховуючи особливості етнотрадицій та національних ідеалів.

В. О. Сухомлинський, автор цілого ряду педагогічних праць: «Павльська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка» та ін., в яких видатний педагог звертається до проблеми проектування людини, яка ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості. Всі сторони виховання (розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне) він розглядав у єдності, вважаючи, що при упущенні чогось одного не розв'яжеться жодне виховне завдання.

Отже, наш науковий пошук підтвердив, що у процесі моделювання етнокультурного середовища слід враховувати традиції народної української педагогіки, а в умовах сьогодення вибудовувати, на дотриманні особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, враховувати вікові особливості засвоєння етнокультури та усвідомлення етнічної ідентичності дітьми.

Список використаних джерел

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови.- К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728с.
2. Вишневецький О.Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій. Підручник для студентів.- Дрогобич: Поліграфічна фірма «Коло», 2001. – 424с.
3. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – СПб.:Речь, 2004. – 272с.
4. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. – К.:Либідь, 2006. – 256с.
5. Ісаєва М. Освітньо-виховне середовище в творчій спадщині В. Сухомлинського. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/isaeva.pdf>. (дата звернення : 21.10.2018)
6. Лозко Г. Етнологія України. Філософсько-теоретичні та етнорелігієзнавчі аспекти. – К.: Артек, 2001. – 304с.
7. Мурзина О. Етнічний та поліетнічний простір людини // Урок української. – 2004. – №2. – С.48-51.
8. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – 251с.
9. Сухомлинский В. А. Воспитание личности в советской школе / В. А. Сухомлинский. – К.: «Радянська школа», 1965. – 213 с.
10. Сухомлинский В.А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : КВАНТА+, 2001. – 470 с.
11. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1969. – 398 с.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. Школа, 1988. – 220 с.
13. Сухомлинский В. А. Як виховати справжню людину. – Київ, 1975. – С. 70.
14. Ушинський К.Д. Зібрані твори. – М.-Л., 1949. – Т.6.

References

1. Busel V.T. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. – К. : Irpin : VTF «Perun», 2005. – 1728 p. [in Ukrainian]
2. Vyshnevskiy O. Teoretychni osnovy pedahohiky: Kurs lektsii. Pidruchnyk dlia studentiv [Theoretical Foundations of Pedagogy: Course of lectures. A textbook for students]. – Drohobych : Polihrafichna firma «Kolo», 2001. – 424 p. [in Ukrainian]
3. Holovanova N. F. Sotsyalyzatsiia y vospytanye rebenka. Uchebnoe posobye dlia studentov vysshikh uchebnykh zavedyi [Socialization and upbringing of the child. A manual for students of higher educational institutions]. – SPb. : Rech, 2004. – 272 p. [in Russian]
4. Hrushevskiy M. Dytna u zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu [A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people]. – К. : Lybid, 2006. – 256 p. [in Ukrainian]
5. Isaeva M. Osvitno-vykhovne seredovyshche v tvorchii spadshchyni V. Sukhomlynskoho [Educational and educational environment in the creative heritage of V. Sukhomlynsky]. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/isaeva.pdf>. (data zvernennia : 21.10.2018) [in Ukrainian]
6. Lozko H. Etnolohiia Ukrainy. Filozofsko-teoretychni ta etnorelihiieznavchi aspekty [Ethnology of Ukraine. Philosophical-theoretical and ethno-religious aspects]. – К.: Artek, 2001. – 304 p. [in Ukrainian]
7. Murzyna O. Etnichniy ta poliethichniy prostir liudyny [Ethnology of Ukraine. Philosophical-theoretical and ethno-religious aspects] // Urok ukrainskoi. – 2004. – №2. – PP.48-51. [in Ukrainian]
8. Stepyko M. Buttia etnosu: vytoky, suchasnist, perspektyvy (filozofsko-metodolohichniy analiz) Ethnicity: Origins, Modernity, Perspectives (Philosophical and Methodological analysis. – К.: Tovarystvo «Znannia», KOO, 1998. – 251p. [in Ukrainian]
9. Sukhomlynskyi V. A. Vospytanye lychnosti v sovetskoi shkole / V. A. Sukhomlynskyi [Education of the Person in the Soviet School]. – К. : «Radianska shkola», 1965. – 213 p. [in Russian]
10. Sukhomlynskyi V. A. O vospytany [About Upbringing] / V. A. Sukhomlynskyi. – М. : KVANTA+, 2001. – 470 p. [in Russian]
11. Sukhomlynskyi V. A. Pavlyshskaia sredniaia shkola [Pavlyshskaya Secondary School] / V.A. Sukhomlynskyi. – М. : Prosveshchenye, 1969. – 398 p. [in Russian]
12. Sukhomlynskyi V. O. Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children]. – К. : Rad. Shkola, 1988. – 220 p. [in Ukrainian]
13. Sukhomlynskyi V. A. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a true person]. – Kyiv, 1975. – PP. 70. [in Ukrainian]
14. Ushynskiy K.D. Zibrani tvory [Collected works]. – М.-Л., 1949. – Т. 6. [in Ukrainian]

А. М. Ищенко. Этнокультурное пространство как фактор социализации детей за В. А. Сухомлинским

Данная статья посвящена анализу творчества отечественного педагога В. Сухомлинского. Рассмотрена модель социализации детей в ходе освоения этнической культуры, которая является одной из составляющих формирования этнокультурной образовательной среды. Представленные компоненты этнокультурной компетентности и условия успешности социализации детей, в частности, через различные средства игровой деятельности: создание сказки, игра, кукла и др. Обращается внимание на выделении в наследии В. Сухомлинского значимости народной педагогики.

Проанализированы практическая реализация и теоретические идеи деятельности Павлышской школы под руководством Василия Александровича.

Ключевые слова: социализация, этновоспитание, этновоспитательная среда, этновоспитательное пространство, игра, кукла.

A. M. Ishchenko. Ethnocultural space as factor of children socialization according to V. O. Sukhomlynsky

This article is devoted to the analysis of the creative work of the national teacher V. Sukhomlynsky. The model of children socialization during the development of ethnic culture, which is one of the components of the ethnocultural educational environment formation, is considered. The components of ethnocultural competence and conditions for the success of children socialization are presented, in particular, through various means of gaming activity: the creation of a fairy tale, a game, a doll, and others. Attention is drawn to the distinction inherent in V. Sukhomlynsky's significance of folk pedagogy. The practical realization and theoretical ideas of the Pavlysh school under the direction of Vasily Alexandrovich are analyzed.

Key words: socialization, ethnogenesis, ethno-intellectual environment, game, doll, ethnocultural space.

УДК: 378

Олександра КАЗАНЖИ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: kazanzhy_a@ukr.net

**ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Стаття присвячена вихованню почуття патріотизму студентської молоді на основі педагогічних ідей В. О. Сухомлинського. У ній визначено актуальність проблеми, проаналізовано педагогічну спадщину великого педагога щодо патріотичного виховання, зокрема акцент зроблено на вихованні глибинних особистих почуттів до рідної природи, родини, рідного слова. Також у дослідженні визначено важливе значення вищих навчальних закладів педагогічного спрямування для формування громадянина-патріота, розкрито основні напрямки патріотичної роботи на кафедрі початкової освіти МНУ імені В. О. Сухомлинського, зокрема особливу увагу приділено проведенню заходів військово-патріотичного спрямування.

Ключові слова: патріотизм, патріот, патріотичне виховання, національна самосвідомість.

Сучасний світ переживає серйозні геополітичні зміни, що значно впливає на життя й розвиток усього людського суспільства. Зникають і народжуються держави, корегуються моральні цінності, змінюються й підмінюються поняття про суспільні відносини, переписується історія. У такій ситуації важко встановити правильні життєві орієнтири, самовизначитись, реалізувати себе як особистість, що є особливо важливим для молодого покоління. В умовах всеохоплюючої глобалізації та євроінтеграції формується новий тип особистості – людина, яка «належить світу». З одного боку, це відкриває перед кожним членом людського суспільства широкі можливості, а з другого – кожний народ, який має свою історію, мову, традиції, моральні норми, поступово втрачає власну ідентичність, самосвідомість, розчиняючись у чужорідних культурах. Тому сьогодні досить гостро постає питання виховання патріотизму, як важливої характерної риси національно свідомого громадянина держави.

Україна зараз знаходиться в ситуації, коли розвиток патріотичних почуттів є чи не найважливішою державною справою. Патріотичне виховання пропагують і здійснюють скрізь: в дошкільних і загальноосвітніх початкових закладах, у вишах, на виробництві, у засобах масової інформації. Але тоді чому значна кількість сучасних українців кидає Батьківщину в доволі скрутному становищі й подається шукати кращого життя? Де ж результати посиленого формування справжнього патріота? Тож в подібній ситуації, мабуть, варто ще раз проаналізувати визначення понять «патріотизм»

і «патріот», переглянути й критично оцінити запропоновані підходи до патріотичного виховання й побудувати таку систему патріотичної роботи з молоддю, результатом якої стало б формування громадянина-патріота.

Розуміння патріотизму більшою частиною сучасного українського суспільства зводиться до зовнішніх проявів (так званого «шароварного патріотизму»), власне носіння народних атрибутів, речей кольору прапору, участі в різноманітних традиційних народних дійствах. Але видимість не завжди базується на реальних почуттях. Тож як слід розуміти поняття «патріотизм»? «Філософський енциклопедичний словник» подає таке визначення: «Патріотизм (від гр. вітчизна) – любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу» [7, 471]. Отже, патріотизм – це, в першу чергу, внутрішній стан людини, яка самовіддано любить Батьківщину.

Чи не найвагоміший внесок у становлення системи патріотичного виховання в Україні на всьому пострадянському просторі зробив В. Сухомлинський. У більшості своїх досліджень він звертається до проблеми виховання патріотизму як до однієї зі стержневих в усій педагогіці. У таких працях, як «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Павлівська середня школа», «Лист до сина», «Як виховати справжню людину», «Щоб у серці жила Батьківщина», педагог формує основні складові патріотичної роботи з дітьми й вказує на те, що важливим складником

патріотичного виховання вважає шкільну культуру, називаючи школу «колискою народу». О. Сухомлинський зазначає, що саме у шкільній культурі народжуються, набуваються й закріплюються перші уявлення про Батьківщину як цінність [3, 6]. І тут важлива роль належить учителю, який, безперечно, має самовіддано любити рідний край. Отже, яким чином варто готувати такого вчителя?

Хоча систему педагогічних поглядів В. Сухомлинського бере за основу шкільна освіта, не можна не зазначити, що у вищих навчальних закладах зокрема у педагогічних, не продовжується здійснюватись процес формування особистості, під час якого використання ідей педагога є просто необхідним. У нашій статті розкрито систему виховання патріота на кафедрі початкової освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського на основі педагогічних ідей В. Сухомлинського.

Педагог стверджує: «Завдання вихователя – відкрити перед кожним вихованцем, усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це і природа рідного краю, і матір з батьком, і місто, підприємство, де працюють батьки, й славетне минуле Вітчизни, її героїчна історія... – усе це повинно злитися в юній душі в образ великої святині» [6, 142]. Отже, для виховання справжнього патріота необхідний цілий комплекс заходів, які мають бути спрямовані на людину з дитячих років. Готуючи майбутніх вчителів, вища школа повинна створити такі умови, щоб процес формування особистості, наділеної глибоким почуттям патріотизму, був успішно поглиблений і завершений.

В. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що мова є могутнім знаряддям виховання любові до рідної землі. На його думку, як зазначає А. Луцюк, тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й красу рідного слова, хто дорожить ним як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Саме рідна мова формує національну психологію, характер, світогляд, свідомість та інші компоненти духовності народу, менталітет [1, 17]. Про роль слова у патріотичному вихованні педагог писав: «Тут ми маємо справу з однією з найтонших і найважчих речей, які є в патріотичному вихованні. Це життя слова... У ті хвилини життя слова, коли його краса, його поетична грань допомагає вихователю назавжди зберегти картини дитинства, у душах наших вихованців відбувається те, в ім'я чого ми взагалі переступаємо поріг школи: від кожного дитячого серця простягаються тисячі ниток до того великого і вічного, ім'я якому народ, його мова, куль-

тура, література, мистецтво, школа, сім'я, слава тих, хто пішов від нас, і прекрасне майбутнє нових поколінь» [4, 136–137].

Так, кафедра початкової освіти проводять різні заходи, присвячені традиційним українським святам і звичаям. До них належать виставки студентських творчих робіт й проведення майстер-класів, пов'язаних з народними ремеслами, підготовка вечорниць, відкритих виховних заходів викладачів національно-патріотичного спрямування. Крім того, студенти залучені до щорічної грудневої благодійної акції «Миколай крокує світом», а також різдвяних відвідини Миського притулку для громадян похилого віку. В. Сухомлинський зазначав, що «в людині починається громадянин, коли сфера її особистих інтересів розширюється, включає в себе інтереси багатьох людей». Тому названі благодійні акції, які здійснюються в рамках народних свят, є важливою складовою патріотичного виховання.

На кафедрі плідно працює Центр українознавства, в рамках діяльності якого реалізується програма «Українознавство: мова, література, культура, традиції». Її мета – формування мовної культури студентів, уміння спілкуватися рідною мовою, виховання національної самосвідомості молоді, поваги й любові до української мови та культурної спадщини. Традиційним стало проведення свят до Дня української мови та писемності, до Дня рідної мови, до Дня слов'янської писемності, а також організація різних заходів з нагоди їх відзначення. До них належать конкурси на кращий реферат і творчу роботу («А мова як море...», «Бо ти не просто мова...» тощо), створення проєктів на українознавчу тематику («Народні українські обереги», «Вінок – знахар дівочої душі», «І на тім рушникові...», «Видатні жінки України», «Мій рідний дім, моя земля»).

Щороку до плану виховної роботи кафедри початкової освіти вносяться заходи, присвячені важливим подіям життя нашої держави. Зокрема, вшановується пам'ять жертв голодомору (участь в акції «Запали свічку»), проводяться кураторські години, присвячені Дню українського козацтва, Дню визволення України від німецько-фашистських загарбників, разом з кураторами груп студенти відвідують музей Партизанської слави і підпілля, а також Меморіальний народний музей бойової слави моряків-десантників загону старшого лейтенанта К. Ф. Ольшанського.

У праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський писав: «Рідна земля стає безмежно дорогою, коли радість буття зливається з почуттям обов'язку перед людьми, що відстояли красу. У цьому злитті виражається єдність морального й

естетичного виховання молодого покоління. Радість буття не повинна бути безтурботною» [2, 224]. Педагог був упевнений, що дуже важливо «бачити й відчувати піт, кров, сльози, пролиті дідами в ім'я свободи й незалежності Батьківщини» [2, 224]. Спираючись на вище сказане, в рамках здійснення військово-патріотичного виховання кожного року викладачі кафедри разом зі студентами готують святковий концерт до річниці з Дня Визволення Миколаєва від німецько-фашистських загарбників. Метою заходу є поглиблення знань про жахливі події Другої світової війни, виховання поваги до визволителів нашої країни від фашистських окупантів, вдячності за їхній подвиг, гордості за рідний народ-переможець, а головне збереження пам'яті про найстрашнішу війну з часів існування людства. У концерті звучать пісні й вірші, присвячені цій важливій сторінці нашої історії, демонструються документальні фото та відео тих часів. Документалістика є необхідним джерелом інформації про жахливі події війни з фашизмом, оскільки дають можливість молоді зануритись у них й відчути біль і страждання своїх дідів. Таким чином формується розуміння того, що війна – це страшно, що Батьківщина – понад усе.

Варто відмітити, що студенти готуються до виступів з великим задоволенням й старанністю, з глибоким розумінням важливості цієї справи, збирають матеріали про своїх родичів і виклада-

чів ветеранів, розповідають зі сцени зворушливі історії з їхнього воєнного життя. Залучення молоді до такої роботи зближує сучасне покоління зі прадідами-героями, адже їхній звитязний подвиг є прикладом мужності, істинної любові до рідної землі й готовності до самопожертви заради щасливого життя своєї Батьківщини. Цей приклад є необхідним для виховання справжнього патріота України. «Вдихнути в юну істоту душу громадянина – це значить передати не тільки радість, захоплення, гордість за все те, що становлять собою наші святині, а й сердечний біль, тривогу, турботу за долю цих святинь – свободу і незалежність, честь і велич, багатство і славу нашої улюбленої Вітчизни», – писав В. Сухомлинський [5, 312].

Педагогічні ідеї В. Сухомлинського й досі залишаються актуальними, особливо зараз, у скрутний для України час. Сучасна школа потребує нового вчителя, вчителя-патріота, тому патріотична система виховання великого педагога має бути впроваджена не лише в початкову й дошкільну освіту, а й у вищу педагогічну. При цьому необхідно пам'ятати настанову, яку залишив для майбутніх поколінь В. Сухомлинський: «Мати народжує твою плоть. Вітчизна народжує твою людську, громадянську душу. Нема нічого дорожчого за Вітчизну. В ім'я щастя, величі, незалежності Вітчизни справжня людина без вагання віддає життя, тому що життя без щастя, величі, незалежності Вітчизни – це не тільки горе, а й ганьба» [5, 166].

Список використаних джерел

1. Луцюк А. М. Василь Сухомлинський як педагог – патріот України / А. М. Луцюк // Педагогічний пошук. – №4. – 2016. С. 16-18.
2. Сухомлинський В. О. Сердце отдаю детям / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1972. – 244 с.
3. Сухомлинська О. В. В. Сухомлинський про патріотизм: тексти і контексти / О. В. Сухомлинська // Педагогічний пошук. – №4 (92). – 2016. С. 4-7.
4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т. 5. – К.: Рад. Школа, 1976-1979. – С. 281 – 582.
5. Сухомлинський В. О. Шматок хліба / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т. 5. – К.: Рад. Школа, 1976-1979. – С. 147-416.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа. – Т. 1. – 1976-1979. – С. 147 – 416.
7. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

References

1. Luciuk, A.M. (2016). *Vasyl' Sukhomlinski yak pedahoh-patriot Ukrainy* [Vasyl Sukhomlinski as a teacher-patriot of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Pedahohichniy poshuk (pp. 16-18).
2. Sukhomlynski, V.O. (1972). *Serdce otdaiu detiam* [I give my heart to children]. Kyiv, Ukraine: Rad. Shkola (244 p.).
3. Sukhomlynski, O.V. (2016). *V.Sukhomlynski pro patriotyzm: teksty ta konteksty* [V. Sukhomlynski about patriotism: texts and contexts]. Kyiv, Ukraine: Pedahohichniy poshuk (pp. 4-7).
4. Sukhomlynski, V.O. (1976-1979). *Narodzhennia hromadianyna* [The birth of a citizen]. Kyiv, Ukraine: Rad. Shkola (pp. 281-582).
5. Sukhomlynski, V.O. (1976-1979). *Shmatok khliba* [A piece of bread]. Kyiv, Ukraine: Rad. Shkola (pp. 147-416).
6. Sukhomlynski, V.O. (1976-1979). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti* [The problems of a developed personality up-bringing]. Kyiv, Ukraine: Rad. Shkola (pp. 147-416).
7. Shynkaruk, V.I. (2002). *Filosovski encyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedical dictionary]. Kyiv, Ukraine: Abrys (744 p.).

Олександра Казанжи. Виховання почуття патріотизму студентської молоді на основі педагогічних ідей В. О. Сухомлинського

Статья посвящена воспитанию чувства патриотизма студенческой молодежи на основе педагогических идей В. А. Сухомлинского. В ней определена актуальность проблемы, проанализировано педагогическое наследие великого педагога касательно патриотического воспитания, а именно акцент сделан на воспитание глубоких патриотических чувств к родной природе, семье, родному слову, родной земле. Также в исследовании определено важное значение высших учебных заведений педагогической направленности для формирования гражданина-патриота, раскрыты основные направления патриотической работы на кафедре начального образования ННУ имени В. А. Сухомлинского, а особое внимание уделено проведению мероприятий военно-патриотической направленности.

Ключевые слова: патриотизм, патриот, патриотическое воспитание, национальное самосознание, личность.

Olexandra Kazanzhy. The up-bringing of student youth's patriotism on the basis of V. O. Sukhomlynski's ideas

The article is devoted to up-bringing of student youth's patriotism on the basis of V. O. Sukhomlynski's ideas. The urgency of the problem is defined here. It consists in an acute necessity to up-bring a real patriot in the difficult conditions for the country. In the research the determination of the notion "patriotism" is given and the pedagogical heritage of the outstanding teacher is analyzed as for patriotic up-bringing. The accent is made on up-bringing of the deep personal feelings towards native nature, family, native word and native land that creates the basis of a real patriotism.

In the research the importance of higher educational institutions of a pedagogical orientation for the formation of a patriot is determined as each future teacher has to love his motherland truly that means he is to inculcate this love to his pupils. So, the system of a patriotic up-bringing suggested by V. O. Sukhomlynski can be used in a work with students as well.

The main directions of a patriotic work at the primary education department of V. O. Sukhomlynski Mykolaiv national university are exposed in the article. They are realized in the system of corresponding events and on the basis of V. O. Sukhomlynski pedagogical heritage. The department carries out different events devoted to Ukrainian holidays and customs. Exhibitions of students' creative works, carrying out workshops connected with folk crafts, preparation of evening parties and teachers' open up-bringing events of national and patriotic orientation belong to them. The Center of Ukrainian studies also works productively at the department. In frames of its activity the programme "Ukrainian studies: language, literature, culture traditions" is realized. The events devoted to the important events of our state's life are brought in the up-bringing plan of the department. Each year in frames of the military and patriotic education the department teachers together with students prepare a holiday concert on the occasion of the anniversary of Mykolaiv Liberation Day from German fascist invaders.

Key-words: patriotism, patriot, patriotic up-bringing, national self-consciousness, personality.

УДК 371.48

Надія КАЛІНІЧЕНКО

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри біології та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна
e-mail: kalinichenko11@ukr.net*

**НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ
У ДИДАКТИЧНІЙ СИСТЕМІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО**

Вірте в талант і творчі здібності дитини...

В. Сухомлинський

Стаття знайомить з науково-теоретичними джерелами, у яких досліджуються проблеми навчання обдарованих учнів у дидактичній системі відомого українського педагога-гуманіста Василя Сухомлинського, шляхи та умови формування творчих здібностей школярів, та містить певні методичні поради щодо організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування творчої особистості дитини, долучення учнів до пошуково-дослідницької діяльності на уроках, у наукових гуртках, де старшокласники займалися дослідженнями і експериментами (поєднання зусиль рук і розуму).

Ключові слова: обдарованість, творчість, розумове виховання, дві програми навчання. методичні підходи до формування знань, умінь та навичок, творчий характер пізнавальної діяльності, актуальність ідей Василя Сухомлинського.

Сучасний стан суспільного розвитку, динамічні зміни в усіх сферах людської діяльності зумовлюють зростаючу потребу суспільства у формуванні творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, креативних можливостей, здатної до створення та засвоєння інновацій у будь-якій галузі. Вирішення цього важливого завдання покладено насамперед на систему освіти, що потребує принципово нових підходів до навчання, виховання та підготовки до самостійного життя підростаючого покоління, постійного оновлення форм та методів навчання з метою більш ефективного впливу їх на розвиток творчої особистості учня.

Стаття присвячена проблемам навчання обдарованих учнів, аналізу психолого-педагогічних чинників формування творчої особистості школяра, їх розумовому вихованню. Розумове виховання в теорії навчання розглядається як цілеспрямована діяльність педагогів з розвитку розумових сил і мислення учнів, прищеплення їм культури розумової праці.

У психолого-педагогічній літературі вживають також термін «розумовий розвиток» – розвиток, спрямований на удосконалення інтелектуальної сфери і здібностей особистості.

Мета розумового виховання – забезпечення засвоєння учнями основ наук, розвиток їх пізнавальних здібностей і формування на цій основі наукового світогляду. Його зміст – система фактів, понять, положень з усіх галузей науки, куль-

тури і техніки. Ці знання мають бути систематизовані, постійно поповнюватися. Реалізація засад розумового виховання школярів неможлива без врахування і застосування на практиці досягнень вітчизняної та зарубіжної науки, зокрема і психолого-педагогічних досліджень у царині механізму творчості.

На рубежі XX–XXI століть світова цивілізація змінюється прискореними темпами, що викликано формуванням постіндустріального суспільства, поширенням процесів глобалізації та інформаційних технологій. Науковці стверджують, нова цивілізація – ноосферно-космічна, найбільшого успіху досягає в державах, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Тому проблема обдарованості, творчості, розвитку інтелекту займає вагоме місце у державній політиці, відповідно визначаючи зміст, форми і технології навчання і розвитку обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, підтримки талантів з врахуванням визнаного в світовій педагогічній спільноті результативного історичного досвіду. 39-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО затвердила рішення про відзначення у 2018 році на рівні ЮНЕСКО 100-річчя від дня народження педагога-гуманіста Василя Сухомлинського, визнаючи його вагомий внесок у розвиток теорії і практики навчання і виховання підростаючих поколінь, зокрема в дидактико-методичну систему навчання і виховання обдарованих учнів, у мотиваційну, процесуальну та

результативну складові учіння. Академік О. Савченко зазначає, що в Павлівській школі ця система передбачала: цілеспрямоване і різнопланове формування у дітей бажання вчитися; постановку вчителями всіх предметів поточних і перспективних цілей розвитку мислення і творчих здібностей учнів з різними навчальними можливостями; досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової та трудової діяльності дітей; залучення школярів до дослідницької діяльності; проведення уроків мислення в природі – біля джерел думки; творчі роботи учнів з розвитку мовлення і літературної творчості (складання учнями описів, розповідей, казок) [1, 8].

Враховуючи індивідуальні здібності учнів, Василь Сухомлинський у своїй практичній роботі використовував дві програми навчання: перша – це обов'язковий для заучування й збереження в пам'яті матеріал, друга – позакласне читання, а також інші джерела інформації. Він писав: «Раджу всім учителям: створюйте інтелектуальний фон для запам'ятовування, заучування, збереження в пам'яті програмного матеріалу. Учень міцно засвоює лише тоді, коли він думає. Думайте над тим, як зробити предметом мислення, аналізу, спостереження те, що в даний момент вивчається або незабаром вивчатиметься на уроках» [3, 148]. Цьому сприяла і дослідницька атмосфера, яка створювалася як на уроках, так і в позакласній роботі. Це праця на пришкольніх дослідних ділянках, у саду Матері, на колгоспних полях, у майстернях, на уроках мислення у природі. Навчати дітей мислити павлівський педагог розпочинав з шестирічного віку, працюючи з дошкільнятами у «Школі радості», по дві години на тиждень впродовж навчального року. Це були незвичні уроки – подорожі в природу, розвивальні ігри, колективна праця, які формували інтелектуальні інтереси, будили думку. Для розвитку обдарувань дітей у початкових класах Учитель створив 300 яскравих картин на основі спостережень, які ввійшли в історію освіти як 300 сторінок «Книги природи». Для всіх вікових груп учнів розроблялася тематика творчих письмових робіт. Для молодших школярів – казки, замальовки, твори-мініатюри, поетичні етюди; у старших класах учні писали твори-роздуми, висловлюючи власну думку про події, вчинки, явища, вправлялися у віршуванні. В. Сухомлинський поєднував класно – урочну систему навчання з іншими організаційними формами. На уроках павлівські вчителі поєднували теоретичні знання з практичною роботою, що сприяло учням їх усвідомленому сприйняттю та застосуванню, виявленню рівня засвоєння знань, розвитку пізнавальних сил, щоденному відкриттю нового,

його поясненні та обґрунтуванні. Загальнодидактичні методи: бесіда, розповідь, пояснення, лекція, опис, робота з термінами і поняттями, інструктаж, показ, демонстрація та ілюстрація, самостійна робота з підручником та іншими джерелами забезпечували первинне сприйняття знань і вмінь учнями. Для усвідомлення, розвитку і поглиблення знань використовувалися різноманітні вправи, пояснення явищ природи, процесів праці і суспільного життя, творчі письмові роботи, виготовлення навчальних посібників і приладів, лабораторні роботи, досліди, трудова діяльність, що забезпечувало вдосконалення вмінь та поглиблення і розширення знань, сприяло процесу загального розумового розвитку дитини, а також морального, трудового та естетичного розвитку. Вагоме місце в розвитку учнівських обдарувань займали конференції, навчальні екскурсії на природу, в музеї, на виставки, підприємства; заняття в гуртках, факультативах; виробнича практика, самоосвітня робота [2, 62].

Оминувши роботу учнів за певним навчальним алгоритмом, намагаючись одразу навчити їх евристичним способам здобуття знань і вмінь, педагоги, вважав В. Сухомлинський, ігнорувалимуть природну єдність репродуктивної й творчої пошукової діяльності, від чого застерігає більшість вчених. «Важко собі уявити, – пише М. Кларін, – щоб навчання завжди зводилося до організації чистої репродукції, ще більш нереально уявити собі навчання на суто дослідницькій основі» [4, 5]. У процесі розумового виховання школяр повинен *навчитися мислити*. Мислення вченими розглядається як процес опосередкованого й узагальненого пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відносинах. У процесі цілеспрямованого навчання і учіння, відповідно до індивідуальних особливостей, учні розвивають різні види мислення: діалектичне – вміння бачити в явищі суперечності, тенденції розвитку, зародження нових; логічне – встановлення узагальнених зв'язків між новими знаннями і раніше засвоєним матеріалом, приведення їх у певну систему; абстрактне – абстрагування від неістотних, другорядних ознак, виділення загальних та істотних і на цій основі формування абстрактних понять; узагальнююче – знаходження загальних принципів і способів дій, що поширюються на певну низку явищ; категоріальне – вміння об'єднувати поняття в класи і групи на підставі певних істотних ознак подібності; теоретичне – здатність до засвоєння знань високого рівня узагальнення, розуміння наукових засад і принципів розвитку певних галузей знань, виявлення залежності та закономірності існую-

чих між явищами зв'язків ; індуктивне – рух думки від окремого до загального, від фактів до узагальнень, висновків; дедуктивне – рух думки від загального до окремого; алгоритмічне – неухильне дотримання інструкції, яка вказує строгу послідовність дій, що забезпечує отримання результату; технічне – розуміння наукових засад і загальних принципів виробничих процесів; репродуктивне – актуалізація засвоєних знань для розв'язання завдань відомого типу або виконання дій у знайомих умовах; продуктивне – самостійне вирішення людиною нових завдань на основі набутих знань, а також із використанням нових даних, способів і засобів, необхідних для їх вирішення; системне – здатність виявляти зв'язки між науками, розуміти загальнонаукові закони, покладені в основу їх розвитку, мати загальні уявлення про закономірності розвитку природи і суспільства.

Особлива роль у розумовому вихованні належить *формуванню інтелектуальних умінь*. Цьому сприяє робота з різними типами завдань: дослідницькими (спостереження, дослідництво, підготовка експерименту, пошуки відповіді в науковій літературі, екскурсії та експедиції з метою збирання матеріалу та ін.); порівняльними (від простіших до порівнянь, що виявляють подібність або відмінність понять, складних явищ); на впорядкування мислительних дій, використання алгоритмів або самостійне їх складання; пов'язані з аналізом і узагальненням ознак для виокремлення явища в певний клас чи вид. Успіх навчальної діяльності учнів, їх розумовий розвиток значною мірою залежать і від рівня сформованості в них навчальних умінь. Окрім розглянутих умінь, самостійна навчальна діяльність передбачає також вироблення в учнів умінь зосереджено та уважно працювати, долати труднощі, розвивати пам'ять і використовувати різні її види (логічну, моторну, зорову), вести спостереження і нотатки, володіти деякими раціональними способами розумових дій, контролювати себе.

В. Сухомлинський наголошував, що мистецтво і майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб, розкривши сили і можливості кожної дитини, *дати йому радість успіху в розумовій праці*. Це досягається через індивідуалізацію – і в змісті розумової праці (у характері завдань), і в часі. При такому підході всі учні просуваються вперед – одні швидше, інші – повільніше. У оцінці, отриманій за свою роботу, дитина бачить власну працю, напругу зусиль; навчання приносить йому моральне задоволення, радість відкриття. Взаємна доброзичливість вчителя і учня при цьому поєднується з взаємною довірою. Аналізуючи уроки математики своїх колег, педагог відзначає, що під

час рішення задач (а рішення задач займає 90 % часу) клас у них як би розділяється на декілька груп. У першій групі – найбільш підготовлені, обдаровані діти, один-два учні, для яких, окрім програмних, вчитель підбирає завдання, що виходять за межі програми: розуму цих учнів дається робота посильна, але і нелегка, що вимагає напруги; діти одержують і складні завдання, коли допомога вчителя може полягати лише в підказці, спрямуванні пошуку [3, 7]. У навчально-виховному процесі Павлівської середньої школи учні долучалися до *пошуково-дослідницької діяльності* у наукових гуртках, де старшокласники займалися дослідженнями і експериментами (поєднання зусиль рук і розуму). Спільно з вчителям експерименти проводилися на уроках хімії, фізики, біології, трудового навчання, у гуртках, на базі дослідних ділянок, у саду, в теплиці-оранжерей, на колгоспних полях, в садах та домашніх городах. Проводилися консультації з місцевими інженерами, агрономами, раціоналізаторами, науковцями науково-дослідних установ. Це забезпечувало реальну можливість творчого використання отриманих на уроках теоретичних знань у своїй практичній діяльності, збагачувало життєвий досвід, сприяло усвідомленому виборі майбутньої професійної діяльності.

Василь Сухомлинський наголошував, що учитель повинен «знати здоров'я дитини, знати індивідуальні риси її мислення, знати сильні і слабкі сторони її розумового розвитку» (Т.5. – С. 217); «в учінні повинна бути індивідуалізація: і в змісті розумової праці (в характері завдань), і в часі» (Т.2. – С. 468). Якщо до всіх підходити з однаковою міркою, стригти всіх під одну гребінку, вважав він, можна у деякої частини дітей утвердити почуття ненависті до школи, до навчання, до книги. Щоб уникнути цього, слід «бачити труднощі кожної дитини в сприйнятті матеріалу» (Т.2. – С. 460), «глибоко продумувати шляхи подолання учнями труднощів його засвоєння» (Т.5. – С. 10) і «навчити вчитися» (Т.4. – С. 413); «дати інструмент учіння»; «вчити дітей думати» (Т.4. – С. 77); «створити передчуття успіху» (Т.5. – С. 12); «запрягти у посильну розумову працю, яка обіцяє і приносить успіх» (Т.5. – С. 239); «виховати органічну потребу в самоосвіті», «бажання набувати знання протягом усього життя» (Т.4. – С. 10); «навчити самостійно користуватися цінностями із скарбниці людської культури» (Т.5. – С. 252).

Особливо актуальними нині є ідеї В. О. Сухомлинського про удосконалення навчально-виховного процесу в початковій школі, де триває перехід на нову структуру і зміст навчання. Роки перебування в початкових класах повинні, на

його думку, стати для дитини «школою радісного здивування» (Т.5. – С. 577), «школою мислення», «оволодіння п'ятьма найголовнішими вміннями, з яких складається велике вміння вчитися: читати, писати, думати, спостерігати явища навколишнього світу, виражати думку про те, що я бачу, роблю, думаю, спостерігаю». Він неодноразово застерігав педагогів від поспішних діагнозів щодо розумового розвитку молодших школярів і радив «не допускати розчарування дитини в навчальній праці» (Т.4. – С. 26). «Справжня школа, – наголошував В. О. Сухомлинський, – це царство діяльної думки» (Т.5. – С. 573), а школяр – не пасивний об'єкт навчання і виховання, а активна творча сила, активний учасник процесу оволодіння знаннями» (Т.4. – С. 214). На думку вченого, «в розумовій праці школяра на першому місці мають стояти не заучування, а думка, жива творчість» (Т.5. – С. 367); «в основу системи навчання треба покласти яскраву думку, живе слово і творчість дитини» (Т.5. – С. 340).

Мета докорінної перебудови сучасної школи полягає в переорієнтації на розвиток здібностей і обдарувань дітей, їх пізнавальних інтересів, підвищення загальної культури кожного учня, формування творчо активної особистості.

У 1962 році у статті під назвою «Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів» Василь Олександрович писав: «Педагогічний колектив прагнути до того, щоб школа повністю задовольняла індивідуальні інтереси й нахили всіх учнів» (Т.5. – С. 138).

Прагнучи до реалізації поставленої мети, В. Сухомлинський спрямовував учителів на постійні пошуки нових ефективних форм і методів роботи з учнями на уроках і в позаурочний час, на створення такої системи навчання і виховання, яка б забезпечувала *оптимальний розвиток творчої обдарованості, здібностей і нахилів учнів*.

У школі проводились години улюбленого предмета і години творчості, діяла широка мережа факультативів, гуртків: науково-предметних, науково-технічних, літературно-творчих, трудової творчості, художньої культури; ляльковий театр, бригади малої механізації і юних механізаторів та ін. У кожному з численних об'єднань за інтересами було від 3 до 12 учнів. Значною частиною гуртків для учнів початкових і 5–7 класів керували старшокласники. Школярі займались авіамоделізмом, радіосправою, електротехнікою, фотосправою. Охоче працювали в гуртках прикладного мистецтва випилювання, різьблення, випалювання, ліплення. Колектив учителів прагнув до того, щоб робота гуртків не лише сприяла підвищенню рівня знань, інтересу учнів до навчання, а

й розвивала їх ініціативу, самодіяльність, творчість, спонукала до винахідництва. В технічних гуртках виготовлялись радіоприймачі, прилади і наочні посібники з фізики, хімії, математики, астрономії, діючі моделі машин і механізмів. Гордістю дітей були зроблені їх власними руками міні сільгоспмашини, трактор, два автомобілі, сівалки, косарка, молотарка, зерноочисні машини. Частина з них і нині зберігається в музеї В. Сухомлинського.

Не втратили своєї актуальності ідеї В. Сухомлинського:

- про забезпечення дослідницького характеру розумової праці учнів, розвитку їх допитливості, про необхідність навчання їх мистецтву мислення на всіх етапах навчання (розвивати інтелектуальні потреби – «дізнатися, пояснити, дослідити, заглибитися в те чи інше питання» (Т.4. – С. 24); «вчити бачити, шукати і відкривати причинно-наслідкові зв'язки, відповідь на питання «чому?» (Т.2. – С. 472); «спостерігаючи, думаючи, вивчаючи, зіставляючи, діти знаходять істину або ж бачать, що для відкриття істини потрібні нові спостереження, потрібне читання, експериментування» (Т.4. – С. 209); «постановка проблемних питань» (Т.4.–С. 251); «спеціальні завдання на мислення, побудовані на спостереженнях» (Т.4. – С. 255); «вправляти в доказово-мислительській діяльності», «тримати клас у стані дискусії», в ході якої учень досліджує протиріччя і визначає свою точку зору);
- про творчий підхід вчителя до вибору і оптимального поєднання методів навчання, які забезпечують первинне сприйняття, усвідомлення, засвоєння, систематизацію, розвиток, поглиблення і трансформацію знань, «приведення наявних знань у стан активної діяльності, рухомості» (Т.2.–С. 489);
- про виховання активної позиції учнів щодо знань і удосконалення форм їх добування («спостереження – найважливіше джерело енергії розуму» (Т.2. – С. 472), читання («виховати школяра допитливим, вдумливим читачем» (Т.5. – С. 431), «екскурс учня у власні думки», «дослідження своєї комори знань» (Т.2. – С. 456);
- про доцільність створення окремої програми інтелектуального і трудового розвитку й удосконалення обдарованих дітей; про виховання органічної потреби в самоосвіті, постійному самостійному прирощуванню знань, озброєння учнів технологією самоосвітньої роботи (виділення тем для самоосвіти з кожного предмета, завдання для тривалих самостійних спо-

- стережень, досліджень і узагальнень; дні самоосвіти, звіти про самоосвіту тощо);
- про удосконалення домашньої навчальної роботи учнів, яка має забезпечити «розвиток, поглиблення знань, удосконалення вміння вчитись», підготовку до оволодіння знаннями в класі, розвиток індивідуальних нахилів і запитів, задоволення і розвиток багатогранних інтелектуальних потреб; про індивідуалізацію домашніх завдань і їх творчий характер («аналіз, дослідження, порівняння – ці форми активної розумової праці повинні пронизувати домашні завдання», складання анотацій на прочитані книжки, підготовка рефератів, написання творів, проведення елементарних розрахунків конструкторського характеру тощо);
 - про забезпечення широкого застосування знань («розвиток розумових здібностей – це знання в русі, в застосуванні» (Т.5. – С. 430), «активне застосування знань породжує справжню освіченість» (Т.5. – С. 436); виконання учнями творчих робіт, складання задач, пов'язаних з працею, технічним конструюванням та моделюванням; залучення учнів до керівництва гуртками, проведення вечорів науки і техніки; підготовка учнів до просвітницької роботи та ін.;
 - про створення інтелектуального середовища, оформлення шкільних приміщень. «Обстановка, що оточує дитину, повинна її до чогось закликати, чогось учити,.. пробуджувати в неї думки» (Т.4. – С. 116).

Учням початкової ланки були адресовані змінні стенди: «Чому це так буває?», «Навіщо так роблять?», «Де це відбувається?», «Як дізнатися?», «Подумай, як розв'язати цю задачу?», «Математика на кожному кроці», «Наші друзі в усьому світі» та інші. Навчальний корпус У-Х класів прик-

рашали панно, плакати-монтажі: «Знання – велике багатство», «Чи знаєш ти механіку?», «На кожному кроці «чому»?», «Сили природи. Прочитай книги про них», «Як працювати над твором», «Світ за тиждень», «Люби рідну мову», «Культура розумової праці», «Золота бібліотека юнацтва», «Прочитай ці книжки» та інші.

Дидактичні відкриття В. О. Сухомлинського: школа під блакитним небом, уроки мислення, дві програми навчання, Кімната думки, Куточок мрії, години творчості, Ланки юнацьких захоплень, Золота бібліотека дитинства, культ Книги і Рідного слова, Кімната Казки і Свято казки та інші, перевірені в практичній діяльності Павлівської школи, стали нині надбанням творчо працюючих вчителів, результативно сприяють формуванню у дітей та молоді наукового світогляду, розвитку творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості.

У передмові до книги «Школа В. О. Сухомлинського – живильне джерело духовності» (2013) [5, 3], академік Ольга Сухомлинська, так відповідає на питання «Павлівська середня школа: «Що зробило її відомою?» Звичайно, перш за все, особистість її директора, який створив у своїй уяві ідеальний образ школи, а потім поступово втілював у життя. Як показав Павлиш, це ніякою мірою не пов'язане з матеріальною базою школи (чим багатше, тим краще), її розмірами, соціальним складом дітей і в цілому зі змістом навчання (офіційними програмами). Образ школи – це вчитель, це «фон» на уроках і в позаурочний час, система ідеалів, цінностей і стосунків, це дух школи, яка кінець кінцем стає чимось значно більшим, ніж просто школа... Саме в авторській школі В. Сухомлинського, де кожна дитина формувалася як особистість, повноцінно розвивалися її здібності і обдарування.

Список використаних джерел

1. Савченко О.Я. Уміння учнів вчитися у дидактичній системі В.О. Сухомлинського / О.Я. Савченко // Наукові записки / Ред. кол.: В.В. Радул, С.П. Величко та ін. – Вип. 123. Т. II. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – (Серія: Педагогічні науки). – С. 8.
2. Сараєва О.В. Педагогічна система В. Сухомлинського: дидактичний аспект / О.В. Сараєва // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 43. – С. 60-64. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_43/issue_43.pdf
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1988. – 304 с.
4. Кларин М. В. Інновації в мировій педагогіці: обучение на основе исследования, игры и дискуссии (анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига: НПУ Эксперимент, 1998. – 180.
5. Школа В.О. Сухомлинського – живильне джерело духовності / Деркач В.Ф., Явтушенко Л.С., Черньонкова Г.М. – Кіровоград: КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2013. – 136 с.

References

1. Savchenko O.Ya. Ability of students to study in the didactics system V.O. Sukhomlinskogo / O.Ya. Savchenko of // the Scientific messages / Editor of kol.: V.V. Radul, S.P. Velichko but other – Vip. 123. T. ²². it is Kirovohrad: IMEKS-LTD, 2013. – (Series: Pedagogical sciences). – S. 8.
2. Saraeva O.V. Pedagogichna system In. Sukhomlinskogo: didactics aspect / O.V. Saraeva // Collection of scientific labours. Pedagogical sciences. Issue 43. – S. 60-64. is Kherson: Publishing house KH DU, 2006 [Electronic resource] is access Mode: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_43/issue_43.pdf

3. Sukhomlinskiy V. O. Sto advices a teacher / V.O.Sukhomlinskiy. it is K. : Advices. shk., 1988. – 304 s.
4. Klarin M. V. Innovacii in mirovoy pedagogike: obuchenie on osnove issledovaniya, igry I diskussii (analiz zarubezhnogo opyta) / M. In. Klarin. it is Riga: NPU Ýêñiiãðèìãíò, 1998. –180.
5. Shkola v.o. Sukhomlinskogo is a nourishing source of spirituality / Derkach v.f., YavtushenkO L.s., Chernenkova g.m. – Kirovohrad: KOIPPO of the name of Vasyl Sukhomlinskogo, 2013. –136 s.

Калиниченко Н. А. Обучения одаренных учащихся в дидактической системе Василя Сухомлинского

Статья знакомит с научно-теоретическими источниками, в которых исследуются проблемы обучения одаренных учащихся в дидактической системе известного украинского педагога – гуманиста Василя Сухомлинского, пути и условия формирования творческих способностей школьников, и содержит определенные методические рекомендации по организации учебно-воспитательного процесса, направленного на формирование творческой личности ребенка, приобщение учащихся к поисково-исследовательской деятельности на уроках, в научных кружках, где старшеклассники занимались исследованиями и экспериментами.

Ключевые слова: одаренность, творчество, умственное воспитание, две программы обучения. методические подходы к формированию знаний, умений и навыков, творческий характер познавательной деятельности, актуальность идей Василя Сухомлинского.

Kalinichenko N. A. Teaching Gifted Students in the Didactic System of Vasily Sukhomlinsky

The article introduces the scientific and theoretical sources in which the problems of teaching gifted students in the didactic system of the famous Ukrainian teacher-humanist Vasily Sukhomlinsky, the ways and conditions for the formation of pupils' creative abilities are explored, and contains certain methodological recommendations for the organization of educational and educational process aimed at the formation of creative the personality of the child, the involvement of students in research and development at lessons, in scientific circles, where senior pupils Kiki engaged in research and experimentation.

Didactic discoveries of V. O. Sukhomlynsky: the school under the blue sky, the lessons of thinking, two teaching programs, a thought room, a corner of dreams, hours of creativity, Lankan youth hobbies, the Golden Childhood Library, a cult of Books and Native Words, the Fairy Tale Room and the Fairy Tale and others, tested in the practical activities of the Pavlik school, have become now the property of creatively working teachers, effectively contribute to the formation of scientific outlook among children and young people, the development of creative abilities and skills of independent scientific knowledge, self-education and amorealizatsiyi personality.

Key words: talent, creativity, mental education, two training programs. methodical approaches to the formation of knowledge, skills and abilities, the creative nature of cognitive activity, the relevance of the ideas of Vasily Sukhomlinsky.

УДК373.2.015.31:17.022.1:82(081) Сухомлинський

Ірина КАРДАШ

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: irinakardash70@gmail.com*

Тетяна ЛУШПАЙ

*студентка магістратури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ХУДОЖНІМИ ТВОРАМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

В умовах сьогодення одним із провідних завдань дошкільної ланки освіти є формування основ духовної і моральної культури особистості дошкільника. У статті духовне виховання старших дошкільників розглядається з позиції комплексного підходу, який передбачає засвоєння знань про духовну культуру, розвиток позитивного ставлення до вчинків дорослих та оволодіння елементарними практичними навичками; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність використання творів В. Сухомлинського у формуванні духовності старших дошкільників; представлено результати дослідно-експериментальної роботи з виховання духовності старших дошкільників за творами В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: духовність, моральність, духовна культура, духовне виховання, духовний розвиток особистості, художні твори.

Духовний розвиток особистості – розвиток, спрямований на індивідуальний вияв у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб – ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити й діяти для інших. Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смысловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські цінності. Духовність виконує практичну, розвивальну, виховну функції. Виховна її функція реалізується в процесі духовного виховання дітей дошкільного віку.

Видатні вітчизняні психологи вважали дошкільний вік найбільш чутливим у розвитку дитини. У цей період активно формуються моральні норми поведінки, почуття любові до своїх батьків, рідного дому, народу, краю, виникають перші основи зв'язків зі своїм історичним коренем, закладаються підвалини національного менталітету.

Проблема вивчення духовності та духовних цінностей була предметом вивчення філософів (С. Анісімов, М. Бахтін, М. Бердяєв, Л. Буєва, І. Ільїн, А. Кримський та ін.), психологів (І. Бех, М. Борисевський, З. Карпенко, С. Максименко, М. Михалкова, С. Рубінштейн, В. Франкл, Е. Фромм, Ж. Юзвак), педагогів (Є. Бондаревська, Т. Власова,

В. Долженко, О. Олексюк, О. Омельченко, В. Сергєєва, О. Сухомлинська, ін.). Проблеми виховання різних аспектів духовних цінностей у дошкільному віці розглядалися в спеціальних педагогічних дослідженнях (О. Артемова, О. Барабаш, А. Богуш, І. Гармаш, О. Дронова, С. Козлова, Кононко, І. Кучинська, М. Мельничук, Т. Поніманська, М. Роганова та ін.).

Мета статті – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання творів В. Сухомлинського у формуванні духовності старших дошкільників.

Василь Олександрович Сухомлинський, погляди якого увійшли помітною сторінкою до історії вітчизняної педагогічної думки, важливого значення надавав положенням про єдність виховання через красу морального та естетичного, коли розвиваються вміння відчувати, розуміти, цінувати, підтримувати, а потім і самостійно створювати красу, прилучаючись до світу людяності, гуманності, моральної чистоти, духовних цінностей.

Систему духовного виховання дітей В. Сухомлинського можна впроваджувати в дошкільні навчальні заклади, глибоко проаналізувавши його багатогранну спадщину, оскільки вона є зразком виховання справжньої людини. Про його спадщину

нині говорять як про авторську систему гуманістичних поглядів, що вже стали органічною складовою розвитку сучасної освіти і педагогічної науки в Україні. В. Сухомлинський створив таку психолого-педагогічну систему, в якій все зосереджено навколо дитини-людини. Це надзвичайно потужна і напрочуд гуманістична педагогіка, побудована на утвердженні тієї філософської істини, що освіта, виховання й розвиток людини мають передбачати, передусім, утвердження гармонії розуму й серця, де серцю, за образним висловлюванням Василя Олександровича, належить все-таки найніжніша й найтонша мелодія [7, 34]. Отже, педагогіка В. Сухомлинського – педагогіка серця, дитиноцентризму й толерантності.

В. Сухомлинському належить чи не одна з провідних ролей в узагальненні родинних традицій духовного виховання. У його дослідженнях є чітке визначення мети, завдань і найголовніших принципів духовного виховання, в яких художнє слово розглядається як могутній виховний засіб і мірило людської порядності. Саме завдяки йому розвиваються здібності людини, формується її світогляд і моральне обличчя [1, 25].

Більше ста років тому видатний педагог К. Ушинський підкреслив, що виховна сила виходить тільки з живого джерела людської особистості, показав все значення народної педагогіки у вихованні дітей [8, 48]. З того часу думка К. Ушинського багато разів повторювалась, але В. Сухомлинський переконливо показав: при якій простій обов'язковій умові ці слова мають сенс – при умові, що людина стає здатною відчувати серцем [4, 123]. Дітям старшого дошкільного віку вже доступне розуміння суспільної значущості вчинків дорослих, вміння відчувати «серцем».

Отже, В. Сухомлинський розглядав духовне життя людини як двобічний процес. Він писав: «Багатство духовного життя особистості залежить значною мірою від того, як глибоко людина не лише розуміє, а й відчуває благородство ідей, гуманності, людяності» [8, 50].

Під духовно вихованою людиною В. Сухомлинський розумів високоморальну, гуманістично спрямовану, фізично досконалу й естетично розвинену особистість, віддану своєму народу, Батьківщині, не байдужу до горя й біди інших людей, яка співчуває іншому і в разі потреби надає йому дієву допомогу. Він найпершим в педагогіці звернувся до проблеми формування духовності у школярів як однієї із провідних у вихованні. Феноменом духовності сповнена вся його творчість. У своїй праці «Духовний світ школяра» (1961) він, надаючи духовності особливого значення у формуванні особистості, висвітлює усі складові духо-

вності в їх нерозривній єдності, конкретизує специфіку формування духовного світу кожного вікового періоду. Вчений писав «...ми вкладаємо в поняття «духовний світ», «духовне життя» такий зміст. Сфера духовного життя людини – це розвиток, формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів у процесі активної діяльності» [5, 202]. Вважаючи проблему формування у школярів духовності однією із провідних у вихованні, він поставив перед собою завдання «з'ясувати роль найрізноманітніших факторів, що є головними у соціометричній парадигмі розвитку людини, а особистісного, внутрішнього розвитку моральних, естетичних почуттів» [5, 19].

В ідеальному образі людини педагог виділяв такі найважливіші риси:

- гармонійна єдність в житті людини;
- уміння дорожити святинями своєї свідомості і свого серця;
- багатство духовного світу, духовних інтересів, духовних запитів і потреб;
- уміння користуватися духовними цінностями і дорожити ними, бачити, знаходити їх, олюднювати в особистому світі;
- потреба людини в людині як носієві духовних цінностей;
- активне ставлення до добра і зла, уміння не тільки бачити а й близько брати до серця, все, що відбувається навколо;
- почуття людської гідності... [7, 149–150].

У своїй книзі «Серце віддаю дітям» педагог пише: «Юні мої друзі, щадіть серце і виховуйте почуття...»; «Якщо людину не вчити ні доброго, ні поганого, вона не стане людиною...», – говорив Сухомлинський у «Листах до сина» [8, 89]. Школу він називав духовною колискою народу у своїй книзі «Як виховати справжню людину» [8, 147].

Розумова праця має таке ж значення для виховання, як духовна. У цьому В. Сухомлинський повністю наслідує К.Ушинського, який стверджував, що розумова праця важлива навіть для духовного розвитку дитини так само, як і праця душі [9, 56]. Але В. Сухомлинський йде набагато далі, він розробляє теорію громадянського виховання особистості в колективі, де вирішальними є дві умови: формування у вихованця особистої честі, гідності, усвідомлення величі людини – творця у гармонійному поєднанні з розвитком у неї почуття обов'язку, відповідальності за свою поведінку, вчинки. В. Сухомлинський піклувався про те, щоб оберігати дитяче серце від болю, бід, страждань, щоб дитина виховувалася добром [4, 60].

Заняття дитини треба організувати так, щоб вони виховували. В. Сухомлинський пише: «Сфера духовного життя людини – це розвиток,

формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів у процесі активної діяльності» [47, с. 212]. Він докладно, одне за одним, переглядає всі оповідання для дітей і кожне оцінює з цієї точки зору: які в нього виховні можливості. Треба звертати увагу на те, що дав дітям цей художній твір, наскільки він розвинув їх, наскільки допомогла відчувати вчинки героя [4, 122].

Досліджуючи педагогічні праці В. О. Сухомлинського, ми з'ясували, що в всі його висновки та положення спираються на реальні потреби дитини, її освіти та виховання. Проведене дослідження підтверджує, що його твори відображають запити, стан, тенденції й перспективи розвитку дитини, спираються на потреби навчання й виховання.

Виходячи з принципів духовного виховання, змісту та видів художніх творів рівня сприйняття їх дітьми, В. Сухомлинський творчо втілює у своїй школі можливість пізнати навколишній світ серцем.

Виявляється, щоб сформувати духовність дитини і повною мірою використати виховну силу художнього слова, треба використовувати всі твори для пробудження дитячої душі, враховуючи такі вимоги:

1. Співвідношення навчальних і виховних цілей (тут у поняття «виховні цілі» В. Сухомлинський вкладає зміст морального та духовного виховання). Одні твори читаються насамперед для того, щоб розкрити стосунки між дітьми та близькими, інші мають суто виховну роль – сформувати моральні поняття, переконання, звички, збагатити моральний досвід. Хід оволодіння науковими знаннями і духовними знаннями передбачає формування світоглядних переконань і, отже, дитина навчаючись, виховується, проте найважливіша мета самого процесу цього пізнання – навчитися, пробудити, застосовувати.

Формування духовності в процесі навчання завжди має яскраво виявлений пізнавальний характер. Вважають, що мети формування духовності досягнуто, якщо дитина здатна відчувати серцем. Дуже важливо, щоб кінцевою метою було пізнання духовного світу іншої людини.

2. Роль і місце в здійсненні морального виховання. Дитина утверджує свою моральну гідність, переживає – естетичні почуття в цьому віці є одним з найбагатших джерел моральних почуттів.

3. Єдність духовного виховання і загального морального розвитку. Духовність лише тоді стає виховною силою, коли вона збагачує духовне життя, наповнює багатограним змістом розумові, інтереси, одухотворяє моральну цілісність і

підвищує духовну красу особистості. Гармонійний всебічний розвиток людини, освіченість, духовне життя – всього цього можна досягти тільки тоді, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною і фізичною культурою людина досягає високого ступеня духовної культури. Сутність духовної культури в духовному світі людини, інтелектуальна насиченість і повноті, моральне багатство, цілеспрямованість духовного виховання.

4. Розкриття, виявлення, розвиток індивідуальності під час читання художніх творів. Художнє слово може стати джерелом радості лише тоді, коли людина бачить в ньому щось більш значне, ніж просто прослуховування, а духовну творчість, розкриття своїх емоцій. Необхідно, щоб кожна людина вже у дошкільному віці знайшла ту стежку, по якій вона йтиме по якій якомога повніше і яскравіше розкривалась її душа, яка б давала їй щастя духовної насолоди.

5. Висока духовність художніх творів, їх моральна спрямованість. В. Сухомлинський у своїй творчості намагався, щоб дитину надихало на добро бажання принести користь суспільству. Моральний зміст художнього слова в тому, що людина втілює в душу зернинки любові, готовність прийти на допомогу іншим. Необхідно намагатися, щоб дитина переживала, відчувала біль свого героя, пишалася своїми вчинкам – це має велике виховне значення.

6. Різноманіття видів художніх творів. Природно дитині притаманне прагнення чинити добро, бути схожими на позитивних героїв. У повсякденному житті дитина знаходить задоволення, від того, що вона вчинила правильно і тим яскравіше розкривається духовний світ дитини.

7. Єдність художнього слова і багатогранного духовного життя. Людина живе не одним задоволенням своїх матеріальних потреб. Радощі життя відкриваються перед нею лише тоді, коли їй доступні також й інші радощі, духовні блага – художня література. Піднімаючи людину, розвиваючи благородство душі, ці блага і цінності допомагають їй глибше зрозуміти і пережити, радість життя. Найважче прищепити любов до ближнього. Підготовка до дорослого життя повинна проводитись «по всіх лініях виховання, а найважливішою з цих ліній є усвідомлення, думка, духовне життя» [6, 45].

Дитина повинна розуміти те, що вона робить. Буденне життя перестає бути нудним, якщо воно починається із задуму, з мрії і закінчується відчуттям задоволення і гордості за себе, за товариша, за Батьківщину.

Ставлення до вчинків, на думку В. Сухомлинського, є найважливішим елементом духовного

життя людини. Було б недостатнім сказати, що душевність виховується у процесі ознайомлення дітей з художніми творами. Душевність, як найважливіша риса морального обліку, виховується у процесі духовного життя – інтелектуального, емоційного і вольового. Не може бути душевної людини, яка мало мислить, мало переживає. Чим розумніша людина, чим багатші її емоції і сильніша воля, тим яскравіше виявляється у неї прагнення чинити добро [6, 102].

Художнє слово і духовне виховання – це речі, що стоять не поряд з навчанням, моральним вихованням, розвитком. Слово – це річ, що проникає всюди, охоплює все. І духовне виховання слід починати з цього. Думка, пізнання світу, добування знань, формування на їх основі власних думок, поглядів, переконань – ось що повинно бути головним для дошкільника. Слово стає вихователем, коли входить в духовне життя вихованця, дає радість дружби, розвиває допитливість, відкриває все нову і нову красу навколишнього світу. Коли дитина пізнає всю красу слова, вона переживає почуття особистої гідності. Слово не повинно бути легкою справою. Завдяки йому, дитина стає дорослою. Треба тільки знати ту міру складності слова, щоб воно було одночасно дитячим і поступово перетворювало дитину в дорослу людину: «Я бажаю тобі стати справжньою людиною». Але саме собою слово не має ніякої сили, яке б виховувало в людині духовне благородство. Слово виховує лише тоді, коли воно олюднене високими моральними спонуканнями, насамперед спрямоване на повагу до людини. Красивим може бути тільки художнє слово. Людина повинна творити добро не тільки для того, щоб її дякували, але і для того, щоб поруч були люди, що дають радість і їй, і людям, – щоб уже в роки дитинства людина збагачувала свій духовний світ [3, 198].

Педагог створив близько 1500 художніх творів для дітей – оповідання, казки, притчі, легенди, де в доступній для дітей формі розкрив складні філософсько-етичні категорії краси в житті й природі, добра і зла, обов'язку і честі, любові і дружби, праці і совісті. На думку О. Сухомлинської, він створив своєрідну «філософію для дітей», спрямовану не лише на розвиток інтелекту, формування творчої думки, а й на формування морально-етичних імперативів і цінностей, які полегшують, допомагають входженню маленької дитини у великий світ [2, 29].

Виховувати в дітей духовну культуру, вважає педагог, необхідно з молодшого дошкільного віку. Коли тільки дитина починає усвідомлювати навколишній світ, вона стикається з духовним світом людей, з судженням дорослих. Під впливом

оточуючих обставин, під стихійним або цілеспрямованим впливом дорослих у дитини формується перше уявлення і поняття про добро, певне ставлення до нього. У більшості випадків діти засвоюють те ставлення до добра, яке існує вдома або в найближчому оточенні. Поступово діти залучаються дома, в закладі дошкільної освіти до обговорення різних вчинків та дають їм оцінку. Формування духовності повинно завершуватися проявом різних емоцій [3, 77].

Різні види мистецтва, включені в активну художньо-естетичну чи художньо-мовленнєву діяльність, є визначальними чинниками духовного розвитку дошкільника. Вони стимулюють його духовний потенціал, сприяють засвоєнню духовних цінностей, національної та загальнолюдської культури; спонукають до творчості.

Завдання вихователя пояснювати дітям, що саме хотів передати автор у творі; вчити їх розуміти авторський задум, перевтілюватись у персонажів художніх творів, емоційно сприймати зміст художнього задуму; викликати співпереживання; вчити опановувати мову мистецтва, розвивати естетичне бачення світу та вміння діставати естетичну насолоду від творів мистецтва, краси довкілля.

Експериментальне дослідження включало три етапи: констатувальний (виявлення рівнів виховання духовності); формувальний (виховання духовності в дітей старшого дошкільного віку засобами творів В. Сухомлинського); прикінцевий (виявлення змін у вихованні духовності у дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів В. Сухомлинського).

Метою констатувального експерименту було виявлення рівня виховання духовності дошкільників, їхніх духовних знань та ставлення до вчинків дорослих. Після проведення діагностичного дослідження ми визначили, що лише 2% дітей експериментальної та 3% дітей контрольної груп досягли високого рівня. 40% дітей експериментальної та 47% контрольної груп показали середній рівень знань та умінь. Більшість дітей (58% в експериментальній та 50% в контрольній групах) знаходились на низькому рівні.

Розробляючи експериментальну методику, насамперед було дібрано різножанрові твори В. О. Сухомлинського, відповідно до завдань духовного виховання складено план заучування оповідань на заняттях та в повсякденному житті впродовж року; розроблено конспекти експериментальних занять, систему вправ, ігор; складено тематичний словничок до кожної теми, а також словник тлумачення етичних понять для дітей.

Формувальний експеримент проводився в три етапи. Змістовий аспект роботи на першому,

когнітивно-пізнавальному, етапі передбачав: ознайомлення дітей із творами В. О. Сухомлинського духовної спрямованості, вивчення їх напам'ять, навчання дітей розуміти мораль творів, збагачення й уточнення знань дітей щодо етичних категорій, духовних якостей, норм і правил (оповідання «Кам'яне серце», «Скажи людині «Здрастуйте!», «Бджілка і гарбузова квітка», «Намисто з чотирма променями», «Пшеничний колосок», «Пелюстка і квітка», «Біда застала» та ін.). Провідною формою роботи на першому етапі були заняття. На цьому етапі реалізувалися такі педагогічні умови: залучення батьків до спільної роботи з духовного виховання дітей; забезпечення розуміння дітьми етичних категорій і моральних якостей.

На першому етапі нами було визначено оптимальні умови для виховання духовності старших дошкільників за художніми творами В. О. Сухомлинського і складено перспективний план роботи з дітьми, до змісту якого увійшли всі форми та методи роботи, які ми радимо використовувати вихователям ДНЗ, а також консультації для батьків щодо виховання духовності дітей. Саме такий комплекс, на нашу думку, сприятливо відобразився на рівні духовної вихованості дітей старшого дошкільного віку наприкінці навчального року.

На другому, *емоційно-ціннісному*, етапі дітей вчили розпізнавати хороші і погані вчинки, адекватно оцінювати поведінку героїв творів і своїх власних вчинків, розуміти сутність етичних категорій, духовних якостей, норм, правил. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття із різних розділів програми (художня література, розвиток мовлення, малювання). Педагогічними умовами на цьому етапі виступили: забезпечення розуміння й усвідомлення дітьми моралі творів; комплексне розв'язання завдань із духовного виховання дітей у різних видах діяльності (художньо-мовленнєва, ігрова, театралізована, навчальна), як на заняттях, так і в повсякденному житті.

На третьому, *оцінно-рефлексивному*, етапі уточнювались і узагальнювались знання дітей про етичні категорії, моральні норми і якості; продовжували виховувати вміння оцінювати поведінку героїв, однолітків і свою власну, використовувати твори письменника в повсякденному житті. Формами роботи на цьому етапі виступили: заняття з художньої літератури, з малювання і повсякденне життя, реалізовувалися такі педагогічні умови: стимулювання оцінно-контрольної діяльності у вихованні духовності дітей.

Нами була спланована та організована науково-методична робота з педагогами закладів дошкільної освіти щодо вивчення духовної спадщи-

ни В. Сухомлинського. Була проведена педрада з цієї теми; педагогічна година «На духовній стежині»; проводилися групові дискусії з теми «Виховання та розвиток дошкільників засобами художнього слова у педагогічній спадщині В. Сухомлинського»; були здійснені колективні перегляди занять, прогулянок, свят, розваг; організована виставка повсякденної діяльності дітей та дорослих «Стежинами людської душі».

Організація експериментального виховання передбачала духовну спрямованість педагогічного процесу. Духовне виховання старших дошкільників здійснювалося під час занять, спостережень, екскурсій, дидактичних ігор, вправ, свят, розваг, праці в природі тощо. Складено орієнтовний перспективний план з духовного виховання старших дошкільників, який відобразив можливість використання матеріалів спадщини В. Сухомлинського для духовного виховання дітей. Нами були складені словнички тлумачення етичних понять для дітей старшого дошкільного віку.

На заняттях з ознайомлення з довкіллям, з розвитку мовлення поряд з традиційними прийомами роботи над певною темою використовувалися нетрадиційні методи і прийоми навчання, які лежать в основі педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Проводилися тематичні заняття, уроки мислення, основна мета яких полягала в тому, щоб навчити дитину дивитися, думати, помічати, відчувати пізнавати світ розумом і серцем.

На прикінцевому етапі дослідження ми засвідчили, що розроблена нами методика виховання духовності дітей старшого дошкільного віку за художніми творами В. О. Сухомлинського сприяла появі в експериментальній групі дітей з високим рівнем духовної вихованості. Якщо до навчання тільки 2% дітей експериментальної групи знаходились на високому рівні, то після навчання на високому рівні опинилось 39% дітей і ще 57% досягнули середнього рівня. 96% дітей експериментальної групи знаходяться на високому і середньому рівнях і лише 4% дітей залишились на низькому рівні. У контрольній групі, де навчання здійснювалось за традиційними програмами та методикою під час констатувального етапу експерименту на високому рівні в цій групі було 3% дітей, то до кінця року їх стало лише 9,5%, більшість дітей залишилась на середньому (51,5%) і низькому (39%) рівнях.

Отже, на підставі позитивної динаміки, що відбувається в результаті використання художніх творів В. Сухомлинського в експериментальній групі, можна зробити висновок, що вони дійсно сприяють ефективному вихованню духовності дітей старшого дошкільного віку, а це підтверджує нашу гіпотезу.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : Монографія / А. М. Богуш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008 – 272 с.
2. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. – Київ : Всеукраїнський фонд «Добро», 2006. – 43 с.
3. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 283 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5- т. / В. О. Сухомлинський. – Т.4 – К. : Рад.шк., 1976.
5. Сухомлинский В. А. Духовный мир школьника / В. А. Сухомлинский. – М. : Учпедгиз, 1961. – 223 с.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 250 с.
7. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский ; сост. С. Л. Соловейчик. – М. : Политиздат, 1975. – 177 с.
8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – 450 с.
9. Ушинський К. Д. Вибр. пед. тв. / К. Д. Ушинський. —К., 1983.

References

1. Bohush A.M. Pedagogichni vymiry Vasylya Sukhomlynskoho v suchasnomu osvithnomu prostori : Monohrafiia [Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynskyi in the modern educational space: Monograph] / A.M. Bohush – K.: Vy-davnychy Dim «Slovo», 2008 – 272 p. [in Ukrainian]
2. Sukhomlynska O. V. Dukhovno-moralne vykhovannia ditei ta molodi: zahalni tendentsii y individualnyi poshuk [Spiritual and moral upbringing of children and youth: general tendencies and individual search] / O. V. Sukhomlynska. – Kyiv: Vseukrainskyi fond «Dobro», 2006. – 43 p. [in Ukrainian]
3. Sukhomlynskyi V.O. Batkivska pedahohika [Parents Pedagogy] / V.O. Sukhomlynskyi – K.: Rad. shkola, 1978. – 283 p. [in Ukrainian]
4. Sukhomlynsky V.O. Vybrani tvory v 5 – t. [Selected Works in 5th] / V.O. Sukhomlynskyi. – T.4 – K.: Rad. shkola, 1976. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynsky V.A. Dukhovnyi myr shkolnyka [The Spiritual World of a Schoolboy] / V.A. Sukhomlynsky. – M.: Uchpedgiz, 1961. – 223 p. [in Russian]
6. Sukhomlynskyi V.O. Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti [Problems of education of a fully developed personality] / V.O. Sukhomlynskyi // Selected works: in 5 t. – K.: Rad. shkola, 1976. – T. 1. – 250 s. [in Ukrainian]
7. Sukhomlynsky V.A. O vospityany [About Education] / V.A. Sukhomlynsky; Sost. S. L. Soloveichik. – M.: Politizdat, 1975. – 177 p. [in Russian]
8. Sukhomlynskyi V.O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a true person] / V.O. Sukhomlynsky // Selected Works: in 5 t. – K.: Rad. shkola, 1976. – T. 2. – 450 s. [in Ukrainian]
9. Ushinskyi K. D. Vybr. ped tv. [Selected Works] / K. D. Ushinsky. – K., 1983. [in Russian]

Ірина Кардаш, Тетяна Лушпай. Воспитание духовности детей старшего дошкольного возраста по художественным произведениям В. А. Сухомлинского

В условиях сегодняшнего дня одним из ведущих заданий дошкольного звена образования является формирование основ духовной и моральной культуры личности дошкольника. В статье духовное воспитание старших дошкольников рассматривается с позиций комплексного подхода, который предусматривает усвоение знаний о духовной культуре, развитие позитивного отношения к поступкам взрослых и овладение элементарными практическими навыками; теоретически обосновано и экспериментально проверено эффективность использования произведений В. Сухомлинского в формировании духовности старших дошкольников; представлены результаты исследовательско-экспериментальной работы по воспитанию духовности старших дошкольников за произведениями В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: духовность, моральность, духовная культура, духовное воспитание, духовное развитие личности, художественные произведения.

Iryna Kardash, Tetiana Lushpay. The upbringing of the spirituality of senior preschool age children on the artistic works of V. O. Sukhomlynskyi

In today's conditions, one of the main tasks of preschool education is the formation of the basics of the spiritual and moral culture of the preschool child personality. The article highlights the spiritual education of senior preschool children from the standpoint of an integrated approach that involves the assimilation of knowledge about spiritual culture, the development of a positive attitude to the actions of adults and the mastery of elementary practical skills. The effectiveness of the use of V. Sukhomlynskyi's works in the formation of spirituality of senior preschool children has been theoretically substantiated and experimentally tested. The results of experimental work on the upbringing of spirituality of senior preschool children on the works of V.O. Sukhomlynskyi are presented.

Key words: spirituality, morality, spiritual culture, spiritual upbringing, spiritual development of the person, art works.

УДК 159.9.016:37.017.924

Світлана КАРСКАНОВА

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: sveta.karskanova@gmail.com*

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ЯК ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ЩАСЛИВОГО ПЕДАГОГА

У статті розглядається проблема психологічного благополуччя особистості в рамках теоретичної концепції та в аспекті поглядів В. О. Сухомлинського на професійні риси сучасного педагога. На основі класичної багатовимірної моделі психологічного благополуччя нами була зроблена спроба наповнити складові цієї моделі змістовними висловами Василя Олександровича Сухомлинського. В статті зроблено акцент на соціальну значущість проблеми підтримки психологічного благополуччя особистості педагога та наведений психологічний механізм по реалізації цієї підтримки.

Ключові слова: психологічного благополуччя особистості, модель психологічного благополуччя, психологічне благополуччя професіонала, професіоналізм та щасливий вчитель за В. О. Сухомлинським, підтримки психологічного благополуччя особистості педагога.

Проблема психологічного благополуччя особистості є однією з фундаментальних у психології, тому інтерес до неї зберігається впродовж всієї історії розвитку психологічної науки. Під психологічним благополуччям, вбачається стан, що не пов'язаний з переживанням стресу або з певним особистісним чи професійним погіршенням. Психологічне благополуччя є результатом переживання особистістю успіхів чи досягнень у професійній реалізації, гармонії у особистому житті, реалізацією особистістю власного потенціалу, самопізнання тощо (Г. С. Сковорода, П. Р. Чамата, М. Аргайл, Е. Динер, К. Ріфф, Е. Л. Носенко, Г. В. Ложкін, В. М. Духневич, О. М. Знанецька). Особливо затребуваним на сучасному етапі розвитку суспільства стає вивчення психологічного благополуччя особистості педагога. Соціально-економічні, політичні, культурні зміни, демократизація сучасного суспільства, умови буття ставлять нові вимоги до особистості фахівця освіти та до його зростання. Чи маємо ми робити акцент саме на психологічному благополуччі педагога? Ми розглядаємо у нашому дослідженні наскільки співставляється цей психологічний феномен зі словами В. О. Сухомлинського «Гармонія серця і розуму» педагога. «Чуйність, сердечна турбота про людину – це плоть і кров педагогічного покликання» та необхідні складові його професії.

Кожна професія вимагає від людини володіння відповідними особистісними якостями як базою для формування професіоналізму в галузі тієї чи іншої діяльності. В. О. Сухомлинський вважав, що праця вчителя складна, важка і відповідальна. Розмірковуючи про унікальність учительської

професії, він писав: «Працю вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зіставити. Ткач уже через годину бачить плоди своєї роботи. Сталевар через кілька годин радіє з вогненного потоку металу. Хлібороб, сіяч через кілька місяців милується колосками і жменю зерна, вирощеного в полі... А вчителю треба працювати роки, щоб побачити предмет свого творіння, буває, минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив. Нікого так часто не відвідує почуття незадоволення, як учителя, ні в якому ділі помилки і невдачі не ведуть до таких наслідків, як в учительському» [5, 341].

З поняттям «психологічне благополуччя» співвідносять цілий ряд близьких, але не тотожних за своїм значенням понять, таких як: «психічне здоров'я», «норма», «нормальна особистість», «позитивний стиль життя», «емоційний комфорт», «висока якість життя», «внутрішня картина здоров'я», «зріла особистість», особистість, що «самоактуалізується», «повноцінно функціонуюча особистість» та ін. (Б. С. Братусь, Ш. Бюлер, Дж. Бьюдженталь, А. Маслоу, Я. Морено, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Еріксон, К. Юнг, М. Яхода).

Теоретичні концепції психологічного благополуччя у зарубіжній психології в основному створені у контексті екзистенціально-феноменологічного підходу до особистості.

У науковій літературі є дані про зв'язок психологічного благополуччя з наступними об'єктивними параметрами: станом фізичного і психосоматичного здоров'я (А. В. Вороніна, Е. Десі, Р. Райан, К. Ріфф, Б. Сингер, К. Фредерік), генетичними характеристиками (М. Аргайл, А. В. Вороніна, Д. Ліккен,

А. Теллеген), зовнішніми обставинами життя: рівнем матеріального доходу, освітою, статусом, (Н. Бредберн, Е. Динер, Т. Кассер, Р. Райан), віком і статтю (М. Аргайл, Е. Динер, К. Ріфф, П. П. Фесенко), культурною належністю і геодемографічним середовищем (М. Лінч).

Мета дослідження. Розвиток педагогічної творчості, підвищення результативності навчально-виховного процесу буде залежати від психолого-педагогічних умов, гуманістичного спрямування та психологічного благополуччя кожного педагога та правильно визначених шляхів його реалізації.

Соціальна значущість проблеми підтримки психологічного благополуччя особистості педагога, його впливу на гуманізацію освіти та недостатня наукова розробка психологічних і методичних консультативних засобів зумовили вибір теми нашого дослідження

У зарубіжній психології найбільшою популярністю серед дослідників користується модель психологічного благополуччя К. Ріфф, яка продовжує традиції, закладені Н. Бредберном, та є переглядом його поглядів на психологічне благополуччя особистості як баланс між позитивним і негативними афектами та спирається на основні теоретичні концепції, орієнтовані на дослідження позитивного психологічного функціонування особистості (теорії А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта, К. Г. Юнга, Е. Еріксона, Ш. Бюллер, Б. Ньюгартена, М. Яходи, Д. Біррена).

Психологічне благополуччя сприяє професійному розвитку та виступає невід'ємною складовою безпечного, гуманного, людського середовища, що закладено і в основоположних принципах гуманної педагогіки. У контексті теми, яка нами розглядається, можна додати такі з них:

- олюднювати середовище навколо педагога;
- проявляти дієве терпіння до оточуючих;
- приймати будь-якого фахівця таким, яким він є;
- будувати відносини співробітництва;
- переполюватися оптимізмом щодо загального та соціального розвитку педагога;
- проявляти відданість та щирість відношень щодо фахівця освіти.

Психологічне благополуччя виступає інтегральною характеристикою особистості і може бути розглянуте, як сукупність компонентів (особистісного рівня) благополуччя особистості педагога в окремих сферах і аспектах.

Чим більш зрілою стає особистість, тим частіше вона зустрічається з проблемою вибору (О. Г. Асмолов). При цьому їй стає підвладним перестати бути продуктом власного досвіду.

О. О. Леонт'єв підкреслював, що на межі зрілості докорінно змінюється «механізм» формування особистості. Д. О. Леонт'єв описав цей механізм як самодетермінацію – центральний механізм становлення особистісної зрілості, її головний ефект, що виявляється у володінні особистістю інструментами власного світогляду, у взаємоактивації свободи і відповідальності.

У нашій країні проблема психологічного благополуччя практично не вивчена, хоча має глибоке історичне коріння. Оцінка людиною свого життя, її емоційне відношення до нього були темою багатьох філософських, соціологічних і психологічних досліджень. Погляд Ложкіна Г. В. на психологічне благополуччя як наслідок професійної зайнятості особистості, продовжує національні традиції та відображає історичні погляди українців які ще сформулював Г. С. Сковорода у своїй концепції «сродної праці». У філософських роздумах Григорія Сковороди ідеться про самопізнання та самовдосконалення людини на основі «сродної» життєвої діяльності. Праця – усеперемагаюча сила, без якої не може бути добра та щастя, стверджує Г. Сковорода. Але вона приносить радість і задоволення лише тоді, коли є «сродною», відповідає індивідуальним природним нахилам людини. Щоб бути щасливою, людина повинна пізнати себе, свої здібності й відповідно до них вибрати той чи інший вид суспільно корисної праці. Л. А. Найд'юнова розглядає феномен благополуччя як неможливість визначення благополуччя для окремої людини в умовах абстрагування від благополуччя громади, до якої ця людина належить. Поділяючи принципи і погляди гуманістичної психології на природу особистості, ми вважаємо, що одним з факторів і головних проявів феномену психологічного благополуччя є реалізація особистістю свого потенціалу, можливостей, тобто реалізація себе [1].

Процес професійного становлення (професіоналізація), як і соціалізація особистості, здійснюється протягом усієї життєдіяльності (А. К. Маркова). Результатом цього процесу є формування в особистості на рівні свідомості образу її професійного «Я», який потім знаходить своє відображення (виявлення) на прикладному (емпіричному) рівні: у змісті діяльності, її спрямованості, продуктивності тощо. Саме психологічне благополуччя фахівця, з одного боку, немовби складає умови цього професійного розвитку, професіогенезу, з іншого, як внутрішній запас міцності, впливає на подальший професійний розвиток особистості. Воно є внутрішньою умовою неперервності розвитку фахівця, що встановлює рівновагу між зовнішніми професійними впливами, внутрішнім станом особистості й характером професійної діяльності [2].

За В. О. Сухомлинським саме у такій праці, людина і зможе знайти себе, відчути себе поетом, творцем художником... знайти своє покликання: «робота кличе (від цього і соковите слово покликання)» [3, 184]. «Невже можуть радувати, надихати людину високі суспільні ідеали, якщо вона не має особистого щастя, особистісного задоволення від того, що вона робить повсякденно?» [3, 180].

«Як же полюбити роботу, як оволодіти серцем цієї красуні? Марно б було очікувати, що переходячи від одної справи до іншої, кінець кінцем зустрінешся з роботою, яка дає щастя з першого кроку. Напевно, любов з першого погляду, з першої зустрічі і існує, як говорять поети, проте робота – це красуня, яка сердито відвертається від того, хто має надію на любов з першого погляду. Почуття любові до праці пробуджує, коли людина вже вклала в нього частку своєї душі, свого серця, коли в результатах бачить втілення самого себе, своєї гідності, честі, гордості» [3, 181].

Актуальними сьогодні стають висловлювання Василя Олександровича про щастя, яке на нашу думку перетинається з теорією благополуччя.

У рамках евдемоністичного підходу на підставі інтеграції різних теорій, пов'язаних з благополуччям, К. Ріфф розробила багатовимірну модель психологічного благополуччя. Модель включає шість основних складових психологічного благополуччя: [6].

Нами була зроблена спроба наповнити складові цієї моделі змістовними висловами Василя Олександровича Сухомлинського.

- **позитивне відношення до себе і свого минулого життя** (самоприйняття – Self-Acceptance): «У справжнього вчителя – найважче і найрадніше життя, трепетно хвилююча і болісно складна творчість, незбагненно тонкі і вічновдосконалювані інструменти, якими він діє на людську душу».
- **наявність цілей і занять, що додають життю сенс** (цілі в житті – Purpose in Life): «Без особистості педагога – авторитетної, незламної, непохитної в очах вихованців – ідеал перетворюється в покинутий прапороносцем прапор, що лежить мертвим шматком тканини. Корінь багатьох бід виховання саме й криється на тому, що часто вихованця закликають іти за прапором в той час, як цей прапор ніхто не несе. Бути прапороносцем ідеалу, нести на своєму прапорі вогонь ідеального – ось у чому секрет педагогічного авторитету».
- **здатність виконувати вимоги повсякденного життя** (компетентність – Environmental Mastery): «Вчитель – це перший, а потім і головний світоч в інтелектуально-

му житті школяра; він пробуджує в дитині жагоду знань, повагу до науки, культури, освіти».

- **відчуття безперервного розвитку і самореалізації** (особистісне зростання – Personal Growth): «Улюбленим учителем підлітка, юнака, дівчини стає той, хто щодня відкривається перед допитливим юним розумом і полум'яним серцем якоюсь новою гранню. Якщо ви хочете бути улюбленим учителем, турбуйтеся про те, щоб вихованцю вашому було що у вас відкривати. Якщо ж ви кілька років один і той самий, якщо день, що минув, нічого не додав до вашого багатства, ви можете стати осоружним і навіть ненависним».
- **відносини з іншими, пронизані турботою і довірою** (позитивні відносини з іншими – Positive Relations with the Others): «Немає в світі більш гуманних професій, ніж фах лікаря і педагога. До останньої хвилини бореться лікар за життя людини, ніколи він не дасть відчути хворому, що його стан здоров'я поганий чи навіть безнадійний. Це азбучна істина лікарської етики. Ми, вчителі, повинні розвивати, поглиблювати в своїх колективах назшу педагогічну етику, стверджувати гуманне начало у вихованні як найважливішу рису педагогічної культури кожного вчителя».
- **здатність наслідувати власних переконань** (автономність – Autonomy): «У центрі етичного Я вчителя стоїть його ставлення до знань, розумової праці, науки, освіченості, читання, книжки. В образі свого вихователя діти повинні бачити безмежну відданість розумовому життю, науці. Дітей скоряє закоханість учителя в знання. Якщо ви хочете, щоб вас шанували, будьте провідником дітей на стежці подиву, зачудування істиною, яку ви відкриваєте разом з дітьми, а дітям здається, що відкривачі вони, ви тільки їх помічник, без якого вони не можуть обійтися».

Особистість педагога-фахівця функціонує як складна інтегративна динамічна система взаємодіючих властивостей. Дослідження складових і особливостей психологічного благополуччя особистості фахівця, їх системних взаємодій та рис особистості, дозволяють, поряд з розвитком конкретних вмінь самокорекції, вважати самодетермінацію, позитивне мислення, емоційну зрілість, гуманізацію освітнього середовища найважливішими завданнями та основою з формування бази психологічного благополуччя.

«Учитель зобов'язаний перед суспільством, перед твоїми батьками працювати тільки добре; кожна крихта твоєї людської краси – це його безсонні ночі, сивина, неповоротні хвилини його

особистого щастя – так, учителів часто буває ніколи подумати про себе, бо він змушений думати про інших, і це для нього не самопожертва, не покірливе підкорення долі, а справжнє щастя особистого життя».

У своїй праці «Сто порад вчителів» Василь Олександрович наголошував на тому, що головною рисою вчителя має бути доброзичливість: «Бути доброзичливим – означає ставитися до дитини так, як ви поставилися б до власного сина. Дитина погано встигає, відстає; дитині важко займатися так, як займаються його однокласники; дитина або підліток зробила хуліганський вчинок – все це біда, біда, біда... Як би ви поступили, якби в цю біду потрапив ваш син? Навряд чи запропонували б такі рішення, як виключення зі школи, зниження відмітки по поведінці... Звичайно, розумному батьку, розумній матері розум підказав би, що і це необхідне, але перш за все серце підказало б щось таке, що украй необхідне для порятунку сина – адже покаранням одним людини не врятуєш. Серце зажадало б чогось такого, що створило б в душі сина моральну чистоту і красу, зробило б його справжньою людиною. Ось це бажання серця і є доброзичливість...» [4, 432–433].

У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що феномен психологічного благополуччя особистості розглядається, як результат переживання особистістю гармонії в особистому житті, пізнання особистістю власного потенціалу, успіхів чи досягнень у професійній реалізації. Термін «психологічне благополуччя» позначає стан єдності зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) умов процесу становлення особистості: позитивного ставлення до себе і свого минулого життя; наявності цілей і занять, що надають життю сенс; здатності виконувати вимоги повсякденного життя; відчуття безперервного розвитку і самореалізації; відносин з іншими, пронизаних турботою і довірою; здатності дотримуватись власних переконань. Ключовими зовнішніми, соціальними складовими психологічного благополуччя особистості є: позитивні відносини з іншими, автономність, компетентність; внутрішніми умовами процесу становлення особистості є: самоприйняття, особистісне зростання, цілі в житті.

Психологічний механізм стимулювання фахового зростання – це особливий внутрішньо ініційований стан збудженої творчої піднесеності, об'єктивний і гумористичний погляд на професійну діяльність, професійна зацікавленість, самостійність і аутосимпатія. Психологічний механізм гальмування фахового зростання – мимовільне й неусвідомлюване представниками професійної групи створення організаційним середовищем в

особистості фахівця психологічного стану протилежного творчому через стосунки, напружену дисципліну, ієрархічні й статусні відносини з керівництвом, заорганізованість і формальність заходів закладу, завеликий обсяг роботи з документами, емоційно напружена відповідальність за поточні справи, відповідальність за велику кількість підлеглих, що разом зумовлює блокування фахового зростання через фактор браку часу та через недостатню тривалість перебування особистості фахівця у креативному й сприятливому для професійного зростання психологічному стані. Умовами психологічного благополуччя особистості фахівця є постійний її розвиток та фахове зростання, тобто, – формування нових навичок, виховування у собі нових необхідних якостей, самодетермінація, самоактуалізація та психокорекція.

З набуттям досвіду фахівці вибудовують власну суб'єктивну модель ідеальної професійної взаємодії, яка частково модифікується системою рис їх особистості і, як складові, містить: позитивні стосунки з дітьми, їх батьками, з педагогами, етику інтеракцій, самоконтроль, емоційну стійкість, професійну працездатність, автономність та управління середовищем. Успішність ситуативної реалізації такої моделі викликає суб'єктивне переживання психологічного благополуччя або неблагополуччя при неуспішності. Розвиток умінь обирати і змінювати емоційно-чуттєвий стан особистості обумовлений значною залежністю від базових і значущих для взаємодії рис особистості.

Особистість педагога функціонує як складна інтегративна динамічна система взаємодіючих властивостей. Дослідження складових і особливостей психологічного благополуччя особистості фахівця, їх системних взаємодій та рис особистості, дозволяють, поряд з розвитком конкретних вмінь самокорекції, вважати самодетермінацію, позитивне мислення, емоційну зрілість найважливішими завданнями тренінгового процесу з формування базису психологічного благополуччя.

Підтримка психологічного благополуччя особистості – це проблема системного і структурного розвитку особистості, що може бути вирішена шляхом створення умов для внутрішньоініційованого професійного розвитку. По Сухомлинському це: «... уміння настроювати себе на задушевну розмову з учнем, особливо з підлітком, надзвичайно важливе в тій майстерні педагогічних засобів, яку повинен створити для себе кожний учитель. Це вміння треба виховувати в собі, створювати, удосконалювати, «відшліфовувати», робити тоншим і більш дійовим...».

Як звернення через покоління, простими та зрозумілими кожному словами, та як рецепт

щастя, професійного довголіття, психологічного благополуччя звучать слова великого Вчителя: «Дорогий мій колега, щоб стати справжнім вихователем, треба пройти цю школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується ваш вихованець. Це одна з найтонших речей у нашій педагогічній справі».

Перечитуючи по декілька разів вислови Василя Олександровича в який раз зупинялася на дум-

ці, що примірюю їх до себе, порівнюю з сьогоденням. Чи просто наслідувати його настановам, чи необхідно? Наскільки це сучасно? Бо ж кожне слово – до нас, сучасних педагогів і завдання донести його Слово майбутнім поколінням учителів, вихователів... «Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, який ніколи не припиняється... Це подив перед багатогранністю і невичерпністю людською».

Список використаних джерел

1. Карсканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К.Ріфф: процес та результати адаптації // «Практична психологія та соціальна робота» №1, 2011, С. 1-10.
2. Карсканова С. В. Фахове зростання та психологічне благополуччя: емпіричне дослідження // Матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції «Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві» 16-17 вересня 2011 року, м. Одеса, Одеса, Принт-мастер, 2011. С. 59-66.
3. Сухомлинський В.О. Труд. Призвание. Счастье. [Избранные произведения]. : В 5 т. Киев, 1979 – 1980. Т.5. С 177-186
4. Сухомлинський В. О. Павльська середня школа // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 4. К.: Рад. школа, 1977. – С. 49-50.
5. Сухомлинський В. О. Про виховання. М.: Політична література, 1975. 270 с.
6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 4. К.: Рад. школа, 1977. С. 404.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 2. К.: Рад. школа, 1977. С. 432-560.
8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 2. К.: Рад. школа, 1977. С. 149-416.
9. Ryff C. The structure of psychological well-being revisited // J. of Personality and Social Psychology. 1995. Vol. 69. P. 719-727.

References

1. Karskanova S. V. Opytuvalnyk «Shkaly psykhologichnoho blahopoluchchia» K.Riff: protses ta rezultaty adaptatsii // «Praktychna psykhologhiia ta sotsialna robota» [Opytuvalnik “Shkali of Psychological Well-Being” K.Riff: Process of the Results of Adaptation] // “Practical Psychology and Social Work” №1, 2011, P. 1-10. [in Ukrainian]
2. Karskanova S.V. Fakhove zrostannia ta psykhologichne blahopoluchchia: empirychnе doslidzhennia [Professional growth and psychological well-being: empirical research]// Materialy Tretoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Kulturno-istorychnyi ta sotsialno-psykhologichnyi potentsial osobystosti v umovakh transformatsiinykh zmin u suspilstvi» 16-17 veresnia 2011 roku, m. Odesa, Odesa, Prynnt-master, 2011. P. 59-66. [in Ukrainian]
3. Sukhomlinskyi V.O. Trud. Prizvanye. Schaste. [Work. Vocation. Happiness]. [Selected Works] : In 5 tons. Kiev, 1979 – 1980. Vol.5. P. 177-186 [in Russian]
4. Sukhomlinskyi V. O. Pavlyska serednia shkola [Pavlyska middle school] // Vibrani proizvedenia. In 5 t. T. 4. K. : Rad. shkola, 1977. – P. 49-50. [in Ukrainian]
5. Sukhomlinskyi V. O. Pro vykhovannia [About vihiovannia]. M. : Political Literature, 1975. 270 p. [in Ukrainian]
6. Sukhomlinskyi. O. Rozmova z molodym dyrektorom [Conversation with a young director] // Vibrani tvory. In 5 t. T. 4. K. : Rad. shkola, 1977. P. 404. [in Ukrainian]
7. Sukhomlinskyi V. O. Sto porad uchyteliv [Hundred counsel to a teacher // Selected works. In 5 t. T. 2. K. : Rad. shkola, 1977. P. 432-560. [in Ukrainian]
8. Sukhomlinskyi V. O. Yak vikhovati spravlnyu lyudynu [How to raise a true person // Selected works]. In 5 t. T. 2. K. : Rad. shkola, 1977. P. 149-416. [in Ukrainian]
9. Ryff C. The structure of psychological well-being revisited // J. of Personality and Social Psychology. 1995. Vol. 69. P. 719-727.

Карсканова С. В. Психологическое благополучие личности современного педагога как воплощение идей В. А. Сухомлинского просчастливого педагога

В статті розглядається проблема психологічного благополуччя людини в рамках теоретичної концепції і в аспекті поглядів В. А. Сухомлинського на професійні якості сучасного педагога. На основі класичної багатовимірної моделі психологічного благополуччя нами була прийнята спроба наповнити складові цієї моделі суттєвими висловлюваннями Василя Олександровича Сухомлинського. В статті зроблено акцент на соціальну значимість проблеми підтримки психологічного благополуччя людини педагога і наведено психологічний механізм реалізації цієї підтримки.

Ключевые слова: психологическое благополучие личности, модель психологического благополучия, психологическое благополучие профессионала, профессионализм и счастливый учитель по В. А. Сухомлинскому, поддержка психологического благополучия личности.

Svetlana Karskanova. The psychological well-being of personality of the modern teacher as the implementation V. O. Sukhomlinsky's ideas about the happiness of teacher

The article is dedicated to studying the phenomenon of psychological well-being of personality in the aspect of the views of V. A. Sukhomlinsky on the professional traits of a modern teacher and the Sukhomlinsky's ideas about teacher as professional.

We research the interpretation of definitions psychological well-being of the individual, psychological well-being of professional, professionalism in the context of general psychology.

Psychological well-being is the integral characteristic of the individual and is treated as a set of well-being of the individual components in certain areas and aspects.

In the research it is approved the possibility of support and correction of the psychological well-being and emotional sphere of professional.

The support of the individual psychological well-being is a problem of systemic and structural development of the individuality, that can be solved by creating conditions for in-vinified professional development. According to Sukhomlinsky it is: "... The ability to tune in to an intimate conversation with a student, especially with a teenager, is extremely important in the workshop of pedagogical tools that every teacher should create for himself. This skill should be raised itself, created, perfected, made thinner and more effective...".

The article focuses on the social significance of the problem of supporting the psychological well-being of the teacher's personality and provides a psychological mechanism for the implementation of this support.

УДК 373.1

Олександр КІМ

*аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна*

e:mail: kim.sungdai@yahoo.com

**МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО І РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ**

Проведено порівняльний аналіз естетичного в цілому і музично-естетичного виховання в освітніх системах Республіки Корея і В. О. Сухомлинського. Визначено подібність позицій відносно важливості естетичного сприйняття явищ природи і суспільства, питаннях співвідношення емоціонального і раціонального, важливості образності, прагнення до створення цілісної картини при навчанні, у пізнанні світу. Зазначено провідну роль ідеї естетичного порядку у філософії Конфуція і панівну позицію його музичної складової. Вказано на подібності і розбіжності у проаналізованих системах і неповну відповідність щодо термінології і категоріального апарату, яку треба брати до уваги при порівняльному аналізі.

Ключові слова: естетика, естетичне виховання, музично-естетичне виховання, конфуціанство.

Однією із тенденцій сучасного світового мистецтва є поєднання в межах одного твору декількох видів, які традиційно розглядалися як окремі жанри. Так саме і в освіті, особливо – початковій, активно використовується інтеграція задля підвищення вмотивованості учнів та створення цілісного бачення світу у його матеріальних і ідеальних складових, активізації та вмотивованості навчальної діяльності учнів. Питання доцільності використання інтегрованого підходу в освіті знайшли своє висвітлення в ідеях і практичній діяльності видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. Науковець наголошував, що речі можуть впливати на людину тільки у їх взаємодії [4]. Підкреслюючи важливість естетичного змісту виховання, він зазначав: «легше запам'ятовується те, що не обов'язково запам'ятовувати; емоційне забарвлення образів, які сприймаються,

відіграє винятково велику роль у запам'ятовуванні» [4, 80]. Л. М. Сбітнева у своїй дисертаційній роботі вказує на особливе місце музики у мистецтві і музичної складової в естетичному вихованні: «Пізнавальне значення музики визначається тим, що вона допомагає краще сприймати всі відтінки і звукове багатство життя, усі його звукові прояви. Музику справедливо називають «мовою почуттів» [3, 91]. Отже, важливою складовою естетичного виховання є музична, що у сучасній теорії педагогіки призвело до виникнення окремої категорії: музично-естетичне виховання.

Завдання інтеграції в освітньому процесі сформульовані у «Концепції нової української школи» (ухвалена рішенням колегії МОН України 27.10.2016), у якій зазначено, що нові освітні стандарти мають ґрунтуватися на «рекомендаціях Європейського парламенту та Ради Європи щодо

формування ключових компетентностей освіти». Та корисним також було б вивчення досвіду провідних азіатських країн, включно із Республікою Корея, витоки якого лежать у глибокій давнині ще з часів античності.

Системі музично-естетичного виховання в Республіці Корея присвячено дослідження сучасних науковців Республіки Корея [1], включно із порівнянням її із системами в інших країнах – як, наприклад в одному із багатьох досліджень У Ген-Ір [7]. Слід, однак, відзначити, що питання співставлення музично-естетичного виховання в освітніх системах Республіки Корея і України досліджувалося недостатньо, попри подібність викликів, які повстали перед обома країнами у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Метою цього дослідження є порівняння засад музично-естетичного виховання в Республіці Корея із принципами, сформульованими В. О. Сухомлинським, зважаючи як на значну їх збіжність, так і на відмінності.

Досліджуючи особливості освітньої системи Республіки Корея необхідно виходити з розуміння провідної ролі філософії конфуціанства від античності і дотепер, зважаючи між іншим, на значну питому вагу її естетичної та музично-естетичної компоненти. Аналіз 論語 (Лунь юй – Бесіди і міркування) [8] Конфуція і 史記 (Ши цзи – Історичні записки) Сима Цянь [5] та іншої літератури свідчить про те, що важливим компонентом філософії Конфуція є ідея про естетичний порядок і гармонію у природі й всесвіті. Конфуцій був сповнений захоплення природнім і гармонійним порядком космосу, сонця, місяця і зірок, вважав, що їх краса знаходить втілення у стабільності, гармонії, довговічності і порядку.

У своїй праці «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський робить дуже схоже зауваження: «Під зоряним склепінням неба діти відчували себе віч-на-віч з Всесвітом і зверталися до вихователя із запитаннями: «Звідки все це – Земля, Сонце, зорі?». Я переконався, що такі запитання народжуються в свідомості дітей за умови, коли розум і почуття охоплює здивування, зачудування красою і величчю природи» [4, 110]. Можна відзначити, що у визначенні Конфуція красі природи надано значно більшу роль: не просто, як однієї з її цех, але як домінанти – принципу побудови.

Аналізуючи різницю місця і ролі музики в традиціях Сходу і Заходу, можна знов таки, звернутися до відомого виразу «музика сфер». Давньогрецька піфагорейська школа мислення, музики, архітектури, скульптури та інших мистецтв вважала, що гарний і гармонійний порядок залежить від чисел. Цей закон існував у природі й усіх речах

всесвіту. «Відстань між різними астрономічними тілами у Всесвіті також підпорядковується деякою математичною пропорцією; значить вона настільки ж гармонійна і організована, як музика» [13, 14]. Якщо у даному випадку робиться просте порівняння порядку у всесвіті та у музиці, у подібному ж співставленні Конфуція музиці надано значно більшої ваги. На думку Конфуція, саме музика повинна грати основоположну роль у нормах поведінки. Адже, згідно з конфуціанським вченням, музичне начало лежить в основі законів Всесвіту, бо звуками пронизаний весь Світ. Музика є дзеркалом природи. Музика повинна бути природна, як гармонія Неба і Землі [6, 1].

І так – не тільки щодо природи. Захоплюючись гармонійністю природного естетичного порядку всесвіту, Конфуцій сподівався, що людське суспільство могло б бути подібним природі, маючи стійкий, гармонійний, тривалий і належний естетичний порядок [11, 5].

У розділі 為政 (Вей Чжен) про мистецтво управління в роботі «Лунь юй» Конфуцій зазначав: «Управління має ґрунтуватися на правилах чесноти, подібно Полярній зірці, яка сидить на своєму власному місці, а інші зірки обертаються навколо неї (правитель повинен управляти країною подібно Полярній зірці, зберігаючи своє власне становище і вдосконалюючи свої моральні якості; міністри і народні маси – обертаються навколо правителя точно так само, як зірки обертаються навколо Полярної зірки)» [8, 3]. Це закон гармонійного порядку серед небесних тіл, який відкрив Конфуцій в астрономічних явищах. Він вважав, що громадський порядок і астрономічний порядок повинні мати якусь подобу: якщо всесвіт такий, таким повинен бути і громадський порядок – як через сприйняті розумом його практичні цінності, так і через естетичне задоволення.

Природний порядок «трава гнеться, коли дме вітер» теж був естетичним порядком, який цінував Конфуцій [11, 6] (у розумінні не приниження, а спрямування – «трава гнеться туди, куди дме вітер»). У розділі 顏淵 (Ян Юань) написано, що Цзі Канчжі (嵇康 – канцлер феодалної держави Лю, V століття до н.е.) попросив у Конфуція поради щодо народної і урядової проблеми: «Жорстке правління – нечистий засіб забезпечувати правосуддя, що це значить?» Конфуцій сказав йому: «Якщо Ви хочете справлятися зі справами правління добре, навіщо використовувати... круті заходи?.. Манери та поведінка верховних правителів подібні вітру; і навпаки – манери та поведінка людей нижчого стану подібні траві. Кожен знає правду: трава гнеться, коли дме вітер. Якщо

правителі поводитяться морально, чи не стануть люди нижчого стану під їх впливом кращими?» [8, 35].

Досліджуючи філософію конфуціанства і її відображення в освітніх системах античної, середньовічної та сучасної Кореї, важливо зважати на панівне місце саме музики в естетиці Конфуція: «...освіта повинна починати з поезії, потім розвивати її шляхом вдосконалення у нормах поведінки, а завершувати музикою» [6, 2]. З найдавніших часів на Сході музика завжди відіграла важливу роль у житті суспільства. Філософське осмислення ролі і місця музики пов'язане, перш за все, з діяльністю Конфуція. Багато вчених підтримують легенду, згідно з якою Конфуцій прекрасно грав на цині, став автором видатної пам'ятки старокитайської співаної поезії «Шицзін» («Книги пісень», 484 рік до н.е.), що містить 305 зразків пісенно-поетичної творчості стародавніх китайців [6, 1].

За твердженням В. О. Сухомлинського: «Музична мелодія виховує душу, олюднює почуття. В музиці, як і в слові, виражається справді людське. Розвиваючи чутливість дитини до музики, ми облагороджуємо її думки, поривання... мелодія... відкриває людську велич і гідність. В хвилини насолоди музикою дитина відчуває, що вона справжня людина. Душа дитини – це душа чутливого музиканта» [4, 72].

Для Конфуція роль музики не зводиться до допоміжної: естетизм розглядається як домінанта, канон у побудові світу і суспільства, а музичний естетизм – як його головна, центральна складова. Показовими є діалоги, у яких учень Конфуція Мен-цзи ставить успіх державного керівництва в залежність від любові до музики і знання її законів: «Чжуан Бао з'явився до Мен-цзи і сказав йому: Я був на прийомі у Сюань-вана – правителя володіння Ци (ван, 桓 – король), і він завів зі мною розмову про любов до музики, я ж не знав, що мені відповісти йому. Поясни, що таке любов до музики? Мен-цзи відповів: Якщо у вана любов до музики дуже велика, то це майже все, що потрібно для приведення країни Ци до ладу!» [2, 28]. В іншому діалозі із королем Мен-цзи говорив: «Тепер уявіть собі, що ви розважаєтеся тут музикою. Простий народ чує звуки ваших цимбал і барабанів, мелодії ваших флейт і сопілок. У всіх піднесений настрій і радісний вигляд, і вони перемовляються між собою: Мабуть, у нашого вана хвороба майже пройшла!.. В цьому немає іншої причини крім тієї, що ви вдаєтеся до радощів разом з народом. Віддавайтеся ж радощам разом із народом, і тоді будете справжнім ваном!» [2, 28–30].

Подібність у баченні співвідношення музики і етики можна прослідити у таких висловлюваннях

В. О. Сухомлинського: ««Тримаючи в руках скрипку, людина не здатна зробити погане», – говорить старовинна українська мудрість, що приписується видатному мислителю Григорію Сковороді. Зло і справжня краса несумісні. Одне з важливих завдань вихователя полягає в тому, щоб, образно кажучи, дати в руки кожній дитині скрипку, щоб кожний відчував, як народжується музика» [4, 193] і Мен-цзи: «Про свого вчителя Конфуція Мен-цзи писав: По його чемності уявляєш собі, як би він керував; слухаючи його музику, пізнаєш, які були його моральні чесноти. Ніхто з нащадків, які налічують у своїх родах сотні поколінь, рівних за достоїнством правителям-ванам стількох же поколінь, не зміг би щось заперечити йому. З того часу як зародився на світі народ, ще не було такого, як Кун-цзи (Конфуцій)» [2, 52].

Конфуціанська традиція знайшла своє відображення у тому, що одразу після відродження державності – проголошення Республіки Корея 15 серпня 1948 р. – питання освіти із особливим наголосом на естетичне виховання стало одним із пріоритетних напрямів законотворчої діяльності. Корейський уряд підкреслив важливість нематеріальних цінностей (Jungyo Munhyeong Munhwajae) [9]. Вже у 2008 р. інтеграцію шкільних навчальних дисциплін естетичного циклу в Республіці Корея було законодавчо закріплено Міністерством освіти, науки і техніки у «Навчальному плані Республіки Корея» [10]. В ньому були зазначені загальні стандарти початкової та середньої школи. Виокремлено наступні характеристики навчального плану: індивідуальний розвиток, автономія навчальних закладів, співпраця учнів, батьків, вчителів, керуючих органів з метою розвитку оптимального для учнів навчального плану, наміри створювати орієнтовану на цей навчальний план систему шкільної освіти. Загальні дисципліни, передбачені Навчальним планом Республіки Корея для загальноосвітньої школи наведено у таблиці 1. Можна зазначити, що навчальний план загальноосвітньої школи, як і в Україні, передбачає три ступені, але розподіл за навчальними роками інший: I ступінь є біль тривалим, а III – коротшим. При цьому у двох перших класах початкової школи планом передбачено виключно інтегровані курси із перевагою напрямів етично-естетичного напрямку, у тому числі: «Радісне Життя» (180 годин на рік у першому класі та 204 годин у другому класі – близько 25% загального обсягу навчального плану) та «Я – першокласник» (80 годин на рік – близько 10%), разом – третина загального обсягу. Показовим є подібність не тільки змісту таких інтегрованих курсів із тими, які використовував В.О. Сухомлинський,

Таблиця 1 – Навчальний план Республіки Корея [10, 9, 10]

Школа (ступені)		I					II			III	
Клас		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Предмети	Корейська мова	Корейська мова		238	204	204	204	170	136	136	136
	Етична освіта			34	34	34	34	68	68	34	34
	Соціальні науки	Математика		102	102	102	102	Суспільствознавство			
								102	-	68	102
								Історія			
							-	102	68	102	
	Математика	Етичне життя		136	136	136	136	136	136	102	136
	Природничі науки			102	102	102	102	102	136	136	136
	Практичні науки	Спостереження		-	-	68	68	Техніка і доведення			
								68	102	102	102
Фізичне виховання	Радісне життя		102	102	102	102	102	102	68	68	
Музика			68	68	68	68	34	34	68	34	
Мистецтва											
Іноземна мова (англійська)	Ми – першокласники		34	34	68	68	102	102	136	136	
Вибіркові дисципліни		60	68	68	68	68	68	102	102	102	102
Позакласні заходи		30	34	34	68	68	68	68	68	68	68
Всього		830	850	952	952	1054	1054	1122	1122	1122	1190

але й назв – «Радісне Життя» у Навчальному плані Республіки Корея і «Школа радості» В. О. Сухомлинського, яка поєднувала ті ж самі навчальні дисципліни.

Планом передбачено наступний зміст професійних дисциплін «Музика» і «Мистецтва» III ступеня – 10 рік навчання [10, 12]:

Музика: Теорія музики, Історія музики і музикознавство, Вправи зі співу і тренування слуху, Практика, Хор, Оркестр, Виконання, Комп'ютери і музика, Загальна практика.

Образотворче мистецтво: Теорія мистецтв, Історія мистецтв, Малювання, Основи живопису, Основи скульптури, Основи дизайну і ремесел, Практика, Засоби образотворчого мистецтва, Мистецтвознавство і критика.

Танець: Розуміння танцю, Основи корейського танцю, Основи балету, Основи сучасного танцю, Практика, Музика і танець, Хореографія, Оцінювання і критика танцю.

Літературне письмо: Розуміння літератури, Стилїстика, Оцінювання і критика класичної літератури, Оцінювання і критика сучасної літератури, Написання поезії, Написання новели, Написання п'єси, Медіа і література.

Драматургія і кінематографія: Розуміння драми, Техніка сцени, Гра, Створення драми, Оцінювання і критика драми, Розуміння кінематографа, Техніка кінематографа, Створення і демонстрація фільму, Практика у створенні фільму, Оцінювання і критика фільму.

Фотографія: Розуміння фотографії, Основи фотографії, Первинна фотографія, Практика у темній кімнаті, Редагування фотографії, Цифрове фотографування, Засоби виразу у цифровій фотографії, Оцінювання і критика фотографії.

Показовим є те, що у західній традиції наведений зміст відповідає скоріше навчальним планам не загальноосвітньої школи, а середніх мистецьких, музичних навчальних закладів: училищ, коледжів тощо.

Перелік і зміст вибірових дисциплін Навчального плану Республіки Корея наведено у таблиці 2.

Необхідним є коментар стосовно окремої дисципліни «Китайське письмо» з темами «Китайська спрощена» та «Ієрогліфи» за наявності вибору «Китайська мова» у переліку іноземних мов.

До середини XV століття Корея користувалася китайськими ієрогліфами, значення яких часто

Таблиця 2 – Вибіркові дисципліни Навчального плану [10, 11]

	Предмети	Вибіркові дисципліни
Предмети	Корейська мова	Мовна комунікація (6), Читання (6), Писання (6), Граматика (6), Література (6), Медіа-грамотність (6)
	Етична освіта	Етика і сучасне життя (6), Етика і мислення (6), Традиційна етика (6)
	Соціальні науки
	Математика
	Природничі науки
	Практичні науки
	Фізичне виховання
	Музика	Виконання музики (4), Музика і суспільство (4), Розуміння музики (6)
	Мистецтва	Мистецтво і життя (4), Мистецтвознавство (4), Вироби мистецтва (6)
	Іноземні мови	АнглійськаI (6), АнглійськаII (6), Практична англійська (6), Розширена англійськаII (6), Читання і писання англійською (6), Розширене читання і писання англійською (6) НімецькаI (6), НімецькаII (6), ФранцузькаI (6), ФранцузькаII (6), ІспанськаI (6), ІспанськаII (6), КитайськаI (6), КитайськаII (6), ЯпонськаI (6), ЯпонськаII (6), РосійськаI (6), РосійськаII (6), АрабськаI (6), АрабськаII (6)
Китайське письмо	Китайська спрощена та ієрогліфиI (6), Китайська спрощена та ієрогліфиII (6)	
Гуманітарні науки	Наше життя і філософія (6), Життя і логіка (4), Життя і психологія (6), Життя і освіта (4), Життя і релігія (4), Життя і економіка (4), Безпека життєдіяльності і здоров'я (4), Кар'єра і професія (4), Довкілля (4)	
Загальні	132	
Позакласні заходи	8	
Всього модулів	140	

виходить за рамки слухання: візуальна форма ієрогліфів є більш важливою ніж слухова система [11, 2]. Тобто ієрогліфічне письмо поєднує у собі ознаки як звичайного письма, так і живопису. Це, між іншим, призвело до того, що серед звичайних вимог до поезії – зміст, розмір, вербальна образність, краса у звучанні – у випадку Китаю, Японії і Кореї висувається ще одна вимога, абсолютно позбавлена сенсу з точки зору лінійного алфавітного письма: *вірші повинні красиво виглядати*. «Краса ієрогліфу виходить з двох аспектів: один – це зміст, переданий його буквальним значенням, а інший – формальна краса, що передається його символом» [12].

У 1443 р. за дорученням короля Седжона було створено корейський алфавіт «хангиль», який на відміну від китайських ієрогліфів складається із літер і є простим в запам'ятовуванні і вживанні. Це дозволило долучитися до грамотності і освіченості простим верствам населення. Та на початку роботи група науковців, яким було доручено створити нову писемність, зіткнулася із ризиком втрати названої вище *естетичної традиції*, що вважа-

ли неприпустимим. Відтак – було створено унікальну символічну систему, яка у сучасній версії включає тільки 28 знаків, але водночас зберігає зовнішні (декоративні) ознаки ієрогліфічного письма – з нелінійним розташуванням літер у складі. При цьому, однак, дотепер збереглася традиція в особливих випадках – у вивісках, декоративних виробках – використовувати китайське ієрогліфічне письмо, чим і зумовлено виділення відповідного предмету у таблиці 2.

Таким чином, у співставленні двох розглянутих освітніх систем можна, з одного боку, виявити ознаки конвергенції – утворення подібних якостей незалежно, у різних умовах і у різні часи. З іншого боку, відмінність полягає у тому, що система В. О. Сухомлинського є швидше унікальною у вітчизняній освіті в той час, як подібні ж принципи в Республіці Корея набули системного вигляду і закріплені у відповідних навчальних планах і законодавчих актах.

Також, якщо у західній освітній системі естетична освіта знаходиться скоріше у горизонтальних зв'язках з іншими підсистемами (математика,

мови, природничі дисципліни), а її музична складова – у горизонтальних зв'язках з іншими у підсистемі (образотворче мистецтво, архітектура тощо), то у системі в Республіці Корея естетична компонента проникає в інші як домінанта з найбільшим акцентом на її музичну складову.

Важливо водночас брати до уваги неповну відповідність у термінології стосовно таких освіт-

ніх категорій як «естетичне виховання», «музично-естетичне виховання», «початкова школа» – без відповідних корекцій на таку невідповідність у порівняльному аналізі освітніх систем існує великий ризик непорозуміння, у тому числі – і на шляху запровадження певних складових досвіду музично-естетичного виховання Республіки Корея у вітчизняній освіті.

Список використаних джерел

1. Джонг Ёнг Су. Педагогические особенности художественно-музыкального воспитания учащихся общеобразовательных школ Республики Корея [текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ёнг Су Джонг // Московский Гос. ун-т культуры и искусств. – М.: 2008. – 192 с.
2. Мэн-цзы. Предисл Л.Н. Меньшикова. Пер. с китайского, указ. В.С. Колоколова / Под. ред. Л.Н. Меньшикова. – СПб.: "Петербургское Востоковедение". – 1999. – 272 с.
3. Сбітнева Л.М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття) [текст]: дис. ... док. пед. наук: 13.00.01 / Л.М. Сбітнева // Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – 2016. – 406 с.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям [текст] / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 7 – 282.
5. Сыма Цянь. Исторические записки [електронний ресурс] / Цянь Сыма. – Режим доступу: http://librebook.me/istoricheskie_zapiski
6. У Ген-Ир. Конфуцианство о роли музыки в обществе [текст] / Ген-Ир У // М.: Вестник МГУКиИ. Научный журнал. – 2008. – № 27. – С. 261-263.
7. У Ген-Ир. Сравнительная характеристика музыки Востока и Запада [електронний ресурс] / Ген-Ир У. // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 2. – С. 95-105. – Режим доступу: [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12\(85\)/u_gen-ir_12_85_95_105.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12(85)/u_gen-ir_12_85_95_105.pdf)
8. Confucius (Kǒng Fūzǐ). The Analects (Lun Yu) [електронний ресурс] / Confucius // English translation: James Legge. – Cambridge Chinese Classics. – 63 p. – Режим доступу: http://www.camcc.org/_media/reading-group/lunyu/lunyu-en.pdf
9. Kim Jeong-Ha. Korean Primary School Music Education during Japanese Colonial Rule (1910-1945) [електронний ресурс] / Jeong-Ha Kim. – Queensland Conservatorium Arts, Education, Law Griffith University. – Режим доступу: https://www120.secure.griffith.edu.au/rch/file/1cdd22c0-b3ee-459f-b984-85f2aba68d3a/1/Kim_2013_02Thesis.pdf
10. «The School Curriculum of the Republic of Korea» Proclamation #2008-160 of the Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Korea («Навчальний план Республіки Корея». Постанова № 2008-160 Міністерства освіти, науки і техніки Республіки Корея [електронний ресурс] . – Сеул. – 2008. – Режим доступу: http://gangwonepik.weebly.com/uploads/1/3/8/5/13851570/national_school_curriculum-english2008.pdf
11. Wang Li. On Confucius's Ideology of Aesthetic Order [електронний ресурс] / Li Wang, Haibo Ding // Cultural Encounters, Conflicts, and Resolutions. – Vol.3 : Iss. 1, Article 6. – 2006. – 19 p. – Режим доступу: <https://engagedscholarship.csuohio.edu/cecr/vol3/iss1/6>
12. 陈望衡. 书法：汉字书写中的味道-中国书画网[електронний ресурс] / 望衡陈. – 中国浙江绍兴: 兰亭书法公社. – 2012 (Чень Ван Хен. Каліграфія: смак китайського ієрогліфу – китайська каліграфія / Ван Хен Чень. – КНР, Чжецзян, Шаосін: Корпорація Лантінг Каліграфія. – 2012. – Режим доступу: <http://ltsfgs.zjol.com.cn/system/2012/09/11/018802304.shtml>)
13. 吴琼. 西方美学史[текст] / 琼吴. – 上海人民出版社. – 2000. – 456 頁. (Бу Кьонг. Історія західної естетики / Кьонг Ву. – Шанхайське народне видавництво. – 456 с.)

References

1. Jong, YungSu. (2008). Pedagogicheskiye osobennosti khudozhestvenno-muzykalnogo vospitaniya uchaschikhsia obshcheobrazovatelnykh shkol Respubliki Koreya [Pedagogical features of artistic and musical education of secondary schools students of the Republic of Korea] (Candidate dissertation). Moscow [in Russian]
2. Men-Czi. (1999). [Mencius] Translation form Chinese of V.S. Kolokolov. St. Petersburg [in Russian]
3. Sbitneva, L.M. (2016). Rozvytok systemy muzychno-estetychnogo vykhovannia ditey i molodi v Ukraini (druga polovina XX stolittia) [Development of the system of musical and aesthetic education of children and youth in Ukraine (the second half of the XX-th century)] (Doctoral dissertation). Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University [in Ukrainian]
4. Sukhomlinskiy, V.O. (1976). Serce viddayu dityam [I give my heart to the children]. Kyiv [in Ukrainian]
5. Syma Cian. Istoricheskiye zapiski [Sima Qian. Records of the Grand Historian] Retrieved from http://librebook.me/istoricheskie_zapiski [in Russian]
6. U, Gen-Ir. (2008). Konfucianstvo o roli muzyki v obschestve [Confucianism on the role of music in society] Moscow [in Russian]
7. U, Gen-Ir. (2008). Sravnitel'naya kharakteristika muzyki Vostoka i Zapada [Comparative characteristics of music of the East and West] Retrieved from [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12\(85\)/u_gen-ir_12_85_95_105.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12(85)/u_gen-ir_12_85_95_105.pdf) [in Russian]
8. Confucius (Kǒng Fūzǐ) . The Analects (Lun Yu). *Cambridge Chinese Classics*. Retrieved from http://www.camcc.org/_media/reading-group/lunyu/lunyu-en.pdf

9. Kim, Jeong-Ha. Korean Primary School Music Education during Japanese Colonial Rule (1910-1945). *Queensland Conservatorium Arts, Education, Law Griffith University*. Retrieved from https://www120.secure.griffith.edu.au/rch/file/1cdd22c0-b3ee-459f-b984-85f2aba68d3a/1/Kim_2013_02Thesis.pdf
10. «The School Curriculum of the Republic of Korea» Proclamation #2008-160 of the Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Korea. Retrieved from http://gangwonepik.weebly.com/uploads/1/3/8/5/13851570/national_scool_curriculum-english2008.pdf
11. Wang, Li & Ding, Haibo (2006). On Confucius's Ideology of Aesthetic Order. *Cultural Encounters, Conflicts, and Resolutions*. Retrieved from
12. <https://engagedscholarship.csuohio.edu/cecr/vol3/iss1/6>
13. Chén, WàngHéng. (2012). Shū fā: hànzhīshū xiě - Zhōngdewè dào [陈望衡. 书法: 汉字书写中的味道-中国书画网] [Calligraphy: The taste in Chinese writing] Retrieved from <http://www.art2100.com/shuhuazhengming/2012/0912/5147.html> [in Chinese]
14. Wú, Kyong. (2000). Xī fāng měi xué shǐ. - Sháng hǎi mǐn chū bǎn shè [吴琼. 西方美学史. - 上海人民出版社] [The history of Western aesthetics] Shanghai People's Publishing House [in Chinese]

Ким А. А. Музыкально-эстетическое воспитание в образовательных системах В. А. Сухомлинского и Республики Корея

Проведен сравнительный анализ эстетического в целом и музыкально-эстетического воспитания в образовательных системах Республики Корея и В. А. Сухомлинского. Определены сходство позиций относительно важности эстетического восприятия явлений природы и общества, вопроса соотношения эмоционального и рационального, важности образности, стремлении к созданию целостной картины при обучении, в познании мира. Отмечена ведущая роль идеи эстетического порядка в философии Конфуция и господствующая позиция его музыкальной составляющей. Указано на сходство и различия в проанализированных системах и неполное соответствие в терминологии и категориальном аппарате, которое надо учитывать при сравнительном анализе.

Ключевые слова: эстетика, эстетическое воспитание, музыкально-эстетическое воспитание, конфуцианство.

Kim O. Music and aesthetic education in educational systems V.O. Sukhomlinskiy and the Republic of Korea

A comparative analysis done of aesthetic in general and musical and aesthetic education in the educational systems of the Republic of Korea and V. O. Sukhomlinskiy. The similarities of positions are defined as for importance of aesthetic perception of the phenomena of nature and society, questions of the relationship between emotional and rational, the importance of imagery, the desire to create a holistic picture while learning and understanding the world. The leading role of the idea of aesthetic order in the philosophy of Confucius and the dominant position of its musical component is noted. Examples are given of applying the categories of aesthetics and musical aesthetics to processes in nature, society, teaching writing, shaping the qualities of a person and a citizen, teacher-student relations, a ruler and patrials, students perception of ethical norms through aesthetic feeling. A detailed analysis of the implementation of the idea of aesthetic order and musicality in the curriculum of the Republic of Korea is given, the list and topics of general and selective disciplines of the aesthetic cycle shows that the content of these subjects in the Republic of Korea significantly exceeds one adopted in the West, and in western tradition corresponds to the college level. The similarities and differences are shown in the analyzed systems as well as incomplete conformity in terminology and categorical apparatus, which must be taken into account in a comparative analysis in order to avoid serious misunderstandings. It is established that while the system of V. O. Sukhomlinskiy is to a certain extent a unique phenomenon in the education system of Ukraine, this approach has become systemic and legislative fixation in the education system of the Republic of Korea.

Keywords: aesthetics, aesthetic education, musical and aesthetic education, Confucianism.

УДК 371.15:373.3

Надія КІЧУК

*доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету
Ізмаїльського державного гуманітарного університету,
м. Ізмаїл, Україна
e-mail: edgu_pedfakultet@ukr.net*

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ІЗ СІМ'ЄЮ У КОНТЕКСТІ СУХОМЛІНІСТИКИ

В результаті аналітичної роботи, що базувалася на вивченні та узагальненні ідей, які містить науково-педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, зокрема за вектором конструктивного педагогічного супроводу сімейного виховання дитини, визначено ті домінанти, врахування яких і нині сприятиме результативному соціальному партнерству сучасної сім'ї – родини із закладами освіти. Саморефлексія досвіду та практики діяльності у вищезазначеній площині творчих учителів, зокрема Ізмаїльщини, засвідчили можливість і доцільність системного та творчого використання ідей видатного педагога-класика у контексті успішного розв'язання завдань, що окреслено в концепції «Нова українська школа».

Ключові слова: соціальне партнерство, сім'я – родина, творчий досвід, гуманістична педагогіка В. О. Сухомлинського.

Інтерес вітчизняних дослідників до спадщини В. О. Сухомлинського ніколи не зникав із видно колуяк у науково-педагогічній площині, так і в ракурсі розв'язання практиками новопосталих освітянських проблем.

Осмилення новаторських ідей видатного українського педагога і сучасними науковцями (А. Богуш, Н. Калініченко, О. Сівченко, О. Сухомлинська та ін.), практиками закладів освіти (К. Болгарчук, В. Козуб, А. Мартін, Н. Тарапака та ін.), і сучасниками педагога-гуманістами та його послідовниками (О. Захарченко, В. Каюков, М. Кодак, І. Ткаченко), що відображено у численних виданнях, дає підстави виокремити один із найактуальніших векторів його педагогічної системи: пріоритетність сімейного виховання та співпраці із родиною вихованців.

Останнє, на наш погляд, лаконічно представлено у підрозділі фундаментального монографічного дослідження А. М. Богуш у такий спосіб: «Батьківська педагогіка Василя Сухомлинського: від материнського порога до людини» [1, 49].

Як відомо, вище окреслена площина широко представлена у науково-педагогічній спадщині визнаного у світі класика, а нині набуває нового звучання через тенденції до поширення кризових явищ у такій соціальній інституції, якої постає «сім'я – родина» та загострення саме виховної проблематики сучасної молоді. Означений ракурс важко переоцінити, бо за влучною заувагою одного з однодумців і послідовників В. О. Сухомлинського І. Г. Ткаченка, йдеться про «нашого сучасника, нашу історію і наше майбутнє», високоморальна педагогіка якого і «захищає, нас і закликає до більш активних дій» [3, 10].

Принагідно зауважимо, що розроблені В. О. Сухомлинським принципи батьківської педагогіки складають підвищений інтерес і для світової сухомлиністики; це рел'єфно простежується у доробку зарубіжних учених (Маріан Билюк, Ван Ігао, Сяо Су, Бі Шуджі, Дуглас Ларш та ін.).

У контексті ж вітчизняних освітянських реалій, із втіленням концепції «Нова українська школа» (НУШ), що спонукає до віднаходження більш конструктивних шляхів і дієвих механізмів соціально-педагогічного партнерства із сім'єю дітей і молоді задля набуття випускниками НУШ пріоритетних у ХХІ століття особистісних якостей, патріотичних чеснот та здатності до інновацій, повному маємо оцінити новаторство В. О. Сухомлинського.

Мета статті – схарактеризувати особистісно-професійні якості В. О. Сухомлинського як педагога-гуманіста, конструктивність ідей якого сприяють розвитку творчого досвіду сучасних учителів щодо стимулювання позитивно-активного ставлення батьків до соціального партнерства із закладами освіти задля успішного розв'язання новопосталих виховних завдань.

Аналізуючи «формулу» нової української школи, вочевидь підвищення ролі сучасної сім'ї – родини у вихованні дітей. Причому не лише в аспекті проблематики відповідального батьківства, а й з точки зору необхідності усвідомлення на рівні переконань, такої істини: сучасний заклад освіти неспроможний якісно розв'язати усю сукупність питань, пов'язаних із становленням, насамперед, духовності вихованців – підґрунтя виховання у дитини тих чеснот, що визначають її соціальну зрілість. У цьому відношенні й нині

актуальною є позиція В. О. Сухомлинського про взаємозв'язок базових і для особистості сьогодення чеснот – добро, толерантність, духовна стійкість, патріотизм.

У контексті педагогічної концепції В. О. Сухомлинського, добро і є тією «міркою» людини, «охоронець» її совісті, «спонукач моральної, непохитної, духовної стійкості, ідейної мужності» [7, 229]; йдеться не лише про влучні назви певних моральних чеснот, а й про пояснення їхньої саме базової ролі. Звертаючись і до вихователів, і до вихованців він, зокрема, зазначає: «Те, що повинно стати моральною серцевиною твоєї особистості ... залежить від того, як ідея добра стане твоїм переконанням, сутністю твоєї душі – твоєю органічною потребою застосовувати на кожному кроці мірку оцінки того, що відбувається у світі» [7, 230].

Вважається безсумнівним педагогічним відкриттям В. О. Сухомлинського доведення системоутворюючого значення добра як чесноти не лише щодо духовності особистості що сучасні науковці називають «бажаним» ядром «Я-концепції» молоді людини (В. Андрущенко, І. Бех, М. Боришевський, І. Зязюн, В. Семченко та ін.). У контексті педагогіки гуманізму В. О. Сухомлинського йдеться про родові значення категорії доброти по відношенню і до видових понять «благородство», «добррозичливість», «непримиренність до зла», «патріотизм», «радість». Учені вбачають у такому розумінні «далекоглядність» видатного українського педагога [1, 59]. А його настанова складає домінують розробленої ним «батьківської педагогіки»: ідея добра – невіддільна від переконань особистості, а тому «тільки людина особисто зацікавлена долею Вітчизни... пізнає свою велич... розкриває, як особистість, по-справжньому дорожить своєю честю, гордістю, гідністю сім'ї, свого роду, імені» [7, 228–229]; «доброта робить людину чутливою до слова батьків, учителів, товаришів, а дитину – вихованою»; «тільки доброта відкриває радість буття, радість взаємостосунків» [7, 523–524].

Принагідно маємо сфокусувати увагу на результатах проведеної деякими науковцями аналітичної роботи щодо проявів добра у поведінці особистості [1, 61]. Цінне те, що підґрунтям й була педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського. А це додає переконливості у трактуванні й нині добра як життєвої практики цілісної особистості вихованця, бо йдеться про широкий спектр проявів означеної чесноти – співчуття, сердечність, моральна чеснота, любов, благородство, чутливість, чуйність, щастя, радість, щедрість, доброта, доброзичливість, добродушність, великодушність, ніжність, милосердя, уважність, співпереживання.

Вищезазначене складає не аби який і науковий, і практичний інтерес у ракурсі домінують педагогізації сучасної сім'ї – родини, а також посилює актуальність соціального партнерства у зазначеній площині закладів освіти та цієї важливої соціальної інституції. Останнє визнано принципово значущим у зв'язку із реалізацією «дорожньої карти» забезпечення якості сучасної вітчизняної освіти в цілому [2].

Вивчення і узагальнення наукових праць, у яких безпосередньо або опосередковано висвітлюється гуманістична педагогіка В. О. Сухомлинського, осмислення творчого досвіду практиків, які вибудовують авторські моделі педагогізації сучасної сім'ї – родини, систематизація спогадів колег видатного педагога та його земляків переконливо доводять, що неможливо досягти таких високих (у сенсі педагогічного впливу «уроки доброти», «уроки великодушності», «уроки – добрих казок, віднайдених у природі») поза високодуховної постаті Майстра-учителя В. О. Сухомлинського. Так, систематизовані у навчально-публіцистичному виданні С. Скалько «Відлуння доброти» (2018р.) спогади колег видатного педагога про найсуттєвіше у доленосних роках спілкування, створюють уявлення про нього як видатного гуманіста, письменника, публіциста, мислителя [5]. Так, головною думкою, зокрема, О. Степанової є така «у кожного знаходив позитив» [5, 172]; дотично Г. Логвин – «атмосфера довір'я» [5, 142], Г. Нестеренко – «невсипуча дбайлива опіка» [5, 141], Д. Деркач – «кормач і натхненник» [5, 73].

З огляду на вищезазначене можна припустити, що ще й досі науково-практична спадщина В. О. Сухомлинського щодо виховної домінують дієвої доброти – двоєдиного завдання і педагогічної, і батьківської спільноти – залишається недостатньо врахованою. У нашому розумінні, доцільне не лише пояснення певних явищ, що відбувається в соціумі, а й вибудовувати їхню оцінку в «діалозі з В. О. Сухомлинським», тобто із трактуванням добра як «думки помноженої на волю» й визначення, що «тільки за такої умови матиме непримиренність до зла» [7, 229]. Відтак, у окресленій площині доречно й розглядати пріоритети соціального партнерства закладу освіти і сім'ї сучасної дитини.

Загальноновизнано, що з урахуванням швидкоплинних видозмін сучасного суспільства, інститут сім'ї поступається впливовістю на дитину, яку все частіше називають «цифровою», зважаючи на зростаючий на неї формувальний вплив мас-медіа.

Невтішною є й статистика щодо домінують типів батьківства (авторитарний, ліберальний) на особистість сучасної дитини. Дослідники довели

пріоритетне значення просвітницької діяльності серед батьківської аудиторії, де доречними визначено діалогічні форми та інтерактивний підхід, які сприяють конструктивному розв'язанні проблемних виховних ситуацій та питань (типу: чого більше в покаранні – користі чи шкоди; що можна і чого не можна вимагати від дітей та ін.). Натомість важко переоцінити природність впливу сім'ї на дитину, про яку переконливо зазначав В. О. Сухомлинський. А саме: «Виховує, звичайно сім'я. У сім'ї...ця виховуюча сила йде від батьків, бо у них – її коріння і джерело» [6, 412]. Не менш актуальні за сучасних реалій і принципи «Батьківської педагогіки» видатного гуманіста: опертя на позитивні взаємовідносини в сім'ї, гуманізм, єдність вимогливості і поваги до особистості дитини, виховання у праці, відповідальність батьків за виховання дітей [6, 415–439].

Отож маємо підстави по-новому оцінити важливість осмислення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського як передовий досвід, який, з одного боку, будучи перевіреним десятиліттями, набув загального визнання за параметром конструктивності, а, з іншого, – є унікальним за неосязністю спектра ідей, творча реалізація яких і запозицієння підживлює гуманістичні засади освіти. До зазначеного додамо: йдеться про багатющу педагогічну скарбницю ще за контекстністю всім критеріям саме передового досвіду – актуальності і перспективності, високої результативності, наукової обґрунтованості, наявності елементів оригінальності та новизни, можливістю творчого наслідування досвіду іншими [4, 4].

У вищеокресленій площині нами й оцінювався досвід педагогізації сімейного виховання досвідченого і визнаного освітньою спільнотою півдня Одещини фасилітатора, вчителя школи №8 м. Ізмаїла Наталії Володимирівни Супряги (вчитель вищої категорії, старший вчитель). Принагідно зазначимо, що саме творча реалізація цим педагогом ідей В. О. Сухомлинського дозволило їй стати переможцем у відповідних номінаціях регіональних і міжнародних проєктів («Лідери освітніх змін», «Європейські школи за живу планету», «Дамо владу молодим – об'єднаємо Європу» та ін.).

Схарактеризуємо більш докладно деякі «родзинки» досвіду вчителя Н. В. Супряги, зокрема, в розрізі запровадженого нею тренінгу для батьків «З чого починається Нова українська школа». Його мета – сприяти наповненню новим змістом соціальне партнерство із сім'єю, маркерами якого є поради В. О. Сухомлинського (культ Батьківщини, культ Матері, практико-орієнтовні форми – на кшталт «світлиця Бабусі» та ін.) у ракурсі пріоритету його концепції – «Головний вихова-

тель й домінанта – життя, основний вихователь – сім'я». На наш погляд, творчими знахідками, поперше, *мотиваційного плану* доречно вважати такі ідеї педагога-організатора тренінгу, як-от: батьків зустрічають учні-старшокласники, які «оформлюють» фотозону вільним вибором учасниками карток «кольору настрою» (жовтий, червоний, блакитний, зелений), на звороті картки пропонується написати ім'я (тут учасники тренінгу знайомляться з його метою, узгоджують правила, роблять селфі) – створюється команда однодумців-батьків, які усвідомлюють глибинний зміст вислову В. О. Сухомлинського про те, що «сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави»; тренер коментує тезу про те, що реформи – це завжди нові очікування і пропонує представитися кожному із учасників, стисло оголосивши власні очікування від НУШ, «відпустивши» їх (у вигляді запропонованої кульки з гелієм) задля того, щоб вони здійснилися. У межах вправ «Твій вибір» (традиційна система вітчизняної освіти мала переваги, натомість реалії сьогодення вимагають нових підходів) пропонується батькам обрати стілець (новий, старий) для своєї дитини, деталізувавши мотивацію вибору.

Другий аспект, за яким видається за можливе деталізувати творчі знахідки Н. В. Супряги, може бути умовно означений як «інформаційний». Тренер стисло інформує про філософію НУШ; учасники об'єднуються в малі групи (за кольором настрою), отримують можливість зробити вибір щодо домінант нової української школи, користуючись фондом «скарбниці мудрості В. О. Сухомлинського – гуманіста» (зокрема, «вчитель – джерело знань»; «вчитель-координатор освітнього процесу»; «досвід, який народжений у діяльності, є найкориснішим» та ін.) і доходять (у результаті колективного обговорення) висновку: нова українська школа має підґрунтям педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського. Для вправи «Фрейми та рефреймінг» тренер користується картиною (зокрема, що має «ЗД»-ефект), яка презентована у вигляді пазл; у такий спосіб опрацьовується співвідношення «частини» і «цілого» задля усвідомлення ключової ідеї нової української школи, а саме інтеграції. Спрямовуючи виконання учасниками тренінгової вправи «Зроби, якщо зможеш!», ведучий (у режимі роботи «малих груп») пропонує завдання, для виконання яких потрібне відповідне обладнання (4 коробки, лінійка, ручка, олівець, підручник тощо); практична робота (типу: «Виміряйте за допомогою лінійки довжину, ширину, висоту коробки»; «Запишіть результати у метрах») вимагає й звернення до підручника, за яким працює дитина. У такий спосіб робиться

узагальнення про унікальну для батьків можливість батькам відчувати себе сучасним учнем; до того ж тренер додає корисну додаткову інформацію (наприклад, про те, що для виготовлення одного підручника необхідно близько 5 кг деревини – одна маленька ялинка, а її доречно виготовляти «власноруч»). Отож аудиторія спонукається до командної роботи («Ми це зробили!», «Ми найкращі») та осмисленого сприйняття думки В. О. Сухомлинського про те, що «виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе».

По-третє, *рефлексивний* потенціал запровадженого тренінга для батьків значно збагачує прийом «звернення» до очікуваних результатів («Що найбільш запам'яталося?» «Чи корисні для Вас подібні заходи?», «Як Ви збираєтесь використовувати те, чого Ви навчилися?» тощо). Тренінг завершується запрошенням батьків до участі у семінар-практикумі «стежиною мудрості батьківського спілкування» із самопідготовкою (опрацювання способів «вияву» дитині своєї любові, спираючись на «Батьківську педагогіку» В. О. Сухомлинського).

Таким чином, творчий доробок деяких практиків дозволяє побачити нові грані осучасненого погляду на розв'язання завдання, пов'язаного із конструктивним соціальним партнерством педагога із батьківською громадою, а відтак спонукає до вмотивованого занурення у педагогіку гуманізма В. О. Сухомлинського. Зауважимо, що презентація досвіду Н. В. Супряги щодо педагогізації сімейного виховання відбувалася у контексті запровадженого на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету регіонального освітнього форуму, присвяченого 100-річчю видатного педагога ХХ століття, який багато в чому випередив свій час; досвід набув схвалення, а його носія визнано переможцем у номінації «Новій українській школі – новий учитель».

Перспективи подальших наукових розвідок ми пов'язуємо із поглибленим вивченням теоретичної спадщини В. О. Сухомлинського з проблематики розвитку інтелектуально-творчого потенціалу педагога.

Список використаних джерел

1. Богуш А. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : Монографія.-Вид.2-е, доопрац., доповн.-Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2018.-392с.
2. Гурак Р. Дорожня карта забезпечення якості освіти: Три кроки до мети // Практикум управління закладами освіти.- 2018.- №3.- С.58-64.
3. Калініченко Н. Світлий геній Павлиша. – Видан. третє, доп.- Кропивницький: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2018.-268с.
4. Курган О. Передовий педагогічний досвід як передумова підвищення фахового рівня вчителя // Управління школою.- 2018.- №16-17.- С.2-7.
5. Скалько С. Відлуння доброти.- Кропивницький: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2018.-256с.
6. Сухомлинський В. О. Статті. Батьківська педагогіка.- Вибр. твори: BST/ Ред. кол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін.- К.: Рад.шк.-Т.5.
7. Курган О. Передовий педагогічний досвід як передумова підвищення фахового рівня вчителя // Управління школою.-2018.- №16-17.- С.2-7.

References

1. Bohush A. Pedagogichni vymiry Vasylya Sukhomlynskooho v suchasnomu osvithnomu prostori. Monohrafiia. [Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynsky in modern educational space. Monograph.] Vyd.2-e, dooprats., dopovn.-Kamianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta», 2018.-392p. [in Ukrainian]
2. Hurak R. Dorozhnia karta zabezpechennia yakosti osvity: Try kroky do mety [The road map for ensuring the quality of education: Three steps towards the goal] // Praktykum upravlinnia zakladamy osvity.- 2018.- №3.- P.58-64. [in Ukrainian]
3. Kalinichenko N. Svitlyi henii Pavlysha. [Pavlish Bright genius] Vydan.tretie, dop.- Kropyvnytskyi: TOV «Imeks- LTD», 2018-268p. [in Ukrainian]
4. Kurhan O. Peredovy pedahohichni dosvid yak peredumova pidvyshchennia fakhovoho rivnia vchytelia [Preliminary pedagogical experience as a prerequisite for increasing the professional level of the teacher] // Upravlinnia shkoloiu.- 2018.- №16-17.- P.2-7. [in Ukrainian]
5. Skalko S. Vidlunnia dobroty [Echo of Kindness]. - Kropyvnytskyi: TOV «Imeks-LTD», 2018.-256p. [in Ukrainian]
6. Sukhomlynskyi V.O. Statti. Batkivska pedahohika [Parent Pedagogy] – Vyrb. tvory: VST/ Red. kol. : O. H. Dzeverin (holova) ta in.- K: Rad.shk.-T.5 [in Ukrainian]
7. Kurhan O. Peredovy pedahohichni dosvid yak peredumova pidvyshchennia fakhovoho rivnia vchytelia [Advanced pedagogical experience as a prerequisite for increasing the professional level of the teacher] // Upravlinnia shkoloiu.- 2018.- №16-17.- P.2-7. [in Ukrainian]

Надежда Кичук. Педагогика партнерства с семьей в контексте сухомлиністики

В результаті аналітичної роботи, ґрунтованої на вивченні та узагальненні ідей, з яких сформовано педагогічне насліддя В. А. Сухомлинського, в частині в аспекті конструктивного педагогічного супроводження сімейного виховання дитини, визначено ті домінанти, урахування яких іншими способами неможливо досягти результативного соціального партнерства сучасної сім'ї з навчальними закладами. Саморефлексія досвіду та практики діяльності в вищезазначеному напрямку творчих учителів, в частині Ізмаїльщини, показали можливість та цілеспрямованість системного та творчого

использования идей выдающегося педагога-классика в контексте успешного решения задач, охарактеризованных в концепции «Новая украинская школа».

Ключевые слова: социальное партнерство, семья – родина, творческий опыт, гуманистическая педагогика В. А. Сухомлинского.

Nadia Kichuk. Pedagogy of partnership with the family in the context of a sukhomlynstics

As a result of analytical work, which was based on the study and synthesis of ideas that contain the scientific and pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynsky, in particular, according to the vector of constructive pedagogical support for the family upbringing of the child, the dominant ones are identified, and the consideration of which will now contribute to the effective social partnership of the modern family – families with educational institutions. The self-reflection of the experience and practice in the above-mentioned plane of creative teachers, in particular, Izmail region, demonstrated the feasibility and expediency of systematic and creative use of the ideas of an outstanding class teacher in the context of successful problem-solving, as outlined in the concept of the New Ukrainian School.

Key words: social partnership, family – family, creative experience, humanistic pedagogy V. O. Sukhomlynsky.

УДК 37.378

Анатолій КУЗЬМІНСЬКИЙ

*доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,
м. Глухів, Сумська обл., Україна
e-mail: anatoliy 230743@ukr.net*

ГЕНЕЗА ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ – ВІД АФІНСЬКОЇ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ДО КИТАЙСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЩАСТЯ

У статті досліджуються причини появи низки негативних явищ у молодіжному середовищі, зокрема, проявів брутальності, жорстокості й булінгу серед учнів секундарної ланки освіти. Серед основних факторів, які породжують вищезначені девіації, рудименти традиційної гуманодефіцитної, репресивної педагогіки, загальна моральна й духовна деградація людської спільноти, розрив між навчанням і вихованням молоді, неблагополуччя в значній частині сімей, незадовільний матеріальний стан і соціальний статус педагога, вимирання села і руйнування сільської общини, різке розшарування суспільства, бідність, вплив негативного контенту окремих засобів масової інформації та ін.

Наголошується на необхідності відшукувати й упроваджувати в едукативній системі форми, методи й засоби поліпшення виховання молоді в гуманоспрямованому, людиноцентричному дискурсі. Наводяться зразки сповідання дитиноцентричної педагогіки українськими класиками освітньої справи.

Розглядається можливість використання зарубіжного досвіду виховання молоді, зокрема, концепції менеджменту щастя.

Ключові слова: людиноцентрична педагогіка, булінг, гуманодефіцитна педагогіка, гуманітарно-екзистенційний педоцентризм, причини девіантної поведінки у молодіжному середовищі, концепція менеджменту щастя.

В останній період поширилися прояви жорстокості, садизму, булінгу серед шкільної молоді. Ці негативні явища мають місце як у взаєминах між самими школярами, так і у ставленні їх взагалі до навколишнього світу, зокрема до беззахисних тварин. Останні факти розстрілів учнями десятків безвинних людей в американських навчальних закладах і кривавий акт у Керченському коледжі викликають занепокоєність і тривогу і вимагають з'ясування причин вищезначених проявів, а також пошуку методів і засобів, які допомогли б запобігти зростанню фактів жорстокості й злочинності серед учнівської молоді.

Сутність проблеми проявів жорстокості, делінквентності серед учнівської молоді розглянуто і конкретизовано у працях Волянук Н. Ю., Гребенкіна Є. В., Змановської Є. В., Крейхлі Барбари, Ложкіна Г. В., Прикуль Л. В., Фурманова І. О. та ін.

Мета статті – з'ясувати причини проявів жорстокості в учнівському середовищі, а також можливі заходи щодо їх усунення.

Останнім часом педагогічна й батьківська громадськість стурбована поширенням проявів жорстокості й садизму серед дітей. Із телевізійних екранів і сайтів Інтернету не сходить англійське слово «булінг», що означає агресивну поведінку,

яка проявляється у жорстокості, переслідуванні людини, спробах принизити й образити її. «Модним» стало знущання підлітків один над одним або групою над одним, а також над беззахисними тваринами, причому ця дикість з особливим зухвальством і бахвальством виставляється в Інтернеті. Навіть появилася й кваліфікація новоспечених варварів – «догхантери» (мисливці на собак). У крайньому, екстремальному вираженні ці негативні явища проявляються в американських навчальних закладах, де часто мають місце розстріли десятків людей, а останній кривавий акт у Керченському коледжі взагалі не вкладається в рамки людської свідомості і не знаходить скільки-небудь зрозумілого пояснення.

У чому ж криються причини таких протиприродних загрозливих явищ? Спробуємо бодай побіжно простежити еволюцію боротьби біологічного і соціального у естві людини, добра зі злом, жорстокості і альтруїзму у теорії і практиці людських взаємин.

Споконвіку практика освіти людини базувалася на насиллі, страхові, приниженні й ігноруванні природних потреб та інтересів особистості. Гуманодефіцитна педагогіка бере свій початок ще з древньої Спарти, яка відома як доволі жорстока, антилюдяна, коли спеціальні комісії визначали долю новонароджених: кому жити, а кого викинути в провалля.

Афінська система виховання дітей на відміну від спартанської відзначалася турботою про формування різнобічно розвиненої людини – розумово, морально й фізично. До семи років усі діти виховувалися в сім'ї. Із семи до двадцяти років хлопчики послідовно освоювали елементи науки й мистецтва, вивчали закони держави. Значна увага приділялася фізичному вихованню, розвитку сили і красивого тіла. У процесі виховання юнаки навчалися самообладанню, повазі до старших, ввічливості, приємним манерам. Виховання дівчаток відбувалося лише в сім'ї, де вони навчались готувати їжу, шити, співати, танцювати, надавати медичну допомогу. Отже, є підстави вважати, що гуманістична виховна парадигма зародилася ще в VI–IV ст. до н.е. в Афінській державі.

Непоодинокі випадки жорстокого ставлення до дітей мають місце і в сучасних навчально-виховних закладах, і в сім'ях. А жорстокість породжує жорстокість, ненависть і злобу до своїх кривдників і бажання компенсувати своє приниження, свій біль шляхом агресії до інших, слабших, незахищених об'єктів.

Очевидною причиною девіантної поведінки дітей певною мірою є загальна моральна й духовна деградація людської спільноти. Діти з колиски

чують і бачать прояви жорстокості, злодійства, безчестя, підлості, тероризму, ненависті людей одне до одного і навіть те, як цілі країни вороже ставляться одна до одної і розпалюють воєнні конфлікти. Несформована дитяча психіка все це сприймає і формує в собі варіанти делінквентної поведінки.

Одним із важливих чинників, які сприяють неадекватному поведженню дітей у соціумі є значний розрив між навчанням і вихованням. В освітній системі перевага надається навчанню. Низький соціальний статус українського вчителя, далеко не відповідна матеріальна винагорода за його нелегку й часто невдячну працю не спонукає педагогічну спільноту до концентрації зусиль на вихованні учнівської молоді. А ще Платон застерігав, що освічена, але погано вихована людина страшніша за будь-якого звіра. Відомий російський учений Д. І. Менделєєв уже на початковій стадії розвитку технічного прогресу стверджував, що знання без виховання – меч у руках божевільного. Якраз таким мечем у руках знаючого, але не вихованого керченського людинофоба й виявилися знання. Ба, навіть, і в Євангелії сказано, що у багатій мудрості є багато смутку і хто примножує знання, примножує скорботу.

Не краща ситуація з вихованням дітей і в родинній сфері. Наявність великої кількості асоціальних, нуклеарних сімей, психолого-педагогічна неграмотність батьків, низький рівень економічного стану більшості родин, постійний стрес із-за невпевненості у завтрашньому дні, масове залишення дітей без батьківської опіки через закордонне заробітчанство є причиною різкого послаблення традиційного благотворного впливу сім'ї на виховання дітей.

Певну негативну роль у виникненні вищезначеної проблеми відіграє й вилучення з виховної системи релігійного компонента, нехтування віковими народними виховними традиціями, надмірне захоплення не кращими зразками виховної системи інших народів, які не відповідають українським традиціям і ментальності.

Вимирання села, руйнування сільської общини, яка традиційно слугувала надійним оберегом моральності й духовності, повсюдна урбанізація теж є однією з причин морального зубожіння людської спільноти взагалі й молоді зокрема. Складно в умовах міських кам'яних джунглів, в умовах анонімності виховати гуманну, людинолюбну, різнобічно розвинену особистість.

Як би це не звучало парадоксально, великий і відчутний внесок у зменшення людського в людині і зростання проявів біологічного, тваринного роблять сучасні потужні інформаційні джерела:

Інтернет, телебачення, окремі друковані видання. Потоки бруду, ницості, брутальності, безсоромності, агресивності й жорстокості потужним потоком ллються із сайтів, екранів, радіо, друкованих засобів масової інформації, літературних опусів окремих авторів. Діти як губка вологу всотують все це у свою незрілу свідомість і через відсутність життєвого досвіду щодо тяжких наслідків своїх копіювальних дій скоюють аморальні вчинки, проступки, злочини.

Ще одним токсичним джерелом притлумлення людського в людині є різке розшарування українського суспільства. На одному полюсі концентрується група казково багатих людей, статки яких, як правило, кримінального походження. І самі ці нувориші, і їхні діти-«мажори» кичаться своїм багатством, поводять себе зухвало й нахабно, безкарно скоюють злочини. З іншого боку зубожіла, розгублена й стривожена непевністю свого майбутнього маса простих людей, які щоденно борються за своє виживання і не можуть дати своїм дітям навіть елементарного. Молодь особливо гостро й боляче сприймає таку соціальну нерівність і несправедливість і часто-густо реагує на них проявами невинуватої жорстокості як компенсаторного клапана за своє соціальне приниження.

Як бачимо, чинників, які породжують розбіжність між біологічним і соціальним у людині, є чимало. Збереження й поширення цієї негативної тенденції загрожує подальшим здичавінням людської спільноти і зниженням рівня цивілізованості.

Навіть побіжний огляд причин зростання проявів жорстокої поведінки серед дітей і молоді лежить у соціальній площині і усунення цього негативного явища вимагає радикальних змін у державній політиці. Необхідні заходи щодо поліпшення матеріального добробуту людей, ліквідації зашкалюючої нерівності у розподілі національних багатств, забезпечення справедливості у можливостях одержання освіти, медичної допомоги, робочих місць та ін.

Очевидно назріла й нагальна необхідність відшукувати й упроваджувати в життя дієві рецепти поліпшення виховання дітей (та й дорослих) у гуманоспрямованому, людиноцентричному дискурсі. Прикладів і зразків в історії української виховної системи є чимало. Розглянемо лише деякі з них.

Справжнім зразком сповідування людяної, дитиноцентричної педагогіки є життя, діяльність і наукова спадщина видатного українського педагога, практика, науковця Василя Олександровича Сухомлинського. Найбільш точно й виразно відображає його гуманістичні педагогічні погляди назва однієї з його численних книг «Серце віддаю дітям», у якій він проголошує своє життєве кредо:

«Що було найголовніше в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» [3, 7]. Найпершою заповіддю високообдарованого виховника, який органічно поєднував у своїй діяльності теорію з практикою і твори якого увійшли в скарбницю світової науково-педагогічної думки, була повага до дитини, турбота про її психічне, соматичне й духовне здоров'я. «Я не боюсь ще й ще раз повторити: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя» [4, 103]. Для того, щоб нинішній шкільний учитель саме так ставився до своїх функціональних обов'язків, до виховання довірених батьками йому дітей, необхідно належним чином подбати про самого педагога, про його соціальний статус, про престиж його професії, матеріальну забезпеченість, усунення чинників, які породжують його психосоматичне вигорання.

Відомий український педагог Олександр Федорович Музиченко свого часу запропонував назвати майбутню українську національну школу «будинком радості», а працю вчителя оцінювати «за кількістю щастя», що «розсіює» він у своєму класі. Для того, щоб школа стала справжнім будинком радості, треба, передовсім, щоб у ній було тепло й затишно, щоб було все необхідне для продуктивної навчальної роботи, щоб учень не був перевантажений непомірно складними програмами і щоб учитель, який його навчає, мав можливість щедро розсіювати щастя, сам був щасливий, тобто повністю задоволений ставленням до його долі держави й суспільства.

Палкий пропагандист гуманної педагогіки Олександр Антонович Захаренко присвятив своє життя боротьбі проти бездушної, гуманодефіцитної педагогіки, проти школи, в якій головними є знання, уміння й навички, а не особистість дитини. Найбільш виразно й узагальнено педагог-гуманіст висловив своє бачення школи як ідеалу людської доброти, як втілення концепції дитиноцентризму у своїй книзі такими словами: «У школі учню має бути, як у батьківській хаті. До школи він має бігти, а не йти, знаючи, що в школі він пізнає радість відкриття своєї сутності в цьому мінливому світі. В школі його не образять, на нього не гримнуть, а порадять, підтримають, дадуть можливість розкрити себе, свою творчу обдарованість» [1, 17]. Керуючись принципом «Важливо не скільки чому навчають, а хто й як навчає», талановитий народний педагог створив унікальний новаторський колектив однодумців, з яким щоденно утверджував нову школу – школу радості, оптимізму, людяності й добра. Автор «Сахнівського дива», керуючись принципом «До серця дитини – через захопленість у праці й навчанні», зумів створити в школі і в селі атмосферу

людяності, доброзичливості, добра і щастя. Це досягалося не лише вербальними методами, закликами й гаслами, а, насамперед наполегливою, щоденною, копіткою, подвижницькою працею зі створення матеріального базису, який сприяв виробленню й розвитку саме такого гуманістично-екзистенційного морально-психологічного клімату в школі і в селі. Планетарій, телескоп, два справжніх літаки, дельтаплан, літній і зимовий басейни, профілакторій, музей, Криниця Пам'яті, навчально-виробничий цех, шкільна телестудія, видання газети і багато іншого сприяло й підкріплювало дух гуманізму, добра й вищості Людини у нинішньому складному, непередбачуваному й жорсткому світі.

При такому підході до едукативної справи і результати були відповідні. У школі панувала аура глибокої людяності, добра, співчутливості й доброзичливості. Про скоєння негативних учинків не могло бути й мови. Серед випускників школи і односельців не було випадків аморальних проступків чи протиправних дій. З усього світу представники педагогічної громадськості, організатори освітньої справи вивчали захаренківський досвід і впроваджували у своїх країнах. А нині замість того, щоб повсюдно запровадити цей унікальний неоціненний досвід, після смерті педагога-новатора, істинного патріота, подвижника забули і про цей досвід, і про його автора, і про велику теоретичну і практичну його спадщину. Літаки порізали на металобрухт, щоб розрахуватися за комунальні послуги, а басейни закрили через брак коштів на їх утримання.

Яскравим прикладом реалізації ідей людиноцентричної педагогіки є теоретична наукова спадщина, життя і практична діяльність академіка Зязюна Івана Андрійовича. Незважаючи на те, що вчений значну частину свого життя працював в умовах домінування реліктової прогресистсько-сцієнтистської парадигми формування й становлення людської особистості, він і теоретичні положення, і свою практичну педагогічну діяльність будував на методологічній базі філософії гуманітарно-екзистенційного педоцентризму, набагато випередивши свій час. Світоглядним стрижнем його життєвого кредо є людиноцентризм, дитиноцентризм, уважне і поважне ставлення до людини взагалі і, особливо, до молодої людини періоду її формування, становлення, соціалізації.

Системним поборником гуманоспрямованої педагогіки нинішнього часу є академік Кремень Василь Григорович. У своїх наукових працях учений доводить «... що всі складники нормативної бази змісту освіти (стандарти, навчальні плани і програми) потребують перегляду, оскільки хибу-

ють на надмірний обсяг навчального матеріалу, переобтяжені другорядним або таким, що не відповідає віковим пізнавальним можливостям учнів» [2, 8]. Академік стверджує, що «... особливо гостро проблема перевантаження учнів постає в початковій школі, де надмірність навчального матеріалу перевищує гранично допустимі санітарні норми» [2, 8] і пропонує рецепти розвантаження навчальних обсягів у секундарній освітній ланці, реально турбуючись про збереження здоров'я дітей. Якби нинішні організатори освіти дослухались до пропозицій досвідченого практика і теоретика освітньої справи, то, можливо, й психологічний клімат серед учнів був би м'якшим і випадків булінгу було б поменше.

Одним із дієвих засобів боротьби з підлітковою злочинністю є широка педагогізація батьківської громадськості. Надання батькам знань з психології, педагогіки, фізіології, ознайомлення з особливостями психіки дітей підліткового віку, формами, методами й засобами виховного характеру саме цієї вікової категорії дітей зняло б значну частину проблем з делінквентністю серед неповнолітніх. Варто повернутися до колишньої практики функціонування батьківських університетів, материнських шкіл на громадських засадах. Змістом діяльності шкільних і класних батьківських комітетів має бути просвітницько-педагогічна проблематика, а не лише збирання коштів з батьків на потреби школи.

Зважаючи на вищезазначене неблагополуччя у вітчизняному шкільництві, варто придивитися б і до кращого зарубіжного досвіду в едукативній справі. Запровадження окремих підходів і концепцій посприяло б поліпшенню психологічного мікроклімату серед суб'єктів навчального процесу у школі.

Останнім часом світова педагогічна думка все більше концентрується на тому, як побудувати освітньо-виховний процес так, щоб він приносив відчуття щастя всім його учасникам. Зокрема широкого застосування в Китаї набула концепція менеджменту щастя, яка полягає в тому, що процес едукативний має здійснюватися так, щоб якомога повніше задовольняти потреби всіх його суб'єктів. Мета і результат навчання й виховання – зробити людину щасливою.

Уважається, що це нова філософія менеджменту взагалі, хоч її витоки є в давньогрецьких джерелах, в яких стверджується, що лише щасливе життя має значення і цінність. Китайський учений Пу Десян вважає, що теорія менеджменту щастя – це механізм і процес, у результаті якого розум людини координує ресурси і сприяє максимальному наближенню до щастя.

Основні ідеї теорії менеджменту щастя :

- взаємна повага між усіма учасниками едукативного процесу;
- людиноорієнтований принцип вияву ініціативи в освітній сфері;
- сприяння розвитку потенціалу людини;
- забезпечення високої якості реалізації особистості;
- об'єднання індивідуальних цілей кожного учасника навчально-виховного процесу з цілями закладу, в якому відбувається цей процес;
- оптимальне використання ресурсів для створення соціальних цінностей всім суб'єктам едукативного процесу.

Реалізація концепції менеджменту щастя вимагає виховання високої культури в усіх учасників едукативного процесу, дотримання принципів людиноцентризму, повної відмови від авторитарної освітньої моделі. Нова модель навчання базується на повазі до тих, хто навчається, турботі про їхнє психосоматичне здоров'я та про збагачення їхнього духовного життя, особливо тих, хто навчається в екзаменаційно-орієнтованому режимі. Побудова відносин між суб'єктами навчання базується на основі взаємної поваги, довіри, турботи.

Професійний учитель має бути компетентною, високоетичною особистістю, ентузіастом своєї справи. Лише компетентний і щасливий учитель може виховати компетентного й щасливого учня, студента.

Сучасна концепція менеджменту щастя в освітній сфері суголосна з думкою видатного українського філософа І. Я. Франка: «... школа, хоч і як важна та свята річ, все-таки є для людей, а не люди для школи...» [3, 93].

Незважаючи на всі складності сучасного суспільного життя, необхідно відшукувати суголосні вимогам часу форми, методи й засоби подолання рудиментів гуманодефіцитної едукативної парадигми, яка породжує жорстокість і аморальність у молодіжному середовищі, і наполегливо впроваджувати гуманітарно-екзистенційні підходи в системі виховання дітей і молоді.

Завданням держави і суспільства є усунення чинників, які деморалізують і розкладають молодь: глибоке соціальне розшарування, занепад і вимирання села, бідність, низький соціальний статус і економічний стан педагога, недостатнє фінансування освітньо-виховної системи.

Надійним дороговказом до подолання негативних явищ серед дітей і молоді є науково-теоретична спадщина і досвід практичної діяльності корифеїв вітчизняної едукативної системи В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка, І. А. Зязюна та ін.

Проблема проявів жорстокості, булінгу і делінквентності серед учнівської молоді вимагає подальших цільових досліджень і вироблення методів щодо усунення цього негативного й небезпечного соціального явища.

Список використаних джерел

1. Захаренко О. А. Поспішаймо робити добро: Роздуми педагога-академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини. Черкаси, 1997. – 28с.
2. Василь Кремень Освіта, особистість і соціальний поступ / Освіта для сучасності = Edukacja dla wspolczesnosci : зб. наук. пр. : у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща – Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи; редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек (заст. голови); Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка, [та ін.] (члени редколегії). – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Т. 1. – 662с.
3. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : Хрестоматія [Упоряд. : Л. Д. Березівська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – 418с.].
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К., «Рад. Школа», 1977. 670с.

References

1. Zakharenko O. A. Pospishaymo robyty dobro: Rozdumy pedahoha-akademika pro dolyu osvity i dytyny, vchytelya i rodyny, krayu i Bat'kivshchyny. Cherkasy, 1997. – 28s.
2. Vasyl' Kremen' Osvita, osobystist' i sotsial'nyy postup / Osvita dlya suchasnosti = Edukacja dla wspolczesnosci : zb. nauk. pr. : u 2 t. / Min-vo osvity i nauky Ukrainy, NAPN Ukrainy, NPU imeni M. P. Drahomanova, Komitet pedahohichnykh nauk Pol's'koyi akademiyi nauk, Naukove tovarystvo «Pol'shcha – Ukrayina», Instytut pedahohichnoyi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, Asots. rektoriv ped. un-tiv Yevropy; redkol. : V. H. Kremen' (holova), V. P. Andrushchenko, N. H. Nychkalo, F. Shl'osek (zast. holovy); L. Luk"yanova, L. Makarenko, O. Padalka, [ta in.] (chleny redkolehiyi). – Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2015. – T. 1. – 662s.
3. Malovidomi pershodzherela ukrayins'koyi pedahohiky (druha polovyna KHKH – KHKH st.) : Khrestomatiya [Uporyad. : L. D. Berезiv's'ka ta in. – K. : Nauk. svit, 2003. – 418s.].
4. Sukhomlyn's'kyy V. O. Vybranitvory. V 5-ty t. T. 3. Sertse viddayu dityam. Narodzhennya hromadyanyna. Lysty do syna. K., «Rad. Shkola», 1977. – 670s.

Анатолій Кузьминский. Генезис человекоцентричной педагогики – от афинской воспитательной системы до китайской концепции менеджмента счастья

В статье исследуются причины появления ряда негативных явлений в молодежной среде, в частности проявлений грубости, жестокости и буллинга среди учащихся среднего образовательного звена. Среди основных факторов, которые порождают вышеуказанные девиации, рудименты традиционной, гуманодефицитной, репрессивной педагогики, общая моральная и духовная деградация человеческого сообщества, разрыв между обучением и воспитанием молодежи, неблагополучие в значительной части семей, неудовлетворительное материальное положение и социальный статус педагога, вымирание села и разрушение сельской общины, резкое расслоение общества, бедность, влияние негативного контента отдельных средств массовой информации и др.

Акцентируется на необходимости отыскивать и внедрять в эдукационную систему формы, методы и средства улучшения воспитания молодежи в гуманоориентированном, человекоцентричном дискурсе. Подаются образцы исповедания детоцентричной педагогики украинскими классиками образовательного дела.

Рассматривается возможность использования зарубежного опыта воспитания молодежи, в частности, концепции менеджмента счастья.

Ключевые слова: человекоцентричная педагогика, буллинг, гуманодефицитная педагогика, гуманитарно-экзистенциальный педоцентризм, причины девиантного поведения в молодежной среде, концепция менеджмента счастья.

Anatoliy Kuzminsky. Genesis of human-centered pedagogy – from the athenian educational system to the chinese concept of happiness management

The article are studied the causes of the appearance of a number negative phenomena in the youth environment, in particular, manifestations of brutality, cruelty and bullying among secondary school students. Among the main factors that give rise to the above-mentioned deviations, the rudiments of traditional human-deficient, repressive pedagogy, the general moral and spiritual degradation of the human community, the gap between the education and upbringing of youth, the disadvantages of a large proportion of families, the poor material condition and the social status of the teacher, the extinction of the village and the destruction of the rural the community, the sharp stratification of society, poverty, the impact of the negative content of certain media, etc.

It is emphasized on the necessity to find and introduce in the educational system the forms, methods and means of improving the education of youth in human-oriented, human-centric discourse. Examples are given of the practice of child-centered pedagogy by the Ukrainian classics of educational affairs.

The possibility of using foreign experience in the education of youth, in particular, the concept of multicultural education, the constructivist concept, and the concept of happiness management are considered.

There is a reservation regarding the negative influence on the education of pupils youth in the theory of anti-pedagogy.

Key words: human-centered pedagogy, bullying, human-deficient pedagogy, humanitarian existential pedocentrism, causes of deviant behavior in the youth environment, concept of happiness management.

УДК 373.2.015.31

Анжеліка КУРЧАТОВА

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: kurchat67@mail.ru*

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СФЕРИ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАСАДАХ ІДЕЙ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розглядається проблема формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку на засадах педагогічних ідей художнього доробку В. О. Сухомлинського. Описані методи роботи реалізують ідею оптимізації виховного потенціалу педагогічних творів В. О. Сухомлинського і практичної діяльності дітей дошкільного віку в їхньому морально-етичному розвитку і вихованні через переживання та осмислення художніх образів – носіїв морально-етичних цінностей.

Ключові слова: етика, мораль, формування морально-етичної сфери, діти дошкільного віку, художні мініатюри.

Час, у якому ми живемо, справедливо називають складним, дефіцитним на добро, духовність, толерантність, вихованість, культуру. Формування гармонійно розвиненої особистості зі стійкими моральними поняттями, знаннями є одним із важливих завдань педагогів закладів дошкільної освіти. Період дошкільного дитинства є сенситивним для становлення морально-етичної сфери особистості через активну взаємодію з художніми образами. Одним із шляхів засвоєння суспільної моралі на даному етапі розвитку дитини є формування етичних уявлень; осмислення етичних категорій, які визначають орієнтири моральних вчинків особистості.

У зв'язку з цим абсолютно очевидна необхідність звернення до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, в якій можна знайти вичерпні відповіді на актуальні питання дошкільної галузі освіти щодо морально-етичного виховання дітей. Закладена темою ювілейної конференції проблема створення освітньо-виховної системи спонукала до аналізу думок видатного педагога про формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку.

Не підлягає сумніву, що на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти України безцінний досвід В. О. Сухомлинського, життя і професійна діяльність якого є зразком служіння справі виховання та освіти підростаючого покоління, повинен використовуватися системно і в повній мірі. Видатний педагог вважав морально-етичну проблематику наріжним каменем виховання підростаючого покоління. У своїх педагогічних працях «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителів», «Серце віддаю дітям», «Батьківська педа-

гогіка» В. О. Сухомлинський наголошує на необхідності формування в дітей морально-етичних поглядів і переконань, дотриманні етичних норм у щоденній поведінці, взаєминах людей. Літературні твори «Хрестоматії з етики», які мають педагогічний, морально-етичний зміст, є філософією для дітей, основою для їх міркувань та вибору.

Багатоаспектна наукова творчість В. О. Сухомлинського привертає увагу багатьох науковців, зокрема: морально-етичне виховання дітей (Г. Бельська, Н. Дічек, Т. Довга, О. Сухомлинська, Л. Хоружа); батьківська педагогіка (Н. Побірченко, О. Петренко, О. Сухомлинська); формування духовних цінностей у дітей (І. Бех, Н. Дічек); філософія дитинства (А. Богуш, Т. Кочубей); гуманістичне виховання (І. Зязюн, В. Киричок, Н. Мирончук) та ін.

Художні мініатюри В. О. Сухомлинського є важливим засобом формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку. Використовуючи в освітньому процесі художні мініатюри, педагог створює на занятті атмосферу, що сприяє сприйняттю та інтерпретації вихованцями поданого матеріалу. В процесі взаємодії з літературними творами дітям набагато легше зрозуміти основні морально-етичні поняття та значення морально-етичних якостей.

Мета статті полягає в розкритті особливості формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку на засадах ідей В. О. Сухомлинського.

Важливість формування морально-етичної сфери в дітей висвітлено на рівні законодавчих документів України.

У Базовому компоненті дошкільної освіти не передбачено конкретних завдань щодо формування етичних уявлень у дітей як орієнтиру

моральної поведінки. Але з контексту випливає необхідність зазначеної роботи як першооснови виховання передбачених державним стандартом моральних якостей.

Програмою виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» (у підрозділах «Художня література» і «Дитина у довкіллі») передбачено формування етичних уявлень про норми поведінки та конкретні моральні якості.

З метою визначення сутності поняття «морально-етична сфера» нами проведено аналіз та дефініція його розкриття у відповідних словниках. Методологічною основою формування морально-етичної сфери є етика – наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження. В «Сучасному словнику з етики» поняття «етика» охарактеризовано як філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності [7, 135–136].

Словникові джерела потрактовують «мораль» як: «предмет вивчення етики; суспільний інститут, що виконує функцію регулювання поведінки людини» [5, 327]; «систему норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства та етики» [1, 353]. Мораллю є система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Нарівні з «мораллю», «моральність» є ключовим поняттям для морального виховання.

У сучасній педагогічній науці «моральність» розглядається як характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами та принципами» [3, 526].

На шляху формування моральної сфери особистості дитини дошкільного віку першою сходинкою є необхідність засвоєння етичних категорій, зокрема «добра» і «зла». С. Кулачківська довела, що в дошкільників старшого віку сформована психологічна готовність виявляти стосовно інших доброту, чуйність, співчутливість [2].

На заняттях вихователі забезпечують смислове наповнення узагальнених образів позитивних та негативних людських якостей; формують уміння розрізняти позитивні і негативні моральні якості в конкретних ситуаціях буття, давати мотивовану моральну оцінку діям та вчинкам, розуміти, як кожна моральна якість проявляється в поведінці; сприяють бажанню наслідувати позитивні моделі поведінки, робити моральний вибір у реальному бутті. Виховний потенціал творів В. О. Сухомлинського, пов'язаний з переживанням морально-етичних цінностей та їх предметним втіленням у практичній діяльності дошкільника ще недостатньо реалізується в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

У «Хрестоматії з етики» В. Сухомлинський звернувся до таких етичних категорій і понять, як любов до матері і повага до батька, шанобливе ставлення до старших, патріотизм і гуманізм, добро і зло, сенс життя, милосердя, совість, страждання, горе, біда у загальнолюдському розумінні цих феноменів.

Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку забезпечується організаційно-педагогічними чинниками, до яких зараховуємо: освітній процес у закладі дошкільної освіти, різноманітну дитячу діяльність, навколишнє середовище, яке безпосередньо оточує вихованців, використовуючи природні ситуації, а також створюючи їх штучно для демонстрації різних морально-етичних колізій.

Значну увагу приділяємо методичному забезпеченню процесу морально-етичного виховання дітей, тобто формам і методам, серед яких багато інноваційних рішень і знахідок. Дієвими є заняття серед природи, на яких дітей спонукають до спілкування, діалогічності. Морально-етичні бесіди з дітьми доповнюються матеріалами «Хрестоматії з етики».

Літературно-художні мініатюри В. О. Сухомлинського на конкретних життєвих прикладах знайомлять дітей з моральними поняттями, знаннями, занурюють у світ етичних норм співжиття, сприяють накопиченню у свідомості оцінних суджень і практичних дій, що вимагають від вихованців морального вибору. Як зазначила О. В. Сухомлинська, автор розглянув «проблеми формування у підростаючого покоління моральної свідомості, моральних відносин, моральної діяльності, моральних цінностей, тобто всі сторони морально зрілої особистості» [6, 3].

У «Хрестоматії з етики» є твори різного жанру: казки, бувальщини, притчі, легенди, оповідання, які уводять дітей в її найближче оточення, віддзеркалюють культуру, в якій живе дитина. За своїм змістом усі вони наповнені реальними персонажами і подіями з життя, які зрозумілі дітям. Літературно-художні мініатюри містять ситуації морального вибору, моральні дилеми, що передбачають самостійність висновків читача. Вони є джерелом ціннісних смислів формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку.

Вихователі мають великі методичні можливості для використання художніх творів в освітньо-виховному процесі закладу дошкільної освіти з точки зору різних дидактичних методів і форм: бесід, обговорень, інсценувань, творчих ігор, завдань, моделювання аналогічних або близьких за смыслом ситуацій. З метою формування вміння розкривати зміст етичних понять, розвитку нестандартне мислення проводять заняття-обговорення (наприклад, за творами В. Сухомлинського «Материнське щастя», «Весняний вітер» (поняття щастя).

Лепбук (інтерактивна тематична папка) – прекрасний помічник для вихователів в ознайомленні дошкільників з етичними нормами буття, моральними поняттями засобами художніх мініатюр В. О. Сухомлинського.

Під час роботи з лепбуком можна реалізувати такі завдання:

- мотивувати дошкільників до пізнавальної діяльності, розв'язання творчих завдань і проблемних ситуацій;
- розвивати вміння аналізувати моделі поведінки інших та свою власну;
- формувати етичні погляди і переконання, спонукати до моральних суджень і оцінок;
- сприяти розвитку мотиваційної сфери дітей: формувати бажання наслідувати позитивних героїв художніх мініатюр, відтворювати позитивні моделі поведінки, шукати власну траєкторію вибору морально-етичних рішень.

Зібрані в одній саморобній книжці різноманітні твори Василя Сухомлинського, ілюстрації до них, проблемні питання, ігри, творчі завдання, персонажі лялькового театру допомагають вихованцям глибше осягнути морально-етичні поняття, зорієнтуватися у виборі способу своєї поведінки і вчинків.

Дітям можна запропонувати організувати ляльковий театр. Дошкільники розігрують зміст казки «Нехай будуть Соловей та Жук», обравши персонажів та розподіливши між собою ролі. Вихователь пропонує помирити Солов'я і Жука, щоб вони більше не сварилися, адже кожний має право жити.

Творча гра «Казкові персонажі» вчить дітей оцінювати вчинки персонажів, визначати риси характеру. Діти розглядають картки із зображеннями персонажів, поділяють їх на негативних і позитивних, підбирають відповідні малюнки, згадують твори, у яких вони діяли, оцінюють вчинки. Вихователь пропонує дитині самостійно обрати одного персонажа, оцінити його вчинок, сказати, які риси характеру подобаються та пояснити чому.

Цікавою є робота з прислів'ями після прочитання та обговорення твору. Діти добирають прислів'я, що відображають зміст художньої мініатюри. Наприклад:

Маленька пташка краща за велике безділля. («Куди поспішали мурашки»).

Без вірного друга велика туга. («Бджілка і фіалка»).

Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько. («Воронення і соловей»).

Бджола мала, а й та працює. Хочеш їсти калачі – не сиди на печі». («Шпак прилетів», «Ледача подушка»).

Справжній друг пізнається в біді. («Бджілка і гарбузова квітка»).

Пізня пташка очі протира, а рання вже дзьобик витира. («Шпак прилетів»).

Етичне просвітництво полягає в передачі вихованцям певних знань про норми моралі та орієнтоване на емоційно-потребнісну сферу дитини. Осмислення дітьми морально-етичних ідей, втілених у художніх мініатюрах, реалізується через методи діалогового обговорення, створення проблемних ситуацій, самовираження у театралізованій діяльності. Різноманітні форми театралізованої діяльності на основі художніх творів В. О. Сухомлинського посилюють ефект вживання в образи та емоційного прийняття морально-етичних ідей, носіями яких вони є.

У закладі дошкільної освіти можна організувати «Театр етичних мініатюр» за педагогічними творами В. Сухомлинського. Основна його мета – наочно продемонструвати вихованцям за допомогою інсценування літературного твору різні моделі поведінки людей у тій чи іншій ситуації, мотивувати дітей замислитися, поміркувати над такими складними етичними поняттями, як доброта («Іменинний обід»), співчуття («У кого радість, а в кого горе»), дружба («Дівчинка і Ромашка»), совість («Скляний чоловічок»), егоїзм («Півень і сонце»), вдячність («Зайчик і горобина»), щастя («Найщасливіший листочок», «Материнське щастя», «Яке щастя?»), спонукати їх до спільного активного обговорення, пошуку позитивних моделей спілкування людей один з одним.

Виконуючи різні ролі, намагаючись зрозуміти мотиви вчинків персонажів, діти інсценізують невеличкі художні твори «Покинута кошени», «Навіщо кажуть «Спасибі?»», «Мед у кишені», «Чому ти вчора не шукав мої окуляри?», «Дівчинка і ромашка», в основу яких покладена морально-етична ситуація. Діти наочно демонструють глядачам-одноліткам за допомогою інсценування різні моделі поведінки людей у тих чи інших ситуаціях, міркують, обговорюють такі морально-етичні поняття як добро і зло, сум і радість, шляхетність і зло, совість, щастя, важко на душі, кам'яне серце. Після кожного інсценування вихователь організує обговорення ситуації з дітьми-глядачами.

Цілеспрямована робота вихователів по перенесенню сюжетів художніх мініатюр у різні смислові контексти спрямована на формування у дітей морально-етичної поведінки (вчинку) засобами творчих завдань:

- підібрати до головного персонажа твору прислів'я, яке характеризує його вдачу, дати характеристику вчинку, поведінки;
- слухаючи літературний твір, визначити, що хотів донести автор до читача;

- складання казок (спільно з педагогом або батьками), де героями є вони самі, члени їхніх родин;
- фантазування на тему «що сказав би або що зробив би головний герой, якби він ожив» або «що б ви зробили або сказали, якби опинилися в обставинах, які зображені в художньому творі»;
- пошук аналогій з діями або вчинками героїв художніх творів в оточуючій дитині реальності.

З метою ознайомлення дітей дошкільного віку з етичними поняттями, добре організовувати виховні діалоги, в основу яких покладені мініатюри Василя Олександровича. Наприклад, на прогулянці педагог організовує спостереження за котом, проводить бесіду: Хто це? Якого кольору хутро? Як пересувається котик? Яке в нього хутро? Чи бачили ви, як кіт ганяється за птахами. Потім читає художню мініатюру В. Сухомлинського «Коту стало соромно» у супроводі пальчикового театру.

З метою актуалізації дитячого досвіду педагог просить дітей виконати завдання (замружитися на сонечку, як кіт, показати, як кіт пробрався тихенько до паркану, як ішов додому, як літали горобці над невдахою-котом), відповісти на запитання:

- Що означає мружитися від сонечка?
- Що зробив кіт, коли зацвірінькали горобці?
- Як кіт прокрадався до паркану?
- Чому кіт вискочив брудний і мокрий?
- Від чого коту стало соромно?
- А вам було колись соромно?
- Що означає «соромно»?
- Чому kota назвали невдахою?
- Хто такий невдаха?
- Чому сміялися горобці?
- Чи добре сміятися над іншими?

Вихователь пропонує дітям пограти в казку, інсценувати її. Організовує показ художнього твора

у вигляді лялькового, настільного, тіньового театру батькам, дітям іншої групи.

Педагог пропонує згадати казку, діалог, якщо зустрічається зображення kota на картинках, одязі. А також радить розповісти мініатюру кому-небудь з рідних і близьких, другу, закріплює розуміння значення етичного поняття «соромно». Вихователь пропонує дітям наповнити діалогами художню мініатюру «Коту стало соромно». Для цього він разом з дітьми розширює сценарій інсценізації, додумують: що могли сказати один одному при зустрічі Кіт, Горобці, про що вони могли говорити на подвір'ї.

Вихователь у роботі з формування морально-етичної сфери дітей перетворює суспільні вимоги і норми до особистості в їх щоденну поведінку, внутрішні позиції і переконання, надає цим нормам особистісного змісту. В художніх мініатюрах В. О. Сухомлинський показав життя дітей, соціально-педагогічну взаємодію педагога з дітьми та конкретною дитиною. Вихователь використовує різні ситуації, наведені в творах для аналізу та самоаналізу, виявлення педагогічних помилок, формування власного педагогічного досвіду, професійної етики. З позицій норм етики художні мініатюри допомагають педагогу розібратися в природі морально-етичних цінностей, мотивувати його до прояву моральних якостей та формування відповідних поглядів і понять у дітей.

Наведені в статті думки та висловлювання видатного українського педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського висвітлюють його позицію щодо важливості виховання у дітей етичних аспектів світобачення, націлених на гуманне ставлення до людей та навколишнього світу. Видатний педагог у своєму педагогічному доробку осмислює етику та етичні категорії, які визначають орієнтири моральних вчинків вихованців, допоможуть їм опанувати норми і правила поведінки та легко адаптуватися в соціумі.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків, 2005. 767 с.
2. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, О. Вовчик-Блакитна, Ю. Приходько / Серія «Дитина замовляє розвиток», за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. Тернопіль, 2010. 168 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ, 2008. 1037 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. Київ, 1976. Т. 5. 1977. 565 с.
5. Рапацевич Е.С. Педагогика. Современная энциклопедия / Е.С. Рапацевич; под общ. ред. А.П. Астахова. Минск, 2010. 720 с.
6. Сухомлинский В. А. Хрестоматия по этике / сост. О. В. Сухомлинская. Москва, 1990. 304 с.
7. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики: Словник / М. Г. Тофтул. Житомир, 2014. 416 с.

References

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]/ uporiad. T. V. Kovalova. Kharkiv, 2005. 767 p.
2. Vykhovannia humannykh pochuttiv u ditei [The upbringing of humane feelings in children] / S. Ladyvir, O. Dolynna, V. Kotyrllo, S. Kulachkivska, O. Vovchik-Blakytyna, Yu. Prykhodko / Seriiia «Dytyna zamovliaie rozvytok», za nauk. red. T. Pirozhenko, S. Ladyvir, Yu. Manyliuk. Ternopil, 2010. 168 p.

3. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]/ Akad. ped. nauk Ukrainy; hol. red. V. H. Kremen. Kyiv, 2008. 1037 p.
4. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory [Selected Works]: v 5 t. / redkol.: O. H. Dzeverin (holova) ta in. Kyiv, 1976. T. 5. 1977. 565 p.
5. Rapatsevych E. S. Pedahohyka. Sovremennaia entsyklopedyia [Pedagogics. Modern Encyclopedia] / E. S. Rapatsevych; pod obshch. red. A. P. Astakhova. Mynsk, 2010. 720 p.
6. Sukhomlynskyi V. A. Khrestomatyia po etyke [Reading books on ethics] / sost. O. V. Sukhomlynskaia. Moskva, 1990. 304 p.
7. Toftul M. H. Suchasnyi slovnyk z etyky: Slovnyk [Contemporary Dictionary of Ethics: Dictionary]/ M. H. Toftul. Zhytomyr, 2014. 416 p.

Анжелика Курчатова. Формирование морально-этической сферы детей дошкольного возраста на основе идей В. А. Сухомлинского

В статье рассматривается проблема формирования морально-этической сферы детей дошкольного возраста на основе педагогических идей художественного наследия В. А. Сухомлинского. Описанные методы работы реализуют идею оптимизации воспитательного потенциала педагогических произведений В. А. Сухомлинского и практической деятельности детей дошкольного возраста в их морально-нравственном развитии и воспитании через переживания и осмысления художественных образов – носителей морально-этических ценностей.

Ключевые слова: этика, мораль, формирования морально-этической сферы, дети дошкольного возраста, художественные миниатюры.

Angelika Kurchatova. Formation of moral and ethical sphere of preschool age children on the basis of ideas V. O. Sukhomlynsky

The article deals with the problem of formation of the moral and ethical sphere of preschool age children on the basis of pedagogical ideas of the artistic product of V.O. Sukhomlynsky. The author distinguishes art miniatures as an important means of formation of the moral and ethical sphere of preschool age children. The place and role of artistic miniatures in the pedagogical works of V. Sukhomlynsky was researched. It is emphasized that literary and artistic miniatures contain situations of moral choice, moral dilemmas that presuppose the independence of the findings of preschool children. They are the source of value meanings for the formation of the moral and ethical sphere of students. The described methods of work implement the idea of optimizing the educational potential of V. O. Sukhomlynsky pedagogical works and the practical activity of preschool children in their moral and ethical development and education through the experience and comprehension of artistic images – those who have moral and ethical values. The concepts of "ethics", "morality", "morality" are revealed. The following methods of formation of the moral and ethical sphere of children of preschool age by means of the artistic heritage of V. O. Sukhomlynsky as lepbook, "Theater of Ethical Miniatures", classes among nature, creative games, educational dialogues, moral and ethical conversations with children are considered. It is noted that the methods of dialogue discussion, the creation of problematic situations, and self-expression in theatrical activity increase the effect of using images and emotional acceptance of moral and ethical ideas that they have. It is concluded that from the point of view of ethics, artistic miniatures help the educator to understand the nature of moral and ethical values, to motivate him to manifestation of moral qualities and the formation of appropriate views and concepts in children.

Key words: ethics, morality, formation of the moral and ethical sphere, preschool age children, artistic miniatures.

УДК373.2:[37.091.4Сух:82]:17.022.1

Марина МАШОВЕЦЬ

*кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи
Педагогічного інституту Київського національного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна*
e-mail: m.mashovets@kubg.edu.ua

Антоніна КАРНАУХОВА

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Педагогічного інституту Київського національного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна*
e-mail: karnaukhova@kubg.edu.ua

ЦІННОСТІ БУТТЯ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА В ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито проблему цінностей дітей дошкільного віку. Проаналізовано психолого-педагогічні джерела, зокрема, літературну спадщину В. О. Сухомлинського. Визначено цінності дітей дошкільного віку: шанобливе ставлення, добро, слухняність, співчуття, допомога, милосердя, привітність. Виокремлено казки, на основі яких розроблено моделі осмислення їх змісту дітьми старшого дошкільного віку. Запропоновано результати дослідження з даної проблеми та перспективи реалізації.

Ключові слова: цінності, дитина дошкільного віку, казка, педагог, модель осмислення змісту казки.

Актуальність проблеми морального виховання впродовж останніх десятиліть особливо загострюється на тлі реалізації сучасних пріоритетних завдань щодо виховання незалежної особистості, здатної до самореалізації в змінному соціумі. Виховання громадянина завжди було в епіцентрі уваги педагогічної науки і практики.

З педагогічних позицій проблему цінностей досліджували Ш. Амонашвілі, Н. Асташова, Б. Гершунський, Н. Дереклеєва, М. Казакіна, В. Караковський, Н. Нікандров, Л. Новікова, Н. Щуркова та ін. Проблема цінностей особистості отримала відображення в роботах психологів І. Кона, О. Леонтьєва, А. Маслоу, А. Петровського, К. Роджерса, С. Рубінштейна та ін. В теорії навчання та авторських методиках проблема цінностей була розглянута Н. Дереклеєвою, І. Колесниковою, Б. Кругловим, Д. Леонтьєвим, К. Платоновим, Н. Щурковою та ін. Видатні представники педагогічної думки та письменники вказували на важливість виховання дітей і молоді засобами художнього слова, оскільки література як вид мистецтва покликана виховувати високі духовні цінності, почуття прекрасного, гуманізм, патріотизм.

Науковцями проаналізовано роль спілкування в особистісному становленні дошкільника (Д. Ельконін, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Лісіна, А. Рuzська, Є. Суботський та інші); особливості становлення у дошкільному віці ціннісного став-

лення до однолітків (В. Павленчик, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна та інші); вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О. Запорожець, В. Котирло, Г. Кошелєва, Я. Неверович, Л. Стрелкова та інші); специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Котирло, О. Смирнова та інші); питання цілісного виховання дітей у сім'ї (Т. Алексеєнко, Л. Гураш, М. Машовець та інші); підготовка майбутніх вихователів до формування шанобливого ставлення у дітей дошкільного віку до дорослих (О. Бутенко, А. Карнаухова, О. Козлюк, А. Курчатова та інші). У формуванні цінностей особистості неабияку роль відіграє художня література.

Формулювання цілей статті. Здійснити аналіз літературної спадщини В. О. Сухомлинського з метою створення моделей осмислення змісту казок для визначення цінностей у дітей дошкільного віку.

Завдання:

- проаналізувати літературну спадщину В. О. Сухомлинського;
- проаналізувати ефективність моделей осмислення змісту казок для визначення цінностей у дітей дошкільного віку.

В. О. Сухомлинський називав фольклор одним із найважливіших засобів народної педагогіки, оскільки вважав його основою національного

педагогічного виховання. Серед жанрів фольклору особливу роль В. О. Сухомлинський відводив казці, стверджуючи, що вона допомагає дітям зрозуміти красу рідної мови. Вчений наголошував на важливості знайомства дітей з казкою, оскільки вона поряд з іншими поетичними і фольклорними творами, є одним із найголовніших засобів розвитку уяви, мовлення, естетичних, моральних почуттів дитини у дошкільному віці.

В. О. Сухомлинський зазначав про те, що через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками, воно стає сферою духовного життя дитини, засобом вираження думок і почуттів – живою реальністю мислення, під впливом почуттів, які пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Вчений писав: «Без казки – живої, яскравої, яка оволодіває свідомістю та почуттями дитини – неможливо уявити дитячого мислення і дитячого мовлення як певного ступеня людського мислення і мовлення» [6, 153].

В. О. Сухомлинський порівнював народну казку з унікальними фресками Київської Софії, адже й те, і те творіння народного таланту, якими пишаємося і захоплюємося – «кожне слово народної казки – як найтонший штрих на безсмертній фресці, в кожному слові, в кожному образі – гра творчих сил народного духу. Казка – це багатство народної культури, пізнаючи яке, дитина пізнає серцем рідний народ» [6, 154]. Саме тому, В. О. Сухомлинський у своїй «Школі радості» власноруч обладнав кімнату казки, в якій знаходилися персонажі та декорації до народних та авторських казок. Він змінював декорації раз в 2 місяці, коли діти вже звикли до них і запам'ятали. В обладнаній кімнаті В. О. Сухомлинський читав та розповідав дітям казки, це відбувалося раз чи двічі на тиждень, тому що «естетична потреба ніколи не повинна задовільнятися до пересичення, там де є пересичення починається нудьга, розчарованість, пошуки засобів «вбити» час» [6, 155]. Педагог розповідав дітям казки на вечір, бо вважав, що саме в цей час створюються такі умови, така атмосфера, коли казка звучить по-особливому, і діти краще її сприймають, уважніше слухають ніж вдень.

В. О. Сухомлинський зазначав, про те, що коли для дитини слова казки знайомі, все одно в її очах з'являється вогник захоплення. До десяти разів дитина може слухати одну й ту ж казку, й кожен раз відкривати в ній щось нове, дивовижне, захоплююче. Хоча в дійсності дитина добре розуміє, що насправді не існує ні Івасика Телесика, ні Баби Яги, але втілює в ці образи добро і зло, й кожен раз слухаючи, чи розповідаючи одну й ту ж казку, виражає своє власне відношення до добра та зла. Казка не віддільна від краси, сприяє розвитку у

дитини естетичних почуттів, співчуття до людських нещастя та страждань «завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, але й серцем» [6, с. 153]. В. О. Сухомлинський наголошував на тому, що «казка для маленьких дітей це не просто розповідь про фантастичні події, це цілий світ в якому дитина живе, бореться, протиставляючи злу свою добру волю. Слово – знаходить в казці реальну форму вираження духовних сил дитини, як в грі – рухи, в музиці – мелодія» [6, 156].

Поступово у дітей виникає бажання не тільки слухати казки, а й самим їх розповідати. Василь Олександрович підкреслював про важливість розповідання казок дітьми, для розвитку їх мовлення та мислення. Вчений помітив, що навіть ті діти, які в повсякденному житті були мовчазні, нерішучі, в кімнаті казки поступово починали досить впевнено і з захопленням розповідати казки. Педагог спрямовував фантазію дітей на створення власних казок, він прагнув щоб діти творили, пов'язуючи між собою декілька предметів. Для цього він піклувався про те, щоб на очах у дітей були різноманітні предмети, між якими можна було б встановити реальний чи фантастичний зв'язок. В. О. Сухомлинський був впевнений, що «якщо дитина в розвитку мислення якої зустрічались серйозні труднощі, придумала казку, пов'язала в своїй уяві кілька предметів оточуючого світу, – значить, можна впевнено сказати, що дитини навчилася мислити» [7, 209]. При цьому, на думку педагога, найголовніше для дитини навчитися бачити логічні зв'язки між предметами і виражати їх при створенні казки. Для того щоб створення казки стало дійсно важливим засобом розвитку мислення та мовлення необхідно, щоб педагог (вихователь) сам умів творити і надихати на творчість дітей. В. О. Сухомлинський радив: «Якщо ви хочете, щоб діти творили, створювали художні образи, – перенесіть із вогника своєї творчості хоча б одну іскру в свідомість дитини» [7, 357]. Якщо педагог не вміє творити чи йому здається непотрібним ставитися серйозно до світу дитячих інтересів, то у нього нічого не вийде.

В. О. Сухомлинський називав казку «активною естетичною творчістю, яка захоплює всі сфери духовного життя дитини – його розум, почуття, уяву, волю. Вона починається вже в розказуванні, вищий її етап – інсценування» [6, 161]. Вчений записував казки, які створювали діти, він стверджував що, якби не творчість, не складання казок, мовлення багатьох дітей, які навчалися у «Школі радості», було б плутаним, одноманітним, не виразним, а мислення – хаотичним.

Під час проведеного нами дослідження, у дошкільному навчальному закладі ми створили теж кімнату казок. На наш погляд, в ній доцільно

поєднуються методи і форми роботи з казкою: поєднання теоретичних знань з моделюванням українських казок шляхом використання ігрових занять, бесід, читання та розповідання з обговоренням казки, придумування початку, середини або кінцівки казки, візуалізацію внутрішніх переживань і почуттів у спільній з дорослим діяльності, слухання українських казок на аудіо-носіях; перегляд ілюстрацій до українських казок, використання музичного супроводу (українські народні і авторські мелодії, звуки природи – спів пташок, шум моря, шум вітру тощо).

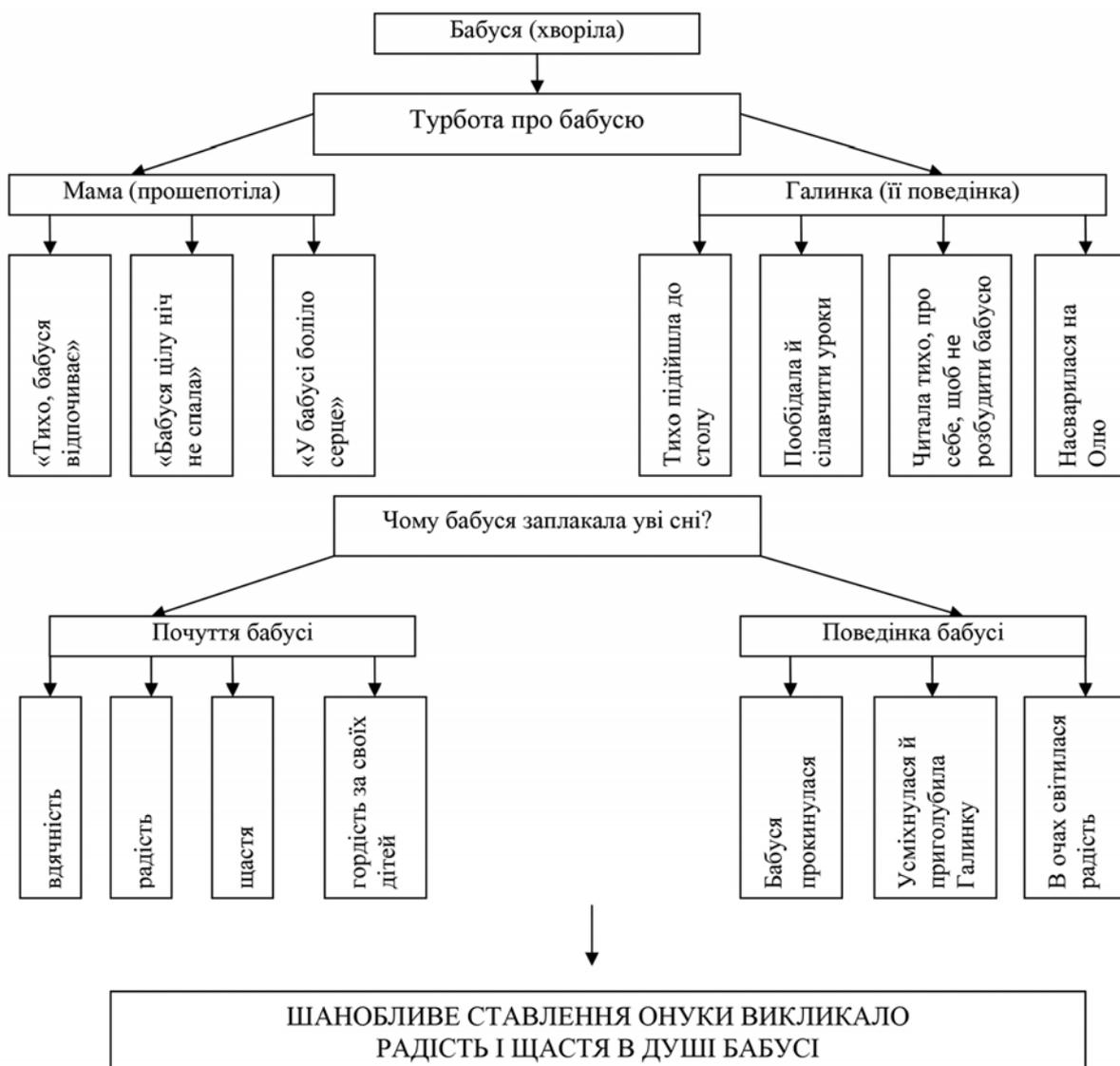
Таким чином, Кімната казки наповнювалася дитячими малюнками, збагачувався книжковий фонд бібліотеки українськими казками стараннями батьків та вихователів тощо. Активна участь у перетворенні середовища зацікавлювала дітей спілкуванням, взаємодією з дорослими, бажанням обговорювати результати та формувала уміння

вибудовувати стосунки на основі шани та поваги до співрозмовника.

Ефективним методом у формуванні цінностей дітей дошкільного віку було: моделювання казки. Це метод дослідження явищ і процесів, що ґрунтується на заміні конкретного об'єкта досліджень (оригіналу) іншим, подібним до нього (моделлю). Це метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання, коли суб'єкт замість безпосереднього об'єкта пізнання вибирає чи створює схожий із ним допоміжний об'єкт-замісник (модель), досліджує його, а здобуту інформацію переносить на реальний предмет вивчення. Наприклад, моделювання казки В. О. Сухомлинського («Сьома дочка», «Тихо-тихо бабуся відпочиває», «Стара-стара вишня»).

На початку нашого дослідження ми поглиблювали знання дітей про цінності: шанобливе ставлення, добро, слухняність, співчуття, допомо-

**Модель осмислення змісту казки
В. Сухомлинського «Тихо, тихо, бабуся відпочиває»**

га, милосердя, привітність; розширювали та закріплювали знання дітей про норми морально-етичної поведінки з дорослими.

Впровадження моделей осмислення змісту казок: по-перше, допомагало чіткіше усвідомити логіку викладених подій і сюжетну основу казки; по-друге – акцентувати увагу дітей на вчинках чи висловлюваннях персонажів у контексті цих подій і дати їм оцінку; по-третє – на стосунках, взаєминах героїв або причинно-наслідкових зв'язках між їхніми діями, словами, намірами і наслідками.

Всі моделі містили блоки, які скеровували зусилля вихователів на актуалізацію дитячого життєвого досвіду – як минулого, пов'язаного із самоаналізом та самооцінкою, так і майбутнього, що передбачало проектування (візуалізацію) дітьми своєї діяльності на майбутнє та самореалізацію. Завдяки цьому осмислення української казки не було «нудним читанням» з боку дорослого, однібічною трансляцією сентенцій від вихователя до дитини з подальшою ретрансляцією (прямим відтворенням фрагментів змісту казки дітьми). Воно відбувалося свідомо, на діяльнісній основі.

У багатьох моделях було розроблено блоки, які допомагали нам вирішити зазначені завдання роботи над казкою не лише за допомогою запитань, а й через організований спільно з дітьми пошук у тексті оригінальної авторської лексики

та засобів художньої виразності. Після прочитання або розповідання твору за кожним із блоків будували окрему бесіду, проводили цікаву розмову з дітьми. Щоб не перевантажувати дітей інформацією та емоціями, ми завершували бесіду чи розмову на певній логічній частині і поверталися до неї через деякий час для продовження на іншому смисловому, логічному рівні.

Отже, застосовуючи запропоновані моделі системно, з поступовим ускладненням ми подавали дітям необхідний матеріал, розширювали та поглиблювали їхні уявлення про світ природи, речей, формуючи милосердя до дорослих.

Ця модель допомогла нам ефективно узагальнити знання дітей до старших членів родини, цілісне уявлення про взаємини між членами родини. Виховувати милосердя, співчуття, добро, допомогу, любов та повагу до членів родини.

Завдання: формувати шанобливе ставлення у дітей до мами, викликати бажання допомагати їй не тільки на словах, а й на ділі, поважати її. Виховувати почуття любові та поваги до інших дорослих.

Експериментальна методика формування цінностей у дітей дошкільного віку була підтверджена даними контрольного експерименту. Результати діагностування сформованості цінностей у дітей дошкільного віку засвідчили, що в групах, які працювали за нашою методикою роботи,

Модель осмислення змісту казки В. Сухомлинського «Сьома дочка»

Таблиця 1 – Динаміка рівнів сформованості цінностей дітей дошкільного віку, %

Рівні	Експериментальна група		динаміка	Контрольна група		динаміка
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	12%	20%	+ 8	10%	12%	+ 2
Середній	67%	75%	+ 8	68%	70%	+ 2
Низький	21%	5%	- 16	22%	18%	- 4

відбулися суттєві зрушення у рівнях сформованості досліджуваних цінностей (склалися чіткі уявлення про цінності, збагатилася мова дітей: переказуванням казок, складанням початку казки або кінцівки, казки стали змістовнішими і цікавішими у порівнянні з розповідями дітей контрольної групи), у вмінні морально оцінювати героїв діти експериментальної групи значно випереджали своїх однолітків з контрольної групи. Включені педагогічні спостереження за проявами цінностей у дітей експериментальної групи переконливо довели, що діти усвідомлено проявляють компоненти досліджуваних цінностей: шанобливе ставлення, доброта, слухняність, привітність, милосердя, співчуття, допомога.

Порівняння даних констатувального й контрольного етапів експериментального дослідження дали підстави для висновку про ефективність запропонованої системи роботи з формування

цінностей дітей дошкільного віку. Чисельність дітей експериментальної групи, які виявили високий рівень сформованості цінностей, зростає з 12% на констатувальному етапі до 20% після формування етапу експерименту. Наприкінці формування етапу експерименту середній рівень сформованості цінностей дітей дошкільного віку виявили 75% дітей експериментальної групи проти 67% дітей відповідно. Наприкінці експериментального дослідження з низьким рівнем сформованості цінностей дітей дошкільного віку залишилося 5% дітей ЕГ, яких на констатувальному етапі експерименту було виявлено 21% дітей (таблиця 1).

Отже, рекомендації та поради В. О. Сухомлинського залишаються актуальними і в наш час. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці методичного посібника з казками та оповіданнями В. О. Сухомлинського.

Список використаних джерел:

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / Наук. керів. В. О. Огнев'юк – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
2. Машовець М. А. Учїть дитину любити маму / М. А. Машовець // Дошкільне виховання. – 2003. – № 5. – С. 28–30.
3. Машовець М. А. Батьки не продаються. Родинне виховання: сучасні підходи / М. А. Машовець. – [упорядники: Т. Воронїна, О. Мельник]. – К. : Шк. світ, 2010. – С. 6–10.
4. Сухомлинський В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1990. – 263 с.
5. Сухомлинський В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1973. – 272 с.
6. Сухомлинський В. А. Серце віддаю дітям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1972. – 622 с.
7. Сухомлинський В. О. Рідне слово / Вибрані твори: У 5-ти т. / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – 670 с.

References

1. Dytna. Prohrama vykhovannia i navchannia ditei vid dvokh do semy rokiv (2016). / Nauk. keriv. V. O. Ohneviuk – K. : Kyiv.un-t im.B. Hrinchenka. – 304 s.
2. Mashovets M. A. (2003). Uchit dytnu liubyty mamu // Doshkilne vykhovannia. – № 5. – S. 28–30.
3. Mashovets M. A. (2010). Batky ne prodaiutsia. Rodynne vykhovannia: suchasni pidkhody / [uporiadnyky: T. Voronina, O. Melnyk]. – K. : Shk. svit. – S. 6–10.
4. Sukhomlynskyi V. A. (1990). Kak vospytat nastoiashcheho cheloveka. – M. : Prosveshchenye. – 263 s.
5. Sukhomlynskyi V. A. (1973). O vospytanyu. – M. : Polytyzdat. – 272 s.
6. Sukhomlynskyi V. A. (1972). Sertse viddaiu ditiam. – K. : Rad. shk. – 622 s.
7. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Ridne slovo / Vybrani tvory: U 5-ty t. – K. : Rad. shk. – T. 3. – 670 s.

Машовець М., Карнаухова А. Цінності бытия дошкольного детства в литературном наследии В. А. Сухомлинского

В статтє раскрыто проблему цінностей дітей дошкільного возраста. Проанализированы психолого-педагогические источники, в частности, литературное наследие В. А. Сухомлинского. Определены ценности детей дошкольного возраста: добро, послушание, сочувствие, помощь, милосердие, приветствие. Определены сказки на основе которых разработаны модели осмысления их содержания детьми старшего дошкольного возраста. Предложено результаты исследования по данной проблеме и перспективы реализации.

Ключевые слова: ценности, ребенок дошкольного возраста, сказка, педагог, модель осмысления содержания сказки.

Marina Mashovets, Antonina Karnaukhova. The values of the preschool childhood in the literature heritage of V. O. Sukhomlinsky

The article deals with the problem of values of preschool children. The author analyzes the psychological and pedagogical sources, in particular, the literary heritage of V. Sukhomlynsky. The values of children of preschool age are determined: deference, goodness, obedience, compassion, help, mercy, affection. The author singled out the fairytales that are abasic for developed models of comprehension of their contents by children of the senior preschool age. The article offers the results of the research on the given problem and the prospects of its realization.

Key words: values, child of preschool age, fairy tale, teacher, model of comprehension of the content of fairy tales.

УДК 37.015.31:7+37.091.4 В. Сухомлинський

Валентина МУСІЄНКО-РЕПСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сольного співу
Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової,
м. Одеса, Україна
e-mail: nikavlbr@mail.ru*

**ЗАСОБИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В
ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розкрито погляди В. О. Сухомлинського щодо естетичного виховання дітей і молоді. Визначено сутність понять «естетика», «естетичне виховання», «естетичні почуття», «естетична культура». Схарактеризовано засоби естетичного виховання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: краса, природа, слово, мова, поезія, музика, живопис, естетичність обстановки тощо.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, засоби, естетика, естетичне виховання, естетичні почуття, естетична культура, краса, учений, педагогічна спадщина.

Проблема естетичного виховання дітей і молоді не є новою в історії педагогічної думки. Її витoki знаходимо у працях Аврелія, Арістотеля, Платона щодо перших етно-естетичних систем виховання молоді та їх реалізації. Відома в науково-педагогічних колах естетична спадщина зарубіжних (О. Баумгартен, О. Конт, Г. Лессінг, Ф. Ніцше та ін.) і українських учених (Г. Сковорода, К. Ушинський, Ф. Прокопович, Н. Миропольська, О. Рудницька, О. Семашко, В. Сухомлинський, Т. Шевченко та ін.), а також філософів і психологів (І. Бех, В. Бітаєв, Ю. Борєв, Б. Лихачов, Т. Ротерета та ін.).

Насамперед визначимось із поняттям «естетика» та «естетичне виховання». Естетика, за словами Ю. Борєва, це «філософська наука, предметною сферою якої є пізнання сутності загальнолюдських цінностей, їх породження, буття, сприйняття та оцінку; загальних принципів естетичного освоєння світу в процесі будь-якої діяльності людини передусім у мистецтві; сутності і законів творчості» тощо [1, 12].

За термінологічними джерелами, естетичне виховання тлумачиться як: складник виховного процесу, безпосередньо спрямований на формування і виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на роз-

виток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини; що спрямоване передусім на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя у його різноманітних проявах [3, 160]; «формування естетичного досвіду особи / єдність поглядів, ідеалів почуттів, смаків, потреб тощо /, необхідного для її самоствердження як у царині сприймання, так і в царині творчої діяльності» [7, 175]; «процес цілеспрямованої систематичної взаємодії вихователя та вихованця з метою формування в нього системи моральних знань, почуттів, оцінок та поведінки згідно з етичними нормами і правилами» [4, 269].

За А. Кузьмінським, естетичне виховання передбачає розвиток у людини почуттів прекрасного, формування вміння і навичок творити красу в довіллі, вміти розрізняти прекрасне від потворного, життя за законами духовної краси [5, 304]. Н. Волкова розглядає естетичне виховання як «педагогічну діяльність, спрямовану на здатність сприймати і перетворювати світ за законами краси» [2, 121].

Зазначимо, що вчені (І. Бех, М. Верб, Н. Волкова, Л. Левчук, В. Лозова, Н. Миропольська, Т. Шевченко та ін.) прописали складники естетичного виховання, як-от: естетичні почуття, естетична свідомість,

естетичні смаки, естетичний ідеал, естетична культура. Розглянемо їх.

Естетичні почуття вчені розглядають як почуття насолоди, які одержує людина у процесі сприймання прекрасного в довкіллі і в мистецтві. Естетичну свідомість, з позиції філософії, розглядають як форму суспільної свідомості, що дозволяє людині через сприйняття освоювати (пізнавати) художньо-емоційне в довкіллі (почуття, судження, смаки, ідеали тощо) і виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості (музика, образотворче мистецтво, художня література) [2, 122].

Естетичний смак, за А. Кузьмінським, це стійке, емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, що носить вибірковий, суб'єктивний характер [5, 307]. Естетичний ідеал учений схильний відносити до індивідуальних чинників, як «своєрідний зв'язок, еталон, з позицій якого особистість оцінює певні явища, предмети довкілля» [5, 307].

До складу естетичного виховання В. Лозова і Г. Троцько відносять і естетичну культуру як більш широке явище, яке передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в довкілля (соціальне і природне, яке оточує людину) оберігати природну красу [5, 126].

Теоретико-педагогічним концептом естетичного виховання є невмируще вчення і спадщина Василя Сухомлинського, 100-річчя якого святкує світова педагогічна спільнота. Проблема естетичного виховання дітей і молоді червоною ниткою проходить майже через усі педагогічні твори вченого. Мету естетичного виховання В. Сухомлинський вбачає в широкому ознайомленні дітей з «досягненнями світової культури, з культурними цінностями людства»; навчити бачити в красі довкілля духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі утверджувати прекрасне в собі [13, 396]; навчити її на все життя зберігати душевне захоплення і доброту [13, 371].

Зазначимо, що в педагогічній спадщині вченого виокремлено систему різноманітних засобів естетичного виховання дітей і молоді від шестирічного віку до випускного класу школи з описом досвіду їх упровадження в Павлівській школі. Серед них: краса, природа, слово, рідна мова, художня література, поезія, музика, мистецтво, живопис, дієве ставлення до довкілля, естетичність обстановки (див. рис.). Складниками естетичного виховання учений називає естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичну культуру.

Схарактеризуємо їх, використовуючи думки і погляди В. Сухомлинського.

Найуніверсальнішим засобом естетичного виховання учений називає Красу в широкому спектрі цього слова, оскільки саме краса є тим чинником, який вирізняє людину від тваринного світу. Педагог формує першу сентенцію, пов'язану з красою: «людина виділилася зі світу тварин і стала обдарованою істотою... тільки тоді, коли побачила глибину синього неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої заграви і ранкової зорі, багряний захід перед вітряним днем... почула шелест листя і пісню дзвоника... – почула, і, затамувавши подих, слухає сотні і тисячі років чудову музику життя» [13, 369–370].

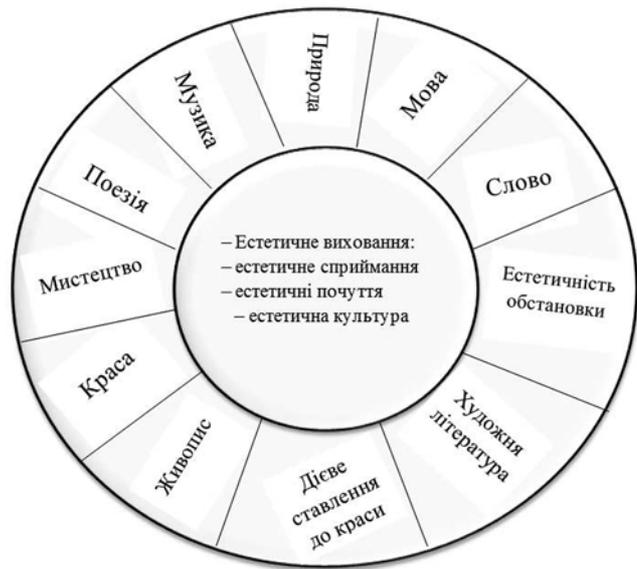

Рисунок – Засоби естетичного виховання

Впродовж усіх своїх педагогічних творів педагог звеличує її «величність»Красу. За його словами, «краса – це могутній засіб виховання чутливості учнів. Це – вершина, з якої ми можемо побачити все, чого без розуміння й відчуття прекрасного, без виховання і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ... тоді відкривається істина, правда, добро...» [9, 414].

Педагог називає красу «гімнастикою душі», яка «виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання» – дзеркалом, у якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи так ставишся сам до себе [9, 414]. В. Сухомлинський назвав красу одним із засобів самовиховання і радив створювати куточки краси скрізь: вдома, в освітньому закладі, на лоні природи, на кожному місці, де перебуває людина.

Педагог звертається до батьків і вихователів виховувати у дітей і молоді «духовну красу», дух подиву, який створює «витонченість серця» [9, 157]. Тільки тоді, переконаний педагог, їхні

серця будуть чесними і тонкими, сприятливими і чутливими до естетичного виховання [9, 156].

Учений на шпальтах своїх праць акцентує передусім на людській красі, яка стане стрижнем духовної краси людини, її вчинків, праці на благо суспільства, вірністю переконанням, людяності, непримиренності до зла, змушувала б молодь замислюватися над власною долею [13, 374–375]. Задля практичного залучення учнів до розуміння феномена «Краса» в Павлівській школі було оформлено стенд «Людська краса». Одним із провідних завдань школи В. Сухомлинський радив учителям домогтися, щоб краса стала могутнім засобом виховання справжньої людяності в період дитинства, людської краси, краси людських взаємовідносин.

Успіх естетичного виховання дітей, на думку вченого, багато в чому залежить від уміння дитини сприймати і відчувати красу рідного слова, красу «солов'їної» української мови.

Слово допомагає глибше людині відчутти найтонші відтінки краси, а краса, у свою чергу, зміцнює у свідомості емоційне забарвлення слів, доносить до серця і розуму його мелодію і аромат [5, 181].

Вплив прекрасного на духовний світ людини залежить, на думку В. Сухомлинського, від характеру її діяльності, від того, «як високе, благородне включається в її діяльність – творчість» [5, 181], яка створює красу, все прекрасне в її оточенні. Саме тому одним із засобів естетичного виховання учений називає активну творчу діяльність, тобто «дієве ставлення особистості до природи, до довкілля» [7, 57], яке пов'язує зі сферою морального виховання дітей і молоді і їхньою дієвою моральною поведінкою.

В. Сухомлинський виокремлює й такий засіб естетичного виховання, як «естетичність обстановки», що досягається такою гармонією нерукотворного й створеного людиною, яка збуджує почуття радості [13, 386]. Педагог дає поради, яким чином створювати таку естетичність довкілля. За його словами, «гармонія речей, які оточують людину, створює загальний естетичний дух обстановки за тієї умови, коли окремі речі «не кричать про себе», коли їх, ніби, не помічаєш» [13, 386].

Особливе місце в естетичному вихованні відводив В. Сухомлинський мистецтву, зокрема і музиці, і живопису, їх сфера впливу на людину, зазначав учений, «започатковується там, де закінчується мова» [5, 81]. За словами В. Сухомлинського, музика є мовою почуттів, мелодія передає найтонші відтінки почуттів, які недоступні слову [12, 553].

Музику і співи педагог уважав могутнім засобом естетичного виховання, який «має надати

емоційне і естетичне забарвлення всьому духовному життю людини». Він був переконаний, що «пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї» [12, 553]. Учений пов'язував слово як засіб естетичного виховання з музикою. Він добре розумів, що найважче вихователю у пізнанні мови почуттів, говорити про музику словами. У цьому зв'язку вчений зазначає, що «слово ніколи не зможе до кінця пояснити всю глибину музики», натомість без слова «не можна наблизитися до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів» [12, 554].

Чільне місце в педагогічній практиці якого було відведено народним українським пісням як засобу естетично-національного виховання. Учений зазначав, що народні пісні є джерелом філософського пізнання світу: все багатство пісні міститься у глибокому підтексті української пісні, «емоційну тонкість якого здатна донести до серця і свідомості тільки музика» [12, 555].

За словами В. Сухомлинського, «краса» музики – могутнє джерело думки [11, 192]; діти прагнуть словами передати те, що вони почули, немов би створюючи свої «словесно-музичні малюнки». Натомість для того, щоб це відбулося, вчитель повинен з особливим педагогічним тактом «розтлумачити» дітям доступно його зміст, «специфіку образотворчих засобів композитора» [11, 192]. У цьому зв'язку одне із необхідних завдань з естетичного виховання і розвитку етичних почуттів, за В. Сухомлинським, полягає в тому, щоб, образно висловлюючись, «дати в руки кожній дитині скрипку, щоб кожний відчував, як народжується музика» [11, 193].

Крім музики, глибокий емоційно-естетичний вплив на дітей створює живопис, ознайомлення дітей із художніми картинами класиків – майстрів пензлю. В. Сухомлинський розробив методичні поради вчителю: як потрібно вводити дітей у «світ картини, у світ живопису»: від безпосереднього сприймання краси природи, за його словами, «азбуки пізнання живопису» до розглядання картини, з обов'язковим поверненням – до повторних розглядів картин, що сприяє «загостреності сприйняття краси» [12, 558]. У Павлівській школі традиційними були вечори слухання музики, співів українських пісень, подорожей у світ живопису, вечори поезії, що супроводжувалися читанням ліричних віршів.

У дитинстві кожний із нас був поетом, тому одним із завдань учителя, за словами В. Сухомлинського, «дати дитині радість поетичного натхнення, пробудити в її серці живе джерело поетичної творчості, оскільки, на переконання

педагога, поетична творчість доступна кожному» [11, 212].

Виокремлюючи поетичну творчість як засіб естетичного виховання, В. Сухомлинський пов'язував її з «найвищим ступенем мовної культури» [11, 212]. На його думку, краса слова найкраще втілена в поезії, в ній діти «немов би чують музику слова, які передають «найтонші емоційні відтінки рідної мови» [11, 210].

В. Сухомлинський звертає особливу увагу на виховання естетичних почуттів у дітей від молодшого до юнацького віку. Так, одним із найулюбленішим засобом виховання естетичних почуттів у дітей 6-10 років педагог називає казку, яка захоплює дітей, викликає позитивні емоції, особливо, якщо казкове дійство відбувається в «казковій кімнаті», тоді «алегорія посилює враження, утверджує моральні й естетичні поняття про добро і зло, справедливість і несправедливість, красу й вульгарність» [7, 272].

Здебільшого інсценізація казок супроводжується музикою, тоді музика, виразність мовлення дієвих осіб, відтворення відповідної обстановки – посилюють, за словами педагога, естетичні почуття дітей [7].

В юнацькі роки, зазначає В. Сухомлинський, естетичні почуття і переживання усвідомлюються молодими людьми як один із важливих елементів духовного життя, оскільки вони одержують «задоволення потреб у сприйнятті прекрасного, величного, героїчного, комічного, дозволяють відчувати благородство своєї душі» [7, 387].

В. Сухомлинський відзначає й різний характер прояву естетичних почуттів у дітей і молоді різного віку. Так, описує вчений, «якщо діти і під-

літки виявляють естетичні почуття насамперед під час споглядання окремих яскравих картин природи, то юнаки і дівчата дають високу естетичну оцінку явищам природи» [7, 389]. Особливо яскраво такі естетичні оцінки виявляє молодь під час сприймання творів мистецтва.

В. Сухомлинський піднімає питання про необхідність виховання культури естетичних почуттів у молоді, які він пов'язує з емоційними взаємовідносинами між людьми (чуйністю, сердечністю, задушевністю), в гармонійному поєднанні краси, що оточує людину. Одним із завдань школи педагог радить зробити так, щоб «уже в роки отрочтва дитина жила у світі краси», бо поряд зі словом, «найтоншим і ніжним засобом впливу на юну душу є краса» [12, 318].

Водночас, зауважує вчений, «утвердження краси в собі неможливе без освоєння естетичних цінностей, створених людством, без формування людського почуття природи» [12, 318].

Вдумливий педагог був переконаний, що від естетичного розвитку, набутого в дитинстві, залежить естетичний та емоційний розвиток людини. Відповідно до цього, педагог намагався у Павлівській школі застосувати якомога більше ефективних засобів естетичного виховання, а саме: природа, довкілля, естетична обстановка приміщень, казка, поезія, образотворче мистецтво, музика, тобто, за словами вченого, «все, посилене й зрозуміле дитині, що лишало в її пам'яті глибокий слід на все життя» [7, с. 267]. Директор школи, вчитель, учений у своїх науково-педагогічних працях описує, яким чином було реалізовано в Павлівській школі всі означені засоби естетичного виховання.

Список використаних джерел

1. Боров Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Боров. – 4 изд. – М.: Политиздат, 1988.
2. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», 2001.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. друге. – Волинські береги, 2011.
4. Енциклопедія освіти / АПНУ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
5. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання. – Прес, 2008.
6. Лозова В. І., Троцько Г. В. Питання теорії виховання / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків., 1995.
7. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001.
8. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.1. – К.: Рад. шк., 1976.
9. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.1. – К.: Рад. шк., 1976.
10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину \ Ставлення до краси в природі і суспільстві / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.2. – К.: Рад. шк., 1977.
11. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.3. – К.: Рад. шк., 1977.
12. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Емоційне і естетичне виховання / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.3. – К.: Рад. шк., 1977.
13. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа: Естетичне виховання / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.4. – К.: Рад. шк., 1977.

References

1. Borev Yu. B. Estetyka [Aesthetics] / Yu. B. Borev. – 4 ed. – M.: Politizdat, 1988. [in Russian]
2. Volkova N.P. Pedagogics [Pedagogy] / N.P. Volkova. – K.: VC "Academia", 2001. [in Ukrainian]

3. Goncharenko S.U. Ukrainyskiy pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary / S.V. Goncharenko. – Vyd. druhe. – Volynski oberehy, 2011. [in Ukrainian]
4. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education] / APNU; hol. red. V.H. remen. – K.: Yurinkom Inter, 2008. [in Ukrainian]
5. Kuzminskyi A.I., Omelyanenko V. L. Pedahohika [Pedagogics] / A.I. Kuzminskyi, V. L. Omelyanenko. –K: Znannia. – Pres, 2008. [in Ukrainian]
6. Lozova V.I., Trotsko G.V. Pytannia teorii vykhovannia [Questions of the theory of education] / V.I. Lozova, G.V. Trotsko. – Kharkiv., 1995. [in Ukrainian]
7. Pedahohichnyi slovnyk [Pedagogical Dictionary] / Ed. M. D. Yarmachenko. – K.: Pedahohichna dumka, 2001. [in Ukrainian]
8. Sukhomlinsky V.O. Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti [Problems of education of a fully developed personality] / V. O. Sukhomlinskyi. – Vybr. Tv. u 5-ty t. – t.1. –K.: Rad. shk., 1976. [in Ukrainian]
9. Sukhomlinsky V.O. Dukhovnyi svit shkoliara [Spiritual World of Schoolchildren] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv in 5 t. – t.1. -K: Rad. shk., 1976. [in Ukrainian]
10. Sukhomlinsky V.O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a true person] \ Stavlennia do krasny v pryrodі i suspilstvi [Attitude toward beauty in nature and society] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv in 5 t. – t.2. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]
11. Sukhomlinsky V.O. Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr.Tv. in 5 t. – t.3. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]
12. Sukhomlinsky V.O. Narodzhennia hromadianyna. Emotsiine i estetychne vykhovannia [Birth of a citizen. Emotional and aesthetic education] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv. in 5 t. – t.3. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]
13. Sukhomlinsky V.O. Pavlyshka serednia shkola: Estetychne vykhovannia [Pavlyshka Secondary School: Aesthetic Education] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv. in 5 t. – t.4. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]

Валентина Мусиєнко-Репська. Средства эстетического воспитания молодежи в педагогическом наследии В. Сухомлинского

В статье раскрыто учение и взгляды Василия Сухомлинского на проблему эстетического воспитания детей и молодежи. Определены понятия «эстетика», «эстетическое воспитание», «эстетические чувства», «эстетическая культура». Представлено схематически и раскрыто средства эстетического воспитания детей и молодежи по результатам анализа педагогического наследия В. Сухомлинского: красота, музыка, живопись, слово, родной язык, художественная литература, природа, поэзия, эстетичность обстановки, природа, активная деятельность.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, педагогическое наследие, средства, эстетика, эстетическое воспитание, эстетические чувства, эстетическая культура, ученый.

Valentyna Musienko-Repskaya. Means of aesthetic education of children and young people in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky

The article defines the key concepts of the research: aesthetics, aesthetic education, aesthetic feelings, aesthetic culture. The means of aesthetic education based on the analysis of the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlinsky are presented schematically and disclosed: beauty, nature, native language, word, fiction, poetry, aesthetic conditions, active creativity, music, art, painting. According to V. Sukhomlinsky the leading means of aesthetic education of children and youth is beauty in all its manifestations: beauty of nature, environment, beauty of human relationships, beauty as a spiritual ideal of personality. Special place in the pedagogical heritage of the scientist is given to music, its beauty, folk songs, fairy tales, poetry, artistic expression, native language, artistic masterpieces of classic artists and contemporary. The scientist describes the work experience in aesthetic education in the Pavlysh school with students from the first to the graduating class: music evenings, reading poems, adaptation of fairy tales for the stage, lessons in the open country, creating "beauty corners", decorating "Day of Beauty" stands, etc.

According to V. Sukhomlinsky Structural components of aesthetic education are aesthetic education, aesthetic feelings, aesthetic culture, and recommends them to be raised from an early age in the family and school from 6-7 years to the graduating class.

Key words: Vasyl Sukhomlinsky, pedagogue, scientist, pedagogical heritage, means, aesthetics, aesthetic education, aesthetic feelings, aesthetic culture, beauty.

УДК 37.091.4 (477 Сухомлинський)

Олександр НАРОВЛЯНСЬКИЙ

кандидат педагогічних наук, заступник директора
Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді,
м. Київ, Україна
e-mail: al_dan@ukr.net

ТУРИЗМ І КРАЄЗНАВСТВО В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу питань патріотичного виховання, туризму і краєзнавства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Визначено основні елементи системи туристсько-краєзнавчої роботи в Павлівській середній школі. Проаналізовано погляди В. О. Сухомлинського на виховні можливості туризму і краєзнавства, основні методичні вимоги до організації цієї роботи (наступність, системність, педагогічне керівництво, зв'язок з навчальним процесом). Встановлено, що В. О. Сухомлинський високо цінував туристські походи та екскурсії як одну з дієвих форм освітньо-виховного процесу.

Ключові слова: туризм, краєзнавство, патріотичне виховання, похід, екскурсія, В. О. Сухомлинський.

У сучасних умовах одним з найважливіших завдань освіти є формування громадянина – патріота своєї держави. Для виконання цього завдання використовуються різні форми та методи, серед яких – краєзнавча робота, туристські походи та екскурсії. Виховні можливості туристсько-краєзнавчої роботи були предметом вивчення багатьох вітчизняних педагогів. Чималу увагу приділив цьому напряму виховної роботи видатний педагог України Василь Олександрович Сухомлинський.

Творчість В. О. Сухомлинського була предметом вивчення багатьох науковців. Ще за життя видатного педагога, аналізу його творчості, педагогічних ідей було присвячено численні рецензії та статті в педагогічній та суспільно-політичній пресі, зокрема Г. Аржаної, А. Борисовського, Г. Волкова, К. Григор'єва, С. Соловейчика. Різним аспектам творчості видатного педагога, його підходам до виховання моралі, розумового, фізичного, трудового, естетичного і морального виховання, шляхам забезпечення успіху молодших школярів, використанню засобів слова, казки тощо присвячено роботи Т. Кочубей, Г. Бондаренко, Т. Завгородня, Л. Мамчур, І. Суржикова, М. Стельмахович, Л. Ткачук, Г. Ткаченко. Різнопланові дослідження творчості В. О. Сухомлинського здійснено академіком АПН України О. Сухомлинською. Водночас питання краєзнавства, туризму та екскурсій в педагогічній системі В. О. Сухомлинського не були предметом спеціального дослідження.

Метою даної статті є аналіз поглядів В. О. Сухомлинського на туризм і краєзнавство, їх місце в його освітньо-виховній системі, можливості цих форм роботи у формуванні молодого покоління, зокрема у вихованні патріотизму.

Важливим завданням школи В. О. Сухомлинський вважав патріотичне виховання молоді. Звертаючись до молоді, В. О. Сухомлинський зазначав: «Юнаки і дівчата, ви повинні знати історію свого народу...» [8, 177]. При цьому патріотичне виховання, на думку педагога, є сферою духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм він визначав як діяльну спрямованість свідомості, волі, почуттів, єдність думки і діла [4, 131]. Юний громадянин-патріот, на думку педагога, повинен пізнати живу історію і власної сім'ї, і співвітчизників різних часів – від сивої давнини до часів, що недавно минули.

Визначаючи завдання педагога, вихователя щодо патріотичного виховання школярів В. О. Сухомлинський наполягав на тому, що необхідно приділяти увагу знайомству як з природою рідного краю, так і з сімейною історією. Важливим завданням він вважав ознайомлення учнів з історією рідного села, міста, підприємства, де працюють батьки.

Невід'ємним принципом здійснення патріотичного виховання Сухомлинський вважав поступове розширення кругозору дитини. Спочатку дитина повинна познайомитися з найближчим оточуючим світом, побачивши та відчувши «глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі, багряний захід перед вітряним днем, тріпотіння марева над горизонтом, безмежну далеч степів, сині тіні в кучугурах снігу, журавлиний ключ у холодній небесній сині, сірі нитки в похмурий осінній день, пробудження життя в лісі, який прокинувся після довгої зими, фіолетову хмарку на куці бузку, ніжну стеблинку

і блакитний дзвіночок проліску...» [4, 139–140]. Поступово коло ознайомлення розширюється спочатку на район, далі область і, нарешті, всю державу. «Картини рідної природи, вразивши дитину своєю красою і чарівністю в 7–11-річному віці, ...відіграють виняткову роль в емоційному забарвленні таких понять як Батьківщина, рідний край, рідні місця тощо», – вказує педагог [1, 266].

Туристсько-краєзнавча робота, на думку В. О. Сухомлинського, відіграє важливу роль в формуванні різних якостей дитини. Варто відзначити, що перший досвід організації такої діяльності педагог набув ще в довоєнний період, організуючи в період роботи в школі, туристські походи з дітьми [3, 132].

Цей досвід він використав, ставши директором Павлівської школи. В ній була створена система туристсько-краєзнавчої роботи, яка охоплювала учнів від вступу до школи до випуску. Ця система знайшла своє відображення в творах педагога. Ця система включала військові та спортивні ігри, походи, екскурсії, заочні подорожі тощо [2, 558]. Так, було організовано походи на місця великих новобудов, що знаходилися порівняно недалеко від школи (зокрема Кременчуцької гідроелектростанції). Під час походів діти брали участь в трудовій діяльності будівельників електростанції, зрошувальних систем, що, на думку В. О. Сухомлинського, сприяло формуванню інтелектуально-моральних елементів почуттів. Спостереження під час екскурсій на виробництво за точною та досконалою роботою механізмів сприяло формуванню естетичних почуттів [2, 335–336].

На початку навчання в першому класі учні вирушали на екскурсію – прогулянку по степу навколо села. Учні знайомилися з природою рідного краю, але водночас отримували знання про небезпеки, що чатують на родючу землю внаслідок утворення ярів. Для цього екскурсії до одного й того ж яру, що зростає, проводилися неодноразово – восени та навесні, щоб побачити його збільшення внаслідок дії води. Однак діти не лише споглядали цей процес, завданням таких виходів було спонукати учнів до активної діяльності зі збереження рідної землі. Таким чином екскурсії сприяли формуванню активної життєвої позиції учнів, формуванню небайдужості до проблем рідного краю [2, 426].

Починаючи з другого класу в школі традиційно здійснювалися подорожі – спочатку уявні, а потім і реальні. При організації цієї роботи педагоги Павлівської школи дотримувалися принципу наступності та поступового зростання складності завдань. Спочатку це були уявні (заочні) подорожі рідним краєм, потім визначних місцях України. В

школі було підготовлено 120 заочних подорожей, серед яких Київ Львів, Чернігів, Путивль, Москва, Ленінград, Севастополь, Одеса, Брестська фортеця, знищені окупантами села Красуха (Псковська обл.) та Хатинь (Мінська область) тощо. Уявні подорожі по Батьківщині продовжувалися всі роки шкільного виховання. Вони були підготовкою до справжніх подорожей [4, 139–142].

Наступним елементом системи туристсько-краєзнавчої роботи в школі були справжні подорожі. Вони також починалися з походів по своєму і сусіднім районах. Під час цих подорожей діти оволодівали навичками життя в польових умовах – ночували в наметах на берегах Дніпра, «зустрічають ранкову зорю, слухають народні казки, милуються мерехтливими сузір'ями й сходом сонця» [4, 142]. Щорічно по закінченні шкільних занять під час літніх канікул учні Павлівської школи з 1 по 9 клас вирушали в похід [2, 463]. Походи організовувалися також і в період весняних та осінніх канікул [6, 106]. Діти восьми-дев'яти років під керівництвом вчителів та учнів старших класів здійснювали одно-, дводенні походи по полях і лісах, по берегах Дніпра. Поступово складність походів зростала і в старших класах учні здійснювали три-, чотириденні походи на відстань 100–150 кілометрів. У походах діти самі варили їжу, встановлювали намети для ночівлі [3, 143–144].

Після подорожей рідним краєм організовувалися екскурсії, подорожі по Дніпру, діти їхали до Києва. Як правило за рік до закінчення школи проводилися поїздки учнів до Ленінграда і Москви [4, 142].

В. О. Сухомлинський вважав необхідним дотримуватися певної методики проведення подорожей.

Перш за все, педагог наполягав на важливості ретельної підготовки до будь-якої подорожі. Цю підготовку мали здійснювати не лише педагог – керівник подорожі, але й самі учні. Так, під час підготовки до поїздки в Київ, кожен учень заздалегідь за різними доступними джерелами – книгами, картами, путівниками вивчав визначні місця столиці. Учні підготували схеми, креслення, описи історичних пам'яток. Для узагальнення здобутих знань про місце майбутньої подорожі було проведено гру «Мандрівка по столиці України» [1, 340–341]. На кожен похід, подорож має визначатися освітня мета, а перед учасниками ставилися конкретні завдання – щось дізнатися, чомусь навчитися.

Методика проведення подорожей, екскурсій в Павлівській школі передбачала продовження розпочатої пошукової в ній роботи після закінчення заходу. Після повернення з екскурсії зібрані матеріали оброблялися, даючи початок новим

пошукам. Учні записували спогади старожилів, збирали речі – народну вишивку, монети, рештки кісток. Матеріали пошукової роботи юних туристів ставали частиною експозиції шкільного музею, використовувалися на уроках.

Важливим аспектом В. О. Сухомлинський вважав забезпечення безпеки подорожі. Для цього, зокрема, в школі було розроблено перелік умінь, потрібних для участі в поході, серед яких вміння «визначити сторони світу без сонця і зірок, добути вогонь без сірників, розпалити вогнище в дощову погоду, спорудити курінь тощо» [3, 143–144]. Водночас він підкреслював високий рівень відповідальності вчителя-керівника походу, екскурсії за життя та здоров'я дітей та необхідність підвищеної уваги до цих питань під час проведення туристських заходів.

Ще одним елементом туристсько-краєзнавчої роботи в Павлівській школі були гуртки. Серед багатьох гуртків, що діяли в школі, були гуртки юних істориків, краєзнавчів [2, 492], юних дослідників природних багатств рідного краю, клуб юних мандрівників [3, 40]. Серед керівників гуртків були не лише педагоги, але й старші учні. Передачу досвіду від старших учнів до молодших В. О. Сухомлинський вважав важливим елементом виховної роботи, яка сприяє формуванню відповідальності у старших, підвищенню їх авторитету в шкільному колективі.

Великий педагог високо оцінював виховне значення туризму. «Подорожі по рідному краю з палицею в руці, рюкзаком за плечима так само необхідні, як і читання хорошої книжки. Хто пройшов у роки отрочтва і ранньої юності сотні кілометрів по рідній землі, тому доступне велике почуття – почуття краси Батьківщини, почуття відданості їй», – писав він [5, 488]. При цьому, як від-

значав В. О. Сухомлинський, під час походів успішно виконуються завдання розумового, трудового, морального, естетичного виховання. В походах та на екскурсіях діти малюють, співають біля вогнища, залучаються до суспільно корисної праці, що сприяє вихованню всебічно розвинутої людини [1, 335–336; 3, 63]. «Подорожі ... збагачували думку, сприяли розвиткові уваги і мови», – вказує педагог [6, 124]. Туристські походи він вважав надзвичайно важливими для виховання духовної стійкості, витривалості, непохитності [8, 250].

Під час походів, екскурсій учні опиняються в обставинах, коли «кожен учень якнайповніше розкриває себе, показує перед лицем колективу все, що в ньому є хорошого та поганого» [2, 420]. При цьому, чим складнішими є обставини, тим більший виховний вплив вони матимуть на учня. вияв егоїстичних тенденцій з боку будь-якого учасника походу, робить виконання його завдань нездійсненим. Обов'язковими умовами успішного виконання завдань будь-якої подорожі є організованість, дисциплінованість колективу, що виключає можливість виявлення егоїзму окремої людини, викликає осуд з боку колективу та призводить до позитивних змін в поведінці учасників [7, 143].

Таким чином, в освітньо-виховній системі Василя Олександровича Сухомлинського чільне місце займала туристсько-краєзнавча робота. На думку видатного педагога, за умови проведення її з дотриманням педагогічно обґрунтованих вимог, зокрема щодо наступності, системності, педагогічного керівництва, ця діяльність має високий виховний потенціал є ефективним засобом виховання молоді. Цей досвід має неабияке значення в сучасних умовах і може бути використаний для виховання сучасної молоді.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. – Вибрані твори в 5 тт. Т.1. с.209 – 402.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. – Вибрані твори в 5 тт. Т.1. с. 403 – 640.
3. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибрані твори в 5 тт. Т.4. – с. 7 – 392. – с. 143 -144.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. // Вибрані твори в 5 тт. Т.1. – К. : Радянська школа. – 1976. – 654 с.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи // Вибрані твори в 5 тт. Т.4. – с. 393 – 628.
6. Сухомлинський В.О. Серцевідаю дітям // Вибрані твори в 5 тт. Т.3. – с. 7 – 278.
7. Сухомлинський. Формування комуністичних переконань молодого покоління. – Вибрані твори в 5 тт. Т.2. с. 7 – 148.
8. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. – Вибрані твори в 5 тт. Т.2. – с. 149 – 418.

References

1. Sukhomlynskyi V. O. Dukhovnyi svit shkolyara (The spiritual world of a student) // Vybranitvory (Vols. 1-5). Vols.1. (1976). [in Ukrainian].
2. Sukhomlynskyi V. O. Metodıkyvkhovannyakolektyvu(Methodologyofeducationofthecollective) // Vybrani tvory (Vols. 1-5). Vols.1. (1976). [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi V. O. Pavlysjka serednja shkola (Pavlyska high school) // Vybranitvory (Vols. 1-5). Vols.4. (1977). [in Ukrainian].
4. Sukhomlynskyi V. O. Problemy vykhovannja vsebichno rozvynutoji osobystosti (Problems of educationof a fully developed personality) // Vybranitvory(Vols. 1-5). Vols.1. (1976). [in Ukrainian].

5. Sukhomlynskyi V. O. Rozmova z molodym dyrektorom shkoly (Talk to a young school principal) // Vybranitvory (Vols. 1-5). Vols.4. (1977). [in Ukrainian].
6. Sukhomlynskyi V. O. Serce viddaju ditjam (I give my heart to the children) // Vybranitvory (Vols. 1-5). Vols.4. (1977).
7. Sukhomlynskyi V. O. Formuvannja komunistychnykh perekonanj molodogho pokolinnja (Formation of the communist beliefs of the younger generation) // Vybranitvory (Vols. 1-5). Vols.2. (1976). [in Ukrainian].
8. Sukhomlynskyi V. O. Jak vykhovaty spravzhnju ljudynu (How to raise a real person) // Vybranitvory (Vols. 1-5). Vols.2. (1976). [in Ukrainian].

Александр Наровлянский. Туризм и краеведение в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского

Статья посвящена анализу вопросов патриотического воспитания, туризма и краеведения в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского. Определены основные элементы системы туристско-краеведческой работы в Павлышской средней школе. Проанализированы взгляды В. А. Сухомлинского на воспитательные возможности туризма и краеведения, основные методические требования к организации этой работы (преемственность, системность, педагогическое руководство, связь с учебным процессом). Установлено, что В. А. Сухомлинский высоко ценил туристские походы и экскурсии как одну из эффективных форм образовательно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: туризм, краеведение, патриотическое воспитание, поход, экскурсия, В. А. Сухомлинский.

Olexandr Narovlyansky. Tourism and Local History Studies in the Pedagogical Heritage of V. O. Sukhomlynskyi

The article analyses the issues of patriotic education, tourism and local history studies in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynsky. His views on the educational opportunities provided by tourism and regional studies, on the role of studying the nature and local history, the formation of love for their native land in the upbringing of patriotism are analyzed. The article describes the key elements of systematic local history studies at Pavlyska secondary school, which included excursions, hiking trips, local history after-school groups uniting young historians, young researchers of local history and the natural wealth of their native land, young travelers, etc., and a school museum. The article researches the key methodological requirements for the organization of this work, among which are continuity with the gradual increase in the complexity and expansion of the travels' geography, systematic approach that includes thorough preparation of each event, setting pedagogical goals and objectives, analyzing the results, use of the obtained materials in the subsequent educational process, and the pedagogical leadership. It stresses the V. Sukhomlinsky's beliefs of an utter importance of security and teacher's responsibility for life and health of pupils during hikes and excursions. The article determines that Sukhomlynsky believed it was necessary to ensure close ties between local history studies and an educational process as a whole. He also believed that further development of knowledge and skills received in the classroom during travels was important. It is established that V. O. Sukhomlynsky highly appreciated the hiking trips and excursions as one of the effective educational tools. He believed that in the process of studying the local history the goals of patriotic, mental, labor, moral, aesthetic and physical education were successfully achieved.

Keywords: tourism, local history, patriotic education, hiking trip, excursion.

УДК 378.1

Анатолій НАТОЧІЙ*кандидат педагогічних наук, доцент**доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти**Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського**м. Миколаїв, Україна***ВИХОВНА СИСТЕМА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО:
ВІД ШКОЛИ НАВЧАННЯ ДО ШКОЛИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ**

У статті розкрито сутність виховної системи Василя Сухомлинського як гуманної і демократичної школи, в якій кожна дитина почувала себе потрібною, прийнятою, успішною

Досвід видатного педагога є актуальним для розбудови сучасної української школи відповідно до мети і завдань реформування шкільної освіти, визначених у Законі України «Про освіту» (2017 р.)

Ключові слова: школа, дитина, вчитель, гуманізм, навчання, виховання, виховна система, демократизм.

Перспективи розвитку української держави в контексті європейських інтеграційних процесів вимагають ґрунтовного оновлення сучасної шкільної освіти.

З 1991 року низкою законодавчих актів (Закони України «Про освіту» (1996р.), «Про загальну середню освіту» (1999р.), Положення про загальноосвітній навчальний заклад, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.) і інші) проголошувалися ідеї створення нової моделі освітньої установи, яка передбачає інтегровану, педагогічно доцільну організацію навчально – виховного процесу по забезпеченню умов для розвитку та самореалізації особистості.

Для реалізації цих ідей розроблялися концепції стратегічні проекти і плани, програми розвитку загальноосвітніх навчальних закладів («Школа сприяння здоров'я», «Школа для всіх», «Школа життєтворчості», «Школа майбутнього» і інші).

У шкільну практику запроваджується інноваційна діяльність як неперервний, науково обґрунтований пошук і застосування нових принципів і підходів, педагогічних технологій, сукупність яких надає школі як навчально – виховній установі якісно новий вигляд, що відповідає мінливій картині світу.

В останні десятиріччя серед українців зростало усвідомлення гострої необхідності переведення діяльності школи на нову парадигму, її трансформації із системи формальної освіти («школа навчання») у систему розвитку дітей з кращими людськими якостями («школа життя»).

За таких обставин реформування шкільної освіти України відповідно до Закону «Про освіту» (2017 р.) ставить за мету всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, засвоєння особою суспільних цінностей

та виховання високих моральних якостей, надання рівних можливостей усім дітям для набуття компетентностей у різних сферах життя, здатностей успішно само реалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

У зв'язку з цим є надзвичайно актуальним та своєчасним звернення до науково – практичної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського – видатного українського педагога ХХ століття. Педагогічна система Павлівської середньої школи була цілісною виховною системою, спрямованою на керування гармонійним розвитком особистості та звеличення Людини.

Сам Василь Олександрович фундаментом створеної в школі виховної системи вважав організацію інтелектуального життя дитини як серцевини її духовного світу.

Метою статті є розкриття потенційних можливостей виховної системи Василя Сухомлинського для реалізації завдань побудови сучасної української школи відповідно до потреб людини і суспільства.

Педагогічні ідеї і практичний досвід створення виховної системи у Павлівській школі Василем Сухомлинським досліджували як вітчизняні (М. Антоненко, Є. Березняк, Л. Березівська, А. Богущ, І. Бех, Н. Дічек, І. Зязюн, В. Кремень, С. Мельничук, Б. Наумов, О. Савченко, О. Соколовська, О. Сухомлинська і інші) так і зарубіжні (Ш. Амонашвілі, М. Богуславський, А. Гаратик, Е. Гартманн, Ван Ігао, М. Мухін, В. Риндак, Лі Цзіхуа і інші) вчені.

О. Сухомлинська відмічає такі періоди діяльності Василя Олександровича у Павлівській школі:

1) 1948 – кінець 50-х років – організаційне становлення навчально – виховного процесу в керуванні ним школи.

У своїх пошуках педагог – вчений йде від школи навчання, спрямованої лише на розвиток інтелекту до трудової школи як основи розвитку дітей та підготовки їх до життя.

2) Кінець 50-х – середина 60-х років – розробка Сухомлинським власної педагогічної системи, яка збігається у часі з періодом часткової демократизації радянського суспільства.

3) З середини 60-х й до 1970 року Василь Олександрович у цілісному вигляді висловлює загальногуманістичні педагогічні ідеї, вперше викладені в «Этюдах о коммунистическом воспитании» (1967).

Ці ідеї були розвинуті в книгах «Серце віддаю дітям» (1968), «Павлівська середня школа» (1969), «Народження громадянина» і інші [4, с. 893].

У статті «Чи були школи В. О. Сухомлинського і О. А. Захаренка альтернативними існуючим?» Ольга Василівна Сухомлинська пише: «Василь Сухомлинський розпочинав свою роботу в 50-ті роки ХХ ст., коли комуністична, партійна ідеологія набула форм догматів і канонів, коли вже було викреслено або відрев'язано цілі періоди розвитку школи і науки, коли можна було думати і творити лише в дозволених межах... За короткий проміжок часу (60-ті роки ХХ ст.) Василь Олександрович запропонував іншу філософію школи, відмінну від існуючої адаптивно – репродуктивної, підтримуючої, формалізованої моделі загальноосвітньої школи, і цю нову парадигму можна визначити як школу гуманізму, школу духовності, моральності й культури, школу особистостей та індивідуальностей, яка вдивлялась і занурювалась у світ дитинства» [7, 14].

Трансформацію поглядів видатного педагога на школу як педагогічну систему досліджував М. Богуславський, який класифікує зміни педагогічного світогляду Василя Олександровича як динамічний перехід від педагогічної моделі традиційного суспільства («школа навчання») до постіндустріального суспільства (парадигма «вільної школи») і, зрештою, до розробки моделі школи інформаційного суспільства (концепція «школи самореалізації особистості») [2, 3].

Проблеми діяльності вчителя у виховній системі Павлівської школи досліджував М. Антоненко. У його працях розкриті погляди Василя Сухомлинського на процес шкільного навчання і його ролі у становленні особистості дитини [1, 212].

А. Розенберг розглядає педагогіку Василя Сухомлинського як цілісну виховну систему. Він пише: ... «система створювалася одним з найефективніших методів науково – педагогічного дослідження – методом системного підходу. Метою виховання в цій системі є всебічний розвиток людини як особистості» [7, 12].

В. Кузь вважає, що «школа В. О. Сухомлинського – це школа нового покоління». У досвіді Василя Олександровича школа була для дитини рідною домівкою, де дитина під постійною увагою його світлого розуму, теплих привітних очей зростала, розвивалася, міцніла, вчилася самоутверджуватися, бути корисною своїй родині, рідному краю [5, 28].

О. Савченко пов'язує модернізацію початкової освіти із основними положеннями гуманної педагогіки Василя Сухомлинського: «Звертаючись до дидактичної спадщини педагога, без перебільшення можемо стверджувати, що саме вміння вчитися Василь Олександрович вважав обов'язковою умовою успішного навчання і його розвитком. Це вміння Сухомлинський розумів як складне інтегроване утворення, яке поєднує бажання учня вчитися, його інтелектуальні, сенсорні і волевольові якості. Таким чином В. Сухомлинським було теоретично обґрунтовано і системно реалізовано у практиці Павлівської школи, інноваційну дитиноцентровану систему формування і розвитку у школярів вміння вчитися як найважливішої умови успішного навчання і соціалізації, що ставало обов'язковим результатом повноцінної життєдіяльності учнів як активних суб'єктів шкільного і природного середовища» [6, 8].

Сутність своєї педагогічної системи В. Сухомлинський пояснив за допомогою п'яти принципів: найвищою цінністю, що визначає сенс і спрямованість виховання, багатогранність виховного впливу педагога і його єдність із самовихованням, є людина; вплив особи вихователя на колектив і особистість вихованця залежить головним чином від гармонійної єдності моральної культури, духовного багатства, різноманітності інтересів вихователя; виховний вплив особи вихователя не є чимсь спеціально створеним, організованим для того, щоб виховувати. Вихователь впливає на виховання остільки, оскільки їх – вихователя і вихованця – об'єднує спільність духовних інтересів, спільність багатогранної діяльності; ефективність впливу особи вихователя залежить від того, наскільки глибоко він розуміє дитинство як особливий період розвитку людської особистості – з притаманними тільки дитинству особливостями мислення, емоціонального життя, світосприймання взаємовідносинами в колективі; вихованець є найближчим помічником педагога в здійсненні складного, багатогранного процесу виховання. Внутрішні духовні сили вихованця – його бажання, прагнення, ідеали – це нічим не замінимо, могутнє джерело виховання. Наймудрішим є той вихователь, якому вдалося досягти того, що його вихованець сам виховує себе [11, № 6, 88].

Крім принципів Василь Олександрович визначив і сформулював ґрунтовні положення своєї педагогічної системи, які назвав наріжними каменями: «...в природі немає дитини безталанної, ні на що не здатної. Кожному можна дати щастя творення, кожного треба вивести в люди. Це перший наріжний камінь моєї педагогічної системи, – якби не він, уся система виявилася б паперовим картковим будиночком» [11, № 6, 88].

«Серед вогників інтелектуальної культури, які сяють навколо школяра, вчитель мусить бути найяскравішим вогником – це другий наріжний камінь моєї педагогічної системи» [11, № 6, 89].

«Чутливість духовного світу вихованця вимагає великої тонкості засобів виховного впливу. Це третій наріжний камінь моєї педагогічної системи» [11, № 6, 90].

«Неодмінним супутником поваги вихователя до людської гідності вихованця є повага вихованця до самого себе.

До того часу, поки є самоповага, існує й школа. Зникла повага до самого себе – немає школи, немає – ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є натовп, випадкове збіговисько.

Це найголовніший, найглибший і найміцніший наріжний камінь моєї педагогічної системи» [11, № 7, 82].

Для справжньої школи як педагогічної системи ключовою ідеєю Василь Сухомлинський розглядав ідею «гармонії педагогічних впливів», яка охоплювала всі сфери життєдіяльності учнів Павлівської школи.

«Опорними точками» у справжній школі педагог-вчений визначав такі – Природа, Праця, Співпереживання, Творчість, Слово, Краса. Василь Олександрович закликав дорослих, учителів створювати для Дитини комфортне життя, що означає забезпечити для неї змістовне в усьому його розмаїтті емоційно насичене, позитивно забарвлене життя.

У цьому контексті він писав: «Дитині хочеться, щоб хтось старший, мудрий, хто має багатий життєвий досвід, узяв на себе не тільки відповідальність за неї, не тільки турботу про її благо, а й про її радість, хвилювання» [10, Т.1, 618].

У Павлівській школі вчителі працювали так, щоб учень йшов до школи з радістю, книжку відкривав з любов'ю, слухав учителя з інтересом... Успіх у навчанні, – писав Василь Олександрович, – це образно кажучи, стежка, що веде до того куточка дитячого серця, в якому горить вогник бажання бути гарним. Бережіть цю стежку і цей вогник» [10, Т.2, 438].

У виховній системі Павлівської школи процеси навчання і виховання розглядалися як єдине

педагогічне ціле. «Не забуваймо, – наголошував Василь Олександрович, – що в школі дитина не тільки вчиться. У школі вона живе. Там, де вихователі забувають цю істину, навчання стає для школяра важким тягарем. Там, де навчання виступає як невід'ємна частина багатогранного духовного життя, – воно для дитини бажане й захоплююче» [10, Т.1, 407].

Отже, справжня школа у поглядах Василя Сухомлинського – це не лише місце, де діти, як із безмежної комори, добувають знання, уміння й навички. «У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати навколишній світ, багатства науки і мистецтва. У школі учать жити. Школа – це духовна колиска народу. Школярі – не просто діти, що зібралися в одне місце. Вони являють дитяче суспільство, що живе за своїми гармонійними законами, які розвивають і умудряють людину», – зазначав видатний педагог [10, Т.2, 337].

У своїх багаточисельних працях («Павлівська середня школа», «Сто порад учителям», «Серце віддаю дітям», «Мої педагогічні переконання», «Розмова з молодим директором школи», «Моя педагогічна система», «Директор школи – керівник навчально – виховної роботи» і інші) Василь Олександрович висловлює погляди на школу як на осередок життя творчої думки, розуму, таланту дитини, як на джерело незгасаючого прагнення оволодіти багатствами науки і техніки, культури і мистецтва.

Видатний педагог-гуманіст школу майбутнього пов'язував, насамперед, з особистістю вчителя як найважливішою виховуючою силою. У статті «Школа – вогнище освіти й освіченості» він писав: «Основною рисою учителя школи майбутнього є здатність ніколи не вичерпуватися духовно перед дітьми... Головне місце у школі мають посідати життя думки, творчість у розумовій праці... Радість і творчість нашої праці – в постійному досягненні, пізнанні, відкриттях, в подиві перед все новим і новим, – перед новими й новими таємницями людської душі, що відкриваються перед тим, хто хоче бачити і хоче пізнавати» [12].

Визначальна роль у пошуці гуманних моделей педагогічного процесу в школах України належить Василю Олександровичу Сухомлинському. Створена ним і педагогічним колективом Павлівської середньої школи виховна система була орієнтована на утвердження людини як найвищої цінності суспільства, розкритті її здібностей і таланту, забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонізації стосунків людини з оточуючим.

Цей соціально-педагогічний проект гуманної і демократичної школи був науково обґрунтованим

і практично реалізованим Василем Сухомлинським у 50-ті – 60-ті роки ХХ ст. в умовах адміністративно – авторитарної системи освіти.

Видатний педагог розробив своєрідну філософію дитячого щастя. Її основою служить ідея про те, що кожна дитина має свою вершину і завдання вихователів – допомогти її досягнути.

Вважаємо, що реформування шкільної освіти на сучасному етапі має орієнтуватися на гуманістичні ідеї Василя Сухомлинського.

Подальшого дослідження потребує проблема виховання дітей у сучасній українській школі в контексті формування загальнолюдських і національних цінностей, які були б в основі виховної системи Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Антоненко М.Я. Проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського: монографія / Михайло Антоненко. – 3-тє вид., доповн. – К.: Четверта хвиля, 2010. – 212с.
2. Богуславський М.В. Школа самореалізації особистості у трактуванні В.О. Сухомлинського/М.В. Богуславський// Директор школи. – число 26(38), 1998. – с.3.
3. Деркач В.П. Школа шкіл./В.П. Деркач// Рідна школа. – 2010. – №9. – с.22-23
4. Енциклопедія освіти/Акад. пед. наук України: головний редактор В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кузь Володимир. Школа В.О.Сухомлинського – школа нового покоління / Володимир Кузь // Рідна школа – 2000 – №3. – с. 28-29.
6. Наукові записки / Ред.кол.: В.В. Радул, С.П. Величко та ін... – Випуск 123. – Том 1. – Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2013. – 356с.– (Серія: Педагогічні науки).
7. Розенберг А.Я. Педагогіка Василя Сухомлинського як цілісна виховна система// Педагогіка і психологія. – 2013. – №2. – с. 11 – 19
8. Сухомлинська О.В. Чи були школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка альтернативними існуючим? / О.В. Сухомлинська. // Рідна школа, – №9. – 2010. – с.13-17
9. Сухомлинська О.В. Школа Сухомлинського у Пвліші – погляд крізь призму часу: науково – популярне видання / О.В. Сухомлинська. – К.: Педагогічна думка, 2013. – 124с.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад.школа, 1976.
11. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система/ В.О.Сухомлинський// Радянська школа. – №6, 7, 8, 9. – 1988р.
12. Сухомлинський В. Школа – вогнище освіти й освіченості / В. Сухомлинський // Кіровоградська правда. – 1969. – 14 вересня.

References

1. Antony N.Ya. Problemy diyalnosti vchytelya u pedagogichnij spadshhyni Vasylya Sukhomlynskogo: monografiya [Problems of the teacher's activity in the pedagogical heritage of Vasyly Sukhomlynskiy: monograph] / Mikhail Antonets. – 3rd edition, Supplement. – K.: Chetverta khvylya, 2010. – 212p.
2. Boguslavsky M.V. Shkola samorealizatsiyi osobystosti u traktuvanni V.O. Sukhomlynskogo [School of self-realization of personality in the interpretation of V.O. Sukhomlynskiy] / M.V. Boguslavsky // Director of the school. – number 26 (38), 1998. – P.3.
3. Derkach V.P. Shkola shkil [School of schools] / V.P. Derkach // Ridna shkola. – 2010. – No. 9. – PP.22-23
4. Entsiklopediya osvity [Encyclopedia of Education] / Acad. ped Sciences of Ukraine: Chief Editor V.G. Kremen. – K.: Yuricom Inter, 2008. – 1040 p.
5. Kuz Vladimir. Shkola V.O. Sukhomlynskogo – shkola novogo pokolinnya [V.O. Sukhomlynskiy school – new generation school] / Volodymyr Kuz // Ridna shkola – 2000- №3. – PP. 28-29.
6. Naukovi zapysky [Scientific notes] / Editorial board: V.V. Radul, S.P. Velichko, etc. – Issue 123. – Volume 1. – Kirovograd: Imex – LTD., 2013. – 356p. – (Series: Pedagogical sciences)
7. Rosenberg A.Ya. Pedagogika Vasylya Sukhomlynskogo yak tsilisna vykhovna sistema [Pedagogics Vasyly Sukhomlynskiy as a holistic educational system] // Pedagogy and psychology. – 2013. – No. 2. – PP. 11 – 19
8. Sukhomlynskaia O.V. Chy byly shkoly V.O. Sukhomlynskogo i O.A. Zakharenka alternatyvnymi isnuyuchym? [Were schools V.O. Sukhomlynskiy and O.A. Zaharenka alternative to existing? / O.V. Sukhomlynskaia // Ridna shkola – №9. – 2010. – PP.13-17
9. Sukhomlynskaia O.V. Shkola Sukhomlynskogo u Pavlyshi – poglyad kriz pryзму chasu: naukovo – populyarne vydannya [Shkola Sukhomlynskiy in Palysh – a look through the prism of time: the scientific popular edition] / O.V. Sukhomlynskaia. – K.: Pedagogical thought, 2013. – 124p.
10. Sukhomlynskiy V.O. Vybrani tvory [Selected Works]: In 5 T / V.O. Sukhomlynskiy. – K.: Rad.shkola, 1976.
11. Sukhomlynskiy V.O. Moya pedagogichna sistema [My Pedagogical System] / V.O. Sukhomlynskiy // Radyanska shkola. – No. 6, 7, 8, 9 – 1988.
12. Sukhomlynskiy V. Shkola – vognishhe osvity j osvichenosti [School – the center of education and upbringing] // Kirovogradskaya Pravda. – 1969 – 14 Veresnia.

Анатолій Наточій. Воспитательная система Василя Сухомлинского: от школы обучения к школе самореализации личности

В статті раскрыта сутність воспитательної системи Василя Сухомлинського як гуманної і демократическої школи, в котрій кождий ребёнок чувствовал себя необходимым, принятым, успешным.

Опыт выдающегося педагога является актуальным для создания современной украинской школы в соответствии к целям и задачам реформирования школьного образования, определённых в Законе Украины «Об образовании» (2017 г.)

Ключевые слова: школа, ребёнок, учитель, гуманизм, обучение, воспитание, воспитательная система.

Anatoliy Natchiy. Vasil Sukhomlynskiy system of education: from teaching school to person self-realization school

In the formation of national education, in particular, the modern Ukrainian school, a reliable ground is the scientific and pedagogical heritage of the outstanding teacher of the twentieth century Vasil A. Sukhomlynskiy.

It is the philosophical and pedagogical system of ideas and views of Vasil Oleksandrovich on the child as the highest value in all activities of the education system that is defined in his theoretical and practical works and practical experience.

Analyzing modern approaches to humanistic education, we observe a complex process of transition from ideological one-to-one to democratic, and hence to the humanistic foundations of society's life, which is reflected in pedagogical science and practice.

A vivid example of humane and democratic pedagogy is the educational system of the Pavlish Secondary School, which in the 50's and 60's was led by a teacher-humanist Vasyl Sukhomlynskiy. The purpose of education in this system was the comprehensive development of man as a person, and the basis of its functioning was the idea of cooperation.

Humanistic ideas that were implemented in the educational system of the Pavlish School are relevant also for the modern Ukrainian school, namely: pedagogical humanism (trust in the child, respect for the person, confidence in the abilities, opportunities, understanding of the inner world of education, dialogue in education); direction of pedagogical activity not only on the development of the intellectual sphere of the student's personality, but also on the formation of moral, aesthetic values, the spiritual sphere; an individual approach to the child; cooperation with parents and teachers; the unity of education and upbringing.

Key words: school, child, teacher, humanism, education, upbringing, educational system.

УДК 378.015.31:172.15 В.Сухомлинський

Оксана ОЛЕКСЮК*кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти**Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського**м. Миколаїв, Україна***e-mail:** oleksjukoksana@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТЕЙ ЛІДЕРА-ПАТРІОТА В УЧНІВСЬКІЙ МОЛОДІ ЗА СИСТЕМОЮ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізуються поняття «лідер», «лідерські якості», наводяться думки вчених щодо складових якостей лідера. Розкривається питання можливості застосування педагогічної системи В. О. Сухомлинського в освітньому просторі навчального закладу з метою формування в учнівській молоді якостей лідера-патріота. Наводяться приклади ідей Василя Сухомлинського щодо формування особистості молоді людини. Надається тлумачення щодо інтеграції патріотичної складової виховного процесу до здійснення процесу формування особистості лідера.

Ключові слова: лідер, лідерські якості, лідер-патріот, Батьківщина.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічної практики показує, що проблемі формування лідера присвячено багато наукових досліджень, які доводять важливість та актуальність цього процесу. Науковці, соціологи, психологи, педагоги й сьогодні привертають увагу до проблеми лідерства, над якою в тій чи іншій мірі працювали багато дослідників.

У сучасних зарубіжних дослідженнях лідерство розглядається у працях таким вченим, як Б. Басьо, В. Бенніс, К. Берда, К. Бланшар, Ж. Блондель, Е. Богардус, М. Вебер, Ю. Джайнота, Д. Дженнінгс, К. Левін, Д. МакГреггор, Б. Митчел, М. Мемфорд, Дж. Морено, Р. Стогдилл, Р. Такер, К. Фідлера, М. Х'юстона, П. Херсі, Р. Хаус, С. Хук, А. Херманн та багато інших.

Педагогічний аспект проблеми лідерства висвітлений у працях вітчизняних й зарубіжних педагогів минулого (Д. Дьюї, О. Залужного, О. Лозинського, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького), які вивчали динаміку розвитку педагогічного колективу, виховання лідерів та організацію самоврядування в учнівському колективі.

Питанням формування лідерських якостей у процесі професійної освіти студентів приділяється належна увага. Проблемі лідерства присвячені праці сучасних психологів, педагогів, у яких обґрунтовано потребу формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки, зокрема, у процесі навчання (Н. Беякова, О. Маковський, Н. Мараховська, О. Романовський), у позанавчальній роботі (Н. Семченко), громадській діяльності (М. Лукашевич, О. Снісаренко, Л. Сніцар).

Проблеми виховання лідерів, створення умов для розвитку лідерських якостей і формування соціально активної особистості розглядають у своїх дослідженнях Д. Алфімов, Т. Вежевич, А. Войцихова, І. Купа, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіна, К. Слесик, В. Татенко, О. Тихомирова, О. Чорна, В. Ягоднікова.

Проблематикою психолого-педагогічних умов розвитку лідерських якостей студентів займалися такі науковці як О. Чернишов, А. Куриця, І. Власов. Особливості розвитку лідерського потенціалу студентів досліджувала І. Краснощок. Проблематику оцінки лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців досліджувала О. Савельєва.

Однак, проблема формування якостей лідера-патріота в учнівській молоді закладів освіти різних рівнів ще недостатньо вивчена, що дає право наголосити на актуальності розглянутої теми, особливо з урахуванням можливостей педагогічної системи, яка була розроблена та впроваджена у навчально-виховний процес видатним педагогом В. О. Сухомлинським.

На думку Л. Цзіці, у соціально-історичному та культурологічному аспектах лідерство розглядається як механізм задоволення соціальної потреби суспільства в управлінні; у філософському – як процес домінування особистості та її впливу на спільноту; у політологічному – як найвища форма влади; у психологічному – як інструмент, який дозволяє задовольнити безліч потреб, як феномен суб'єктивної компенсації фізичної або духовної неповноцінності; у соціально-психологічному – як елемент організації та управління суспільними процесами в малій групі [12, с. 2].

Лідер (від англ. leader – ведучий), як авторитетний член організації чи соціальної групи, особистий вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціально-політичних ситуаціях і процесах, у регулюванні взаємовідносин у колективі, групі, суспільстві [3], тобто не той, хто досягає результату будь-якою ціною, а той, хто допомагає іншим організувати успішну взаємодію в процесі вирішення завдань, що стоять перед колективом.

Вже у цьому визначенні поняття «лідер» істотною характеристикою лідерів є допомога іншим. Саме так ставитися до інших людей вчив Василь Сухомлинський своїх учнів: «Щоб по-справжньому пізнати щастя, людина з дитинства має знаходити радість у творенні щастя для інших людей, для колективу, для суспільства» [6, с. 38].

Звернемося до дослідження В. Ягоднікової, згідно якого лідером є член групи, за яким вона визнає перевагу в статусі і надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; людина, здатна виконувати центральну роль в організації спільної діяльності і регулювання взаємовідносин у групі; людина, яка завдяки своїм *особистісним якостям* має переважний вплив на членів групи [13]. Отже, науковець вважає, що у лідера мають бути певні «особистісні якості», наявність яких впливає на ефективність діяльності як лідера, так і всього колективу.

Отже, справжній лідер має певні лідерські якості. Теорія лідерських якостей є найбільш раннім підходом в вивченні та поясненні лідерства. Виходячи з цього підходу, вчені намагалися визначити лідерські якості, навчитися вимірювати їх і використовувати для виявлення лідерів. Цей підхід базувався на вірі в те, що лідерами народжуються, а не стають.

Наведемо приклади трактування визначення лідерських якостей особистості у психологічних та педагогічних дослідженнях.

Синтезуючи поняття «лідер», «лідерство» з терміном «якість», О. В. Євтіхов пропонує таке визначення: лідерські якості особистості – це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, с. 50].

Так, В. Сбитнева [5], вважає, що лідерські якості – це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого соціального об'єднання статусно виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення у важливих для групи ситуаціях.

Зокрема А. Зоріна [2] під лідерськими якостями розуміє якості, необхідні особистості для ус-

пішньої організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей.

На думку В. Ягоднікової, лідерські якості – це риси особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і приводять до досягнення мети [13, с. 5].

Серед лідерських якостей особистості, О. О. Савельєва виділяє характер (стійкість до стресів), харизму, відданість справі, компетентність, проникливість, сфокусованість, ініціативність, вміння слухати, позитивне відношення, вміння вирішувати проблеми, комунікабельність, відповідальність, впевненість, самодисципліна, здатність до навчання, перспективність бачення, готовність ризикувати [4, с. 82].

У працях А. Л. Уманського [11] окреслюються загальні і специфічні якості лідера. Під загальними розуміються якості, якими можуть володіти і не лідери, але які підвищують ефективність лідера. До специфічних якостей лідера належать:

- організаторська прозорливість – тонка психічна вибірковість, здатність зрозуміти іншу людину, проникнути в її внутрішній світ, знайти для кожної людини місце залежно від індивідуальних особливостей;
- здібність до активної психологічної дії – різноманітність засобів дії на людей залежно від індивідуальних якостей, ситуації, що склалася;
- схильність до організаторської роботи – потреба брати на себе відповідальність.

Сучасна українська педагогічна думка традиційно чимало уваги приділяє проблематиці патріотичного виховання й формуванню патріотичних почуттів. Василь Сухомлинський наполягав на тому, що патріотичне виховання доцільно здійснювати на національних цінностях любові до рідної землі, народу й Батьківщини, до мови та культури [8, с. 256–260].

У педагогічній спадщині Василя Сухомлинського наявно слово лідер не фігурує, однак більш ґрунтовне знайомство з його творами дає підстави стверджувати, що описані в його педагогічній системі методи виховання громадянина-патріота, громадянина-борця можна впевнено використовувати при формуванні особистості лідера-патріота.

На думку Василя Сухомлинського, в «турботі про людину ми досягаємо справжню радість буття. Тільки у того, хто віддає свої духовні сили іншим людям з'являється справді дороге» [6, с. 37], – і це дороге – любов до інших людей. Аналізуючи різні тлумачення поняття лідера, лідерства приходимо

до висновків, що для ефективного лідерства у будь-якій організації лідер має, перш за все, любити людей. Тільки тоді будуть встановлені гармонійні взаємовідносини між лідером і колективом, який він веде, що буде сприяти успішному виконанню поставлених завдань.

Звертаючись до педагогів, В. Сухомлинський наголошує на завданні, яке стоїть перед ними: «Наша висока мета – не просто благополучна людина, а людина-борець» [6, с. 113]. Саме така людина буде відстоювати інтереси інших людей, боротися за збереження природних ресурсів країни, боронити її незалежність. А це і є складові особистості лідера, і не просто лідера, а лідера-патріота. Готовність служити Батьківщині своїми справами і своїм життям [6, с. 116] – характерна риса людини-патріота, на думку В.О. Сухомлинського, яка має бути притаманна й лідеру-патріоту.

Значну увагу у своїй педагогічній системі Василь Сухомлинський приділяв трудовому вихованню молоді людини: життєва радість громадянина-патріота в праці для народу [6, с. 142]. Принагідно зазначимо, що, у розглянутих нами визначеннях поняття лідер, окреслено таку необхідну умову успішної життєдіяльності колективу як спрямованість на суспільну користь.

«У практичній роботі з морального виховання наш педагогічний колектив вбачає насамперед формування ідейної серцевини особистості – громадянських поглядів, переконана, почуттів, поведінки, вчинків, єдності слова і діла» [9, с. 145]

Василь Сухомлинський закликає молодь не бути байдужим до інших людей: «Ти побачив, що на твоїх очах чинять несправедливість, обман, принижують людську гідність тощо. У твоєму серці загорілося обурення, тобі хочеться втрутитися, довести чи відновити правду...» [9, с. 159] – і таким чином показати свої лідерські вміння.

У книзі «Родина в серці», яка побачила світ вже після смерті видатного педагога виокремлюється думка: «Одна з найважливіших характеристик людини майбутнього, якого ми формуємо сьогодні, це уважне, чуйне ставлення до всього, що його оточує» [6, с.49], яка має логічне продовження у статті Василя Сухомлинського «Праця і боротьба»: «громадянськість складається з почуття господаря, спадкоємця, створеного старшими поколіннями, і з почуття відповідальності за те, що у нас ще погано» [10, с. 533]. У цьому контексті доречним є висновок, що уважна до оточення, відповідальна людина, яка відчуває себе господарем, ніколи не пройде повз негаразди, не залишить свою країну у біді.

Логічним продовженням є наступний вислів Василя Сухомлинського: «Але справжня грома-

дянськість немислима без бачення того, що треба зробити, щоб Вітчизна стала ще могутнішою і щасливішою» [7, с. 146], на якому він наголошує у праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості». Наведена теза охоплює всі грані поняття «лідер-патріот», оскільки тільки патріот буде зацікавлений у подальшому розквіті Батьківщини, та тільки лідер може вести колектив до успішного результату.

Не менш важливим для здійснення задуманих цілей є духовне спілкування в колективі, яке «має бути таким багатим, відносини обов'язку особистості перед колективом такими міцними, щоб вихованець відчував на собі погляд колективу навіть тоді, коли він один, коли життя повернулось до нього тією гранню, яка вимагає особистої ініціативи, рішучості, вольових зусиль, мужності, чесності» [8, с. 454]. Підкреслимо, що підтримка колективу надихає лідера на ще більші звершення в ім'я загальної мети, посилює його особистісні характеристики та якості, надає впевненості у свої сили та можливості.

Слід зазначити, що Василь Сухомлинський доречно закликає виховувати молодих людей на героїчних прикладах співвітчизників: «Ми добираємося, щоб наші вихованці прагнули робити своє життя схожим на життя тих людей, які в праці для народу вбачають честь, гідність, особисту гордість» [9, с. 152]. Наведена теза окреслена в праці «Павлівська середня школа», але ця тема є наскрізною в багатьох роботах Василя Сухомлинського. У цьому, очевидно, і полягає феномен лідерства – робити для інших і відчувати при цьому особисту гордість за виконану справу.

Усі наведені ідеї Василя Сухомлинського не вичерпують його багатогранної педагогічної спадщини, зокрема з питання формування якостей лідера-патріота. В кожній його праці можна знайти педагогічні поради, методичні прийоми, приклади, що так яскраво розкривають зміст авторської педагогічної системи виховання молодого покоління.

На особливу увагу заслуговує вислів Видатного педагога в книзі «Родина в серці»: «Кожен раз, коли я говорю зі своїми вихованцями про Батьківщину, я переживаю почуття людини, яка завтра помре, і сьогоднішнє слово її є заповітом» [6, с. 121]. Виголошені слова, що беруть за душу кожного, хто взяв у руки цю книгу, є виразним, проникливим і промовистим підтвердженням бажання Василя Олександровича Сухомлинського – Людини з великим серцем – залишити нам, педагогам, у спадщину свої мудрі ідеї, погляди, власні переконання, що підтвердилися багаторічною практикою педагогічної діяльності. Головна ж задача

сучасних педагогів – продовжити розкривати для себе та інших майстрів педагогічної праці глибинні засади наробок Василя Сухомлинського.

Отже, як показує проведене нами дослідження, педагогічна система Василя Сухомлинського насті-

льки багатогранна, що її методичні прийоми можна застосовувати при формуванні якостей лідера-патріота у молоді. Подальших розвідок потребує інтерпретація педагогічної системи Василя Сухомлинського до виховання студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Евтихов О.В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика. СПб.: Речь, 2007. 238 с.
2. Зорина А.В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза :автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А.В. Зорина. Н. Новгород, 2009. 25 с.
3. Логунова М. М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / Логунова М. М. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 196 с.
4. Савельєва О. О. Оцінка лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців / О. О. Савельєва // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2010. № 4. Т. 4. С. 81-84.
5. Сбитнева В.Б. Педагогические условия развития лидерских качеств подростков в детском общественном объединении : дисс. ... канд. пед. наук / В.Б.Сбитнева. Ижевск, 2006. 205 с.
6. Сухомлинский В. А. Родина в сердце / Сост.: А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов; Фотоочерк А. А. Кулешова. М.: Мол. гвардия, 1978. 175 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 1. К., «Рад. школа», 1976. 654 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К., «Рад. школа», 1977. 670 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 4. К., «Рад. школа», 1977. 640 с.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 5. К., «Рад. школа», 1977. 639 с.
11. Уманский А. Л. Педагогические условия и средства стимулирования лидерства в детских и юношеских объединениях / А. Л.Уманский, В.В.Рогачев, А. И. Тимонин // Психолого-педагогические проблемы подготовки организаторов и лидеров детских и юношеских объединений. Кострома: КГТТУ им. Н. А.Некрасова, 1994. 218 с.
12. Цзіці Л. Лідерські якості як вектор успішної професійної підготовки фахівця / Лі Цзіці // Innovative solutions in modern science. № 8(8). 2016. С. 1-9. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/145611773.pdf>
13. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. Луганськ, 2006. 21 с.

References

1. Yevtykhiya O.V. Stratehiyi ta pryomy liderstva: teoriya i praktyka. SPb. : Mova, 2007. 238 s.
2. Zorina O.V. Pedahohichni umovy formuvannya liders'kykh yakostey u studentiv vuzu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / A.V. Zorina. N. Novhorod, 2009. 25 s.
3. Lohunova M. M. Sotsial'no-psykholohichni aspekty upravlins'koyi diyal'nosti / Lohunova M.M. - K.: Tsentр spryannya institutsynomu rozvytku derzhavnoyi sluzhby, 2006. 196 s.
4. Savel'yeva O. O. Otsinka liders'koho potentsialu studentiv yak maybutnikh upravlintsiv / O. O. Savel'yeva // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. - Seriya: Ekonomichni nauky. 2010. № 4. Т. 4. S. 81-84.
5. Sbytneva V.B. Pedahohichni umovy rozvytku liders'kykh yakostey pidlitkiv u dytyachomu hromads'komu ob'yednanni: dys. ... kand. ped. nauk / V.B.Sbitneva. Izhevs'k, 2006. 205 s.
6. Sukhomlyns'kyu V. A. Bat'kivshchyna v sertsі / Uporyad. : A. I. Sukhomlyns'ka, L. V. Holovanov; Fotonarys A. A. Kuleshova. M. : Mol. hvardiya, 1978. 175 s.
7. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 1. K., «Rad. shkola », 1976. 654 s.
8. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 3. Sertse viddayu dityam. Narodzhennya hromadyanyna. Lysty do syna. K., «Rad. shkola », 1977. 670 s.
9. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 4. K., «Rad. shkola », 1977. 640 s.
10. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 5. K., «Rad. shkola », 1977. 639 s.
11. Umans'kyu A. L. Pedahohichni umovy i zasoby stymulyuvannya liderstva v dytyachykh i yunats'kykh ob'yednannyakh / A. L.Umanskiy, V.V.Rohachev, A. I. Timonin // Psykholoho-pedahohichni problemy pidhotovky orhanizatoriv i lideriv dytyachykh ta yunats'kykh ob'yednan' . Kostroma: K-HTTU im. N. A.Nekrasova, 1994. 218 s.
12. Tszitsi L. Liders'ki yakosti yak vektor uspishnoyi profesiynoyi podhotovky fakhivtsya / Li Tszitsi // Innovative solutions in modern science. № 8 (8). 2016. S. 1-9. Rezhym dostupu: <https://core.ac.uk/download/pdf/145611773.pdf>
13. Yahodnikova V.V. Formuvannya liders'kikh yakosty starshoklasnykiv v osobystisno oriyentovanomu vykhovnomu protsesi zahal'noosvitn'oyi shkoly: Avtoref. dys ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Skhidnoukr. nats. un-t im. V.Dalya. Luhans'k, 2006. 21 s.

Олексюк Оксана. Формирование качеств лидера патриотов у учащейся молодежи по системе В. А. Сухомлинского

В статье анализируются понятия лидер, лидерские качества, приводятся мнения ученых относительно составляющих качеств лидера. Раскрывается вопрос о возможности применения педагогической системы В. А. Сухомлинского в образовательном пространстве учебного заведения с целью формирования у учащейся молодежи качеств лидера-патриота. Приводятся примеры идей Василя Сухомлинского по формированию личности молодого человека. Предоставляется толкование по интеграции

патриотической составляющей воспитательного процесса к осуществлению формирования личности лидера.

Ключевые слова: лидер, лидерские качества, лидер-патриот, Родина.

Oksana Oleksyuk. Formation of youth leadership patriotic qualities according to V. O. Sukhomlynsky system

The analysis of psychological and pedagogical literature and practice shows that the problem of leader formation is studied in many scientific studies what proves its importance and relevance. However, the problem of formation of youth leadership patriotic qualities at different levels of educational establishments is studied not sufficiently enough, thus underlying its novelty especially within the possibilities of the pedagogical system developed and introduced into the educational process by an outstanding teacher V.O. Sukhomlynsky.

The article analyzes the concepts "leader", "leadership qualities", and reveals scientists' opinions about the components of the leadership qualities.

The notion "leader" can hardly be found in the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynsky, still a thorough analyses of his works shows that pedagogical system contains methods of education a patriotic man, a fighter citizen what can be used with confidence in the process of formation the personality of a patriotic leader.

The possibility of applying V.O. Sukhomlynsky pedagogical system in the educational environment of any institution for youth patriotic leadership skills formation is analyzed in the article. The author gives examples of Vasyl Sukhomlynsky's ideas about the formation of the personality of a young person. The article reveals the integration of a patriotic component of the educational process into the process of leader personality formation.

While analyzing different interpretations of the notion "leader" and "leadership" the author comes to the conclusion that for effective leadership in any organization the leader, above all, has to love people. A harmonious relationship can be established between a leader and the team he leads only under such circumstances, what will contribute to the successful accomplishment of the tasks.

Key words: leader, leadership qualities, patriotic leader, Bat'kivshchyna.

УДК: 37.064.2:94(477)

Олена ПАВЛОВА

*аспірант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету,
вчитель музичного мистецтва Комунального закладу «Гімназії ім. Т. Г. Шевченка»
Херсонської обласної ради, м. Херсон, Україна
e-mail: pavl_ol@i.ua*

ПРИНЦИП ПАРТНЕРСТВА У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена вивченню особливостей принципу партнерства у педагогічній системі В. Сухомлинського. Наукові пошуки дають можливість розглянути теоретичні здобутки навчально-виховної роботи в школі, що закладені видатним педагогом. Розкрито зміст поняття «принцип партнерства». Показана необхідність застосування діалогової стратегії та педагогічної взаємодії, що може бути реалізована завдяки єдності інтелектуальної діяльності, світоглядних переконань та творчої співпраці. Проаналізована особливість організації навчального процесу В. Сухомлинського та обґрунтовані основні положення проблеми дослідження. Підкреслено значення моральних, культурних, естетичних навичок у формуванні освіченої особистості, що впливають на реалізацію принципу партнерства.

Ключові слова: принцип партнерства, педагогіка, взаємодія, виховання, творча праця, колектив, педагогічна діяльність.

Традиційна освіта орієнтована на розвиток особистості, що спирається на моральний та духовний світ людини. У сучасних умовах розвиток фахівця визначається складною взаємодією між вчителем та учнем. Стрімкий розвиток інноваційних технологій та підвищення вимог до навчально-виховного процесу актуалізують впровадження принципів партнерства у сучасну педагогічну практику. Педагогіка партнерства визначає істинно демократичний спосіб співпраці педагога і дитини, який не відкидає різниці в їхньому життєвому досвіді, знаннях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість. Проблема дослідження розкриває реалізацію практичної діяльності викладача на засадах принципу партнерства, який сформований на постулатах, викладених у працях В. Сухомлинського.

Специфіка підготовки вчителя до виховання школярів висвітлена у працях А. Луцюка, М. Борищевського, С. Сисоєвої та ін. Проте серед здобутків педагогічної науки другої половини ХХ століття найбільш повно та теоретично обґрунтовані аспекти, які розкривають особливості поняття партнерських відносин, викладені у творчій спадщині В. Сухомлинського.

Дослідження наукових праць В. Сухомлинського привертає увагу багатьох фахівців, так як на сучасному етапі розвитку педагогічної думки триває пошук професійного становлення фахівця відповідно до сучасних стандартів освіти. Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського здійснені багатьма авторами з використанням різних

підходів, а саме: історико-педагогічні дослідження (Г. Бондаренко, М. Дубінка, Г. Калмиков, В. Кравцов, О. Сухомлинська, Г. Ткаченко та інші); педагогіка місця і ролі особистості (А. Антонець, В. Омельчук та інші); підготовка до діяльності вчителя (Л. Бондар, В. Радул та інші); виховання особистості (Л. Заліток, Г. Сагач та інші). Певні підходи до організації естетичного виховання висвітлено у науковому доробку таких авторів: Т. Будяк, С. Денисюк, М. Євтуха, Л. Масол, І. Наливайка та ін. Специфіка трудового виховання розкрита у роботах Л. Абрамова, Н. Калініченка, О. Максимчук, Л. Сіднев, А. Соколовська та ін.

Зважаючи на численність досліджень спадщини В. Сухомлинського та актуальність принципів партнерства в умовах сучасного розвитку суспільства, доцільно більш детально вивчити особливості реалізації принципу партнерства у педагогічній системі В. Сухомлинського, що і є метою даної статті.

У сучасних умовах в освітній сфері зростає коло теоретичних знань, якими повинно оволодіти молоде покоління. Головним завданням вчителів стає розвиток моральних, культурних, естетичних навичок, а навчання спрямоване на якісну освіту дітей у загальноосвітній школі. Саме такий напрям педагогічної науки розкритий у педагогічній системі В. Сухомлинського. У своїх дослідженнях автор репрезентує набутий творчий доробок, у якому розкриває неповторність особистості вчителя, та чинники, що сприяють формуванню цілісності навчального процесу.

У творчій практиці методиста реалізується формування гуманних рис – взаємоповаги, взаємодопомоги, дружби, толерантності тощо. Педагог прагне відкрити у кожній людині її природні здібності, дати їй щастя цікавої, інтелектуальної повноцінної праці важливої для суспільства. Зважаючи на те, що цінністю життя є людина, то у взаєминах у сім'ї, класі, школі має панувати прагнення творити щастя своїм рідним, близьким, товаришам, співвітчизникам.

Основа педагогіки партнерства закладена у спілкуванні, взаємодії та співпраці між вчителем, учнем та батьками. Учасники виховного процесу об'єднані спільними цілями та прагненнями та є самостійними і відповідальними за свої результати. Процес взаємодії учня та вчителя за В. Сухомлинським є різновидом партнерства. Партнерство – це, перш за все, повага до особистості; доброзичливість, довіра у відносинах; діалог, взаємодія, взаємоповага; розподілене лідерство (активність, право вибору та відповідальність, вміння приймати рішення); що будуються на загальних принципах (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [1].

Спорідненим терміном педагогіки партнерства є педагогіка співробітництва – напрям у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ ст., що являє собою систему методів і прийомів виховання та навчання, що будуються на засадах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості.

Варто зазначити, що принцип партнерства у працях В. Сухомлинського виникає під впливом оновлення суспільно-політичного життя в СРСР («перебудови»). Засновники педагогіки співробітництва Ш. Амонашвілі, І. Волков, І. Іванов, Е. Ільїн, В. Карковський, С. Лисенкова, Л. Нікітіна, Б. Нікітін, В. Шаталов, М. Щетинін та ін. – висували ряд ідей, спрямованих на гуманізацію навчального процесу, а саме: пізнання і засвоєння істинно людського; пізнання себе як людини; збіг інтересів учня з загальнолюдськими інтересами; не припустимість використання способів спровокувати учня на антисоціальні прояви; надання суспільного простору учневі для найкращого вияву своєї індивідуальності; олюднення педагогічного процесу.

Педагогіка співробітництва у координатах освітнього процесу В. Сухомлинського базується на принципах: навчання як творча взаємодія педагога та учнів; навчання без примусу; ідея важливої мети; ідея великих блоків (об'єднання декількох уроків у блоки); використання опор (опорні сигнали, опорні конспекти); самоаналіз діяльності (колективної, індивідуальної); інтелектуальний фон класу; колективна творча виховна діяльність;

розвиток самоуправління учнів; співробітництво педагогів з учнями та їх батьками [7, 296].

Сутність людини розкривається в її відношенні до природи та взаємодії з оточуючими. Вплив на учня працею та колективом було одним з основних елементів методики В. Сухомлинського. У своїх ідеях педагог був переконаний, що на емоціях дітей можна будувати міцний фундамент знань, щоб поступово підготувати їх до життя в суспільстві. І розглядаючи поняття про добро і зло у виховному процесі педагог звертав увагу перш за все на формування у дитини її поглядів, аналіз власних вчинків. Дуже важливо, що цінує особистість, що приваблює її, що схвалює батько, мати, вчитель та товариші. Під час навчання слід враховувати обставини формування перших дитячих радощів, які на основі повноти духовного життя дають особисте уявлення про щастя. Сприйняття вихованцем суспільної думки впливає на його самооцінку та сумління [5].

На думку В. Сухомлинського ефективний виховний вплив можливий тільки за умов спрямованої діяльності всього педагогічного колективу школи, батьків, громадськості, соціального середовища. У навчальній роботі вчитель є організатором, центральною фігурою, координатором навчального процесу, що висуває певні вимоги до учня. В. Сухомлинський у своїх працях «Павлиська середня школа», «Духовний світ школяра», «Методика виховання колективу» рекомендує викладачам та батькам вчити дітей добру, любові, милосердю. В системі принципу партнерства відбувається утвердження та єдність інтелектуальної діяльності, світоглядних переконань та творчої співпраці. В. Сухомлинський звертає увагу на те, що кожен має пройти школу доброти, радості та відчутти себе справжнім захисником всього живого [4].

Довіра у вихованні – ставлення вихователя до дітей, що ґрунтуються на глибокій повазі та переконаності в тому, що кожна дитина володіє широкими можливостями духовного та фізичного розвитку.

Вихователь, впевнений у наявності позитивних рис у своїх вихованців, викликає у них прагнення виправдати довір'я, підвищує почуття власної гідності, а якщо дитина бачить, що дорослі вірять в її сили, чесність, порядність, вона хоче бути ще кращою. Довіра у вихованні стимулює прагнення дитини до самовиховання, самовдосконалення.

Довіряти дитині можна тоді, коли знаєш її індивідуальні та вікові особливості.

Батьки роблять помилку, коли постійно ставлять за приклад своїм дітям їх ровесників, які

варті наслідування. Це озлоблює дітей. Доречно виявити довіру: «Я впевнений, що завтра у тебе вийде ще краще. Подивись і порівняй свої попередні результати з теперішніми». Відверті, довірливі стосунки між батьками і дітьми роблять моральний клімат сім'ї найбільш сприятливим [6, 202].

Виховання на засадах педагогіки партнерства відбувається шляхом створення в школі таких взаємовідносин, де набуті знання весь час нагромаджуються і зберігаються. Мистецтво взаємодії відображено в цілісності освітньої системи, де знання учнів завжди в русі, проходять через духовне життя колективу та включають в себе відносини обов'язку, дисципліни, дружби й відповідальності. Щоденно, на кожному занятті учень повинен щось добувати власними зусиллями. Нелегкий шлях вчителя і звертаючи увагу на поради В. Сухомлинського можна стверджувати те, що особливість партнерства криється у взаємодії. Суть якого полягає в розумінні найпростішої істини, що виховання людини – це передусім гармонія розуму і серця. Вчитель повинен з повагою відноситися до учнів розкриваючи їм життєві істини [5].

Очевидне значення педагогічної взаємодії полягає у тому, що якими б далекими від сучасного життя не були наукові істини, які розкриваються перед учнями у процесі навчання (наприклад, нескінченність світу в просторі і часі, можливість розумного життя на інших планетах), їх інтелектуальну діяльність треба спрямувати так, щоб знання матеріалу відповідало їхнім інтересам [5].

Одним з головних умінь, під час реалізації принципу партнерства, повинно стати вміння спілкуватися з людьми та отримувати радість від цієї діяльності. Ця проблема є специфічною і пронизує всю життєдіяльність людини, тому вона вивчається у філософії, психології, лінгвістиці, естетиці, соціології та педагогіці. В основі спілкування лежить слово, якому В. Сухомлинський надавав особливого значення оскільки був переконаний, що вчитель має вміти створити такий психологічний контакт, без якого не може бути продуктивної взаємодії. Вчитель повинен тактовно, непомітно спонукати людину до висловлювання своїх думок. Згодом, виникає чутливість до духовного світу та все більше утверджується прагнення до власного щастя, стають частішими роздуми вищого сенсу буття.

У педагогічній системі В. Сухомлинського відображено принцип партнерства, у якому вчитель негативно ставиться до крику, галасу, погроз, покарань учня. Педагог переконливо доводить, що у школі має панувати позитивна атмос-

фера де учень має вірити в свій успіх. Якщо вчитель бачить, що на його доброту вихованець ще не відповідає бажанням стати кращим, в такому випадку толерантне слово знайде своє відлуння з часом. Коли педагог зрозуміє душу дитини, він оволодіє майстерністю впливати на неї словом, щоб сформувати освічену особистість [3]. Таким чином, В. Сухомлинський заклав такий принцип педагогіки, який на сьогодні є затребуваним для реалізації освітніх програм; принцип, який попри час та зміни у суспільстві залишається актуальним. У роботах педагога ідея партнерства складається з декількох принципів.

Принцип (від лат. *principium* – початок, основа) означає основу, з якої потрібно виходити і якою потрібно керуватися. Дидактичними принципами називають основні вихідні положення, на які спирається теорія і практика навчання [2].

Принцип загальної дидактики відображає внутрішні істотні сторони діяльності вчителя і учня, і визначає ефективність навчання у різних формах, при різному його змісті і організації. Специфіка педагогічної діяльності висуває визначені вимоги до вчителя, який працює в умовах постійної взаємодії з учнями та батьками. Непорушна педагогічним аксіома: чуйність, терплячість, доброзичливе ставлення до людей – це та духовна сила, яка здатна вберегти дитячу душу і серце від огрубіння, байдужості, озлоблення, жорстокості, від безсердечного ставлення до всього доброго та світлого в житті. На думку В. Сухомлинського мистецтво слова спрямоване на індивідуальне сприйняття та формування в кожній дитини осмислених образів.

Принцип навчання розкриває об'єктивні закономірності навчання: виховний характер навчання; науковість навчання; систематичність навчання; доступність навчання; наочність навчання; усвідомленість та активність в навчанні; принцип міцності знань; формуючих навиків і вмінь; індивідуалізація навчання [8]. Спираючись на педагогічну спадщину В. Сухомлинського у виховній роботі має бути реалізоване важливе цільове завдання. І воно проявляється в тому, щоб у кожній дитині розкрити глибину невичерпної пізнавальної думки. Джерелом знань В. Сухомлинський вважає природу, працю, спілкування, книгу й творчість. Мислитель відкриває таємниці світу, переконуючи нас, що людина бачить лише частину від того, що пропонує нам природа [5].

У наукових працях В. Сухомлинського людина у дитинстві повинна на власному досвіді пізнати суть творчої праці, проявити себе, тоді вона зможе стати справжнім мислителем, мудрим трудівником. Важливе місце у навчанні належить

самостійно складеним казкам, маленьким творам, доповідям, вивченню окремих тем. Домашні завдання педагог вважав необхідними, але на них має витратитися менше часу, ніж на відпочинок учня. В педагогіці партнерства поняття праця – дуже складне явище, завдяки якому розвиваються ідеї, мислення, морально-естетичні та психологічні якості, формується творча цінність людського життя, а також виховання та самовиховання. У книзі «Серце віддаю дітям» педагог розглядає трудове виховання з педагогічної точки зору як засіб для досягнення цілого ряду багатогранних цілей виховного процесу, суспільних, ідейних, моральних, інтелектуальних, творчих, естетичних, емоційних та інше [1]. Важливо зазначити, що у своїх працях В. Сухомлинський обґрунтував форми роботи, які сприяють розвитку учнів (слухання, читання, бесіда, театралізація та ілюстрація казок) [5].

Створену В. Сухомлинським систему партнерства можливо розглядати як приклад цілісного всесвіту для формування тарозвиткуосвіченої особистості. У своїй практичній діяльності педагог розкрив високе культурне значення виховання дітей. У педагогічній системі вченого висвітлені ідеї, що

спираються на вічні істини – допитливість, мудрість, послідовність навчання та справедливість. Вище зазначені положення мають слугувати цільовим орієнтиром для розвитку педагогічної взаємодії та співпраці.

Враховуючи специфіку виховного процесу, особливості партнерства криється у взаємодії, проявляється у розвитку природних здібностей людини, формуванні стійкої життєвої позиції, істина якої полягає у гармонії розуму і серця. Необхідною передумовою реалізації основних ідей В. Сухомлинського є впровадження у практику методів, що стимулюють пізнавальну діяльність учнів.

У результаті досліджень виявлено, що ідейний зміст виховання В. Сухомлинського ґрунтується на принципах партнерства. І тому вплив на особистість можливий лише за умови спрямованої діяльності всього педагогічного колективу школи, батьків, громадськості. У своїх поглядах В. Сухомлинський розкриває значення розвитку учнівської думки і головна умова ґрунтується на гуманістичній парадигмі. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського закладені ідеї принципу партнерства, і тому подальші перспективи наукових розвідок дадуть можливість впровадити їх в освітню практику.

Список використаних джерел

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Вишневський – Дрогобич : Коло, 2006. – 326 с.
2. Баранова С. П. Педагогика / под ред. С. П. Баранова. – М., Просвещение, 1976. – 352 с.
3. Ильенков Э.В. Школа должна учить мыслить. – М.: Изд. Московского психолого-социального института, 2002. – 112 с.
4. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 5 / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 639 с.
5. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 1 / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – 654 с.
6. Родинно-сімейна енциклопедія. Авт.кол. В. М. Благінін, Н. І. Белкіна та ін.; За заг. ред. Ф. С. Арвата та ін. – К.: Богдана, 1966. – 438 с.
7. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; [упоряд.: Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна; ред. рада: В.Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. При Президентові України [та ін.]. – К.: Основа, 2014. – 496 с.
8. Тарасун В. В. Логодидактика. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.

References

1. Vishnevsky O. Theoretical Foundations of Modern Ukrainian Pedagogy: A Manual for Students of Higher Educational Institutions / O. Vishnevsky – Drohobych: Kolo, 2006. – 326 p.
2. Baranova S. P. Pedagogics / ed. S.P. Baranova. – M., Enlightenment, 1976. – 352 pp.
3. Ilyenkov E.V. The school must learn to think. – M.: Izd. Moscow Psychological and Social Institute, 2002. – 112 p.
4. Sukhomlinsky V. Selected Works in 5 t. – T. 5 / V. Sukhomlinsky. – K.: Soviet school, 1977. – 639 p.
5. Sukhomlinsky V. Selected Works: in 5 t. – T. 1 / V. Sukhomlinsky. – K.: Soviet school, 1976. – 654 pp.
6. Family and Family Encyclopedia. AutoCol. V.M. Blaginina, N.I. Belkinata and others; For zag Ed. F. S. Arvat et al. – K.: Bogdan, 1966. – 438 pp.
7. Adult Education: An Encyclopedic Dictionary / ed. V.G. Kremenya, Yu.V.Kovbasyuk; [arrangement: N.G. Protasov, Yu. O. Molchanov, T.V. Courenna; Ed. pleased: VG Kremen, Yu. V. Kovbasyuk, N. G. Protasov, etc.]; National acad. ped Sciences of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. acad. state exercise Under the Presidium of Ukraine [and others]. – K.: Basis, 2014. – 496 pp.
8. Tarasun V. .. Logodics. – K.: Publishing House of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, 2004. – 348 p.

Елена Павлова. Принцип партнерства в педагогической системе В. Сухомлинского

Статья посвящена изучению особенностей принципа партнерства в педагогической системе В. Сухомлинского. Научные исследования дают возможность рассмотреть теоретические достижения

учебно-воспитательной работы в школе, которые заложены выдающимся педагогом. Раскрыто содержание понятия «принцип партнерства». Показана необходимость применения диалоговой стратегии и педагогического взаимодействия, которая может быть реализована благодаря единству интеллектуальной деятельности, мировоззренческих убеждений и творческого сотрудничества. Проанализирована особенность учебного процесса В. Сухомлинского и обоснованы основные положения проблемы исследования. Подчеркнуто значение нравственных, культурных, эстетических навыков в формировании образованной личности, влияющие на реализацию принципа партнерства.

Ключевые слова: принцип партнерства, педагогика, взаимодействие, воспитание, творческая работа, коллектив, педагогическая деятельность.

Olena Pavlova. Principle of partnership in V. Sukhomlynsky's pedagogical system

The article is devoted to the principles of partnership in the pedagogical system of V. Sukhomlynsky. In the works of the teacher theoretically grounded provisions that reveal the peculiarities of the concept of partnership relations. The main line, namely the creative interaction with others, passes through all the pedagogical heritage of the author. Traditional education focuses on the development of the individual, based on the moral and spiritual world of man. Analysis of the research pedagogical heritage of the teacher attracts the attention of many specialists, and his ideas find their continuation in numerous scientific works. The new direction of pedagogy originated in the second half of the XX century and the main provisions of scientific research are based on the pedagogical achievements of V. Sukhomlynsky.

The urgency of the study is to identify the principle of partnership in the V. Sukhomlynsky's pedagogical system. An important factor providing the optimal conditions for cooperation is the formation of mental qualities of schoolchildren. As a result of the research it was discovered that the ideological content of V. Sukhomlynsky's education is based on the principles of partnership. Therefore, the impact on the personality is possible only if the activities of the whole school, parents, the public are directed together. In his views, the teacher reveals the importance of the development of student thought and the main condition is based on the humanistic paradigm.

It is considered that the specificity of the educational process is based on effective interaction and pedagogical support. Analysis of the study opens a new promising way to implement the principle of partnership, and the result can be adapted to the modern educational process.

УДК 371.13

Любов РЕХТЕТА

кандидат педагогічних наук,
докент кафедри початкової освіти Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: rekhtetalo@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ (ЗА ПЕДАГОГІЧНОЮ СПАДЩИНОЮ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)

У статті зроблено аналіз педагогічних поглядів та практичного досвіду видатного українського педагога В.О. Сухомлинського з проблеми здорового способу життя та рекомендованих ним основних напрямів виховної роботи у Павлівській середній школі щодо реалізації завдань зміцнення здоров'я школярів. Також виділено основні здоров'язбережувальні ідеї видатного педагога, які можуть бути використані в процесі підготовки майбутніх фахівців початкової ланки освіти.

Ключові слова: культура здоров'я, здоровий спосіб життя, здоров'язбережувальні ідеї.

Здоров'я посідає особливе місце у системі людських цінностей, усвідомлюється як неоціненне благо, складова щастя і добробуту. Одним із основних напрямів сучасного освітнього процесу є проблема збереження здоров'я здобувачів початкової освіти, через галузь освіти, науково-обґрунтоване систематичне впровадження здоров'язбережувальних технологій.

У Державному стандарті початкової освіти наголошується на необхідності «формування соціальної компетентності та інших ключових компетентностей, активної громадянської позиції, підприємливості, розвитку самостійності через особисту самоідентифікацію, застосування моделі здорової та безпечної поведінки, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших

людей, дотримання здорового способу життя» [1, 93].

В умовах сьогодення фахівець повинен бути професіоналом своєї справи, який постійно розвивається та самовдосконалюється. У Законі України «Про освіту» зазначається, що «метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» [1, 15]. Сучасні вимоги до підготовки майбутніх фахівців потребують відповідного вдосконалення. Одним з видатних педагогів, спадщину якого використовують для підготовки фахівців різного профілю, й фахівців початкової ланки освіти зокрема, є В. О. Сухомлинський.

Аналізуючи низку заходів щодо покращення стану здоров'я сучасних школярів в Україні проблема збереження здоров'я залишається невирішеною. У зв'язку з вирішенням даної проблеми є потреба звернутися до педагогічної спадщини видатного українського педагога В. О. Сухомлинського, який велику увагу приділяв фізичному розвитку і здоров'ю дітей.

Широкий спектр актуальних проблем, висвітлених у педагогічних працях та втілених у практичну діяльність Василем Олександровичем Сухомлинським, вивчався багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, а саме: О. Є. Антоною, І. Д. Бехом, С. С. Вітвицькою, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюном, Н. А. Калініченко, М. В. Левківським, О. В. Сухомлинською, М. Д. Ярмаченком та ін.

Окремі аспекти дослідження фізичного виховання та його вплив на здоров'я та загальний розвиток особистості школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського знаходимо у науковому доробку В. П. Горашука, В. Й. Галан-Влашука, М. Д. Зубалія, Г. П. Ковальчук, О. М. Іонові, С. Ф. Одайник, В. П. Оржеховської, Н. С. Побірченко та ін.

Науковці загострюють увагу на проблемі зміцнення здоров'я школярів, вказують на окремі кроки у вирішенні цієї проблеми. У своїх працях вчені одноставно висловлюють думку про величезну цінність і актуальність творчого доробку вчителя-новатора, про необхідність вивчення, осмислення і впровадження його ідей в педагогічну практику. Зокрема, в пошуках шляхів вирішення проблеми фізичного розвитку і здоров'я дітей.

Кожен навчальний предмет у межах власного змісту об'єктивно містить можливості для комплексної дії на особистість учня.

Метою статті є висвітлення здоров'язберезувальних ідей в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського та проаналізувати рекомендовані вченим-новатором основні напрямки вихо-

вної роботи у Павлівській середній школі щодо реалізації завдань зміцнення здоров'я у школярів.

Звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського на сучасному етапі є особливо актуальним, а проблема здоровий спосіб життя – пріоритетна основа виховання заслуговує на увагу педагогів. Здоровий спосіб життя виступає як дієвий і надійний засіб збереження та зміцнення здоров'я, є основою первинної профілактики захворювань, однією з найбільш ефективних форм їх запобігання.

Великого значення виховання здорового покоління надавав видатний вітчизняний педагог В. О. Сухомлинський. У його педагогічній діяльності значне місце займали питання здоров'я учнів, особливо молодших школярів. В цьому плані можна виділити деякі основні напрямки виховної роботи Павлівської середньої школи щодо реалізації завдань фізичного виховання та зміцнення здоров'я у школярів:

- пропаганда фізіолого-гігієнічних знань серед батьків. З метою залучення до грамотного підходу у формуванні здоров'я своїх дітей була створена батьківська школа.
- створення здорового природного мікроклімату шкільної садиби.
- оскільки результати навчання учнів залежать від фізичного розвитку, стану здоров'я, то вивченням майбутніх школярів вчителі починають з ознайомлення з їхнім здоров'ям. І на основі цього кожній дитині визначається індивідуальний режим праці і відпочинку.
- санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя, режиму праці та відпочинку учнів;
- особливості організації фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я: фізичне виховання на уроках фізичної культури та в процесі позакласної спортивно-масової роботи;
- організація активного діяльного відпочинку учнів;
- система бесід про людину і особливості людського організму;
- оптимальне чергування розумової і фізичної праці; оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять;
- утвердження у свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших.

Відомий вчений-практик писав, що «Приховані, замасковані дитячою жвавістю, рухливістю нездужання і захворювання серцево-судинної системи, дихальних шляхів, шлунково-кишкові дуже часто є не хворобою, а відхиленням від станку здоров'я» [6, 48]. І далі: «Єдиним радикальним

лікуванням у таких випадках може бути зміна режиму праці й відпочинку: тривале перебування на свіжому повітрі, сон при відкритій квартирі, виконання вимоги рано лягати спати і рано вставати, раціональне харчування» [6, 48].

Здоровий спосіб життя забезпечує досягнення високого рівня психічного, фізичного розвитку, високу працездатність, довголіття. На думку відомого педагога-практика В. О. Сухомлинського «Добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі [4, 192].

До сприятливих чинників оздоровлення, які є складовими здорового способу життя (стилю та устрою життя) за його переконанням належать: достатня рухова активність, збалансоване харчування, дотримання правил особистої гігієни, загартування, позитивні емоції, дотримання оптимального режиму дня «Праця на відкритому повітрі цілюще впливає на дітей з великою нервовою збудливістю – дратівливих, неспокійних» [7, 138].

В. О. Сухомлинський, був справжнім поборником за здоров'я дитини. Він пише: «У вивченні дитини її здоров'я має бути предметом особливої уваги педагогічного колективу». «Я не боюсь ще й ще раз повторити: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили». [6, 103]

Вчений на практиці довів доцільність цих чинників та їх вплив на дитину. «Ми добиваємося, щоб діти, в яких млявість, уповільненість розумових процесів є наслідком загальної слабості організму, навесні, влітку і восени спали під відкритим небом, харчувались особливо багатою на вітаміни й фітонциди їжею (мед, весняне і літнє молоко, масло, яйця, м'ясо, фрукти), у літній час цілодобово дихали повітрям полів і лугів – усе це справляє чудодійний вплив на їхнє здоров'я і розумовий розвиток» [4, 193]

Василь Сухомлинський, спираючись на багатий педагогічний досвід, запропонував свою систему по збереженню здоров'я дітей, виокремив і обґрунтував принципи медичної педагогіки: «Головними принципами медичної педагогіки є:

- щадити легко вразливу хворобливу психіку дитини;
- всім стилем, укладом шкільного життя відвертати дітей від тяжких думок і переживань, пробуджувати в них життєрадісні почуття;
- ні за яких обставин не дати зрозуміти дитині, що до неї ставляться, як до хворої» [6, 52]. Більшість його праць, тією чи

іншої мірою, присвячені питанням саме здорового способу життя, індивідуального підходу до дитини по суті є рекомендаціями яких потребують сучасні заклади освіти.

Так у книзі «Павлицька середня школа» третій розділ якої, присвячений збереженню здоров'я має назву: «Піклування про здоров'я і фізичне виховання». Саме тут вчений розглядає питання взаємозалежності: здоров'я і духовне життя школярів; праця як засіб зміцнення здоров'я [7].

Праця «Сто порад учителів», заслуговує на увагу тому, що учитель-новатор в одній із порад зупиняється на турботі про здоров'я і повноту духовного життя вчителя [5].

Питання здоров'я на думку педагога, значною мірою залежить від духовного життя дитини. Саме ці думки знайшли своє втілення у книзі «Серце віддаю дітям». У розділі «Школа радості» він наголошував на тому, що природа, – джерело здоров'я. У розділі «Роки дитинства», В. О. Сухомлинський окреслив, що саме в дитинстві закладаються основи здоров'я і тому турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. При цьому підкреслює, що турбота про здоров'я не можлива без постійного зв'язку із сім'єю [6] Важливого значення педагог надає природі як джерелу здоров'я. «У перші тижні роботи школи радості я уважно вивчаю здоров'я дітей» [6, 49]. У праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» педагог звертає увагу на піклування про здоров'я молодого покоління, фізичне виховання.

Видатний вчений В. Сухомлинський пропонував ефективні шляхи зміцнення здоров'я, а його поради доцільні у підготовці майбутніх фахівців початкової ланки освіти. Сучасний рівень розвитку суспільства в значній мірі актуалізує наукові проблеми пов'язані зі збереженням здоров'я і формування культури здорового способу життя здобувачів початкової освіти. Саме для цих фахівців початкової ланки освіти повинні стати пріоритетними основами здоров'я, фізкультура, безпека життєдіяльності у роботі з молодшими школярами. Педагоги повинні вміти: визначити вплив несприятливих чинників довкілля на здоров'я дітей і давати рекомендації на їх усунення; підбирати допоміжні засоби, які сприятимуть підвищенню розумової і фізичної працездатності; визначити рівень фізичної та функціональної підготовленості (рівень здоров'я) молодших школярів і вміти визначити оптимальний руховий режим; давати конкретні рекомендації щодо контролю за станом здоров'я дітей ; надавати дієві рекомендації по використанню основних складових компонентів здорового способу життя для збереження і зміцнення здоров'я; сприяти вихованню у дітей навичок, а згодом і потреб здорового способу життя.

З цього приводу В. Сухомлинський пише: «Ми прагнемо привести вихованців до переконання, що завдяки регулярним вправам у них не тільки розвивається краса тіла, гармонія рухів, а й формується характер, гартується сила волі» [7, 142].

У твердженнях педагога лежить уява про здоров'я, як єдине ціле, складене із взаємозалежних частин. «З кожним роком нам стає дедалі зрозумілішою і зрозумілішою залежність духовного життя дитини – інтелектуального розвитку, мислення, уваги, пам'яті, посидючості – від «гри» її фізичних сил» [7, 125].

Видатний вчений довів, що духовний аспект здоров'я, фізичний, емоційний, інтелектуальний, соціальний і особистісний аспекти здоров'я взаємопов'язані.

На думку Василя Олександровича фізичний аспект здоров'я – це, перш за все, обсяг фізіологічних (функціональних) резервів і тому заняття фізкультурою і спортом відіграють певну роль у всебічному розвитку дітей лише тоді, коли вся навчально-виховна робота пройнята турботою про здоров'я. І як стверджує вчений стан фізичного здоров'я людини в значній мірі залежить від її духовного стану. Духовність – це зв'язок між зовнішнім і внутрішнім світом людини, усвідомлення своєї причетності до живої і неживої природи. Духовність є проявом морального потенціалу людини і її доброзичливості, співучасті і безкорисливості. Інтелектуальний – рівень інформації, яка може бути використана для організації здорового способу життя. Він наголошує на тому, що «Проблема розвитку фізичних сил дітей має і зворотній бік: здоров'я величезною мірою залежить від духовного життя, зокрема від культури розумової праці» [4, 193]. Емоційний аспект здоров'я пов'язаний із розумінням своїх почуттів і вмінням їх виражати. За глибоким переконанням вченого «Під час виконання таких вправ, як біг, стрибки, плавання, ходьба на лижах тощо, а також у різноманітних спортивних іграх великого значення надається естетичному задоволенню» [4, 195]; соціальний аспект здоров'я полягає в усвідомленні себе як корисної частини соціуму «Добре здоров'я, відчуття повноти, невичерпності, фізичних сил найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод» – пише В. Сухомлинський [7, 125]; особистісний – в усвідомленні себе як особистості, яка здатна до самореалізації. З цього приводу він говорить: «Зміцнити здоров'я людини в дитинстві, не допустити, щоб дитина вступала в юність кволою і млявою ~ це означає дати їй всю повноту життєвих радощів» [7, 138].

Особливу увагу, у школі якою керував відомий педагог приділяли гігієні дітей. За його переконанням гігієна тіла, забезпечення його чистоти, догляд за шкірою і волоссям є обов'язковими елементами особистої гігієни. З метою профілактики захворювань він рекомендував дотримуватись гігієнічних правил догляду за шкірою, систематично загартовуватись.

«Праця на відкритому повітрі особливо в помірний мороз, усуває схильність до простудних захворювань, благотворно впливає на дітей з великою нервовою збудливістю. Ця праця – головна умова запобігання нервозності, нерівноваженості, роздратованості» [4, 195].

Система зміцнення організму, як склалася в нашій виховній роботі, пише В. Сухомлинський педагог «починається із загартування ніг; при цьому звичайно, береться до уваги загальний аспект здоров'я дитини» [6, 111].

«Якщо дитина влітку не ходить босоніж – ніякі купання і обтирання мокрим рушником не допоможуть» – стверджує педагог [6, 111].

На думку вченого, діти повинні якомога більше проводити часу на свіжому повітрі. За його глибоким переконанням: «Еліксиром здоров'я є повітря, насичене фітонцидами злакових рослин – пшениці, жита, ячменю, гречки, а також лугових трав. Я часто водив дітей у поле, на луг – нехай дихають свіжим повітрям, що настоялось на ароматі хлібних рослин. Посадіть під вікном спальні ваших дітей кілька горіхових дерев, радив я батькам» [6, 49].

За глибоким переконанням В. Сухомлинського, турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, це перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості. Тим самим вчений підводить нас до думки, що «Від харчування в роки дитинства залежить гармонія, пропорційність частин тіла, зокрема правильний розвиток кісткової тканини і особливо грудної клітки. Багаторічні спостереження показують, що при відсутності в їжі мінеральних речовин і мікроелементів непропорційно розвиваються окремі частини скелета, що на все життя позначається на постаті, щоб не допустити цього, я дбав про повноцінне вітамінне харчування, про те щоб їжа містила вітаміни й мінеральні речовини» [6, 108].

Педагог наголошував, «Відсутність апетиту – грізний бич здоров'я, джерело хвороб і нездужань» [6, 105]. В. Сухомлинський у процесі формування здорового способу життя дітей звертав увагу на систематичність, послідовність їхнього

навчання і виховання, які дають можливість проводити оздоровчу роботу ускладнюючи завдання «Дитина – жива істота, її мозок – найтонший найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо і бережно» [7, 127]. Вчений вважав, що саме «Режим фізичної і розумової праці та відпочинку – дуже важлива умова міцного здоров'я і бадьорого духу» [7, 127], які треба враховувати при підготовці фахівців галузі початкової освіти.

Таким чином здоров'язбережувальні ідеї, запропоновані видатним вченим та педагогом

В. О. Сухомлинським переосмислюються в сучасному контексті та можуть бути застосовані в процесі підготовки та самовдосконалення майбутнього вчителя загальноосвітньої школи I ступеня з питання реалізації якісно нової ролі фахівця освіти, який має розвинені творчі здібності та високу професійну компетентність. Майбутній фахівець початкової ланки освіти повинен перед собою ставити ряд завдань щодо впровадження ідей формування здорового способу життя в освітній процес школи I ступеня.

Список використаних джерел

1. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. ТД "Освта-центр+", 2018. – 240 с.
2. Крук М. З. Погляди Василя Сухомлинського на фізичне виховання підростаючого покоління / М. З. Крук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: науковий журнал. Педагогічні науки. Житомир: Вид-во Житомирського держ.ун-ту імені І.Франка, 2017. Вип. 5 (91). с. 57-61.
3. Соколовська О. С. Підготовка фахівців галузі дошкільної освіти до реалізації здорового способу життя на засадах педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського / О.С. Соколовська // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Випуск 1.39. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2012. С.305-312.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1 – 654 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.2 – 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1977. – Т.3 – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1977. – Т.4 – 640 с.

References

1. Typovi osvritni prohramy dlia zakl. zahalnoi serednoi osvity: 1-2 klasy [Typical Educational Programs for the general secondary education institutions: 1-2 classes]. TD "Osvta-tsentr+", 2018. —240p. [in Ukrainian]
2. Kruk M.Z. Pohliady Vasyliia Sukhomlynskoho na fizyчне vykhovannia pidrostaюchoho pokolinnia [Vasyl Sukhomlynsky's views on the physical education of the younger generation] / M.Z. Kruk // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka: naukovyi zhurnal. Pedagogichni nauky. Zhytomyr: Vyd-vo Zhytomyrskoho derzh.un-tu imeni I.Franka, 2017. Vyp. 5 (91). P.57-61. [in Ukrainian]
3. Sokolovska O.S. Pidhotovka fakhivtsiv haluzi doshkilnoi osvity do realizatsii zdorovoho sposobu zhyttia na zasadakh pedahohichnoi spadshchyny V.O. Sukhomlynskoho [Training of specialists in the field of preschool education to implement a healthy lifestyle – on the basis of pedagogical heritage VO Sukhomlynsky] / O.S. Sokolovska // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho: zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 1.39. Mykolaiv : MNU imeni V.O.Sukhomlynskoho, 2012. P.305-312. [in Ukrainian]
4. Sukhomlynskyi V.O. Vybrani tvory [Selected Works]: u 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. – K.: Rad. Shkola, 1976. – T.1 – 654 p. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynskyi V.O. Vybrani tvory [Selected Works]: u 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. – K.: Rad. Shkola, 1976. – T.2 – 670 p. [in Ukrainian]
6. Sukhomlynskyi V.O. Vybrani tvory [Selected Works] : u 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. – K.: Rad. Shkola, 1977. – T.3 – 670 p. [in Ukrainian]
7. Sukhomlynskyi V.O. Vybrani tvory [Selected Works] : u 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. – K.: Rad. Shkola, 1977. – T.4 – 640 p. [in Ukrainian]

Любовь Рехтета. Подготовка будущих специалистов начального звена образования внедрению идей формирования здорового образа жизни (за педагогическим наследием В. А. Сухомлинского)

В статье сделан анализ педагогических взглядов и практического опыта выдающегося украинского педагога В. А. Сухомлинского по проблеме здорового образа жизни и рекомендованных им основных направлений воспитательной работы в Павлышской средней школе по реализации задач укрепления здоровья школьников. Также выделены основные здоровьесохраняющие идеи выдающегося педагога, которые могут быть использованы в процессе подготовки будущих специалистов начального звена образования.

Liubov Rehteta. Training the elementary school future specialists for the implementation of ideas of healthy lifestyle formation (according to the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi)

The article analyzes the pedagogical views and practical experience of the Ukrainian teacher V. O. Sukhomlynsky about the problem of healthy lifestyle and recommendations by him the main directions of educational work at Pavlyuska school in the implementation of the tasks of strengthening the health of schoolchildren.

The great importance of the education of healthy generation was provided V.O. Sukhomlynsky In his pedagogical activity, a significant place was occupied by the health of students, especially younger schoolchildren.

It is possible to highlight some of the main directions of the educational work of Pavlyuska School in relation to the implementation of the tasks of physical education and health promotion for students: promotion of physiological and hygienic knowledge among parents; creation of a healthy natural microclimate of the school estate; Teachers of the future schoolchildren begin to familiarize with their health by studying. And on the basis of this, each child is assigned an individual mode of work and rest.

Health saving ideas proposed by prominent scientist and teacher V.O. Sukhomlinsky reinterpreted in the modern context and can be applied in the process of training and self-improvement of the future teacher of the 1-st degree school, on the question of implementing a qualitatively new role of a specialist in education, who has developed creative abilities and high professional competence. A future specialist in the initial education have to put forward a number of tasks concerning the introduction of ideas for the formation of a healthy lifestyle in the educational process of the 1-st degree school. Also highlighted the main healthprotective ideas of the outstanding teacher, which can be used in the process of training future specialists of the initial level of education.

Key words: health culture, healthy lifestyle, health saving ideas.

УДК 316.61-053

Марина РОГАЧКО

секретар спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна
e-mail: svrada5@gmail.com

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ: ВІД ТВОРЧОГО ВИХОВАТЕЛЯ – ДО ТВОРЧОГО ВИХОВАНЦЯ

У статті подано аналіз поняття «творчість»; проаналізовано погляди Василя Сухомлинського на розвиток творчості дітей від дошкільного віку до випускного класу. Висвітлено основні засоби розвитку творчості. Розкрито принципи організації творчої діяльності дітей та творчого розвитку особистості, які реалізовано у педагогічній системі Павлівської школи під керівництвом Василя Олександровича Сухомлинського, які можуть бути реалізовані і в сучасних закладах освіти «від дошкільних до вищої школи». У статті виокремлено вимоги, які учений ставив до творчої особистості педагога.

Ключові слова: діти, Василь Сухомлинський, педагог, творчість.

Проблема творчості була предметом дослідження різних наукових напрямів: філософів (Г. Батіщев, М. Бердяєв, В. Гузенко, Б. Кедров, О. Кленіков, В. Кремень, І. Зязюн, Б. Новіков та ін.); психологів (Л. Виготський, І. Бех, О. Брушлінський, В. Дружинін, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Понамарьов, В. Романець, Б. Теплов, В. Ямницький та ін.); педагогів (С. Белікова, А. Богуш, Є. Бондаревська, Т. Іванова, В. Рибалко та ін.).

Учені неодностайні щодо визначення поняття «творчість». З'ясуємо насамперед сутність означеного феномена. Звернімося до словникових джерел, які тлумачать «творчість» як: діяльність людини, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей; [5, 136]; високосвідома діяльність людини, спрямована на створення продуктів матеріальної і духовної культури, що має суспільно-історичну цінність [5, 137]; має психологічний аспект і передбачає наявність в особистості здібностей, мотивів, знань та вмінь, завдяки яким створюється продукт, що характеризується новизною та оригінальністю [3, 219].

Вчені розглядають творчість як: процес, завдяки якому здійснюється сходження людини до вищих ступенів духовності, моральності й свободи, розвитку особистості й культури [1, 332]; нахненну працю, що вимагає зосередження фізичних і духовних сил людини [12, 11]; «боротьбу з усім хворобливим, просвітлення і душевне очищення, катарсис» [12, 13]. Більшість учених поділяють думку, що в основі творчості лежить система організація психічних властивостей, яка розвивається впродовж усього життя і визначає можливість досягнення людиною максимально високих результатів у певному виді діяльності.

Учені акцентують здебільшого на поняттях «творча діяльність» та «творча особистість». Творчу діяльність визначають як діяльність, у якій творчість як домінуючий компонент входить до структури її цілі, або способів. Діяльність людей можна умовно поділити на творчу та нетворчу, яку можна розрізнити за такими ознаками: 1) за результатом: творчість характеризується утворенням нової, раніше невідомої якості, тоді як «нетворчість» видає відомий, стандартний,

серійний екземпляр (продукт); 2) за способом реалізації: творчість неповторна у своєму просуванні до результату (неповторність виступає або як створення принципово нового способу, або як неповторна комбінація вже відомих прийомів реалізації, або як відома комбінація невідомих прийомів); у свою чергу, «нетворчість» характеризується шаблонністю прийомів досягнення результату; 3) за значенням: творча діяльність виступає як безпосередній двигун прогресу, що визначає якісно різні його ступені, нетворчість є лише засобом кількісного накопичення умов для творчості [12].

У процесі творчої діяльності формується творча особистість як кінцева мета будь-якого освітньо-виховного процесу. Творча особистість, за А. Астаховим, це – особистість, якій притаманні творча спрямованість, творчі задатки і діяльність, в якій шляхом застосування оригінальних способів, об'єктивно чи суб'єктивно створюється нові матеріали або (та) духовні цінності, що відрізняються особистою або (та) соціальною значимістю та прогресивністю [2, с. 67]. Для творчої особистості характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, яка проявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей, які, у свою чергу, дозволяють їй досягти прогресивних, соціально або особистісно значимих творчих результатів в одному або кількох видах діяльності. Найчастіше творча особистість досягає значного успіху в одному виді діяльності, наприклад, у музиці, спорті, математиці тощо.

Не зважаючи на кількість теорій, науковці однак у думці, що творчість є особливим процесом, у якому особистість продукує нові знання, рішення, досвід і яка завжди пов'язана зі створенням чогось оригінального, неповторного, індивідуального. Акт творчості, на відміну від дій, заснованих на використанні вже відомих прийомів і правил, завжди означає пошук самостійного шляху досягнення бажаної мети.

Зазначимо, що проблема творчості виступила одним із центральних напрямів педагогічної діяльності В. Сухомлинського – видатного українського педагога, формулою якої може виступити таке: від творчого педагога (вихователя) до творчої особистості дитини (вихованця).

Творчість дітей, за В. Сухомлинським, це «глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоствердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини, яку неможливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх» [11, 54].

Життєвим кредом Василя Сухомлинського було постійне духовне спілкування учителя і дитини: живе безпосереднє, повсякденне спілкування з дітьми, за його словами, джерело думок, педагогічних відкриттів, радостей, смутку, розчарувань, без яких немислима творчість педагога.

Найважливішою умовою творчого розвитку особистості, за В. Сухомлинським, є особистий приклад педагога, вихователя. Дитину приваблює той вихователь, у якому вона бачить «прекрасного майстра». Творчій особистості вихователя, за В. Сухомлинським, притаманна така якість, як, педагогічна справедливість – своєрідне вимірювання об'єктивності вчителя, рівня його моральних якостей. Педагог писав, «Справедливість – це підґрунтя довіри дітей до вихователя ... щоб стати справедливим, потрібно знати духовний світ кожної людини» [8, 89].

Професійно необхідними якостями вчителя є витримка і самоопанування. Професіонал завжди, навіть при найнесподіваніших обставинах (а їх буває чимало), зобов'язаний зберегти за собою провідне становище в освітньо-виховному процесі. Ніяких зривів, розгубленості і безпорадності вихователя учні не повинні відчувати.

Чималу роль у розвитку творчості дітей відіграє правильно обраний педагогічний стиль, уміння педагога спілкуватися з дітьми допомагає вихованцям розкрити свої таланти, проявити творчі здібності, і навпаки авторитарний стиль, яким зловживають учителі, їх «влада над дітьми – одне з найважчих випробувань педагога, один із показників педагогічної культури...» [8, 134].

Основною якістю педагога у роботі з дітьми виступає педагогічний такт. Учитель, як ніхто інший повинен управляти своїми почуттями, темпераментом, бути прикладом для дітей – адже різним проявом своїх емоцій, ставленням до людей він передає дітям справжню науку високоморальної поведінки. Нетактовність, образливе ставлення до дітей завдає глибокі душевні травми, шкодить всій справі навчання і виховання. У такому випадку вести мову про розвиток творчих здібностей вихованців не доводиться.

Організуючи творчу діяльність учнів, В. Сухомлинський насамперед передбачав конкретний результат цієї діяльності, під якою розумів «створення духовних і матеріальних цінностей високої суспільної значимості» [9, 278]. Залучення учнів до творчої діяльності вчений уважав «вершиною їхнього духовного життя, показником найвищого ступеня розвитку інтелекту, почуттів, волі людини» [9, 279].

Вдумливо організований освітньо-виховний процес повинен сприяти розвитку розумових, а

головне творчих здібностей дітей. Саме тому педагог радив педагогам створювали всі необхідні умови для опанування дітьми необхідних знань, які б стимулювали в них розвиток творчих здібностей, емоційне пробудження розуму, активність думки. Творчість Василь Олександрович називав «суттю життя у світі знань і краси», а творчу діяльність дитини розглядав як стимул розвитку пізнання. «Творчість, – за його словами, – є шаблянкою самостійного мислення, на якій дитина пізнає радість власної думки, переживає моральну гідність творця» [8, 434].

Освітньо-виховний процес у закладі освіти, за словами В. Сухомлинського, має бути спрямований на розвиток кожної дитини, на переживання стану творчого піднесення, радісного хвилювання. У цьому зв'язку він пропонував приділяти особливу увагу розвитку психічних процесів – пам'яті, мисленню, уваги, уяви. Вчений був переконаний, що саме рівень їх досконалості є фундаментом для розвитку творчих здібностей дитини. Творчість – це формування спостережливості, допитливості: «гармонія знань і вмінь, зміцнення пам'яті, розвиток творчих здібностей – усе це залежить від того, що відбувається зі знаннями: складаються вони в голові як мертвий багаж чи живуть, перебувають у постійному русі, тобто творчо застосовуються» [9, 100].

За В. Сухомлинським, переступивши поріг закладу освіти, дитина повинна потрапляти в атмосферу творчої праці, тому вчитель повинен вводити дітей у цей новий для них світ шляхом участі в різноманітних гуртках, допомогти дитині знайти серед життєвих доріг ту, яка відкриє їй «золоту жилку», принесе радість творчості на благо суспільства й допоможе розкритися всім здібностям [8].

У розвитку творчості В. Сухомлинський дотримувався принципу індивідуального підходу до учнів. Вчений уважав, щоб залучити учнів до різного виду творчих робіт чи видів діяльності «від кожного за здібностями», насамперед треба розкрити «індивідуальні обдарування, задатки, талант, нахили людини, пробудити і виховати його пристрасне покликання до конкретного виду або галузі трудової діяльності» [9, 88].

Для реалізації означеного принципу В. Сухомлинський рекомендував створювати в освітньому закладі «творчу атмосферу», «творчі майстерні», залучати всіх учнів від першого до випускного класу до творчої праці.

Педагог був переконаний, що зародження і прояви творчості започатковуються там, де «думка, розум знаходять свій вияв у тонких копітких операціях, що виконуються руками, операціями, які потребують насамперед уміння, в яких фі-

зичні зусилля підпорядковуються кмітливості, винахідливості, розрахунку» [9, 89].

Творча діяльність у Павлівській школі була засобом трудового і морального виховання учнів, «умовою ствердження моральної гідності», подолання труднощів у навчанні, стимулом для розвитку задатків, нахилів, здібностей учнів, виховання любові до праці. За словами вченого, творчість є найважливішим джерелом любові до праці, «поєднанням зусиль розуму і рук» [7, 281].

Шлях до успіху, як стверджував В. Сухомлинський, і відбувається через тривалі пошуки. Вчений наголошував, що від «характеру праці й суспільного життя залежить розвиток вроджених задатків як передумов індивідуальних нахилів особистості, розвитку її здібностей, талантів» [7, 233].

Для учнів Павлівської школи було створено всі умови для розвитку їхньої творчості: самодіяльні творчі та ігрові об'єднання, до яких залучались як учні молодших класів, так і старших у якості керівників творчих об'єднань молодших. Для дітей було організовано технічні гуртки, конструювання, моделювання, радіотехніки, електроніки, біохімії, ґрунтознавства, творча праця в кабінетах живої природи, в теплицях, у плодовому саду, на навчальній ділянці, на пасіці, в робочих кімнатах технічної творчості; дитячих електростанціях, у лабораторіях; гуртках технічного конструювання і моделювання, у праці учнів з мікроскопами та звичайними інструментами (зубило, молоток, коліщата, пилка тощо).

Творчість є потребою людини, саме вона дає насолоду й радість життя. Серед напрямів удосконалення роботи з підготовки дітей до творчої діяльності варто назвати такі, як забезпечення активності й закріплення творчої самостійності, актуалізація потреби у творчості. Заклад освіти повинен розпізнати, виявити, розкрити й виростити індивідуальний талант, створити умови для розвитку творчих можливостей дітей. До провідних засобів формування таланту В. Сухомлинський відносив розвиток природних творчих індивідуальних здібностей та поетичної творчості в різноманітних гуртках.

Осередком творчого натхнення педагог уважав природу. Краса природи – джерело поетичної творчості дітей. На думку В. Сухомлинського, поетичне натхнення започатковується з бачення краси природи, що пробуджує почуття і думку дітей. Це сприяє тому, що діти починають складати казки, вірші, оповідання.

Природа є основним засобом існування людини, вона й людство невіддільні одне від одного, немає сумніву в тому, що виховання любові до природи треба починати з дошкільного віку. Саме тому вчений радив привчати дітей до емоційно

вдумливого спостереження у природі та прищеплювати турботливе ставлення до живого і прекрасного вже з дошкільного віку. Василь Сухомлинський стверджував, що «вихователь – мудрий і рішучий «садівник», а дитина – «деревце», природа – колиска думки», саме тому педагог наголошував на тому, щоб якомога частіше проводити заняття на лоні природи.

Найважливішим засобом і водночас першоджерелом творчості, як самовираження і самоствердження особистості педагог називає слово, яке розглядає як «будівельний матеріал словесної творчості» (поетичної, мовленнєвотворчої, словесної тощо) [11].

Першим проявом творчості дитини є казки, в яких дитина пізнає себе, переживає відчуття гордості від того, що вона щось створює. «Дитяча казка, створена посеред природи, є цілим духовним світом, який визначає спрямованість думки, відчуттів та переживань дитини» [9]5.

За роки своєї педагогічної діяльності В. Сухомлинський переконався, що в дитячому віці створення казок є одним із засобів розвитку творчості. «Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, – зазначав Василь Олександрович, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови» [11, 176–177].

Спочатку дитина прослуховує казки, прислуховується до нової інтонації у рідному голосі, впізнає знайомі слова, що складуються в захоплюючу історію. Цікавість, яка зародилася в дитини, переростає в дещо більше, в необхідність. Необхідність заново пережити позитивні відчуття, від спілкування з рідною людиною, від хвилювання за долю героїв, очікування торжества справедливості.

Педагог радив від прослуховування казки переходити до створення казки. Вчений наголошував на тому, що «дуже важливо, щоб діти не лише слухали казку, а й самі її творили. Через казку, через неповторну дитячу творчість – пряма дорога до серця дитини» [11]. Створення казок розвиває не тільки фантазію, а й мову, мислення, уяву дитини, допомагає у творчій формі закріпити наявні у дитини знання, готує до успішного шкільного навчання, згуртовує сім'ю і надає велику кількість позитивних емоцій, формує у дитини почуття своєї успішності. Дитина безпосередньо вірить вихователю Уже та обставина, що так розмовляє (думає, діє) педагог, для дитини є доказом істини і прикладом для наслідування [8, 342].

Значну увагу учений радив приділяти розвитку художньої та естетичної творчості дітей. «У ко-

жної дитини, – писав Василь Олександрович, – дрімають задатки якихось здібностей ...щоб їх запалити, потрібна іскра. Такою іскрою є натхнення, захоплення майстерністю старшого товариша або ровесника» [8, 343]. Діти, схильні до малювання, розвивали свої здібності в гуртку живопису, музичні – в хорових гуртках. Саме тому педагог наголошував на створенні при закладах освіти дитячих гуртків малювання, музичні, танцювальні гуртки.

Творчість починається там, де малюючи ліс, гори, степ, дитина виражає свої почуття. Така творчість збагачує духовне життя. Саме тому учні Павлівської школи під час екскурсій та туристичних походів брали альбоми та олівці. В ті хвилини, коли краса природи переживається особливо яскраво, діти малювали. Окремі уроки малювання було присвячено малюванню на теми, обрані учнями: діти малювали те, що залишило в їхніх душах глибоке враження. Також у Павлівській школі практикувалося малювання на лоні природи за спостереженнями (всі діти малюють те, що бачать перед собою), створення «альбомів юних художників», створення групових та індивідуальних альбомів «Наше рідне слово».

Необхідною умовою виникнення дитячої творчості, його джерелом є також музична творчість. Слухаючи народну музику, а також «музику природи» (шелест діброви, шепотіння стиглих колосків пшениці, бджолину арфу, дзижчання джмеля, пісню жайворонка, музику весняного лісу, блакитного неба, лугів і степів тощо), у дітей пробуджувалася уява, народжувалися яскраві картини, фантастичні образи. Так, перебуваючи під впливом народної музики, «діти малювали у своїй уяві лісові хащі, добрих і злих істот. Наймовчазніші висловлювалися в малюнках; дитячі руки тяглися до олівця й альбому, їм хотілося відбити на папері казкові образи» [11, 138].

Таким чином, за результатами аналізу педагогічної спадщини вченого виділимо принципи організації творчої діяльності дітей та творчого розвитку особистості, які реалізовані, на наш погляд, у педагогічній системі Павлівської школи під керівництвом Василя Олександровича Сухомлинського, та які можуть бути реалізовані в сучасних закладах освіти «від дошкільних до вищої школи. А саме:

- принцип індивідуального підходу: залучення дітей до певного виду творчої діяльності залежно від їхніх задатків і здібностей;
- принцип взаємозв'язку навчання (освітньо-виховного процесу), виховання з активною творчою діяльністю дітей у різних сферах життєдіяльності як у межах освітнього закладу, так і за його межами;
- виховання без покарання, вдумливий учитель уважав, що покарання не потрібні,

- якщо дитину виховують у доброті та розумінні;
- принцип доступності й посильності творчих завдань відповідно до вікових особливостей дітей;
- принцип домінування керівної ролі педагога (вихователя) в процесі активної творчої діяльності дітей;
- принцип створення відповідних стимулювальних умов для розвитку творчих здібностей і результативної творчої діяльності дітей;
- принцип позитивної мотивації і забезпечення сприятливого емоційного клімату в процесі колективної творчої діяльності дітей;
- віра у творчі можливості кожної дитини щодо досягнення кінцевого творчого продукту в процесі творчої діяльності;
- принцип продуктивної творчої діяльності дітей;
- принцип активного творчого перетворення дітьми природного, предметного і соціального довкілля;

– принцип дуального навчання в освітньому процесі освітнього закладу та активна творча діяльність дітей (учнів) у різних виробничих сферах.

Таким чином, творчість як аспект педагогіки В. Сухомлинського перевірена часом і сьогодні затребувана практикою. Тому, щоб дитина змогла стати активним співучасником в різноманітних видах творчої діяльності, необхідна спеціальна підтримка дитини, психолого-педагогічний супровід, цілеспрямоване педагогічне керівництво її діяльністю з боку дорослих, створення педагогічних умов розвитку дитячої творчості. Від творчого вихователя – до творчого вихованця – продуктивний, ефективний шлях розвитку творчих здібностей, що згодом стануть основою світосприйняття та світопізнання. Саме тому важливого значення набуває професійно-педагогічна підготовка майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти до розвитку творчості дітей, що вимагає підвищення творчої компетентності і рівня педагогічної майстерності майбутніх фахівців, починаючи з дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Типология личности и гуманистический подход / К. А. Абульханова-Славская. – *Гуманистические проблемы психологической теории*. Москва, 1995. С. 41–45.
2. Астахов А. П. Новейший психолого-педагогический словарь / А. П. Астахов. – Минск: Современная школа, 2010. – 928 с.
3. Большой психологический словарь / Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак; М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – 666 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. друге. – Волинські береги, 2011.
5. Краткий психологический словарь / [сост. Л. А. Карпенко; под. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 512 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001.
7. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т. 1. – К.: Рад. шк., 1979.
8. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа: Естетичне сприйняття та естетична творчість / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т. 4. – К.: Рад. шк., 1980.
9. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т. 1. – К.: Рад. шк., 1979.
10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Ставлення до краси в природі і суспільстві / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т. 2. – К.: Рад. шк., 1980.
11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Ставлення до краси в природі і суспільстві / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т. 3. – К.: Рад. шк., 1980.
12. Харкавців І. Р. Розвиток педагогічної творчості вчителя у процесі професійної самореалізації: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2010. 22 с.

References

1. Abulkhanova-Slavskaja K. A. Tipologija ličnosti i humanistyčeskij podkhod / K. A. Abulkhanova-Slavskaja. – *Humanistyčeskije problemy psichologičeskoj teorii*. Moskva, 1995. S. 41–45.
2. Astakhov A. P. Novejšij psichologo-pedahohičeskij slovar / A. P. Astakhov. – Mynsk: Sovremennaja shkola, 2010. – 928 s.
3. Bolshoj psichologičeskij slovar / Pod red. B. G. Meshčeriakova, V. P. Zynčenko. – SPb.: Praim-Evroznak; M.: OLMA-PRESS, 2004. – 666 s.
4. Honcharenko S. U. Ukraïnskyj pedahohičnyj entsyklopedyčnyj slovnyk / S. U. Honcharenko. – Vyd. druhe. – Volynski oberehy, 2011.
5. Kratkyj psichologičeskij slovar / [sost. L. A. Karpenko; pod. red. A. V. Petrovskoho, M. H. Yaroshevskoho]. – Rostov-na-Donu: Fenyks, 1998. – 512 s.
6. Pedahohičnyj slovnyk / Za red. M. D. Yarmachenka. – K.: Pedahohična dumka, 2001.
7. Sukhomlynskyj V. O. Dukhovnyj svit shkoliara / V. O. Sukhomlynskyj. – Vybr. Tv. u 5-ty t. – t. 1. – K.: Rad. shk., 1979.
8. Sukhomlynskyj V. O. Pavlyska serednia shkola: Estetyčne spryiniattia ta estetyčna tvorčist / V. O. Sukhomlynskyj. – Vybr. tv. u 5-ty t. – t. 4. – K.: Rad. shk., 1980.

9. Sukhomlynskyi V. O. Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti / V. O. Sukhomlynskyi. – Vybr. tv. u 5-ty t. – t. 1. –K.: Rad. shk., 1979.
10. Sukhomlynskyi V. O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu / Stavlennia do krasny v pryrodі i suspilstvi / V. O. Sukhomlynskyi. – Vybr. tv. u 5-ty t. – t. 2. –K.: Rad. shk., 1980.
11. Sukhomlynskyi V. O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu / Stavlennia do krasny v pryrodі i suspilstvi / V. O. Sukhomlynskyi. – Vybr. tv. u 5-ty t. – t. 3. –K.: Rad. shk., 1980.
12. Kharkavtsiv I. R. Rozvytok pedahohichnoji tvorchosti vchytelia u protsesi profesiinoji samorealizatsii: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kyiv, 2010. 22 s.

Марина Рогачко. Василий Сухомлинский: от творческого воспитателя – к творческому воспитателю

В статье подан анализ понятия «творчество»; проанализировано взгляды Василия Сухомлинского на развитие творчества детей от дошкольного возраста до выпускного класса. Освещены основные средства развития творчества. Раскрыты принципы организации творческой деятельности детей и творческого развития личности, которые реализованы в педагогической системе Павлышеской школы под руководством Василия Александровича Сухомлинского, которые могут быть реализованы и в современных учебных заведениях «от дошкольных до высшей школы». В статье выделены требования, которые учёный выдвигал к личности педагога.

Ключевые слова: дети, Василий Сухомлинский, педагог, творчество.

Maryna Rogachko. Vasyl Sukhomlynskyi: from a creative educator to a creative boarder

The article analyzes the concept of "creativity", which is considered as: the process through which are made the ascent of man to the perfection of spirituality, morality and freedom, the development of personality and culture; inspiring work that requires the concentration of physical and spiritual strength of man; "Struggle with all painful, clarification and spiritual cleanup, katharsis". Most scholars share the view that the basis of creativity is the systematic organization of psychological attribute, which develops throughout life and determines the possibility of human to achieve the highest possible results in a particular activity.

The message of Vasyl Sukhomlynskyi on the development of creativity of children from junior school to graduation class are analyzed. The main means of development of creativity are highlighted. Principles of the organization of creative activity of children and creative development of the personality, which are realized in the pedagogical system of the Pavlyska school under the direction of Vasyl Oleksandrovykh Sukhomlynskyi, which can be used in modern educational institutions "from preschool to high school" are clued.

The article highlights the requirements which the scholar has put in the creative personality of the teacher. Conditions of creative development of children are described: amateur creative and game associations, to which was attracted both younger students and elders as leaders of creative associations of the younger ones. The technical study groups of design, simulation, radio engineering, electronics, biochemistry, soil science, students' work with microscopes and usual tools (chisel, hammer, wheel, saw, etc.) were organized.

Key words: children, Vasyl Sukhomlynskyi, pedagogue, creativity.

УДК 376

Наталя САВІНОВА

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна*
e-mail: vortex3004@rambler.ru

Дмитро БОРУЛЬКО

*кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*
e-mail: borulyad@gmail.com

Ірина КОРНІЄНКО

*викладач кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*
e-mail: lilak@i.ua

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ В. СУХОМЛИНСЬКОГО І ПРЕВЕНТИВНА ЛОГОПЕДІЯ

У статті автори висвітлюють погляди В. Сухомлинського щодо побудови педагогічного процесу на засадах гуманної педагогіки, дбайливого ставлення до здоров'я дітей, організації взаємодії з сім'єю при здійсненні превентивної логокорекційної роботи а також фахової підготовки вчителів-логопедів до ефективної логокорекції у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Ключові слова: корекція, порушення мовленнєвої діяльності, тяжкі порушення мовлення, здоров'язбережувальна концепція В. Сухомлинського, превентивна логопедія.

Одним із пріоритетних завдань освіти є доступність і висока якість, що в свою чергу, передбачає приведення у відповідність освітніх послуг потребам людей, суспільства, держави.

Досягнення соціальної справедливості при отриманні освіти є необхідним через розширення можливостей для навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах загального, інтегрованого й інклюзивного навчання і здійснення психолого-педагогічної і медико-соціальної допомоги висококваліфікованими фахівцями.

Мета статті полягає у дослідженні та висвітленні поглядів В. Сухомлинського щодо побудови педагогічного процесу на засадах гуманної педагогіки, дбайливого ставлення до здоров'я дітей, організації взаємодії з сім'єю при здійсненні превентивної логокорекційної роботи.

Педагогічна концепція системи превентивної логокорекції базується на теоретичній концепції про провідну роль навчання і виховання в психічному розвитку дитини; положенні про провідну роль у розвитку дитини активного виховного впливу дорослого (Н. Аксаріна, Л. Виготський, А. Запорожець, О. Леонт'єв, Г. Ляміна, Д. Ельконін

та ін.), гуманістичному підході до формування здоров'я у дітей, при якому дитина виступає як найважливіша педагогічна цінність (І. Бех, В. Сухомлинський, І. Якиманська та ін.).

Особистість В. Сухомлинського та окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М. Антонець, І. Бех, А. Богущ, Л. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко, М. Сметанський тощо), так і поза її межами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик тощо). Не залишилося поза увагою науковців і питання навчання та виховання дітей різних вікових категорій у педагогічній системі В. Сухомлинського: дітей дошкільного віку (Г. Сухорукова, Н. Тарапака), молодшого шкільного віку (Н. Базилевич, Н. Безлюдна, Г. Бондаренко, Т. Будняк, М. Дубінка, А. Семез, тощо).

Питання формування здоров'я дитини у творчості В. Сухомлинського у сучасній педагогіці досліджуються О. Іоновою, В. Горащуком, Н. Побірченко, В. Ликовим, В. Бурчівською тощо.

Людинознавча спрямованість педагогічних поглядів В. Сухомлинського, що проявляється у

підкуванні про здоров'я дитини, її психофізичний розвиток, свідчить про стурбованість видатного педагога зазначеною проблемою.

Науковий пошук дає підстави стверджувати, що людинознавча спрямованість педагогічних поглядів В. Сухомлинського виявляється у дбайливому підкуванні про збереження й розвиток фізичних і духовних сил дитини. Видатний педагог підкреслював, що здоров'я – це повнота духовного життя, радість, ясний розум, що залежить від особистості. Він говорив, що підкування про здоров'я – це найважливіша праця вихователя... «Якщо виміряти всі мої турботи і тривоги про дітей, то добра половина їх – про здоров'я» [6, 56–57].

Педагогічна система В. Сухомлинського розкриває максимум можливостей для формування і збереження здоров'я школярів. Зокрема, Павлівська середня школа, де В. Сухомлинський був директором, починаючи з 1948 року і до кінця свого життя. В своїй школі у практику він утілював прогресивні педагогічні ідеї про єдність навчання й оздоровчого фізичного виховання школярів, що зумовило запровадження системи занять у «зелених класах», індивідуальних загартовувальних процедур.

Цій проблемі він присвятив чимало наукових праць, а саме: «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Сто порад учителям» та ін.

Крізь усю педагогічну спадщину В. Сухомлинського проходить думка про те, що міцне здоров'я і фізична підготовленість учнів досягаються забезпеченням оптимального балансу між обсягами, інтенсивністю навчальної праці та системою фізкультурно-оздоровчих заходів.

Видатний педагог підкреслював, що слабка розумова діяльність у більшості випадків не є результатом органічних або функціональних змін у головному мозку, а є наслідком загального нездужання організму. Організувати навчання таких дітей необхідно на засадах «медичної педагогіки», основними принципами якої мають бути: збереження вразливої психіки дитини організованим стилем, укладом шкільного життя, що відвертає дітей від тяжких думок і переживань, пробуджувати в них життєрадісні почуття, ні за яких обставин не дати зрозуміти дитині, що до неї ставляться як до хворої [4, 52].

На сучасному етапі гостро визначилась необхідність розвитку превентивної логопедії, головним завданням якої є вирішення проблем упередження порушень мовленнєвої діяльності, раннього виявлення та ранньої корекції відхилень у розвитку дітей, їх реабілітація, що передбачає:

- раннє виявлення і діагностику порушень розвитку і особливих освітніх потреб;
- запобігання розриву між моментом визначення первинного порушення в розвитку дитини і початком цілеспрямованого навчання і реабілітації;
- розширення тимчасових кордонів спеціальної освіти і реабілітації: від перших місяців життя і протягом всього життя;
- безперервність процесу навчання і реабілітації;
- побудова системи необхідних «обхідних шляхів» навчання, використання специфічних методів, прийомів, засобів навчання;
- диференційоване, «покрокове» навчання, яке в більшості випадків не потрібно в процесі освіти нормальної дитини;
- обов'язкове включення батьків у корекційний, освітній і реабілітаційний процес та їх цілеспрямована підготовка;
- особлива організація розвивального середовища.

Василь Сухомлинський вважав, що в період від народження до 7–8 років, ніжна матерія дитячого мозку дуже чутливо сприймає невпинний потік інформації з навколишнього світу і все, що дитина бачить, чує запам'ятовується, відбивається в її мозку, і вона починає мислити. Якщо в цей період немає належного виховання, якщо дитина позбавлена необхідного для її повноцінного розумового розвитку, у неї не будуть сформовані правильні мовленнєві уміння та навички і вона не буде добре підготовленою до навчання.

Провідна роль в корекційно-розвивальному та освітньо-виховному процесі спеціальної освітньої установи належить вчителю-дефектологу. Професійна компетентність дефектолога впливає на всі галузі його педагогічної діяльності і в значній мірі визначається характером взаємодії зі всіма учасниками корекційно-освітнього процесу: дітьми, педагогами і батьками.

Проектування педагогічної системи починається з обґрунтування й опису цілей її функціонування; при цьому враховуються характеристики учнів: рівень знань, умінь; особистісні якості (самостійність, активність, тощо); характер пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, мовлення). Обґрунтовуються принципи функціонування педагогічної системи (перша, друга, третя групи принципів). Перша група принципів спрямована на учня (природовідповідність, гуманізація, демократизація відносин); друга – на педагогічний процес (науковість, наочність, системно-комплексність); третя – на оточуюче середовище (культуровідповідність, зв'язок з життям, узгодженість вимог до учня з боку педагогів, батьків, вихователів тощо).

Використання сучасних технологій співпраці всіх фахівців, родини та професійний супровід дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку слугує теоретико-методичним базисом як невід'ємної складової особистісного розвитку дитини взагалі, а також правильного мовлення, зокрема.

Вважаючи здоров'я визначальним фактором успішного навчання і розвитку дітей, В. Сухомлинський шукав шляхи його поліпшення. Рекомендації Василя Олександровича ґрунтуються на спільному розв'язанні проблем здорового способу життєдіяльності у школі і сім'ї. Практичним психологам, соціальним педагогам його «Школа радості» може стати опорою в педагогічній діяльності. Багаторічні спостереження В. Сухомлинського свідчать про те, що думка учня початкових класів невід'ємна від почуттів і переживань. Зважаючи на це, великий педагог радив вчителям впливати на почуття, уяву і фантазію дітей так, щоб «шматочок життя загравав усіма кольорами веселки».

Наголошуючи на безпосередній залежності духовного життя дитини від її здоров'я, В. Сухомлинський багато уваги приділяв педагогічно доцільній організації процесу навчання, методам викладання у школі. Запорукою здорового виховання, за В. Сухомлинським, є, насамперед, навчання учнів відповідно до їх вікових особливостей. Так, специфікою молодших школярів є «художнє, образне, емоційно насичене мислення», тому «істина, в якій узагальнюються предмети та явища оточуючого світу, стає особистим переконанням дітей за умови, що вона одухотворена яскравими образами, що впливають на почуття». Отже, розумові здібності дитини мають розвиватися через «пізнання серцем» засобів розвитку творчого мислення, уяви, естетичного бачення світу [7].

Видатний педагог зазначав, що результативність фізичного виховання учнівської молоді може бути досягнута за умови, якщо проводити роботу за двома напрямками: з одного боку, використовуючи комплекс найрізноманітніших вправ, які зміцнюють захисні сили організму і забезпечують нормальний розвиток дітей; а з другого – створюючи в школі оптимальні умови для навчання, праці та відпочинку дітей [3].

Розглядаючи проблеми превентивної логопедії, актуально звучать слова видатного педагога про те, що проблема розвитку фізичних сил дітей має й зворотний бік: «здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [7, 109].

За його переконанням, шлях до досягнення вершини гармонії тіла й духу – це перебування дитини під враженням казкових, фантастичних образів, зачарування природою. Педагог закликав урахувувати той зв'язок, який існує між здоров'ям і розумовою працездатністю дитини: «Досвід переконав нас у тому, що приблизно у 85% усіх невстигаючих учнів головна причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, яке нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне й таке, що можнавилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря і вчителя» [5, 48].

Організація комплексного логопедичного та медико-психолого-педагогічного супроводу в умовах спеціального дошкільного навчального закладу забезпечує доступність адекватної допомоги всім дітям із ТПМ.

Превентивна логопедія, диференційована логокорекція передбачає здійснення кваліфікованої логодіагностики, ранній початок і безперервність диференційованої допомоги, взаємозв'язок з корекційно-діагностичними, реабілітаційними центрами, а також з освітніми закладами всіх видів.

Вивчення вікових та індивідуальних особливостей дітей, умов життя в сім'ї, стану їхнього здоров'я, духовного світу – це, на думку В. Сухомлинського, – лише початок шкільно-сімейного виховання, а вчителі і вихователі повинні постійно звертатися до сім'ї, як до того сприятливого ґрунту, на якому росте, розвивається, виховується дитина [1]. Він роз'яснював: «жити серед дітей – все одно, що ходити в казковому саду, де навколо тебе найтонші пелюстки квітів з тремтячими краплями роси, і треба так іти і так доторкуватися до квітів, щоб не впала жодна крапля. Як тільки дитина переступила поріг школи, наш педагогічний колектив насамперед цікавиться: якими духовними нитками зв'язана вона з рідними і близькими» [1, 154].

Формуючи педагогічний процес, В. Сухомлинський заохочував і залучав батьків до шкільного виховання своїх дітей. Видатний педагог у книзі «Батьківська педагогіка» звертається до духовних джерел сімейної педагогіки, надаючи їй ключову роль у формуванні та розвитку виховної позиції. «Сім'я в нашому суспільстві, – пише він, – це первинний осередок багатогранних людських відносин господарських, моральних, духовних, культурних, естетичних. І, звичайно, виховних. Однак могутньою та облагороджуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини» [2].

Педагоги повинні знати душу вихованця, бачити і відчувати його внутрішній світ, вірити в

можливість його успішного розвитку. Вони зобов'язані не лише вміти «розуміти серцем» те, чим живуть діти, що думають, але й «вживатися в світ дитинства» і вчити цього батьків. «Дуже важливо в шкільному середовищі згладжувати ті біди, прикрощі, конфлікти, які трапляються в дітей у сім'ї»; важливо прагнути знати, «що відбувається в душі кожної дитини, з чим вона прийшла до школи, – щоб не допустити жодного болючого дотику до вразливого дитячого серця».

В. Сухомлинський вважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа і сім'я будуть діяти одностаїно і стають одностайними у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог показав, як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків.

Актуальними для вчителів-логопедів є слова В. Сухомлинського щодо оцінювання діяльності дітей з вадами мовлення.

У Павлівській середній школі виховання без покарань було педагогічним принципом усього педагогічного колективу. Покарання В. Сухомлинський на відміну від його попередників розумів більш глибоко. «В оточенні педагогів, – відмічав Василь Олександрович, – можна нерідко почути розмови про заохочення і покарання. А між тим, найголовніше заохочення і найсильніше покарання в педагогічній праці – це оцінка».

По-перше, В. О. Сухомлинський вважав, що правом користуватися гострим інструментом оцінки має тільки той педагог, який любить дітей. Вчитель повинен бути для дитини такою ж дорогою людиною, як мати. Віра школяра у вчителя, довіра між ними, людяність і доброта – ось те, що необхідно вихователю, те, що хочуть бачити діти у своєму наставникові. Одне з найцінніших його якостей – людяність, в якій поєднується сердечна доброта з мудрою суворістю батьків.

По-друге, говорячи про оцінку, як інструмент покарання, В. О. Сухомлинський вважав допустимим її використання тільки для школярів старших класів; у початкових класах покарання нездовільною оцінкою дуже ранив, ображає і пригнічує дитину. Не можна допускати, щоб дитина на самому початку свого шляху завдяки вчителю, який поставив двійку, втратила віру в себе. Діти приходять до школи різні: зібрані й незібрані, уважні й неухайні, неохайні й охайні, але всі діти без виключення приходять до першого класу зі щирим бажанням добре вчитися [6].

Оцінка у Василя Олександровича завжди оптимістична. Це – винагорода за працю, а не покарання за лень. Він поважав «дитяче незнання».

Місяць, півроку, рік у дитини «може щось не виходити, але прийде час – навчиться». Свідомість дитини – могутня, але повільна річка, і у кожного вона має свою швидкість.

Видатний педагог наполегливо рекомендував батькам не вимагати від дітей лише відмінних оцінок з тим, щоб відмінники «не відчували себе щасливчиками, а встигаючих на трійки, не пригнічувало відчуття неповноцінності».

З першого дня перебування дітей у Павлівській школі їх учили «контролювати самих себе», «спрямовувати свої сили на зміцнення сил фізичних». Заслужовують на увагу поради В. Сухомлинського щодо самовиховання у фізичній культурі, які він висловив у книзі «Сто порад учителям»:

1. Здоров'я – це повнота духовного життя, радість, ясний розум.

2. Найважливіше джерело здоров'я – навколишня природа – повітря, сонце, вода, літня спека й зимова холоднеча, тінисті гаї й квітучі поля конюшини. Живи й трудися серед природи. Прокидайся рано, вставай до сходу сонця. Іди в поле, дихай свіжим повітрям, умий руки й обличчя росюю.

3. Щоденно, прокинувшись, відразу ж зроби ранкову гімнастику. Влітку спи надворі – на сіні чи свіжій соломі – фітонциди, що їх виділяють сіно і свіжа солома, оберігають від захворювання на грип.

4. Змушуй себе кожного ранку робити холодні обтирання, купайся в ставку до останніх заморозків.

5. У постійній повсякденній праці – людське довголіття.

6. Щодня прохось від трьох (у молодшому віці) до десяти кілометрів.

7. Нехай стануть твоїми заповідями простота, невибагливість, стриманість [2].

Василь Олександрович був переконаний у тому, що слабка, квола, схильна до хвороб дитина на уроці швидко втомлюється. Тому він радив навчальну діяльність розглядати на фоні розвитку фізичних і духовних сил дитини, а батькам разом з учителем та шкільним лікарем установлювати для кожного вихованця режим праці, відпочинку й харчування. Адже «дитина, – стверджував педагог-новатор, – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо й обережно» [7, с. 193].

В. Сухомлинський зауважував, що особливої уваги потребують діти, в яких млявість, уповільненість розумових процесів є наслідком загальної слабкості організму. На матеріалі багаторічних спостережень за змінами рівня розумової працездатності протягом доби й динамікою навчально-виховного процесу в школі, фізичного розвитку і

здоров'я учнів він сформулював головні принципи вимоги до режиму праці й відпочинку в системі виховної роботи:

- органічно поєднувати навчальне навантаження з коригуючою руховою активністю;
- дотримуватися здорового режиму, організовувати відпочинок на свіжому повітрі; навесні, влітку й восени спати під відкритим небом; харчуватися багатою на вітаміни та фітонциди їжею; регулярно виконувати фізичні вправи;
- після уроків займатися творчою працею в гуртку, на пришкольній ділянці, в саду, читанням художньої і науково-популярної літератури, тобто використовувати 5–6 год. вільного часу за своїм бажанням;
- рано лягати спати й рано пробуджуватися, відразу ж після пробудження 1–2 год. займатися найважчими уроками [5, 193–195].

Реалізація завдань превентивної логопедії, диференційованої логокорекції мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку з ТПМ має забезпечити створення цілісного спеціального освітнього простору, в умовах якого буде відбуватися корекція мовленнєвих порушень.

Розробка і реалізація завдань профілактики порушень мовлення у дітей забезпечує об'єднання всіх напрямків процесу супроводу (діагностичного, психолого-педагогічного, сімейного) у закладах освіти, спрямованих на індивідуально орієнтовану корекцію порушень, навчання і виховання дитини з тяжкими порушеннями мовлення.

Система диференційованої педагогічної корекції мовленнєвої діяльності передбачає дифере-

нціацію в організації, визначенні змісту, підбір необхідних методів, прийомів, засобів відповідно до особливостей, глибини проявів порушень у дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Василь Олександрович наголошував на тому, що підбирати матеріал для навчання необхідно з урахуванням вікових особливостей дітей. Другим важливим аспектом він вважав запобігання перевантаження дітей. Крім того, видатний педагог у своїх працях висловлює негативне ставлення до «прискороного навчання», що не сприяє формуванню здорової дитини. В. Сухомлинський не поділяв «погляд на голову дитини як на електронний механізм, здатний без кінця нагромаджувати та засвоювати. Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо та обережно. Повноцінність розумової праці визначається не тільки й не просто її темпом і напруженістю, а насамперед правильною, продуктивною, розумною її організацією» [3, 193].

Отже, безперечними факторами у розв'язанні проблем превентивної логопедії є погляди В. Сухомлинського щодо будови педагогічного процесу на засадах гуманної педагогіки, дбайливого ставлення до здоров'я дітей, організації взаємодії з сім'єю, а також фахової підготовки вчителів.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у творчому осмисленні теоретичних положень здоров'язбережувальних технологій видатного педагога та їх впровадження у процес превентивного логопедичного супроводу.

Список використаних джерел

1. Богущ А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. Монографія. – К.: Видавничий дім «Слово», 2008. – 272 с.
2. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1976. – С.263 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – С.193
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. К.: Радянська школа, 1977. – С. 52, 103.
5. Сухомлинський В. О. Не бійтесть бути ласкавими // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.5. – С.355.
6. Сухомлинський В. О. Поради вчителю однокомплектної школи// Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2 – С. 521-524.
7. Сухомлинський В. О. Оповідання для дітей / Інтернет посилання: <https://www.liveinternet.ru/users/4261793/post152898858>

References

1. Bogush AM Pedagogical dimensions of VasylSukhomlynsky in modern educational space. Monograph. – К.: Publishing House "Word", 2008. – 272 pp.
2. Sukhomlinsky V.O. Parent Pedagogy. – К.: Rad. school, 1976. – p.263 p.
3. Sukhomlinsky V.O. Selected Works. К.: Soviet school, 1976. – Т.1. – P.193
4. Sukhomlinsky V.O. Selected Works. К.: Soviet school, 1977. – P. 52, 103.
5. Sukhomlinsky V.O. Not fighting to be affectionate // Selected works: At 5 t. – К.: Rad. school, 1976. – Т.5. – P. 355.
6. Sukhomlinsky V.O. Tips for the teacher of a one-piece school // Selected Works: At 5 t. – К.: Rad. School, 1976. – Т.2 – P. 521-524.
7. Sukhomlinsky V.O. Stories for children / Internet link: <https://www.liveinternet.ru/users/4261793/post152898858>

Наталья Савинова, Дмитрий Борулько, Ирина Корниенко. Здоровьесберегающая концепция В. Сухомлинского и превентивная логопедия

В статье авторы освещают взгляды В. Сухомлинского относительно построения педагогического процесса на принципах гуманной педагогики, заботливого отношения к здоровью детей, организации взаимодействия с семьей, а также профессиональной подготовки учителей-логопедов при осуществлении коррекционно-развивающей работы с детьми с тяжелыми нарушениями речи.

Ключевые слова: коррекция, нарушение речевой деятельности, тяжелые нарушения речи, здоровьесберегающая концепция В. Сухомлинского, превентивная логопедия.

Nataliia Savinova, Dmytro Borulko, Iryna Kornienko. Health and safety concept V. Sukhomlinsky and privental logo ape

In the article, the authors highlight the views of V. Sukhomlinsky regarding the construction of the pedagogical process on the principles of humane pedagogy, caring attitude to the health of children, organization of interaction with the family, as well as professional training of speech therapists in the implementation of correctional and developmental work with children with severe speech disorders.

Key words: correction, violation of speech activity, severe speech disorders, health-saving concept of V. Sukhomlinsky, privental logo ape.

УДК 37.013.42

Світлана СЕМЧУК

*доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри дошкільної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
e-mail:19641971s@gmail.com*

**АКТУАЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У СТАНОВЛЕННІ ДИТИНСТВА
В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Стаття присвячена висвітленню актуальних тенденцій ставлення сучасного інформаційного суспільства до дитинства загалом, до реалізації прав кожної окремої дитини на основі проблеми її самоцінності та унікальності. Окреслено педагогічні ідеї В. Сухомлинського як педагога та науковця. Акцентовано на інтелектуальних запитах сучасної цивілізації, вагомому внеску вченого у розгляд поняття «дитинство» як різнопланового, а також трактування його в контексті гуманістичної педагогіки, ґрунтуючись на пріоритеті загальнолюдських вартостей, любові до дитини, повазі до її внутрішнього, духовного. Дається ретроспективний аналіз поглядів науковців з означеної проблеми.

Ключові слова: дитинство, субкультура, інформаційне суспільство.

Дитинство, як психолого-педагогічний та філософський феномен, вивчалось вченими різних країн світу у всі епохи розвитку людства. Дитину сприймали по-різному: від розуміння її як маленького дорослого до визнання унікальності дитини та її світу. Особливий інтерес до дитинства та зацікавленість ним виник у ХІХ столітті, і яскраво проявився в спадщині Василя Сухомлинського.

У реаліях сьогодення дитинство як соціально-культурний феномен та особливий значущий віковий період є предметом полідисциплінарного дослідження, у зв'язку з чим окреслилися історичний, соціогенетичний, етнографічний та психолого-педагогічний аспекти його вивчення (Ф. Арієс, В. Абраменкова, Д. Ельконін, І. Кон, В. Мухіна, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, Д. Фельдштейн та інші) [9].

Сучасні дослідники дитинства інтерпретують його здебільшого через традиційні академічні дискурси, що полягають у поділі дитинства поміж цілою низкою наук і, відтак, роблять його складовою таких конструктів, як процес розвитку, соціалізація й акультуризація. Міждисциплінарний підхід при дослідженні дитинства стосується інтегрованої методології вивчення проблем, пов'язаних із життям дітей та їх захистом, що, у свою чергу, формує сучасне трактування «дитинства в сучасному інформаційному суспільстві» [16, 300].

Окремі аспекти педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського стали предметом вивчення науковців як на теренах нашої держави (М. Я. Антонець, І. Д. Бех, В. І. Бондар, І. А. Зязюн, В. Г. Кузь, О. Я. Савченко, М. Л. Сметанський), так і за її

кордонами (А. М. Борисовський, Б. Ф. Кваша, М. І. Мухін, В. Г. Риндак, С. Л. Соловейчик).

Аналізу становлення дитинства присвячено ряд соціально-філософських робіт, що з'явилися в останні два десятиліття. Так, історичні чинники розвитку особистості дитини перебували в центрі уваги науковців Г. В'ялова, М. Несміянової, Н. Малярової. У працях Г. В'ялова, Л. Кураєва, С. Щеглової розкривається феномен самоцінності дитинства як специфічного фрагмента суспільного життя, що відіграє ключову роль у передачі суспільно-історичного досвіду. Роботи зарубіжних соціологів Д. Габріано, М. Кохран, К. Логфеллоу, Р. Бенедикт розкривають закономірності і механізми феноменальності дитинства і дозволяють зробити висновок про універсальність дитинства у світовому суспільному просторі. На їхню думку, сучасне дитинство потребує особливого ставлення з боку дорослих і нового конструювання в системі суспільних взаємозв'язків [19, 37].

Дослідження культурно-історичних процесів, місця в них дитинства, дитячої субкультури, етапів становлення дитини як члена соціуму послідовниками Л. Виготського (Л. Божович, Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Зінченко, М. Лісіна), сучасними науковцями забезпечили підґрунтя сучасних технологій соціального виховання, соціального розвитку дітей [9, 12].

Проблема дитинства як наукова категорія стала об'єктом наукових пошуків й перебуває полі зору багатьох наук. Джерелом формування педагогічних поглядів майбутніх вихователів є не лише здобутки сучасної філософії освіти, психології, педагогіки, але й невичерпний досвід вітчизняної історії педагогіки. Василь Олександрович Сухомлинський – педагог-мислитель, якому вдалося створити універсальну для ХХ техногенного століття концепцію навчання, виховання та розвитку дитини. Прагнення обумовити цілісність і значущість дитинства були головним творчим рушієм наукової та педагогічної діяльності вченого. Сучасне інформаційне суспільство вимагає нового рівня освіти й нових методів її надання. Але все нове базується на передових ідеях минулого. Тому досить актуальним і перспективним є досвід роботи В. Сухомлинського, який має непересічне значення для розвитку педагогічної науки та становлення дитинства в сучасному інформаційному суспільстві.

Мета та завдання статті полягають у висвітленні актуальних тенденцій ставлення сучасного інформаційного суспільства до дитинства загалом, до реалізації прав кожної окремої дитини на основі проблеми її самоцінності та унікальності.

Характеристика поняття «дитинства» в історико-культурному аспекті дає можливість визначити його як соціально-культурний прошарок суспільства з притаманними йому культурними вимогами, традиціями, нормами та правилами, які існують у межах цієї вікової групи. Науковці з прикрістю відзначають, що чим більш соціально значущим стає дитинство, тим гострішою стає проблема «духовної прірви» між дорослим та дитячим світом [4, 292–293].

Стан дитинства є перехідним та історично змінним. Е різні історичні часи діти ставали активними учасниками суспільно-економічного розвитку. У ХІХ ст. дитяча праця активно використовувалась у промисловості та виробництві. Зокрема, в Англії вона навіть була легалізована. Разом із тим, історичний дискурс засвідчує досить тривале трактування дитини як особи нижчої суспільної ієрархії. В Ірландії досить часто «хлопцями» називають неодружених чоловіків без огляду на вік, якщо вони не мають власної землі, через те що слово «хлопець» мало досить низький статус у суспільстві, у якому шлюб та спадковість визначали один із найважливіших соціальних поділів. Поняття «дитина» засвідчувало не тільки фізіологічну незрілість, але й залежність, безсилість [10, 178].

Проте сьогодні вже не викликає сумніву, що «людське дитинство є не тільки фізіологічним, психологічним, педагогічним, а й складним соціокультурним явищем, яке має історичне походження і природу». Не випадково в другій половині ХХ ст. виникають наукові напрями, що досліджують такі питання, як культурно-історична психологія дитячого розвитку (В. Давидов, О. Запорожець, В. Кудрявцев, О. Леонтьєв, Д. Ельконін), етнологія дитинства (І. Кон, М. Мід) [7, 3].

Фундаментально розроблено наукові праці із проблеми психофізіологічних моделей поведінки в дитинстві, становлення особистості залежно від вікових періодів розвитку особистості людини (Ж. Піаже, Е. Еріксон, З. Фрейд, Л. Виготський, Л. Леонтьєв, О. Запорожець, П. Гальперін); досліджено загальний психологічний розвиток дитини (Л. Виготський, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, Г. Люблінська, С. Холл); розроблено концепції навчання та розвитку дітей (Л. Вернером, В. Давидовим, О. Дяченко, Е. Торндайком, Ж. Піаже) [4, 292].

Істотний внесок у формування уявлень про дитячу природу, цілі, завдання та шляхи виховання і навчання внесли видатні зарубіжні (Я. Корчак, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, І. Пестолоцці, тощо) і вітчизняні педагоги (П. Блонський, К. Ушинський, П. Лесгафт, В. Сухомлинський та ін.) [7, 3].

Категорія дитинства набула особливого трактування і звучання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського, який зауважував: «Дитинство це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. Від того, яким воно було, хто супроводжував дитину в дитячі роки, що увібрали її розум і серце з навколишнього світу, залежать якості її як особистості. Бо кожному людську рису природа закладає, а не відшліфовує. Відшліфовувати їх належить батькам, педагогам, суспільству...» [17, 15].

Мудрість влади батьків, вихователів і вчителів над дитиною, за словами В. Сухомлинського, – «це безмежна влада зрозуміти дитяче життя, його світобачення». «Маючи доступ до казкового палацу, ім'я якому Дитинство, – пише педагог, – я завжди вважав за конче потрібне стати якоюсь мірою дитиною. Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас, як на людину, яка випадково проникла за брами їхнього казкового світу, як на вартового, що охороняє цей світ, охоронця, якому байдуже, що робиться там, усередині цього світу» [18, 8].

Досліджуючи проблему наявності правил поведінки і ставлення до дитини з боку батьків і педагогів, М. Петровський, посилаючись на дослідження Я. Корчака, стверджує, що дитина на підсвідомому рівні переймає у старших стиль життя, стосунки, вчинки, і саме тому будь-які реформи в освіті повинні ці факти враховувати [15, 160–161].

Ш. Амонашвілі наголошував на тому, що «дитинство – не просто віковий період, коли дитині хочеться грати, стрибати, бігати й кататися, коли вона безтурботна, а це ще процес дорослішання, це життя людини, що переходить з одного якісного стану в інший, більш високий» [1].

І. Кон у книзі «Соціологічна психологія» у розділі «Дитина й суспільство» зазначає, що світ дитинства є невід'ємною частиною життя кожного народу, кожний дорослий несе в собі спадщину дитинства і не може звільнитися від неї [11].

Тому суспільство не може пізнати себе, не пізнавши закономірностей свого дитинства. Виховний вплив світу дорослих, вписуючись у певний соціальний, культурний та історичний контексти, формує свою педагогічну парадигму дитинства – сукупність характерних для суспільства на певному історичному етапі установок, цінностей, шляхів і механізмів їх реалізації в галузі педагогічної підтримки, освіти і виховання дітей. Культурно-етнографічні дані дозволили зробити висновок про те, що з ускладненням соціальної структури суспільства пов'язаний зміст дитинства, його фактична тривалість і виділення зі світу дорослих. Специфічною особливістю дитинства є багатокат-

нальний вплив усієї системи суспільних і гуманітарних наук, що збагачує теорію дитинства і одночасно ускладнює розробку єдиних загальнометодологічних установок і принципів для цілісного його вивчення [2].

У 1960 р. було опубліковано працю відомого історика, педагога Філіпа Арієса «Історія дитинства. Дитина і сімейне виховання в давні часи». Автор першим зробив висновок проті, що категорія дитинства має не лише біологічний (природний) характер, але й суспільний та історичний. У своїй праці він доводить, що підходи до трактування дітей були різними в різні історичні періоди, відповідно змінним ставало і поняття дитинства. Ф. Арієс вважав, що в середні віки між дорослими та дітьми не робили великої різниці. Дітей частіше трактували як малих дорослих (у розумінні фізичного розвитку, а не формування окремої особистості, яка творила особливу суспільну (вікову) групу) [20].

Ґрунтовне визначення категорії «дитинство» дає А. Богуш: «Дитинство – це період народження і становлення особистості з її майбутніми духовними і моральними цінностями, період пізнання соціуму і її величності Людини; відкриття дитиною царини життя на планеті Земля в усьому його розмаїтті, з усіма позитивними і негативними проявами; це перші кроки навчання; це жадоба знань, це перші радощі, перші розчарування і перші сльози... Це нарешті фундамент становлення громадянина і патріота своєї країни» [5, 92].

Ключового значення дошкільному дитинству надає І. Бех. Науковець стверджує, що найістотнішим фактором, який зумовлює нові цілі, функції, дидактичні принципи й педагогічні технології, стає нова соціокультурна ситуація і суспільні вимоги до індивіда, якому доведеться функціонувати в їх системі. [3, 5].

Останнім часом на державному й міжнародному рівнях відбувається зміцнення статусу дитинства в інформаційному суспільстві, що засвідчує підвищену увагу науковців до дитячої субкультури [9, 5].

Учені (А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, С. Курінна) відзначають, що входження дитини у світ дорослої культури має діалектичний характер. З одного боку, дитина є об'єктом загальнокультурного впливу, своєрідним акумулятором культурних надбань, з іншого боку, дитина – суб'єкт загальнокультурного процесу, що створює власний світ культури, тобто дитячу субкультуру [9, 104].

Дитяча субкультура – явище специфічне, що існує паралельно з формально основним життям дітей зі своїми традиціями, цінностями, нормами,

лексикою, територією, атрибутами і є формою опанування життєвого простору, апробації власних сил, освоєння меж дозволеного. Вона відтворюється з кожним новим поколінням, при цьому зберігається своя специфіка й оновлюється атрибутами.

Л. Варяниця зауважує, що дитяча субкультура, з одного боку, репрезентує й трансформує кожному новому поколінню дітей соціально-культурні здобутки нації та людства в цілому (фольклор, гумор, мову, естетичні та релігійні уявлення, моральні норми тощо), з іншого – у дитячій субкультурі відбивається все, що створюється самою спільнотою дітей у кожній конкретно історичній ситуації (мова, мода, іграшки, ігри, гумор, дитячий «правовий» кодекс тощо), тобто це осередок для розвитку особистості, її поле насичене всім необхідним для цього процесу. Кожна дитина збагачує загальний простір дитячої субкультури особистісними здобутками, настановами, принципами, традиціями, які вона виносить із своєї сім'ї а отже, вона є агентом соціалізації особистості дитини–дошкільника [6, 11].

Слушною є думка О. Мудрика про те, що бажаними носіями субкультури стають джерела інформації (ЗМІ), які за своїм значенням утворюють таку ієрархію: канали міжособистісної комунікації; газети, журнали, передачі радіо, ТБ, сайти в Інтернеті, розраховані на носіїв певної субкультури; переважно окремі програми чи передачі радіо і телебачення, конкретні вибірки газет та журналів. Інформація, яку отримують із джерел, є підбіраною, трансформованою та сприйнятою відповідно до характерних для субкультури ціннісних орієнтацій, які загалом визначають зміст спілкування її носіїв [14].

О. Куценко звертає увагу на те, що сучасне суспільство є медіанасиченим. Зайнявши гармонійне місце в дитячій субкультурі, інформаційні технології мають стати етапом соціалізації дитини і провідником у світ «дорослих» цінностей [8? 68].

Сучасний стан вивчення проблеми становлення особистості дошкільника впливу інформаційних технологій на цей процес досліджують науковці І. Бех, Г. Васянович, Н. Волкова, О. Козлюк, Л. Кулагіна, О. Невмержицька та інші; вплив медіа на особистість дитини розглядають учені А. Гриценко, В. Клименко, Л. Кулагіна, О. Петрунько, М. Романова, М. Семенюк, В. Скотний, Л. Чорна.

Перш ніж перейти до аналізу теоретичних поглядів щодо проблемивзаємодії дітей дошкільного віку із медіа-простором, розкриємо основні функції медіа-засобів:

- релаксаційна (відпочинок із медіа-засобами);
- компенсаторна (медіа створюють можливість компенсації дефіциту спілкування);
- просвітня (джерело інформації та просвіти);
- світоглядна (засвоєння широкого спектру соціальних норм і формування ціннісних орієнтацій особистості) [16].

Дитина п'ятого року життя працюючи на комп'ютері, діє із наочними екранними образами, яким надає ігрового значення, переходить від звичайних практичних дій із предметами до дії з ними в образному плані (уявному, модельному, символічному). Освоєння комп'ютерних засобів навчання формує в дітей передумови теоретичного мислення, здатність свідомо обирати способи діяльності, спрямовані на розв'язання завдання, а також особистісні якості, здатність працювати в індивідуальному темпі. Дитина, яка оволоділа елементарною інформаційною технологією, краще за інших здатна розмірковувати, розв'язувати задачі у внутрішньому плані, почуватися компетентною. Працюючи за комп'ютером, дитина шостого року життя діє з наочними екранними образами, переходить від звичних практичних дій із предметами до дії з ними в образному плані (модельному і символічному).

Є. Машбиць зауважує, що робота дитини з комп'ютером – це специфічна форма спілкування «особистість–комп'ютер», у межах якого формується інтелект дитини, тому всі навчально-розвивальні комп'ютерні програми повинні задовольняти основні психолого-педагогічні вимоги, які ставляться до організації процесу спілкування та діалогу: доброзичливість, об'єктивність, дотримання соціальної дистанції, педагогічна спрямованість на досягнення загальних цілей навчально-виховного процесу. Науковець виділяє три рівні педагогічного діалогу в контексті впливу інформаційних технологій на особистість: фактичний (псевдодіалог), у якому відповідь будується на основі формального перетворення повідомлення; «діловий», якому притаманна спрямованість на розв'язання поставлених завдань без урахування цілей навчання; «педагогічний», який будується на основі моделі суб'єкта навчання. У зв'язку з цим виникають питання, які необхідно розв'язувати: розуміння та інтерпретація відповідей дітей; фіксація та встановлення причини труднощів, визначення необхідної допомоги для їх подолання; фіксація терміну виконання завдання; надійність навчальної програми; зведення до мінімуму зусиль дитини з уведенням відповідей; розміщення і кількість інформації на екрані монітора; темп її зміни; урахування психологічних

особливостей сприйняття кольору під час підбору гама графічних зображень; визначення ступеня узагальнення, абстрактності, співвідношення ілюстративного і теоретичного матеріалу та інші [13, 115]

Учені (Ю. Горвиць та В. Лунячек) зазначають, що використання інформаційних технологій значно підвищує зацікавленість дитини у навчанні, робить процес засвоєння нових знань та уявлень про довкілля більш швидким та різнобічним, сприяє вдосконаленню та закріпленню старого матеріалу, розвиває логічне мислення, покращує пізнавальну активність, сприяє розвитку багатьох психічних процесів [12].

Загальновідомо, що спілкування дітей дошкільного віку з комп'ютером починається із комп'ютерних ігор, ретельно підібраних з урахуванням віку й навчальної спрямованості. Гра є основним видом діяльності дошкільника, займає важливе місце в його житті. Ігрові елементи активізують навчальну діяльність дітей, сприяють розвиткові самостійності, ініціативності та логічному пошуку.

Використання комп'ютера на різних заняттях дозволяє розвивати у дітей дошкільного віку вміння орієнтуватися в інформаційних потоках довкілля; оволодівати практичними способами роботи із інформацією; розвивати уміння, що дозволяють обмінюватися інформацією за допомогою сучасних технічних засобів; активізувати пізнавальну діяльність. Тому, фахівцям дошкільної освіти необхідно переходити від пояснювально-ілюстрованого способу навчання до діяльнісного, при якому дитина стає активним суб'єктом навчальної діяльності. Це сприяє усвідомленому засвоєнню знань дітьми.

У сучасних умовах дедалі очевиднішим є те, що змістом і основним показником прогресу люд-

ства треба вважати розвиток здібностей кожної окремої особистості. До того ж, це головний важіль подальшого прогресу суспільства, особливо в умовах переходу до науково-інформаційних технологій, а потім і суспільства знань, де успіх у виробництві й життєдіяльності залежить насамперед від розвитку особистості.

Але варто пригадати слова Василя Сухомлинського, який наголошував на тому, що дитячому світу притаманний свій вимір часу. Сприйняття часу в дитини зовсім інше, ніж у дорослих. Це пояснюється природою дитини. Дитячий вимір часу є однією з особливостей дитинства. Адже за день дитина набагато більше сприймає вражень, переживає (вона плаче і сміється, радіє і сумує), бачить, відкриває щось нове, незвідане до цього, чує, «пізнає логічно і емоційно», ніж доросла людина. День для неї здається вічністю. Вчений застерігав дорослих від того, щоб не спотворювати дитячий вимір часу. Бійтеся, «щоб дитина не втратила дорогоцінної здатності свого відчуття часу».

Видатний педагог В. О. Сухомлинський був одним з тих вчених, які піднімалися вище інтересів свого класу, які висували прогресивні педагогічні ідеї, що відмежовувалися від офіційної педагогіки. Саме ці ідеї складають основу наступності в педагогічній науці і стимулюють її розвиток. Дитинство, підкреслював В. Сухомлинський, твориться з того, що ми, дорослі, залишаємо в своїх дітях. Сучасний стан дитинства є результатом довгої історичної та культурної еволюції суспільного життя. У різні історичні періоди розвитку суспільства дитинство мало різне трактування, зміст і структуру, при цьому різним було і ставлення дорослих до дітей. Спектр розбіжностей такого ставлення є досить широким і залежить від сприйняття дитинства як суб'єкта або об'єкта культури в сучасному інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М., 1995. – С. 52–56.
2. Ариес Ф. Возрасты жизни / Ф. Ариес // Философия и методология / общ. ред. И. С. Кона. – М., 1977. – С. 11–12.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. Богуш, Н. Гавриш. – К. : Видавничий дім «Слово», 2008. – 408 с.
5. Богуш А. М. Парадигма дитинства у контексті розвитку особистості дошкільника / А. М. Богуш // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди : Науково-теоретичний часопис. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 92–99.
6. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Варяниця Людмила Олександрівна. – Луганськ, 2006. – 236 с.
7. Ваховський Л. Ц. Психісторичний підхід до вивчення еволюції дитинства / Л. Ц. Ваховський // Шлях освіти. – 2012. – № 1. – С. 2–5. – Режим доступу: <http://5fan.ru/wiewjob.php?id=88910>.
8. Дети и современные медиа, или как опасного конкурента сделать союзником [електронний ресурс] / Куценко Олена Вільєнівна // Асоціація кіноосвіти і медіапедагогіки України http://ispp.org.ua/podiy_37.htm.). Сластиєна. – 2-е изд. – М. : Академия, 2000. – 192 с.
9. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін. ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
10. Квас О. Проблема через призму європейських дослідницьких студій на зламі ХХ та ХХІ ст. / О. Квас, В. Кемінь // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 1. – С. 177–181.

11. Кон И. С. Ребенок и общество / И. С. Кон. – М.: Академия, 2003. – 336 с.
12. Луначек В. Е. Інформаційно-комунікаційні технології в управлінні загальноосвітнім навчальним закладом / В. Е. Луначек. – Х. Основа, 2004. – 96 с.
13. Машбиц Е. И. Основы компьютерной грамотности / Е. И. Машбиц, Л. П. Бабенко, Л. В. Верник: под ред. Стогния А. А. – К.: Вища школа, 1988. – 215 с.
14. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. [для студ. пед. вузов] / А. В. Мудрик; под ред. В. А. Слостенина. – 2-е изд. – М.: Академия, 2000. – 192 с.
15. Петровський М. Сум і надія доктора Корчака / М. Петровський // Всесвіт. – 1990. – С. 159–165.
16. Семчук С. Дитинство в сучасному інформаційному суспільстві / С. Семчук // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – 36. статей: – Ялта: ПБВ КГУ, 2014, Вип. 45. – Ч. 2. – С. 299–307.
17. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 3 // В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1977. – 670 с.
18. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 640 с.
19. Щеглова С. Н. Детство как социальный феномен (концепция социального конструирования детства): автореф. дис... докт. социол. наук / Светлана Николаевна Щеглова. – М., 1999. – 37 с.
20. Aries P. Centuries of Childhood: A social History of Family Life / P. Aries. – Harmondsworth: Penguin, 1986. – 143 p.

References

1. Sh. A. Amonashvili. Reflections on humane pedagogy. Moscow, 1995. (in Russian)
2. F. Aries. Age of life. Philosophy and Methodology. Society ed. I. S. Kona, Moscow, 1977. (in Russian)
3. D. Beh. Especially Zorintovane vihovannya: science-methodical nurse, Київ, IZMN. (in Ukrainian)
4. Bogush. Methodology of knowledge of children with dovkillam at a pre-school foundation. The Handbook for VNZ, Kyiv: The Word of the Word "Vidavnichy", 2008. (in Ukrainian)
5. M. Bogush. The paradigm of childishness in the context of the development of the preschool education. Pereyaslav-Khmelnytsky, 2003. (in Ukrainian)
6. L.O. Varyanitsa. Children's subculture as a factor of socialization of the junior schoolboy in the educational process: diss ... candidate. ped Sciences: 13. 00. 05 / Voyanitsa Lyudmila Alexandrovna. – Lugansk, 2006. (in Ukrainian)
7. L. Ts. Vakhovsky. Psycho-historical approach to studying the evolution of childhood, Path of education, 2012, URL: <http://5fan.ru/wieview.php?id=88910> (in Ukrainian)
8. Children and modern media, or as a dangerous competitor to make an ally [electronic resource] Association of cinema education and media pedagogy of Ukraine http://ispp.org.ua/podiy_37.htm. Moscow: Academia, 2000. (in Ukrainian)
9. Children and society: Features of socialization of children of preschool and junior school age, Lugansk: Alma Mater, 2006. (in Ukrainian)
10. O. Kvash. The problem through the prism of European research at the turn of the twentieth and twenty first century, Philosophy. Psychology. Pedagogy, 2010. (in Ukrainian)
11. S. Kon. Child and Society, Moscow: Academia, 2003. (in Russian)
12. V.E. Lunyachek. Information and Communication Technologies in the Management of a General Educational Institution, Kharkov: Osnova, 2004. (in Ukrainian)
13. E. I. Mashbits. Fundamentals of Computer Literacy, Kiev: High school, 1988. (in Ukrainian)
14. A.V. Mudrik. Social pedagogy: study. [for the studio. ped high schools], Moscow: Academia, 2000. (in Russian)
15. M. Petrovsky. Sumy and the hope of Dr. Korchak, Universe, 1990. (in Ukrainian)
16. S. Semchuk. Childhood in the modern information society, Yalta: RVB KSU, 2014. (in Ukrainian)
17. V.O. Sukhomlinsky. Selected Works, Kiev: Glad. School, 1977. (in Ukrainian)
18. V.O. Sukhomlinsky. Selected Works, Kiev: Soviet school, 1976. (in Ukrainian)
19. S. N. Shcheglova. Childhood as a social phenomenon (the concept of social designing of childhood): author's abstract. dis ... doc. sociologist Sciences, Moscow, 1999. (in Russian)
20. P. Aries. Centuries of Childhood: A Social History of Family Life, Harmondsworth: Penguin, 1986.

Светлана Семчук. Актуальность педагогических идей Василия Сухомлинского в установлении детства в современном и нформационном обществе

Статья посвящена освещению актуальных тенденций отношение современного информационного общества к детству в целом, к реализации прав каждого отдельного ребёнка на основе проблемы её самооценности и уникальности. Определены педагогические идеи В. Сухомлинского как педагога и учёного. Акцентировано внимание на интеллектуальных запросах современной цивилизации, на весомом вкладе учёного в рассмотрение понятие «детство» как разноплановом, а также трактовка его в контексте гуманистической педагогики, основываясь на приоритете общечеловеческих ценностей, любви к ребёнку, уважении к его внутреннему, духовному. Дается ретроспективный анализ взглядов учёных об обозначенной проблеме.

Ключевые слова: детство, субкультура, информационное общество.

Svetlana Semchuk. Actuality of Vasyl Sukhomlinsky's pedagogical ideas in the formation of childhood in the modern information society

The article is devoted to highlighting current trends in the attitude of the modern information society to childhood as a whole, towards the realization of the rights of each individual child based on the problem of its intrinsic value and uniqueness. In different historical periods of the development of society, childhood had a different interpretation, content and structure, while the attitude of adults to children was also different. The range of

disagreements of such an attitude is quite wide and depends on the perception of childhood as a subject or object of culture in the modern information society. The pedagogical ideas of V. Sukhomlinsky as a teacher and scientist are defined. Attention is focused on the intellectual needs of modern civilization, on the weighty contribution of the scientist to considering the concept of "childhood" as diverse, and also interpreting it in the context of humanistic pedagogy, based on the priority of human values, love for the child, respect for his inner, spiritual. It has been established that the specific feature of childhood is the multichannel influence of the entire system of social and human sciences, which enriches the theory of childhood and at the same time complicates the development of uniform general methodological guidelines and principles for its holistic study. Analyzed the theoretical views of scientists on the problem of the interaction of preschool children with the media space, as well as revealed the main functions of media tools. It is established that the child, mastering the elementary information technology, is better able to argue and solve problems in the internal plan, feel competent.

Key words: childhood, subculture, informative society.

УДК 378.147

Ірина СЕРЕДА

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: sereda_iv71@ukr.net*

Євгеній ЗБИШКО

*магістрант 567 групи
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: poet199700@gmail.com*

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті здійснено аналіз проблеми інклюзивного навчання у педагогічній системі В. О. Сухомлинського. Розкрито сутність інклюзивної освіти та інклюзивного навчання. Визначено погляди В. Сухомлинського на проблему інклюзивного навчання. Проаналізовано статті та поради видатного педагога щодо реалізації індивідуального підходу до учнів, роботи з важковиховуваними дітьми, навчання і виховання дітей зі зниженими розумовими можливостями.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, педагогічні погляди В. О. Сухомлинського, діти з особливими освітніми потребами, індивідуальний підхід.

Питанням інклюзивної освіти в останні роки присвячують увагу все більше науковців як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Сьогодні висуває нові вимоги у ставленні до людей, які мають певні особливості психічного чи фізичного розвитку. Кожна людина виступає як повноправна частина суспільства, поступово відбувається інтеграція усіх верств населення в єдиний соціум. Такі зміни детерміновані головною метою соціального розвитку – створення «суспільства для усіх» і законодавчо закріплені на державному рівні Концепцією розвитку інклюзивного навчання (2010).

Можливість навчання всіх дітей в умовах загальноосвітнього закладу досить давно стала об'єктом дослідження науковців, хоча трактували

цю ідею по-різному. Протягом останнього десятиліття такі вітчизняні науковці як В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко присвячують свої праці дослідженню проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Вагомий внесок у розвиток спеціальних навчальних закладів, розбудову їх структури, створення методик діагностування психічного розвитку дітей мали праці видатних науковців минулого та сьогодення Л. Виготського, О. Венгер, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка, які обгру-

нтували принципові положення особливостей розвитку психічних процесів у дітей різних вікових категорій, механізмів формування їх соціально-комунікативної активності.

У цьому напрямку працювали й німецькі дефектологи Р. Вайс, Б. Менель, А. Фукс, які рекомендували розпочинати роботу з дітьми з особливими освітніми потребами якомога раніше (бажано з дошкільного віку). За таких обставин, вважали вони, створюються сприятливі умови для попередження вторинних порушень [7].

Питання про створення державної системи громадської допомоги дітям із вадами психофізичного розвитку, їхнього навчання, виховання і лікування у спеціальних закладах порушувалися В. Ветуховим, О. Володимирським, М. Котельниковим, П. Мельниковим, І. Сікорським, І. Соколянським, О. Шербиною тощо [1; 3].

Питанням «освіти для всіх» цікавляться не так давно, проте, якщо дослідити праці видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського, то можна простежити цілу систему педагогічних поглядів щодо навчання дітей з особливими потребами. Погляди видатного педагога В. Сухомлинського на навчання і виховання дітей зі зниженою здатністю до навчання, а також щодо реалізації індивідуального підходу до учнів не втрачають своєї актуальності і є прогресивними в умовах сьогодення.

Багатогранна педагогічна система Василя Олександровича увібрала в себе ідеї видатних мислителів-гуманістів минулого та традиції народного виховання. Вона вивчається науковцями в різних аспектах, була об'єктом ґрунтовних досліджень І. Антонової, Р. Атоянома, Є. Березняка, І. Беха, Н. Бібік, Л. Бондар, А. Борисовського, В. Бутенка тощо. Вивчення та аналіз педагогічних поглядів В. Сухомлинського сприяє пошуку власних шляхів реалізації гуманістичних ідей у навчально-виховній практиці. Метою статті є розкриття особливостей інклюзивного навчання в системі педагогічних поглядів В. Сухомлинського.

В умовах світової інтеграції активно розвивається нова філософія, у межах якої відбувається подолання негативних наслідків дискримінаційних процесів у соціумі. Очікування суспільства розкриваються в організації, функціонуванні й розвитку системи освіти України, до якої громадянину, незалежно від його соціального статусу, стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має забезпечуватися рівний і справедливий доступ. Процес демократизації та гуманізації освіти в Україні спрямований на ствердження особистості учня як найвищої соціальної цінності та створення умов для здобуття якісної освіти відповідно до здібностей дітей.

Розвиток гуманного суспільства в Україні і процеси інтеграції до європейської спільноти актуалізують проблему забезпечення соціального захисту громадян країни, і особливо тих, хто потребує її найбільше, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами. До груп таких дітей належать: діти з порушеннями психофізичного розвитку, з обмеженими можливостями здоров'я, інваліди, діти із різних соціально вразливих груп тощо. Такі пріоритети державної соціальної політики в Україні безпосередньо реалізуються в організації, функціонуванні й розвитку інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта – це система освіти, яка надає підтримку в навчанні, вихованні й розвитку кожній дитині (з нормальним розвитком, з вадами в розвитку, обдарованій та соціально вразливій), визнає її потенціал та задовольняє всі її індивідуальні потреби. Оскільки відмінності між людьми є природним явищем, то і навчально-виховний процес слід відповідним чином адаптувати до потреб дітей, а не «підганяти» його під старі організаційні шаблони [3].

Відповідно, «інклюзивне навчання – це система освітніх послуг в умовах загальноосвітнього закладу, що базується на принципі забезпечення основоположного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти загальноосвітні навчальні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних освітніх потреб та різних форм навчання дітей з особливими потребами. Загальноосвітні навчальні заклади повинні забезпечити спектр необхідних послуг відповідно до різних освітніх потреб таких дітей» [2, с. 19].

За А. Колупаєвою, інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх освітніх програмах; повне залучення дітей з відмінними здібностями в усі аспекти шкільної освіти, які є доступними для інших дітей [4, с. 6]. Тотожне положення: «Освіта має надаватися в межах можливого в загальноосвітніх школах, без будь-якого вияву дискримінації, стосовно дітей та дорослих інвалідів» – є офіційною позицією європейської спільноти, представленою ЮНЕСКО, Комісією з прав людини [2, 8–9].

Ще кілька років тому для багатьох дітей з вадами навчання проходило в домашніх умовах, за ними закріплювали вчителів, які індивідуально їх навчали. Тривалий час такі діти були ізольовані від суспільства, тепер же навчання проходить переважно в умовах звичайних загальноосвітніх навчальних закладів. В. Сухомлинський ще понад

півстоліття тому висловлював свою позицію так: «В школу щороку приходять окремі діти зі зниженою здатністю до навчання, спостереження приводять до висновку, що для таких дітей потрібні особливі заходи. Але вчити і виховувати таких дітей потрібно у масовій загальноосвітній школі» [5, 85].

Видатний педагог говорив про особливі заходи для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Сьогодні, в умовах інклюзивних класів, де поряд зі звичайними дітьми може навчатися дитина з особливими потребами, обов'язково присутній асистент учителя, який працює з цією дитиною. Такий вчитель допомагає виконувати завдання, надає додаткові роз'яснення, якщо потрібно – допомагає встати (сісти), він – права рука вчителя. Кожен учень інклюзивного класу також може і повинен допомогти товаришеві, який потребує цієї допомоги, має бути уважним та чуйним.

У процесі організації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивної освіти цінними стають погляди В. Сухомлинського на специфіку роботи з дітьми із заниженою здатністю до навчання. Василь Олександрович характеризував дітей з інертним типом нервової діяльності, «...як дитину, в якій потік думок тече бурхливо, стрімко, народжуючи все нові образи, з іншої – як широка, повноводна, могутня, таємнича в своїх глибинах, але повільна річка. Навіть непомітно, чи є у цієї річки течія, але вона сильна і нестримна, її не повернути у нове русло, тоді як швидкий, легкий, стрімкий потік думки інших дітей можна ніби перегородити, і він відразу ж спрямується в обхід» [5, 46].

Стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку В. Сухомлинський підкреслював: «Вчити і виховувати таких дітей треба у масовій загальноосвітній школі: створювати для них якісь спеціальні навчальні заклади немає потреби. Ці діти не є потворними, вони найкрихітніші, найніжніші квіти в безмежно різноманітному квітнику людства» [5, 92–93]. Ця ідея згодом лягла в основу класів вирівнювання, як одного з найважливіших елементів інтегрованого навчання дітей з особливими освітніми потребами. І сьогодні у тих школах, в яких до розв'язання цієї проблеми ставляться з належною відповідальністю, створення інклюзивних класів дає виключно позитивні результати.

Слід відзначити також перспективні кроки В. Сухомлинського як директора школи щодо забезпечення навчально-виховного процесу психологічною підтримкою. Так, за його ініціативою у Павлівській школі вперше було створено психологічну службу під назвою «Психологічна комісія». До її

складу входили шкільний лікар і найкраще психологічно обізнані вчителі. Комісія ставила своїм завданням встановити причини, через які дитині важко вчитися. При цьому особливо велика увага приділялася аналізу особливостей сприйняття дитиною предметів і явищ навколишнього світу, особливостей мислення, мови, пам'яті, уваги [4, 47].

До Василя Олександровича ніхто цю проблему не розглядав з такою гостротою і наполегливістю, ніхто так зацікавлено, послідовно і наполегливо не шукав гідної відповіді, як він. Ця відповідь виявилася дуже простою: невстигаючим учням для нормального психічного розвитку насамперед необхідно якраз те, чого у них немає – успіх у навчанні. Нехай незначний, але успіх. Без такого успіху не може бути нових, вищих досягнень, не може сформуватися повноцінна навчальна діяльність. «Моральні сили для подолання своїх слабких сторін (у тому числі і неуспішності з того або іншого предмету) дитина черпає у своїх успіхах» [4, 92]. Мовою сучасних психологів реалізація цієї закономірності досліджується в концептуальних межах мотиваційної сфери досягнень учня.

Актуальним в умовах інклюзії є погляд В. Сухомлинського щодо оцінювання знань дітей: «Не ловіть дітей на незнанні, оцінка – не покарання, оцінка – радість». Видатний педагог вважав, що головне – не допустити відчуження дітьми своєї «неповноцінності», перешкодити появі в них байдужного ставлення до навчальної праці, не притупити відчуття честі та гідності [5, 60].

На думку В. Сухомлинського, гармонійний і всебічний розвиток особистості можливий тільки там, де два вчителі – школа і сім'я – не тільки діють разом, висувають однакові вимоги перед дитиною, а ще й є єдиними, дотримуються єдиних принципів, не мають розбіжностей у цілях, методах і засобах виховання [7].

Відтак, дитина з особливими освітніми потребами повинна почувати себе повноцінним членом соціуму, зростати в ньому, не відчуваючи того, що вона відрізняється від інших.

Одним із важливих моральних приписів щодо завдань інклюзії можна вважати оповідання Василя Сухомлинського «Горбатенька дівчинка». Кінцівка цього оповідання: «Учитель був тепер спокійний: клас витримав іспит», переконує в тому, що діти з особливими потребами повинні сприйматися іншими дітьми класу не як «не такі», а просто як однолітки. Це оповідання – повчальний урок для всіх тих, хто і сьогодні упереджено чи навіть вороже ставиться до дітей особливими потребами.

Також, крім ворожості, у дітей не повинно бути нездорової конкуренції. Найважливіша

конкуренція, яка повинна бути у дитини – конкуренція із собою. Дитина повинна прагнути бути кращою, ніж була вчора, аніж чим сусід по парті чи інші однокласники. Василь Олександрович наголошував, що дитина повинна думати, що сама відкриває істини, а якщо це відкриття зробив учень, що прийшов до школи з обмеженими розумовими здібностями, – він у цю хвилину піднімається на сходинку не лише в розумовому, а й у моральному розвитку: відчуває себе людиною [5, 475].

На думку педагога-гуманіста, у дітей зі зниженими розумовими можливостями потрібно розвивати індивідуальні нахили, тільки там, де є захоплення працею, натхнення, можливе інтелектуальне зростання. Так, В. Сухомлинський розповідав у одній зі своїх праць про хлопчика Павлика, якого вважали «дитиною з уповільненим мисленням», та, розкривши свої здібності в ботаніці, хлопець почав наполегливо працювати з рослинами. Це привело до того, що «...з цієї події почалося переродження Павлика. Поступово в хлопчика зникли боязкість, скутість, нерішучість. Учителі називали цю зміну в хлопця пробудженням думки» [8, 80–87].

Звертаючись до педагогів, В. Сухомлинський наголошував: «Пам'ятайте, що Ви – не тільки сховище живих знань, не тільки фахівці, який уміє передати інтелектуальне багатство людства молодому поколінню, запалити в його душі вогник допитливості, любов до знань. Ви – один із скульпторів, який творить людину майбутнього. Виховання, творення людини – це Ваша професія» [6, 56].

Учитель повинен планувати навчально-виховну роботу так, щоб в позаурочний час проводити екскурсії, свята чи інші заходи, щоб давати дітям більше спілкуватися між собою, співпрацювати в позаурочний час, адже живе спілкування

дає можливість як звичайним, так і дітям з особливими освітніми потребами почувати себе більш впевнено, це налагоджує контакт між учнями.

Василь Олександрович постійно вказував на те, що вчитель має бути професіоналом своєї справи, який вміє завоювати довіру, який є авторитетом для учнів, вміє скеровувати роботу учнів у потрібне русло, вміє пристосовуватися до нових умов, а це – основні якості, якими повинен володіти вчитель, який працює в умовах інклюзивного освіти [1].

Отже, в умовах побудови гуманного європейського суспільства в нашій країні, одним із пріоритетних напрямів є інклюзивне навчання, яке базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання.

На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти важливою є педагогічна спадщина видатного гуманіста В. Сухомлинського, у якій неоціненні скарби педагогічної мудрості сприяють формуванню нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Василь Олександрович Сухомлинський значну увагу приділяв роботі з особливими дітьми, наголошуючи, що до таких дітей, як і до інших, потрібно мати особливий підхід. У своїх працях і практичному досвіді він розробляв такі актуальні та значущі питання для інклюзивного навчання, як: індивідуальний підхід до учнів, робота з важковиховуваними дітьми, навчання і виховання дітей зі зниженими розумовими можливостями тощо.

Подальшого вивчення в контексті розглянутої проблеми потребують питання розробки програм підтримки та спецкурсів із соціальної реабілітації для дітей з особливими освітніми потребами, що навчаються в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Бондар В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток / В. Бондар, В. Золотоверх // Дефектологія. – 2004. – № 1. – С. 2–10.
2. Золотоверх В. Історичні аспекти розвитку спеціальної освіти в зарубіжній практиці (кінець XIX – початок XX ст.) / В. Золотоверх // Дефектологія. – 2002. – № 2. – С. 50–53.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення / Алла Колупаєва [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://slovyanochka.at.ua/publ/inkluzivna_osvita_v_konteksti_realij_sogodennja/1-1-0-53.
4. Сухомлинский В. Верьте в человека / Василий Сухомлинский. – М., 1960. – 112 с.
5. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський // Вибр. твори: В. 5-ти т. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 53–205.
6. Сухомлинский В. Этюды о коммунистическом воспитании / В. Сухомлинский // К.: Народное образование, 1967. – С. 50–62.
7. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1978. – 264 с.
8. Сухомлинський В. О. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т5. – С. 80 – 86.

References

1. Bondar V. (2004). Interpretatsiia evoliutsii spetsialnoi osvity: zarozhdenia, stanovlennia, rozvytok [Interpretation of the evolution of special education: origin, formation, development]. Defektolohiia, 1, 2-10(ukr).

2. Zolotoverkh V. (2002). Istorychni aspekty rozvytku spetsialnoi osvity v zarubizhnii praktytsi (kinets khkh – pochatok khkh st.) [Historical aspects of the development of special education in foreign practice (the end of the XIX – early twentieth century)]. Defektolohiia, 2, 50-53 (ukr).
3. Kolupaieva A.A. (2016). Inkluzivna osvita v konteksti realii sohodennia [Inclusive education in the context of today's realities]. Retrieved from http://slovyanochka.at.ua/publ/inkluzivna_osvita_v_konteksti_realij_sogodennja/1-1-0-53 (ukr).
4. Sukhomlynskyi V. (1960). Verte v cheloveka [Believe in the person]. Moskva, 112 (rus).
5. Sukhomlynskyi V. (1976). Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti [Problems of education of a fully developed personality]. Kyiv: Radianska shkola, 1, 53-205 (ukr).
6. Sukhomlynskyi V. (1967). Etyudy o kommunystycheskom vospytanii [Etudes about communist upbringing]. Kijev: Narodnoe obrazovanye, 50-62 (rus).
7. Sukhomlynskyi V. (1978). Batkivska pedahohika [Parent Pedagogy]. Kyiv: Radianska shkola, 264 (ukr).
8. Sukhomlynskyi V. O. (1976). Lysty do syna [Letters to the son]. Kyiv: Radianska shkola, 5, 80 – 86 (ukr).

Ірина Середя, Евгений Збышко. Инклюзивное обучение в системе педагогических взглядов В. А. Сухомлинского

В статье осуществлён анализ проблемы инклюзивного обучения в педагогической системе В. А. Сухомлинского. Раскрыта сущность инклюзивного образования и инклюзивного обучения. Определены взгляды В. Сухомлинского на проблему инклюзивного обучения. Проанализированы статьи и советы выдающегося педагога, касающиеся проблемы реализации индивидуального подхода к учащимся, работы с трудновоспитуемыми детьми, обучения и воспитания детей со сниженными умственными возможностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивное обучение, педагогические взгляды В. А. Сухомлинского, дети с особенными образовательными потребностями, индивидуальный подход.

IrynaSereda, Yevgenii Zbysko. Inclusive education in the system of pedagogical views of V. A. Sukhomlinsky

In the context of building a humane European society in our country, one of the priority areas is inclusive education, which is based on the principle of ensuring the basic right of children to education and the right to study in the community.

Inclusive education is an education system that provides support for each child in learning, education and development (with normal development, developmental disabilities, gifted and socially vulnerable), determines its potential and satisfies all its individual needs.

At the present stage of development of inclusive education, the pedagogical heritage of the famous humanist V. Sukhomlinsky is important, whose views contribute to the formation of a new philosophy of state policy in relation to children with peculiar psychophysical development.

Vasily Alexandrovich Sukhomlinsky paid considerable attention to working with special children, arguing that such children, like all others, needed to be found a special approach. In his scientific works and practical experience, he developed such pressing and significant issues for inclusive education as: individual approach to students, work with difficult-to-be-educated children, training and education of children with reduced mental capabilities.

For further study in the context of the problem considered, issues of developing pedagogical support programs and special courses on social rehabilitation for children with special educational needs, who study in a general educational institution, require.

УДК 373.2.015.31

Олександра СОКОЛОВСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти,
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПРОСТІР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОГЛЯДУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито сутність поняття «Освітній простір». Узагальнення результатів аналізу розуміння досліджуваного явища з різних позицій дало змогу визначити його характеристики, як педагогічної реальності, в якій відбувається осмислення і пізнання особистісного освітнього середовища.

Проаналізовано різні підходи до структурування освітнього простору і відповідні механізми його створення. Теоретичне дослідження дало підстави для висновків про те, що освітній простір розглядається стосовно особистості завдяки якій освоюється освітньо-виховне середовище. Розглядаються проблеми формування особистості дітей старшого дошкільного віку у освітньо-виховному просторі. Підкреслюється точка зору В. О. Сухомлинського на освітньо-виховний простір як середовище дітей старшого дошкільного віку.

Доведено, що якісний психолого-педагогічний супровід процесу зростання дитини визначається якістю створених освітніх умов, головною серед яких є освітній простір закладу дошкільної освіти, яке забезпечує оптимальний розвиток особистості.

Ключові слова: освітній простір, освітнє середовище, освітньо виховний простір, формування особистості, старший дошкільний вік.

Процеси, які стосуються усіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі і системи освіти, зумовили появу поняття «освітній простір».

Освітній простір як предмет наукових досліджень перебуває у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Бастун, С. Бондирева, О. Веряєв, С. Гершунський, В. Гинецінський, Б. Ельконін, О. Леонова, Н. Рибка, А. Самодрин, В. Слободчиков, Т. Ткач, І. Фрумін, І. Шалаєв, І. Шендрик, Т. Чернецька, Г. Щевельова та ін.) розглядається як об'єктивний або суб'єктивний феномен. Гуманізація системи освіти передбачає побудову освітнього простору як педагогічної реальності.

У межах змісту статті окреслимо основні аспекти встановлення смислового поняття «освітній простір», виявлення його структури і механізмів формування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про різноплановість розуміння феномена «простір». А також виокремлюються два аспекти розуміння поняття «освітній простір». У межах першого – інституційного – освітній простір характеризується як певна частка соціуму, де створено умови для розвитку особистості. Більшість дослідників (Н. Бастун, С. Бондирева, О. Веряєв, С. Гершунський, В. Гинецінський, Б. Ельконін, В. Слободчиков, І. Фрумін та ін.) під цим визначенням розуміють певну територію, що пов'язана з масштабними явищами у галузі освіти: як певну

частку соціального простору (соціальна організація), у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, – глобальний (світовий) освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, закладу дошкільної освіти, школи. Він відображає систему соціальних зв'язків та відношень в галузі освіти, характер взаємовідношень суспільства і соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб його членів. Таке розуміння освітнього простору «як сукупності освітніх інститутів, освітніх процесів і освітніх середовищ, які діють на певній території, сукупність умов, які можуть впливати на особистість, не вміщує у нього людину» [2]. Цей простір утворюють лише «імовірні, потенційно можливі події, які можуть ніколи і не відбутися» [6] у житті дитини, тому ми розглядатимемо його як простір її освітніх можливостей. Натомість освітній простір особистості – це не лише наявність можливостей, а й ефективність результатів їх реалізації.

Освітній простір, який подано у педагогічному словнику, «Загальнодержавна єдність в освіті під час проведення децентралізації освіти, що зберігає взаємозв'язок та наступність структур та збереження прав кожного громадянина держави на отримання повноцінної освіти незалежно від місця проживання» [1].

Освітній простір визначається як можливість і наявність формування особистісного простору суб'єкта освітнього процесу. Цей підхід пов'язаний з «відмовою від прийнятого в межах минулої парадигми освіти уявлення про освітній процес як лінію, траєкторію, за якою має рухатися учень» [4, 63]. Він постає результатом організації взаємодії особистості з об'єктами середовища. Важливим є встановлене у межах цього аспекту розуміння «освітній простір» як педагогічної реальності, яка має у собі сутнісні ознаки простору, демонструє багатовимірність можливих проявів освітньої діяльності людини.

Таким чином, освітній простір як педагогічна реальність виявляється через активну позицію особистості, у нашому випадку – діти старшого дошкільного віку. Вони водночас є його суб'єктом і об'єктом і змінюються разом з ним у результаті цілеспрямованої організації взаємодії з оточенням.

Освітній простір – це педагогічна реальність, у якій відбувається зустріч, взаємодія, осмислення і пізнання особистістю оточуючих її елементів культури (освітнього середовища), що забезпечує прогресивний розвиток об'єктів. Освітній простір як система педагогічних факторів та умов освоєння особистістю у процесі становлення спеціально організованого педагогічного середовища може бути об'єктом цілеспрямованого педагогічного впливу, формування.

Більшість вчених, стверджують, що підвищення якості дошкільної освіти, є забезпечення її поступального інноваційного розвитку, особистісно-орієнтованого, диференційованого, індивідуального, діяльнісного, інтегрованого, ігрового, середовищного підходів до організації дитячої життєдіяльності у закладах дошкільної освіти. На нашу думку, актуалізується реалізація середовищного підходу у дошкільній освіті у поєднанні з діяльнісним, особистісно-орієнтованим, компетентнісним, технологічним забезпеченням належних умов формування особистості. Так вчений Ю. Мануйлов наголошує, що особистісний, індивідуальний та інші підходи втрачають свій вплив на особистість, якщо не враховується природний контекст розвитку дитини. Тобто, виникає потреба в просторі для реалізації потенціалу виховних підходів [3]. Постає необхідність якісного психолого-педагогічного супроводу процесу зростання дитини у відповідно організованому освітньому середовищі для її поетапного формування та соціального зростання.

Дослідження різних аспектів освітнього простору та його впливу на ефективність освіти займають одне з пріоритетних місць у сучасній пе-

дагогічній науці й практиці. На сьогодні у педагогічному просторі спостерігається інтерес вчених до поліаспектного поняття «освітній простір», що прямо чи опосередковано впливає на розвиток його суб'єктів. Для аналізу стану освітнього простору закладу дошкільної освіти та процесів, які відбуваються в ньому, принциповим є усвідомлення комплексності простору, взаємозв'язку і взаємозалежності суб'єкта та оточення, в результаті якого суб'єкт може змінюватися сам.

Органічний зв'язок процесів навчання, виховання і розвитку, комплексний характер педагогічної взаємодії дозволяє вважати поняття «освітній простір» синонімічним для понять «освітнє середовище», «виховне середовище», «розвивальне середовище», «предметно-розвивальне середовище», «оточуючий простір». Відтак, у дослідженні переважно використовується поняття «освітнє середовище». Крім того, зважаючи на складну структуру процесу освіти, що освітнє середовище як система, включає у себе навчальне середовище, виховне середовище та розвивальне середовище.

Поняття «середовище» широко застосовується з ХХ століття (педагогіка прагматизму Дж. Дьюї; предметне середовище за М. Монтессорі; Вальдорфська педагогіка Р. Штайнера; дитяче середовище за Н. Йорданським; педагогіка середовища за С. Шацьким; соціальне середовище дитини за П. Блонським; середовище виховання за Я. Корчаком; педагогіка оточуючого середовища за А. Макаренком; предметно-просторове середовище за Є. Тихеевою та ін.).

Проте, починаючи вже з XVII століття, класики зарубіжної педагогіки наголошували на важливості прямого та опосередкованого впливу освітнього середовища на розвиток і формування особистості. Так, ідею впливу середовища на особистість відстоював у праці «Материнська школа» Ян Амос Коменський. Педагог вважає, що розвиток усіх здібностей дитини варто розпочинати від самого народження, але для цього потрібна відповідна система виховання і сприятливе середовище.

Англійський філософ, психолог, педагог Джон Локк наголошує, що талант вихователів й соціальне середовище, в якому перебуває вихованець, мають вирішальне значення для його особистісного формування. Наукові погляди Д. Локка щодо впливу освітнього середовища на розвиток дитини висвітлені у філософській праці «Думки про виховання».

Сучасні педагоги, психологи досліджують різні аспекти наукової проблеми: діагностика ефективності освітнього середовища (С. Дерябо); педагогічна сутність феномену «освітнє середовище»

(Т. Гущина); виховний потенціал середовища (К. Куракін, Н Селиванова); середовищний підхід у вихованні (Ю. Мануйлов, К. Приходченко); освітнє середовище в концепції розвивального навчання (В Слободчіков); креативне компетентісно-розвивальне освітнє середовище (Л. Шкерін); проектування освітнього середовища (В. Ясвін); організація навчання як звичайного плину життя дитини у спеціально створеному середовищі (Н. Михайленко, Н. Короткова, ІІ. Новикова, С. Новоселова та ін.); вплив освітнього середовища на моральне виховання особистості (К. Ушинський, Л. Толстой, П. Лесгафт, М. Пирогов); оптимізація предметно-просторового середовища розвитку (Дж. Дьюї, М. Монтессорі, Р. Штайнер та ін.); вплив освітнього середовища на раннє дитинство (А. Рейнолдс, П. Стівенс, Е. Хіггінс); розвиток дитини у природному, соціальному, економічному та культурному середовищі (П. Брандт, М. Текстор, П. Тіссен); теоретичні основи проблеми взаємодії людини і середовища (А. Бандура, Р. Бейкер, Л. Виготський, Дж. Гібон, К. Левін, М. Хейдметс); значущість середовища у процесі становлення і розвитку особистості на різних етапах життя (К. Абульханова-Славська, Н. Крилова, О. Леонтьєв, Д. Маркович, М. Черноушек); освітнє середовище як чинник освіти особистості (М. Братко, Н. Гонтаровська, В. Желанова, В. Козирєв, Ю. Мануйлов, Т. Менг, К. Приходченко та ін.).

Обґрунтовано визначальну роль зовнішніх умов, тобто середовища, у поведінці, діяльності, розумовій та фізичній активності, розвитку людини: С. Рубінштейн (принцип єдності свідомості та діяльності); Л. Виготський (теорія «зони найближчого розвитку»); А. Запорожець (спонтанний характер механізму саморозвитку діяльності); В. Рубцов (комунікативний розвиток в освітньому середовищі); В. Слободчіков (антрополого-психологічний аспект освітнього середовища: насиченість та структурованість); В. Панов (експсихологічний підхід до розроблення моделі освітнього середовища); В. Штерн (конвергенція внутрішніх задатків із зовнішніми умовами життя).

Найбільший інтерес представляють наукові праці учених, що досліджують середовище закладу дошкільної освіти як систему створення умов і засобів організації навчання, розвитку, виховання дітей дошкільного віку, а саме: саморозвиток дитини в ігровому освітньому середовищі (Є. Зворигіна, Л. Парамонова); особистісно-орієнтована взаємодія дитини і педагога в освітньому середовищі (Ю Шумілова, Є. Царгородцева); пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку засобами спеціально обладнаного середовища (А. Вербенець, М. Полякова); вплив предметно-просторо-

вого середовища на гендерний розвиток дитини (І. Євтушенко); формування у дітей естетичного сприйняття та художньо-творчих здібностей засобами освітнього середовища (Т. Комарова, О. Філіпс) та ін.

Мета статті – аналіз підходів до визначення сутності освітнього середовища закладу дошкільної освіти та виокремлення його основних функцій у формуванні особистості дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що організація освітнього середовища з формування особистості базується на наукових положеннях педагогів-класиків, що й стали основою сучасного підходу до проектування освітнього середовища для дітей дошкільного віку. До таких педагогів відноситься видатний вчений-практик Василь Олександрович. Вивчаючи спадщину відомого науковця, можна стверджувати, що в його працях простежується проблема прямого та опосередкованого впливу освітнього середовища на формування і становлення особистості. На його думку, освітнє середовище закладу дошкільної освіти, необхідно будувати на принципах гуманізму, демократизму, народності, історизму, природовідповідності, зв'язку навчання з життям.

З погляду Василя Олександровича середовищний підхід до виховання дітей старшого дошкільного віку зумовлює створення «світу дитинства» у виховному просторі, що сприяє поєднанню традиційної системи виховання з системою максимально наближеною до середовища життєдіяльності дитини. А відтак, є актуальним формулювання базового поняття «освітнє середовище закладу дошкільної освіти», що суттєво відрізняється від такого середовища інших типів навчальних закладів.

Розглядаючи освітнє середовище як фактор формування готовності дитини до навчання в умовах дошкільної освіти, він визначає освітнє середовище закладу дошкільної освіти як сукупність спеціально створених матеріальних і духовних умов у відкритій педагогічній системі, в якій за рахунок активної взаємодії вихователя і дошкільника на основі принципу гуманізму виникає педагогічний вплив, що сприяє узгодженню темпів і рівнів розвитку, становленню творчої особистості, а також виникнення якісно нового рівня дошкільної освіти.

Педагог-практик визначає вимоги до організації естетичного розвивального середовища закладу дошкільної освіти. Він розглядає освітнє середовище такого закладу як комплекс матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних, психолого-педагогічних умов, що забезпечують

організацію життя дітей і дорослих в закладах дошкільної освіти.

Освітнє середовище закладу дошкільної освіти, за глибоким переконанням В. О. Сухомлинського відіграє вирішальну роль у формуванні особистості. Вчений під освітнім середовищем розуміє: багаторівневу систему умов для поетапного формування особистості та соціального зростання дитини. Він розглядає такі підходи до його визначення: соціально-психологічний (освітнє середовище визначається як умова моделювання дитиною особистісного внутрішнього світу у процесі взаємодії з оточуючим світом); соціально-педагогічний (освітнє середовище як багатомірне соціально-педагогічне явище, яке ситуативно впливає на розвиток ціннісних орієнтацій, способів поведінки дитини).

Павлівський вчитель був переконаний, що освітнє середовище можна назвати освітнім лише тоді, коли життя дитини в цьому середовищі надає їй можливість для самореалізації; якщо головною ціллю освітнього середовища є особистісний розвиток усіх учасників освітнього процесу.

Однією з основних функцій освітнього середовища закладу дошкільної освіти він вважає забезпечення потреб дітей у спілкуванні, активності, пізнанні оточуючого світу, розумінні, повазі, визнанні й самореалізації.

Василь Олександрович розглядає середовищний підхід до освіти дітей як комплекс взаємопов'язаних компонентів, а не просто як сукупність частин, що їх оточують. Сухомлинський відносив до нього і найближчий до дитини світ заклад дошкільної освіти, вихователь, педагог, батьки, і

віддалений у часі і просторі село (місто), країна, природа, світ праці, культурно-історичні реалії. Особливе значення надає науковець природі як виховному засобу. «Я прагнув до того, щоб перед тим, як відкрити першу книжку, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи», – наголошує педагог. – «... Кожна мандрівка в природу – урок мислення, урок розвитку розуму» [5, 7]. Природа – це джерело доброти. Вивчення її – це засіб виховання у маленької людини гуманності, моральності, сердечності, чуйності та інших загальнолюдських цінностей. Перебування в такому середовищі сприяє розвитку формування особистості дітей старшого дошкільного віку.

Отже, освітнім середовищем заклад дошкільної освіти стає тільки тоді, коли виконує свої основні завдання: забезпечує формування особистості дітей старшого дошкільного віку, охорону та збереження їхнього здоров'я; здійснює корекцію недоліків розвитку; враховує особливості розвитку та саморозвитку. Основною умовою реалізації виховної функції середовища є гуманна взаємодія дитини і вихователя, у процесі якої відбувається засвоєння соціокультурного досвіду, індивідуальний педагогічний супровід.

Пріоритетними ключовими аспектами педагогічно керованого освітнього середовища закладу дошкільної освіти є: відповідність Базовому компоненту дошкільної освіти; урахування запитів батьків дитини; варіативність програм, форм і методів дошкільної освіти; усвідомленість учасниками освітнього процесу унікальності дитини, відкритість по відношенню до дитини.

Список використаних джерел

1. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М.: Издательский центр Академия, 2000. – 176 с.
2. Кривых С. В. Соотношение понятий «среда» и «пространство» в социокультурном и образовательном аспектах [Электронный ресурс] / С. В. Кривых. – Режим доступа: [http://portalus.ru\(c\)](http://portalus.ru(c))
3. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании: дис. ... док. пед. наук: 13.00.01 / Мануйлов Юрий Степанович. – М., 1997. – 193 с. Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/112065.html>.
4. Новые ценности образования: тезаурус для учителей и школьных психологов / ред.сост. Н. Б. Крилова. – М.: Рос. фонд фундамент. исслед.; Инст-т пед. инноваций Рос. Акад. образования, 1995. – Вып. 1. – 113 с. – С. 63
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. – В 5-ти т. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7- 282.
6. Шалаев И. К., Веряев А. А. От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства [Электронный ресурс] / И. К. Шалаев, А. А. Веряев. – Режим доступа: http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_4/articl_1.html

References

1. G.M. Kodzhaspirova, A. Yu. Kodzhaspirov. Pedagogicheskiy slovar [Pedagogical Dictionary] – М.: Yzdatelskiy tsentr Akademiyia [Publishing Center Academy], 2000. – 176 p.
2. Krivyh S. V. Sootnoshenie ponyatiy «sreda» i «prostranstvo» vsociokul'turnomiobrazovatel'nomaspektah [Elektronnijresurs] / S. V. Krivyh. – Rezhim dostupa: [http://portalus.ru\(c\)](http://portalus.ru(c))
3. Manuilov Yu. S. (1997). Sredovoi podkhod v vospytany [Environmental approach in upbringing]: Doctor's thesis: 13.00.01. M., 193. Available at: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/112065.html> (rus)
4. Novye cennosti obrazovaniya: tezaurus dlja uchitelej i shkol'nyh psihologov / red.-sost. N. B. Krilova. – М.: Ros. fond fundament. issled.; Ins-t ped. innovacij Ros. Akad. obrazovaniya, 1995. – Вып. 1. – 113 s. – S. 63

5. Sukhomlynskyi V.O. Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] / V.O. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory [Selected Works]. – V 5-ty t. Sertse viddaiu ditiam. – K, Rad. shkola, 1977. – T. 3. PP. 7- 282 [in Ukrainian].
6. Shalaev I. K., Verjaev A. A. Otobrazovatel'nyhsredkobrazovatel'nomuprostranstvu: ponjatie, formirovanie, svojstva [Elektronnijresurs] / I. K. Shalaev, A. A. Verjaev. Rezhim dostupa: http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_4/articl_1.html

Александра Соколовская. Образовательно воспитательное пространство как среда формирования личности детей старшего дошкольного возраста с точки зрения В. А. Сухомлинского

В статье раскрыта сущность понятия «образовательное пространство». Обобщение результатов анализа понимания исследуемого явления с разных позиций дает возможность определить его характеристику, как педагогической реальности, в которой происходит осмысление и осознание личностью образовательной среды.

Проанализированы разные подходы к структурированию образовательного пространства и соответствующие механизмы его создания. Теоретические исследования дают основание для выводов о том, что образовательное пространство рассматривается относительно личности благодаря которой осваивается образовательно воспитательное пространство. Рассматриваются проблемы формирования личности детей старшего дошкольного возраста в образовательно воспитательном пространстве. Подчеркивается точка зрения В. А. Сухомлинского на образовательно воспитательное пространство как среду формирования личности детей старшего дошкольного возраста. Доказано, что качественное психолого-педагогическое сопровождение процесса роста ребенка определяется качеством созданных образовательных условий, главной среди которых есть образовательно воспитательное пространство заведения дошкольного образования, которое обеспечивает оптимальное развитие личности.

Ключевые слова: образовательное пространство, образовательная среда, образовательно воспитательное пространство, формирования личности, старший дошкольный возраст.

Olexandra Sokolovska. Educational and upbringing space as the environment for the personality of senior preschool age children formation from the view of V.O. Sukhomlynskyi

The article reveals the essence of the concept "Educational space". Summarized the results of the phenomenon in different positions made it possible to determine its characteristics, as a pedagogical reality, in which there is understanding and knowledge of the personally educational environment.

Different approaches to the structuring of the educational space and the corresponding mechanisms of its creation are analyzed. Theoretical studies give grounds for the conclusion that the educational space is considered in relation to the individual owing to which the educational environment is being mastered. The problems of personality of senior preschool age children formation in the educational space are considered. The V.O. Sukhomlynskyi's point of view on educational and upbringing space as an environment for children of the senior preschool age is highlighted.

It is proved that qualitative psycho-pedagogical support of the child's growing process is determined by the quality of the created educational conditions, the main among which is the educational and upbringing space of the preschool education institution, which provides the optimal development of an individual.

Key words: educational space, educational environment, educational and upbringing space, personality formation, senior preschool age.

УДК 378.147

Ніна СТЕЛЬМАХ

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна
e-mail: stelmah@mksat.net*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито актуальність обраної теми. Визначено основні завдання сучасної вищої школи, серед яких чільне місце посідає завдання формування у майбутніх фахівців умінь та навичок володіння сучасними методами дослідження, обробки та використання інформації, вмінь її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності. Визначено роль науково-дослідницької діяльності у підготовці майбутніх педагогів у системі вищих навчальних закладів та розкрито її значення у педагогічній діяльності. Проаналізовано педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського стосовно ролі, змісту, необхідності та послідовності дослідницької роботи вчителя. Визначено психолого-педагогічні умови організації та здійснення науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: студенти, вищі навчальні заклади, компетентності, науково-дослідницька діяльність, психолого-педагогічні умови.

Сучасне суспільство характеризується прискореними змінами у всіх сферах життя: активним розвитком технічного прогресу, соціально-економічною динамікою, інтеграцією України до європейських політичних, економічних та культурних структур. Зазначені процеси висувають нові завдання щодо підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до інноваційної творчості, що сприятиме прогресивним перетворенням та надбанням.

Основними завданнями сучасної вищої школи є підготовка висококваліфікованих, всебічно та гармонійно розвинених, здатних до самовдосконалення фахівців. Вирішенню цих проблем має сприяти вища школа шляхом інтеграції науки, освіти і виробництва, поєднання цілей і напрямків навчальної, наукової і виховної роботи, забезпечення тісного взаємозв'язку усіх форм і методів наукової роботи студентів, що реалізується як у процесі навчання, так і поза навчальним процесом [2, 54–55].

Серед загальних вимог до освіченості спеціаліста актуалізуються завдання формування навичок володіння сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, вмінь її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності, що входить до дослідницьких компетенцій фахівців. Категорія «компетенція» окреслює коло повноважень, а також знань, умінь, навичок (освіти, підготовки), необхідних для реалізації мети і завдань діяльності [1].

Вищі навчальні заклади мають забезпечити глибоку професійну підготовку майбутнього фахівця, одним із напрямків якої є науково-дослідницька діяльність студентів. Вона визначається як важлива форма навчального процесу, як засіб підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою, здатних до наукових пошуків, до творчого застосування в практичній діяльності новітніх досягнень науково-технічного і культурного прогресу.

Надзвичайно важливу роль науково-дослідницька діяльність відіграє у підготовці майбутніх педагогів у системі вищих навчальних закладів на педагогічних спеціальностях, оскільки від їх професійної підготовки, глибокої компетентності залежить майбутнє підрастаючого покоління і країни в цілому.

Сучасний педагог покликаний вирішувати одне із основних завдань – вчити дітей вчитися, формувати у них уміння та навички самостійної роботи. Якість і ефективність професійної діяльності педагога в значній мірі визначається рівнем його підготовки в навчальному закладі.

Система професійної підготовки повинна забезпечувати формування творчої активності майбутнього педагога. Цьому сприяє науково-дослідницька діяльність студентів, яка озброює їх методологією і методикою наукового пошуку, формує творчий підхід до вирішення практичних завдань.

Проблемі підготовки майбутніх педагогів науковці приділяють багато уваги. Так, питання

формування і розвитку загально-педагогічних умінь майбутніх педагогів розглядають в своїх працях Н. Бібік, В. Бондар, О. Коберник, В. Кузь, М. Левківський, О. Мороз, О. Плахотнік, В. Радула, О. Савченко, Г. Сагач, В. Семиченко, М. Соловей, Н. Уйсімбаева та інші.

Різні аспекти організації науково-дослідницької роботи у вищих навчальних закладах та питання управління нею стали предметом досліджень таких науковців, як А. Алексюк, С. Гончаренко, П. Горкуненко, О. Глушенко, Н. Дем'яненко, Г. Єльнікова, І. Зязюн, Т. Калашникова, Г. Кловак, М. Князян, А. Козлов, Є. Кулик, О. Мартиненко, В. Майборода, В. Маслов, О. Микитюк, В. Пikelьна, Н. Пузирьова, З. Сазонова, А. Сологуб, Т. Торгашина та ін.

Незважаючи на численні дослідження, присвячені організації та проведенню науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах, потребують подальшої уваги питання створення необхідних умов та принципів її організації.

Мета статті – визначити психолого-педагогічні умови організації науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Науково-дослідницька діяльність студентів, як одна із форм пізнавально-творчої діяльності, забезпечує формування інтелектуальної активності, яка є складовою професійної компетентності майбутнього фахівця [5, 244].

На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах технологізації, глобалізації, інформатизації, демократизації та гуманізації освіти, інтеграції науки значно розширюються вимоги до сучасного педагога. До нього ставиться низка вимог, зумовлених реаліями сьогодення, серед яких чільне місце посідає здатність до творчого пошуку, яка тісно пов'язана з педагогічним дослідженням.

Необхідність формування у майбутнього педагога дослідницьких умінь підтверджується вимогами Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти та відповідними освітньо-професійними програмами.

Великого значення дослідницьким умінням вчителя надавав видатний український педагог В. Сухомлинський. У його педагогічній спадщині проблема творчого дослідження діяльності вчителя посідає одне з головних місць.

Сьогодні актуалізуються переконання В. Сухомлинського про спорідненість творчої праці педагога з науковим дослідженням, яка виявляється у тому, що і вчитель, і науковець, на основі аналізу фактів, роблять передбачення. Цю здатність науковці називають конструктивними, прогностичними здібностями. Саме завдяки їм педагог зможе змодельювати педагогічний процес,

спроєкувати тенденції, умови розвитку кожної дитини та уявити кінцевий результат своїх зусиль. «Вчитель, який уміє проникати думкою в суть фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, запобігає багатьом труднощам і невдачам, уникає дуже серйозного недоліку, характерного для процесу виховання, – гірких несподіванок... Таких несподіванок буває значно менше, якщо на основі аналізу фактів учитель знає, який буде його учень завтра, через рік і через три роки. А без умінь передбачати педагогічна праця перетворюється для вчителя в страждання» [4, 472–473].

На думку В. Сухомлинського, розпочинати дослідження педагогічних явищ, особистості дитини, необхідно з організації спостереження, в процесі якого педагог аналізує факти та творить педагогічне явище, а найголовнішим елементом творчого дослідження є передбачення: «Без вивчення фактів нема передбачення, нема творчості, нема багатого, повноцінного духовного життя, нема інтересу до педагогічної роботи» [4, 473].

Творче дослідження, стверджує славетний педагог, докорінно змінює ставлення педагога до власної діяльності. Коли вчитель відчуває себе творцем педагогічного явища, це стимулює його досамовдосконалення, оновлення та збагачення знань.

Виходячи з методологічного посилання, що особистість формується особистістю, Василь Олександрович великого значення надавав особистісним якостям педагога, які сприятимуть успішності творчо-дослідницької роботи й педагогічної діяльності взагалі: «Розпочинайте своє дослідження, виходячи з тієї основоположної істини, що духовно багата, морально яскрава, інтелектуально самобутня особистість здатна й у вихованнях своїх поважати і виховувати особистість; а безликість знеособлює і вихованців, сіє навколо себе убогість» [4, 477].

Вслід за К. Ушинським, який у передмові до праці «Людина як предмет виховання» стверджував, що, якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, вона, перш за все, повинна вивчити її у всіх відношеннях, В. Сухомлинський переконливо наполягав на тому, що найголовнішим у педагогічній праці – досконало знати дитину, а для цього її треба всебічно вивчати: стан здоров'я, умови сімейного середовища, суб'єкти виховного впливу, індивідуальні та вікові особливості, спрямованість особистості (бажання, інтереси, потреби, цінності, ціннісні орієнтації) та багато іншого. «Знати дитину – це знати її силу і слабкості, розуміти її думки, переживання, бережливо доторкати до її серця. Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки,

де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом» [4, 441].

Педагог неодноразово наголошував, що людська особистість – це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання всього цього неможливо ні вчити, ні виховувати дітей. Без знання дитини, на думку Василя Олександровича, нема школи, нема виховання, немає справжнього педагога і педагогічного колективу.

Вищим етапом педагогічної творчості В. Сухомлинський вважав поєднання наукового дослідження педагога з практичною діяльністю: «Справжній педагогічній творчості властиві риси дослідження, творчого узагальнення своєї праці» [3, 16].

На його думку, саме дослідницька діяльність вчителя надихає його на творчий підхід до організації навчально-виховного процесу у школі і стимулює пошук, розробку ефективних методів, форм, прийомів, засобів, умов та шляхів його удосконалення. В процесі дослідження педагог збагачує себе новими знаннями, відкриває нові істини, що, в свою чергу, збагачує педагогічну науку. На думку В. Сухомлинського, бачення нового у педагогічній діяльності є важливою умовою творчого ставлення до роботи.

Видатний педагог робить висновок, що тільки той педагог досягає високої педагогічної майстерності, хто відчув себе справжнім дослідником.

Звісно, що науково-дослідницька діяльність педагога не повинна обмежуватися тільки вивченням дитини. Вона передбачає різноманітні напрямки та форми: участь в науково-методичних семінарах, наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, написання наукових тез, статей, доповідей, вивчення, аналіз та узагальнення передового педагогічного досвіду, дослідження конкретної наукової теми, можливо, в форматі загальношкільної теми дослідження, написання та захист дисертацій тощо.

У педагогічному колективі Пависької середньої школи, як за часів В. Сухомлинського, так і в сучасних умовах, успішно реалізовувалися і реалізуються усі зазначені напрямки. Організація науково-дослідницької роботи у відомій на увесь світ школі та її результати – це неоціненний досвід і приклад для усіх педагогічних працівників та колективів.

Успішна дослідницька діяльність педагогів у освітньо-виховних закладах завжди зумовлена глибокою цілеспрямованою підготовкою майбутніх учителів як дослідників ще в умовах їх професійного становлення у вищих навчальних педагогічних закладах, де науково-дослідницька діяльність студентів стала пріоритетним напрямком

змісту їх роботи і проводиться за трьома основними напрямками:

- науково-дослідницька робота, що є складовим компонентом навчального процесу і входить до календарно-тематичних та навчальних планів, навчальних програм як обов'язкова для всіх студентів: написання рефератів, виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку; виконання завдань дослідницького характеру в період практики; розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (програм і методик досліджень тощо); підготовка та захист курсових та дипломних робіт;
- науково-дослідницька робота, що здійснюється поза навчальним процесом – у гуртках, проблемних групах (лабораторіях), студіях, експедиціях та ін.;
- участь студентів у науково-організаційних заходах: конференціях, конкурсах, науково-методичних семінарах, олімпіадах тощо.

Досвід роботи кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського (завідувач – доктор педагогічних наук, професор Н. В. Савінова) з організації науково-дослідницької роботи студентів засвідчує, що участь студентів у різних формах дослідницької роботи формує у них здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми; озброює їх знаннями основних методів наукового дослідження; формує уміння узагальнювати отримані результати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел, оформляти та презентувати результати наукової діяльності; розвиває творче мислення та індивідуальні здібності студентів; прищеплює навички самостійної науково-дослідницької діяльності; розвиває ініціативу, наукову інтуїцію, творчі здібності, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; сприяє розвитку самостійності, активізації навчально-пізнавальної діяльності тощо.

На кафедрі спеціальної освіти склалася чітка система науково-дослідницької роботи студентів. Студенти активно залучаються до написання рефератів, курсових та дипломних робіт під керівництвом наукових керівників – викладачів кафедри, докторів та кандидатів педагогічних та психологічних наук. Усі наукові роботи студентів мають експериментально-дослідницький характер. Експериментальна робота проводиться в базових освітніх установах (дитячих садках, школах, реабілітаційних центрах), які є експериментальними майданчиками кафедри (укладено відповідні договори).

Проявляючи великий інтерес до педагогічної спадщини В. Сухомлинського, тільки в 2017–2018 навчальному році студенти-магістри успішно захистили дипломні роботи, виконані на кафедрі спеціальної освіти, на теми: «Формування бережливого ставлення до природи в освітньо-виховному процесі у дітей початкової школи з тяжким порушенням мовлення за спадщиною В. О. Сухомлинського» (О. І. Нестеренко); «Формування гуманної соціально-активної особистості дитини з мовленнєвим порушенням за спадщиною В. О. Сухомлинського» (О. М. Осокіна); «Особливості роботи педагога з дітьми з особливими потребами у спадщині В. О. Сухомлинського» (А. В. Суханова); «Формування особистості дитини з особливими потребами у спадщині В. О. Сухомлинського» (Ю. Д. Драговцева).

Кожного року зусиллями педагогічного колективу кафедри організуються та проводяться Всеукраїнські науково-методичні семінари з проблем деонтології, Всеукраїнські науково-практичні конференції з логопедії, Всеукраїнські та Міжвузівські студентські науково-практичні конференції «Проблеми розвитку особливої дитини в контексті ідей В. О. Сухомлинського», «В. О. Сухомлинський та сучасність». Студенти усіх курсів залучаються до написання тез, статей, підготовки доповідей та участі в них. Активну участь студенти беруть і в зарубіжних конференціях та конференціях, які проводяться на базі інших ВНЗ.

За результатами дослідження студентів та матеріалами конференцій випускаються збірники тез, статей. Традиційними стали випуски студентських статей та тез, в основі яких – дослідження педагогічної спадщини В. Сухомлинського в збірниках «Серце, віддане дітям». Уже вийшли в світ 7 випусків.

Найгучнішими результатами науково-дослідницької роботи студентів є їх перемоги на всеукраїнському та міжнародному рівнях. Тільки за останні 5 років студенти спеціальності «Спеціальна освіта» неодноразово (щорічно) ставали переможцями Всеукраїнських (з міжнародною участю) олімпіад з корекційної освіти (за нозологіями) та Всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт з номінацій «Корекційна та соціальна педагогіка», «Спеціальна освіта (за нозологіями)», «Актуальні проблеми інклюзивної освіти» (науковий керівник – д. п. н., професор Н. В. Савінова); «Теорія і методика професійної освіти», «Вікова та педагогічна психологія», «Загальна та соціальна психологія» (науковий керівник – к. п. н., доцент Н. В. Стельмах). За 5 років студентами виборено 10 перемог.

Результати проведеної дослідницької роботи та досвід організації науково-дослідницької діяльності студентів кафедрою спеціальної освіти

МНУ ім. В. О. Сухомлинського дають підстави стверджувати, що успіх даної роботи забезпечать необхідні психолого-педагогічні умови:

1. Формування у студентів потреб до науково-дослідницької роботи. Чітка її мотивація (усвідомлення «для чого», «навіщо», «з якою метою», «яка користь» тощо).
2. Урахування індивідуальних психологічних особливостей студентів (бажань, інтересів, потреб, установок, цінностей, характеру, темпераменту тощо).
3. Залучення студентів до дослідницької діяльності впродовж усіх років навчання. Реалізація принципу послідовності та наступності наукових досліджень.
4. Забезпечення тісного зв'язку науково-дослідницької роботи студентів із майбутньою педагогічною діяльністю (вибір відповідної теми, проведення експериментальної роботи, впровадження результатів тощо).
5. Створення умов для участі студентів в проведенні наукових досліджень та для впровадження отриманих результатів у навчально-виховний та корекційно-реабілітаційний процеси (організація експериментальних майданчиків, базових установ для проходження педагогічних практик, проведення консультацій тощо).
6. Проявлення до студентів-дослідників толерантності, гуманності, поваги особистості.
7. Проведення зі студентами майстер-класів, семінарів, консультацій з метою розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця, озброєння відповідними вміннями та навичками дослідницької роботи.
8. Розробка та впровадження системи підтримки та заохочення студентів до науково-дослідницької роботи.

Впровадження інноваційних процесів у всі сфери життя вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до наукових пошуків, до творчого застосування в практичній діяльності новітніх досягнень науково-технічного та культурного прогресу.

Особливі вимоги ставляться до сучасного педагога, від якого залежить майбутнє країни. Вчитель, який володіє методологією та методикою наукового пошуку, формує творчий підхід до вирішення практичних завдань, збагачує свою ерудицію та забезпечує умови для повноцінного формування особистості дитини. Підготовка педагога-дослідника – важливе завдання сучасної педагогічної науки та практики.

Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Потребують подальшого дослідження принципи, методи, форми науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: КІС., 2004. 112 с.
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2003. 192 с.
3. Сухомлинский В. О. Сердце отдаю детям. К.: Радянська школа, 1988. 270с.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. Бесіда 1. Основні проблеми творчої праці вчителя. Вибр.твори:В5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т.4. С. 393-628 с.
5. Уйсімбаєва Н.В. Науково-дослідницька діяльність майбутнього фахівця. Наукові записки. 2010. № 88. С. 243-246.

References

1. Ovcharuk, O. (Eds.). (2004). *Competency build approach in modern education: world experience and ukrainian perspectives: Library of Educational Policy*. Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].
2. Krushelnytska, O. V. (2003). *Metodologiya ta organizatsiya naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi V. O. (1988). *Serdtsje ot daiu detiam [I give my heart to children]*. Kyiv: Radianska shkola [in Russian].
4. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Conversation with the young headmaster of the school. *Conversation 1. The main problems of teacher's creative work. Chosen works*. (Vols. 1-5; Vol. 4). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
5. Uisimbaeva N. V. *Naukovo-doslidnytska diialnist maibutnogo fakhivtsia [Research activity of a future specialist]*. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 88, 243-246 [in Ukrainian].

Нина Стельмах. Психолого-педагогические условия организации научно-исследовательской деятельности студентов в контексте педагогического наследия В. А. Сухомлинского

В статье раскрыта актуальность темы. Определены основные задачи современной высшей школы, среди которых особенное место занимает задача формирования в будущих специалистов умений и навыков владения современными методами исследования, обработки и использования информации, умений интерпретации и адаптации её в своей профессиональной деятельности. Определена роль научно-исследовательской деятельности в подготовке будущих педагогов в системе высших учебных заведений, раскрыто её значение в педагогической деятельности. Проанализированы педагогические идеи В. О. Сухомлинского относительно роли, содержания, необходимости и последовательности исследовательской работы учителя. Определены психолого-педагогические условия организации и осуществления научно-исследовательской деятельности студентов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: студенты, высшие учебные заведения, компетентности, научно-исследовательская деятельность, психолого-педагогические условия.

Nina Stelmakh. Psychological and pedagogical conditions of organization of students research activity in the context of V. O. Sukhomlynskyi pedagogical heritage

The relevance of the chosen topic is revealed in the article. The last researches and publications, which started the solution of the researched issue, are analyzed. Outstanding aspects are highlighted. The main tasks of modern higher education, among which the main place is occupied by the task of developing the skills and abilities of future specialists in the use of modern methods of research, processing and use of information, the ability to interpret and adapt it in their professional activities, are determined. The role of research activities in the training of future teachers in the system of higher educational institutions is determined and its significance in pedagogical activity is revealed. The essence of research activity is clarified. The requirements for a modern teacher are revealed. V. O. Sukhomlynskyi's pedagogical ideas concerning the role, content, necessity and sequence of the teacher's research work are analyzed. The views of the great teacher regarding the relationship of creative work of a teacher with scientific research are given. Main directions of research work of students are determined and revealed on the basis of analysis of the literature of the chosen problem. The system of organization and implementation of research work of students of the specialty "Special Education" of the Mykolaiv National University named after V. A. Sukhomlinsky. The achievements of the department of special education of the specified university in the research activity of students over the past five years (2014–2018) are given. Psychological and pedagogical conditions of the organization and implementation of research activities of students in higher educational institutions are defined.

Keywords: students, higher educational institutions, competencies, research activities, psychological and pedagogical conditions.

УДК 372.3

Тетяна СТЕПАНОВА

*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету дошкільної та початкової освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкриваються погляди В. О. Сухомлинського на розвиток дитини як соціальної істоти, деталізуються окремі його концептуальні ідеї. Аналізується проблема конструктивного розвитку дошкільної соціальної зрілості дитини, що досліджувалась науковцями в різні часи. Розглядається науковий підхід до вивчення процесу формування здатності вихователя розвивати в дитини передшкільного віку соціальні вміння і навички, акцентуючи увагу на цілеспрямованій підготовці майбутніх вихователів до окресленої проблеми.

Ключові слова: педагогічна система, соціальне довкілля, соціальна зрілість, соціальні вміння і навички, передшкільний вік, професійна підготовка.

Загально визнано науковою спільнотою неперершене значення педагогічної системи В. Сухомлинського для кожної ланки вітчизняної освіти. Науковці, які системно і фундаментально досліджують педагогічну спадщину «великого українця» (Ш. Амонашвілі, А. Богущ, О. Захаренко, І. Зязюн, Н. Омеляненко, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.), єдині у визнанні, що «його творчість – поза вимірами часу..., а на будь-яке актуальне питання сьогоденної науки і практики знаходимо відповідь у науково-педагогічній спадщині вченого, в цьому невичерпному джерелі інноваційної думки, невмирущої і багатозначущої скарбниці педагогічного досвіду, знань, мудрості, натхнення» [1, 12–13]. Мабуть, у цьому і міститься відповідь на те, чому Генеральною конференцією ЮНЕСКО прийнято рішення віковий ювілей «великого вчителя» у 2018 році відзначити у світі за контекстністю: «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю».

У педагогічній системі В. Сухомлинського суттєвим складником виступає, зокрема, двоєдина площина осмислення проблемного поля передшкільної освіти. З одного боку, визнання принципової значущості організації передшкільної освіти на засадах дитиноцентризму, що віддзеркалено у досвіді заснованої ним для шестирічок «Школи під блакитним небом», що виступало предмет наших попередніх досліджень з проблеми трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки [4]. З іншого, саме в контексті педагогічної системи В. Сухомлинського віднаходимо науково-практичні орієнтири щодо поглиблення наукових уявлень про соціальний складник здоров'я сучас-

ної дитини передшкільного віку, про виключне значення й особистості вихователя, його професійної ідентичності як фахівця закладу дошкільної освіти та визначальну роль вищої школи – основного етапу становлення вихователя, здатного компетентно розвивати дитину як соціальну істоту.

Нині досить системно вивчається такий аспект окресленої проблеми, як от: у чому полягає педагогічна альтернатива В. Сухомлинського? Як небезпідставно зазначає М. Сметанський, його альтернатива полягає в поглядах на весь виховний процес (мету, зміст, форми, методи; наприклад, поняття моралі він не зводить до норм поведінки, як нерідко це робиться освітянами, а за В. Сухомлинським, добра справа – «внутрішнє добровільне діяння»), на роль сімейного виховання, розглядаючи його значення через контекст виховання в широкому і соціальному, і педагогічному значеннях. Отже, педагогічна альтернатива В. Сухомлинського, на думку науковця, полягає не лише в посиленні суто гуманістичних засад вітчизняної освіти, а й освіти «у вищому вимірі» [5]. При цьому науковець наполягає на принциповій відмінності педагогіки В. Сухомлинського – пріоритетність відходу від «педагогіки керування» (що бере початок ще з концепцій Дж. Локка, Б. Спіннера) на користь «педагогіки сприяння», домінантою якої є «добре спрямована свобода» вихованця, що базується на вірі в його позитивну і творчу основу, соціальну спрямованість, на визнання «справжнім суб'єктом власного життя».

Аналіз концепції «Реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до

2029 року (2016 р.), Державного стандарту початкової освіти» (2018 р.) актуалізують проблематику конструктивного розвитку дошкільної соціальної зрілості дитини. Сучасні дослідники (Н. Авдєєва, Т. Лесіна, А. Силвестру, О. Смирнова) дошкільну соціальну зрілість особистості здебільшого трактують як явище, що виражає соціальну поведінку старшого дошкільника у співвідношенні із завданнями соціального розвитку в передшкільному віці. Отож, постає необхідність урахувати пріоритети педагогічної системи В. О. Сухомлинського у вище окресленому аспекті.

Мета статті – деталізувати окремі ідеї В. О. Сухомлинського, творча реалізація яких у теорію і практику сучасної дошкільної педагогіки і професійно-педагогічної освіти сприятиме становленню в дитини передшкільного віку її соціальної зрілості.

Аналіз довідкових джерел і наукових праць, у яких безпосередньо або опосередковано відображено проблематику передшкільної освіти (А. Богущ, О. Зима, О. Ковшар, І. Рогальська-Яблонська, С. Сажник та ін.), своєрідність феномену «дошкільна соціальна зрілість дитини старшого дошкільного віку» (Т. Бабаєва, М. Гавриш, К. Крутій, Н. Маліновська та ін.), проблемні питання професійної підготовки студентів, які вони набувають на спеціальності «Дошкільна освіта», саме до розвитку соціально значущих особистісних новоутворень у вихованців (соціальний інтелект, соціальна компетентність, соціальне здоров'я тощо) та роль при цьому закладу вищої освіти (І. Княжева, Т. Поніманська, Г. Троцько, Р. Чумичева та ін.), засвідчує про те, що нині є ще чимало питань, які залишаються без пояснень. З-поміж ключових із них ми вбачаємо, з одного боку, визначеність у базових якостях, які слугують основою всіх особистісних новоутворень «соціального» виміру дитини передшкільного віку, а з іншого – на яких аспектах професійної підготовки майбутнього вихователя доцільно сфокусувати увагу саме на основному етапі його становлення – в освітньому процесі вищої школи.

Зауважимо на тому, що розширенню уявлень про вагу соціального розвитку дитини вже на етапі її дошкільного дитинства слугує така позиція в цьому плані В. О. Сухомлинського: «той, хто живе турботами про інших людей, стає сприятливим, чуйним до слова, яке несе у собі заклик до ідеалу моральності, до утворення краси в самому собі» [6, 153]. Принагідно зауважимо, що складні філософські поняття соціального гатунку стають зрозумілими сучасним дітям дошкільного віку через чисельні твори В. О. Сухомлинського («Зелене та рум'яне яблучко», «Колючка не може

бути доброю», «Камінь і струмок», «Лебедина пір'їнка» та ін.).

Вивчення науково-практичної спадщини В. О. Сухомлинського дозволяє конкретизувати деякі ідеї, творча реалізація яких у сучасну освітянську практику набуває обрисів методологічних орієнтирів, у зв'язку з конструктивним розв'язанням, зокрема, проблематики професійної підготовки майбутнього вихователя, здатного збагачувати соціальне здоров'я вихованця.

Деталізуємо окремі концептуальні ідеї В. О. Сухомлинського. По-перше, виключну вагу усвідомлення майбутніми вихователями тієї істини, що саме в дитинстві слід шукати «корені» суспільних почуттів дитини, бо такі почуття формуються у сплаві з громадянськими; до того ж, як зауважує В. Сухомлинський, «якщо в дитячі роки прогалини, то цього ніколи не наздогнати» [8, 312]. Сучасні дослідники (А. Зубко, О. Стребна) в результаті здійсненої аналітичної роботи, спрямованої на конкретизацію позиції В. Сухомлинського відносно співвідношення понять «громадянське» і «суспільноприйнятне» зауважують, що «креативна свідомість» видатного педагога «відзначалася неабиякою динамічністю» і в окреслених проблемних питаннях. У ракурсі його педагогічної аксіології (яка визнається і нині не як проста сума лексичних засобів і граматичних норм) окреслені вище явища мають загальним знаменником єдине – спрямування вихованця до такої соціокультурної діяльності, яка б дозволила йому розкрити весь потенціал своїх здібностей і можливостей.

По-друге, розуміння вихователями на рівні переконань, що азбуку всіх чеснот громадянського і суто суспільно-значущого гатунку дитина найбільш результативно засвоює через призму двох площин – життєдіяльнісному та життєтворчому просторах людського життя; йдеться про пораду вихователю В. О. Сухомлинського, адресовану: не створювати штучні соціальні ситуації, а спиратися на реалії суспільного життя дитини, її взаємовідносини в соціумі.

По-третє, на етапі професійної підготовки майбутнього вихователя до застосування конструктивних педагогічних технологій соціального розвитку дитини принципово важливо, як радить видатний педагог-класик, звертати особливу увагу принаймні на таке: громадянська соціалізація найбільш результативно і позитивно відбувається у найсприятливіший для цього період – дошкільний і молодший шкільний вік, оскільки саме в цьому віці формується виключно важлива особистісна якість – «бути виховуваним», піддаючись при цьому «впливовості» вихователів (батьків,

вихователів, авторитетних дорослих). Як зауважує В. Сухомлинський, така здатність «захоплюватись, одухотворюватися громадянською красою, подвигом відкриває дитячі серця вашому вихователю для впливу словом» [8, 434]. А таке слово має містити смисл людського життя – прожити його «справжніми людьми», де «твое безсмертя у тому, що ти можеш створити для людей ...» [9, 161].

Слід зауважити, що чи не найсистемно і саме в контексті предметної специфіки дошкільної педагогіки – науки про закономірності виховання і навчання дітей від народження до вступу до школи – особливості впливу соціального довкілля на дитину передшкільного віку простежуються в доробку А. Богуш та її наукової школи. Йдеться про розроблену тематичну програму «Моє довкілля» (2006 р.), де провідною є ідея виховання в дошкільнят свідомого і ціннісного ставлення до соціокультурного середовища, а домінантою методики визнано прищеплення практичних умінь і навичок діяти в соціальному довкіллі. До того ж йдеться не про механічне перенесення досвіду В. Сухомлинського (зокрема, практику соціального виховання, що склалась у «Школі радості»), а про творче запозичення ключової ідеї – виховання соціально-значущої поведінки дітей передшкільного віку. Саме в такому ракурсі нині творчі практики вітчизняного довкілля (І. Габрар, В. Сердюк, О. Суржко та ін.) характеризують вектори впровадження роздинок його досвіду, зокрема, у межах проблеми виховання в дітей доброти та співчуття за допомогою казок (В. Васильєва, ЗДО «Веселка» та ін.) соціально вагомих особистісних чеснот [10, 13].

Нам видається принципово значущою і нині думка В. Сухомлинського про важливість майбутніми вихователями розуміти логіку запозичення творчих ідей і, з одного боку, у творців педагогічного досвіду вмінні «побачити» цінне з точки зору новопосталих завдань сьогодення, а з іншого – не вдаватися до механічного, формального перенесення досвіду – «... досвід не приживається, ... значить ... даремно його розхвалюють» [7, 3]. Це має безпосереднє відношення і до намагання деякими сучасними практиками дошкільної освіти застосувати педагогічну спадщину й педагога-мислителя В. Сухомлинського, зокрема, в аспекті засвоєння дітьми передшкільного віку норм і правил соціального співжиття.

У контексті вищевикладеного, на наш погляд, і вихователю-практику, і майбутньому вихователю закладу дошкільної освіти, насамперед, принципово важливо засвоїти такий беззаперечний педагогічний факт (від лат. *factum* – зроблене), а педагогічне пізнання починається з констатації фактів [2, 475]: в основу розвитку особистісних якостей дитини, які мають «соціальне оздоблен-

ня» (соціальна компетентність, соціальна поведінка, соціальна активність тощо), лежать наявні соціальні вміння і навички. Це має виключне значення, оскільки науковцями встановлено (М. Каган, О. Протанська) «двошаровий» склад культури дитинства – перший з них відтворює культурні форми, які створюють дорослі для дітей, а другий – репрезентує форми власної діяльності дитини. Таке розуміння ваги «антрополого-педагогічного супроводу життєдіяльності і розвитку дитини» (вислів Р. Чумичевої) пояснює складність у формуванні аксіологічної системи дитини в передшкільний період її життя. А за В. Сухомлинським, кожний його вихованець складає «унікальний все-світ; лише вихователь, який здатен саме так розуміти дитину, спроможний встановлювати з ним «тонкі духовні відносини». Адже ж проблеми виховання лежать здебільшого у площині проблем саме спілкування.

Нині вже розроблений науковий підхід до вивчення процесу формування здатності вихователя конструктивно розвивати в дитини передшкільного віку соціальні вміння і навички [3]. Вважаємо небезпідставною таку дослідницьку позицію, за якою саме цей конструкт визнано базисним у становленні дошкільної соціальної зрілості дитини. Наведемо деякі приклади у цьому плані: категорія «розвиток» психолого-педагогічна наука найбільш ущільнено пов'язує саме із поняттям «зміни», а конструкт «соціальна дія» – з поняттям «вчинок» (Г. Козирьова, Т. Соболев, А. Шюц та ін.); соціальне благополуччя дитини дошкільного віку і безпосередньо, і опосередковано пов'язане із ступенем розвитку її соціальних умінь і навичок (А. Богуш, Т. Лесіна, Т. Поніманська, Г. Тарасенко та ін.); сформовані соціальні вміння і навички – основа соціальної складової здоров'я дитини дошкільного віку (Т. Андрющенко, М. Докторович, С. Якименко та ін.). Сучасні дослідники здебільшого єдині у висновку, що на етапі дошкільного дитинства соціальні вміння і навички слід відносити до життєвих її компетентностей; водночас йдеться про складний, малодосліджений у дошкільній педагогіці конструкт, що має універсальний і, водночас, міжпредметний характер.

Якщо базуватися на педагогічній системі В. Сухомлинського та на суто практичній площині її реалізації (наприклад, через майстерно проведені ним «уроки доброти» та «уроки великодушності», де добро визначається «міркою», з якою має дитина підходити до пояснення і оцінки стосунків у суспільстві), то виток добра в дитині пов'язується з духовністю вихователя. Дбаючи про результативний розвиток соціальних умінь і навичок у дітей передшкільного віку, акцент має бути змінений на користь цілеспрямованої підготовки майбутніх

вихователів у вище окресленому ракурсі. Саме такий підхід позиціонує В. Сухомлинський щодо якісної професійної підготовки педагога-вихователя. Окреслений ракурс доцільно вважати конструктивним і з огляду на осмислення й зарубіжного досвіду підготовки фахівців дошкільної освіти [11].

Отже, за сучасних умов визнання українським соціумом дошкільної освіти як вихідної ланки загальної освітянської системи, по-новому варто оцінити й значущість ідей, з яких зіткана педаго-

гічна спадщина В. Сухомлинського. Перспективи подальших наукових досліджень, як нам видається, лежать у площині поглиблення наукових уявлень про ресурси збагачення духовності студентів, які здобувають у вищій школі спеціальність «Дошкільна освіта». Такий підхід спроможний забезпечити здатність майбутніх вихователів до успішного прищеплення у вихованців загальнолюдських цінностей, а джерелознавчою основою є педагогічна система В. Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. Монографія. Вид. 2-ге, допрацьоване, доп. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. – 392 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге доп., виправлене. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Лесіна Т. М. Концептуальні засади підготовки вихователя до розвитку соціальних умінь і навичок дошкільників // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка: наук. журнал пед. науки [гол. ред. П. Ю. Саух, відп. Ред.. Н. А. Сейко]. – Житомир: вид-во ЖДУ, 2018. – Вип. 1 (92). – С. 102-105.
4. Передшкільна освіта у педагогічному вимірі В. О. Сухомлинського. Монографія / за заг. ред. Т. М. Степанової. – К: Слово, 2016. – 269 с.
5. Сметанський М. І. Педагогічна альтернатива В. О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія : Наук-теор та інформ. журнал ЛПНУ України. – 2013. – №4. – С. 23-30.
6. Сухомлинський В. О. Про роль почуття власної гідності у становленні особистості дитини / В. О. Сухомлинський. Вибр твори: в 5 т. – К: Рад. шк., 1976. – Т. 1 – с. 2-202.
7. Сухомлинський В. О. Видатний радянський педагог: О. Дзеверін / В. О. Сухомлинський. Вибр. твори: в 5 т. / редкол. О. Г. Дзеверін (голова) та ін. – Т. 1. – К: Рад. шк., 1977. – С. 3-52.
8. Сухомлинський В. О. Статті: Слово про слово / В. О. Сухомлинський. Вибр. твори: в 5 т. / редкол. О. Г. Дзеверін (голова) та ін. – Т. 5. – К: Рад. Шк., 1977. – С. 7-610
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський. Вибр. твори : в 5 т. / редкол. О. Г. Дзеверін (голова) та ін. – Т. 2. – К: Рад. шк., 1977. – С. 158-184.
10. Тарапака Н. В., Мартін А. М. Педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського в практиці сучасного закладу дошкільної освіти: навч.-метод посіб. – Кропивницький: КЗ «КОІ ППО ім. В. О. Сухомлинського», 2018. – 100 с.
11. Zbiór artykułów naukowych. Z 40 Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo Praktycznej zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych "Pedagogika Naukowa i Praktyczna Nauka światowa: problemy i innowacje" (31.10.2017) – Warszawa, 2017. – 164 str. PP.8-12.

References

1. Bohush A. M. Pedagogical dimensions of Basil Sukhomlynsky in modern educational space. Monograph [Pedagogical dimensions of Basil Sukhomlynsky in modern educational space. Monograph] Vyd. 2-he, dopracořovane, dop. – Kam'ianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta», 2018. – 392 p. [in Ukrainian]
2. Honcharenko S. U. Ukrainyskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary]. Vyd. 2-he dop., vypravlene. – Rivne: Volynski oberehy, 2011. – 552 p. [in Ukrainian]
3. Lesina T. M. Kontseptualni zasady pidhotovky vykhovatelya do rozvytku sotsialnykh umin i navychok doshkilnykiv [Conceptual Principles of Teacher Training for Development of Preschoolers Social Skills] // Visnyk Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka: nauk. zhurnal ped. nauky [hol. red. P. Yu. Saukh, vidp. Red.. N. A. Seiko]. – Zhytomyr: vyd-vo ZhDU, 2018. – Vyp. 1 (92). – PP. 102-105. [in Ukrainian]
4. Peredshkilna osvita u pedahohichnomu vymiri V. O. Sukhomlyns'koho. Monohrafiia [Pre-school education in the pedagogical dimension of V.O. Sukhomlynsky. Monograph] / za zah. red. T. M. Stepanovoi. – K: Slovo, 2016. – 269 p. [in Ukrainian]
5. Smetanskyi M. I. Pedahohichna alternatyva V. O. Sukhomlyns'koho [Pedagogical alternative of V.O. Sukhomlynsky] // Pedahohika i psykhohihiia : Nauk-teor ta inform. zhurnal LPNU Ukrainy. – 2013. – №4. – PP. 23-30. [in Ukrainian]
6. Sukhomlynskyi V. O. Pro rol pochuttia vlasnoi hidnosti u stanovlenni osobystosti dytyny [About the role of self-esteem in the formation of the child's personality] / V. O. Sukhomlynskyi. Vybr tvory: v 5 t. – K: Rad. shk., 1976. – T. 1 – PP. 2-202. [in Ukrainian]
7. Sukhomlynskyi V. O. Vydatnyi radianskyi pedahoh: O. Dzeverin [Outstanding Soviet educator: O. Dzeverin] / V. O. Sukhomlynskyi. Vybr. tvory: v 5 t. / redkol. O. H. Dzeverin (holova) ta in. – T. 1. – K: Rad. shk., 1977. – PP. 3-52. [in Ukrainian]
8. Sukhomlynskyi V. O. Statti: Slovo pro slovo [Articles: Word of the Word] / V. O. Sukhomlynskyi. Vybr. tvory: v 5 t. / redkol. O. H. Dzeverin (holova) ta in. – T. 5. – K: Rad. Shk., 1977. – PP. 7-610 [in Ukrainian]
9. Sukhomlynskyi V. O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a real person] / V. O. Sukhomlynskyi. Vybr. tvory : v 5 t. / redkol. O. H. Dzeverin (holova) ta in. – T. 2. – K: Rad. shk., 1977. – PP. 158-184. [in Ukrainian]
10. Tarapaka N. V., Martin A. M. Pedahohichni idei V. O. Sukhomlyns'koho v praktytsi suchasnoho zakladu doshkilnoi osvity [Pedagogical ideas of V.O. Sukhomlynsky in the practice of modern institution of preschool education: teaching method]: navch.-metod posib. – Kropyvnytskyi: KZ «KOI PPO im. V. O. Sukhomlyns'koho», 2018. – 100 p. [in Ukrainian]
11. Zbiór artykułów naukowych. Z 40 Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej zorganizowanej dla pracowników naukowych uczeini, jednostek naukowo-badawczych "Pedagogika Naukowa i Praktyczna Nauka światowa: problemy i innowacje" (31.10.2017) – Warszawa, 2017. – 164 str. PP.8-12.

Татьяна Степанова. Развитие социальных умений и навыков у детей дошкольного возраста в педагогическом измерении Василия Сухомлинского

В статье раскрываются взгляды В. А. Сухомлинского на развитие ребенка как социального существа, детализируются отдельные его концептуальные идеи. Анализируется проблема конструктивного развития дошкольной социальной зрелости ребенка, которая исследовалась учеными в разное время. Рассматривается научный подход к изучению процесса формирования способности воспитателя развивать в ребенке дошкольного возраста социальные умения и навыки, акцентируя внимание на целенаправленной подготовке будущих воспитателей к очерченной проблеме.

Ключевые слова: педагогическая система, социальная среда, социальная зрелость, социальные умения и навыки, дошкольный возраст, профессиональная подготовка.

Tetiana Stepanova. Social skills and behaviour development of preschool children in the pedagogical dimension of Vasyl Sukhomlynsky

The article deals with V. O. Sukhomlynsky's vision of a child's development as a social being, including details on some of his conceptual ideas. The author analyses the problem of constructive development of a child's preschool social maturity, which was previously studied by scientists at different times. A scientific approach to studying the process of forming the educator's competence to develop a preschool child's social skills and behavior is also represented in the article with an emphasis being made on a purposeful training of future educators for solving the problem outlined above.

Key words: pedagogical system, social environment, social maturity, social skills and behavior, preschool age, professional training.

УДК 37.091.4 Сухомлинский

Світлана СУРГОВА

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного університету ім. Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: surgova.svetlana@gmail.com*

**ВИХОВНА СИСТЕМА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**

Статтю присвячено теоретичному огляду освітньо-виховної системи В. О. Сухомлинського як основи формування моральних якостей майбутніх фахівців. Аналізується мета і завдання освітньо-виховної системи В. О. Сухомлинського в напрямку патріотичного виховання учнівської молоді, що є основою формування національної свідомості молоді. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що освітньо-виховна система В. О. Сухомлинського спрямована на внутрішній світ дитини, акцент робився вченим на розвиток почуттів любові, відповідальності, обов'язку щодо свого народу і на постановку в молоді особистісної проблеми перед власною совістю у питаннях вибору моральної поведінки щодо своєї Батьківщини. Результатом формування національної свідомості студентської молоді в освітньо-виховній системі В. О. Сухомлинського є розвиток моральних якостей, а саме: толерантність, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, що в сукупності забезпечують громадянську спрямованість студентської молоді.

Ключові слова: освітньо-виховна система В. О. Сухомлинського, патріотичне виховання, національна свідомість, моральні якості, толерантність, професійна підготовка, майбутні фахівці.

Проголошення незалежності української держави ставить на порядок денний надзвичайно важливе і невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина й патріота своєї Батьківщини. Національне виховання студентської молоді належить до найбільш актуальних проблем сучасності. Майбутнє кожної країни залежить від національної свідомості її громадян, від того, наскільки вони усвідомлюють себе невід'ємною часткою суспільства. Студентська молодь у

всі часи завжди була активною політичною силою, чинником змін у державі. Студенти – це майбутні соціальні працівники, лікарі, вчителі, що будуть навчати наступні покоління, науковці. Залежно від їх ідеалів, переконань, національних цінностей, які вони пропагують, буде залежати майбутнє держави. Саме в молоді роки відбувається процес формування світогляду, і тому правильно організоване національне виховання в цей період формує свідомого громадянина, патріота.

У контексті нашого дослідження особливої актуальності набуває педагогічна спадщина видатного українського педагога В. О. Сухомлинського (1918-1970). Видання його основних праць в Україні та за її межами сприяло інтенсивному вивченню й аналізу поглядів, практичної та теоретичної діяльності педагога. На жаль, сьогодні, в умовах економічної кризи, нелегкого переходу до ринкових відносин, відбувається інтенсивний процес соціальної і моральної деградації частини студентської молоді. Про актуальність проблеми формування національної свідомості в Україні свідчить посилена увага до неї з боку вітчизняної науки. Педагогічні, психологічні та соціально-педагогічні особливості патріотичного виховання в навчальних закладах розглядаються у працях М. Антонця, І. Беха, А. Бойко, М. Боришевського, М. Євтуха, І. Зязюна, П. Ігнатенка, В. Кузя, Г. Науменка, М. Савчина, Д. Тхоржевського, К. Чорної та ін. Багатогранна педагогічна спадщина В. Сухомлинського відображена в працях Р. Вейс, О. Сухомлинської, Г. Кіт, Г. Тарасенко, О. Семеренської та інших [1;6;8;9].

У межах статті окреслено завдання: проаналізувати погляди В. О. Сухомлинського на патріотичного виховання учнівської молоді. Метою статті є розкриття поглядів видатного вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського стосовно виховання моральних якостей як основи формування національної свідомості майбутнього фахівця.

За глибоким переконанням В. О. Сухомлинського, саме в юнацтві вдруге народжується людина як свідомий громадянин-патріот. Це твердження вченого ґрунтується на поданій ним же структурі духовного світу особистості: розум-почуття-погляди-переконання-воля, що фундаментально висвітлено у низці його монографічних праць, зокрема в книзі «Народження громадянина» [12, 45]. В. О. Сухомлинський створив принципово нову систему виховання, в центр якої поставив учня як суб'єкта виховання, спрямувавши виховний вплив на його внутрішній світ, духовність. Зокрема, весь процес патріотичного виховання в юнацтві вчений будував на психологічній основі поступового переходу від зовнішніх регуляторів активності у внутрішні детермінанти його поведінки і діяльності. Формування ж і виховання патріотичних переконань та ідеалів базувалися на психологічних закономірностях:

- розуміння моральних цінностей;
- усвідомлення і переживання моральних понять у реальних взаєминах з людьми;
- суб'єктивне ставлення молоді до істин і сприйняття суспільно значущих мораль-

них цінностей у сферу особистісно значущих;

- психологічна готовність молоді діяти відповідно до переконань і ідеалів;
- мотивація вчинків, діяльності юнацтва і морального задоволення їх результатами в розвитку моральної свідомості.

Особливий акцент робився вченим на розвиток почуттів любові, відповідальності, обов'язку щодо свого народу і на постановку підлітком особистісної проблеми перед власною совістю у питаннях вибору моральної поведінки щодо своєї Батьківщини. [5].

Ці висновки зроблені великим педагогом, на нашу думку, мають стати основою для формування всебічно розвиненої особистості майбутнього фахівця у закладах вищої освіти, що вимагає здійснення цілеспрямованої виховної роботи в різних напрямках: моральному, правовому, екологічному, трудовому, економічному, естетичному, фізичному та ін. Реалізація змісту і завдань кожного з означених напрямів передбачає врахування специфіки майбутньої професійної діяльності фахівців, які впливають на формування як людських, так і професійних якостей.

Специфіку професійної діяльності майбутніх фахівців нами буде розглянуто на прикладі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в напрямку морального виховання.

Моральне виховання – виховна діяльність закладу вищої освіти, спрямована на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності. У моральній поведінці особистості виявляється і зовнішня, і внутрішня саморегуляція. Тому саме завдяки моральному вихованню перебудовується сама людська особистість відповідно до моральних цінностей, що віддзеркалюють суспільні відносини, правила та норми поведінки людей, та формують їх національну свідомість.

Аналізуючи моральні якості, що необхідно формувати у студентів, враховують їх вплив на майбутню професійну діяльність та поведінку суб'єкта, їх взаємодію і здатність до взаємодоповнення та взаємозбагачення. Наявність різних за функціями моральних якостей є своєрідним механізмом поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. З огляду на це, визначили п'ять основних груп моральних якостей:

- світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, що в сукупності забезпечують громадянську спрямованість; саме вони складають зміст соціальних цінностей;

- моральні якості, спрямовані на досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість тощо; вони пов'язані з моральною свідомістю;
- витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою; ці якості допомагають контролювати і гальмувати негативні прояви в поведінці;
- діловитість, уміння вибудувати моральний досвід особистості; ці якості певною мірою допомагають швидше досягати мети і зосередити увагу переважно на змісті вчинків.

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників основними є моральні якості, спрямовані на досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою. Ці якості допомагають майбутнім фахівцям соціальної сфери працювати з різними категоріями клієнтів. Однією з основних професійно важливих якостей майбутнього соціального працівника є толерантність, обґрунтована усвідомленням того, що світ і соціальне середовище багатовимірні, тому мають право на існування відмінні погляди і переконання. Стосовно нашого дослідження, ми розуміємо толерантність як необхідну якість соціального працівника у вирішенні будь-яких професійних завдань. Так, у великому енциклопедичному словнику толерантність (від лат. *Tolerantia* – «терпимість») визначається як терпимість до чужої думки, вірувань, поведінки. Тобто за основу береться згода сприйняти дещо (духовне, морально-ідейне, етико-естетичне, релігійне) навіть за умови виникнення суперечності зі світоглядними настановами того, хто сприймає. У Декларації принципів толерантності говориться, що толерантне ставлення один до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння повинні стати нормою поведінки і дій усіх людей без винятку, соціальних груп, політичних партій, громадських організацій і рухів, адже толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою соціально-економічного розвитку людства. У контексті нашого дослідження це означає вміння краще розуміти себе та різні групи клієнтів соціальної роботи, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу і довіру.

Аналізуючи змістову сутність толерантності, І. Гріншпун виокремлює параметри, що розкривають толерантність як певну характеристику індивіда, а саме:

- об'єктність толерантності, що відображається в диференційованому ставленні сто-

совно різних об'єктів і впливів різного типу;

- діапазон толерантності, який передбачає умовне позначення міри толерантності як індивідуальної характеристики й окреслюється через кількість припустимих впливів;
- фокус толерантності, що є типологічною характеристикою, позначає стилістичну близькість одного з двох вищеназваних полюсів або їх можливий баланс;
- стійкість толерантності, що відображає її часову характеристику;
- динамічність толерантності, тобто мінливість діапазону в часі і параметри цієї мінливості. Толерантність не статична, і процесуальний аспект припускає, по-перше, принципову скінченність, по-друге, динаміку з можливою зміною акцентів у плані наближеності до полюсів дихотомічної шкали [3].

Визначимо основні аспекти толерантності в процесі формування національної свідомості майбутніх соціальних працівників, а саме:

1. Формування самосвідомості через зміст освіти і виховання, використання особистісно-орієнтованих технологій, що розвивають навички толерантної поведінки. Формуються толерантна самосвідомість, цінності толерантного спілкування, соціальні настанови.

2. Виховання почуттів за допомогою співпереживання, співчуття або протиставлення, тобто навчання соціальним навичкам, що перебувають в основі цього процесу, має здійснюватись на раціональному, емоційному й духовному рівнях. Головним компонентом тут є глибокі знання про толерантність, загальна спрямованість на формування навичок розв'язання конфліктів. Знання про толерантність допомагають переконати майбутнього соціального працівника в доцільності його рішень, сприяють рефлексії наслідків учинків, розумінню меж толерантності, а також систематизують інформацію про можливі й необхідні превентивні дії. Там, де мова йде про людську свідомість, ціннісні орієнтації, мораль і поведінку, беззаперечно, до числа вирішальних чинників відноситься освіта. Тому навчальним закладам належить роль провідних соціальних інституцій, зобов'язаних сприяти формуванню толерантності, ціннісного ставлення до кожної людини. Опановуючи соціальне, природне, культурне середовище, використовуючи його виховні можливості й «приспосовуючи» його до потреб особистості, освітній заклад має стати виховним простором, де відбувається паритетна взаємодія викладача і студента.

Видатний український педагог В. О. Сухомлинський у своїй ґрунтовній праці «Проблеми

виховання всебічно розвиненої особистості» писав: «Процес виховання всебічно розвиненої, гармонійної особистості полягає в тому, що, дбаючи про досконалість кожної грані, сторони, риси людини, вихователь одночасно ніколи не випускає з поля зору ту обставину, що гармонія всіх людських граней, сторін, рис визначається чимось провідним, основним. Жива людська плоть і кров всебічно розвиненої людини втілює в собі повноту й гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, в якій вихователь бачить такі сторони, риси, грані, як моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Провідним, визначальним компонентом у цій гармонії є моральність» [11, 55].

Педагогіка толерантності ґрунтується на терплячому, уважному ставленні до переконань інших людей, є одним із засобів розв'язання проблем особистості і вирішення конфліктних ситуацій. Однак самі лише знання не є достатньо потужним стимулом до вияву толерантної поведінки в певних конфліктних ситуаціях. З цієї метою в майбутнього працівника соціальної сфери необхідно розвивати певні здібності, що посилюють його схильність до толерантності. До них належать:

- уміння вести діалог, спілкуватися, емпатійно вислуховувати іншого, впевнено висловлювати свої погляди, відстоювати права тощо;
- уміння об'єктивно дивитись на проблему й визнавати позицію іншого;
- уміння користуватися моделями превентивного розв'язання конфліктів тощо.

Зазначені знання й здібності можуть удосконалюватися під час здійснення професійної діяльності, тому з цієї метою необхідно:

- готувати студентів до того, щоб вони розглядали непорозуміння як звичайне життєве явище, навчати долати суперечності шляхом спілкування;
- знайомити студентів з особливостями переваг і недоліків участі в конфліктних ситуаціях, надаючи, таким чином, можливість кожному індивіду контролювати свою поведінку;
- ініціювати виховні процеси шляхом моделювання конфліктних ситуацій з метою пошуку оптимальних варіантів їх розв'язання за умови дотримання толерантної поведінки;
- інформувати про наслідки толерантності й відсутності цієї якості;
- знаходити альтернативні способи врегулювання конфліктів і навчати застосовувати їх у реальних ситуаціях.

Вивчення методико-теоретичних засад виховання толерантності у студентів потребує аналізу

наступних передумов розвитку цієї моральної властивості особистості:

1. Самопізнання, необхідного для корекції власної поведінки в складних, кризових ситуаціях і в повсякденному житті. Аналіз результатів самопізнання передбачає сформованість у студентів таких умінь, як ідентифікація (ототожнення себе і своєї поведінки з іншими) й рефлексія – здатність зосередитись і проаналізувати самого себе.

2. Самооцінка, від якої залежать взаємини студента з оточенням, його самокритичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач.

3. Знання потенційних труднощів (інтелектуальних, мотиваційних, моральних, емоційних) і бар'єрів (психологічних, психофізіологічних, специфічних) спілкування та вміння їх долати, самоудосконалюючи свій комунікативний потенціал і будуючи свої взаємини з іншими на принципах взаєморозуміння, співпраці, не конфліктності, глибокої емпатійності.

4. Демократична освіта і культура без упреждень і стереотипів, на основі партнерства, співпраці та взаєморозуміння є засобом впливу, запорукою утвердження й активним чинником оволодіння навичками толерантності.

5. Наслідування студентами кращих зразків спілкування, взаємин, манер і толерантної поведінки.

Як зазначає Б. Вульф, процес виховання толерантності передбачає цілеспрямовану організацію позитивного досвіду толерантності, тобто створення простору прямої чи опосередкованої взаємодії з іншими за поглядами чи поведінкою людьми, їх спільностями, іншими словами – співіснування відмінностей [2, 12].

Виховання толерантної особистості нового часу підвладне лише педагогові з високим інноваційним потенціалом, визначуваним як сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості, яка демонструє готовність удосконалювати педагогічну діяльність їх у практичних формах.

Щоб виховати толерантну особистість, необхідні зусилля з обох боків на рівні «викладач – студент». Толерантність кожного викладача розпочинається з професіоналізму, високого рівня педагогічної культури, педагогічної майстерності, певної навчально-методичної свободи. Характеризуючи шляхи оволодіння засадами толерантності в студентському середовищі, Л. Завірюха зазначає: «не так суттєво, за якою методикою працює педагог, яку структуру занять він обирає, головне – вплив на свідомість, духовно-етично-культурні та фахові здобутки студента як кінцевий результат навчально-виховного процесу» [4, 78].

Отже, ідея всебічного гармонійного виховання людини набуває нової ваги і соціальної значущості в умовах соціально-економічного розвитку суспільства у XXI ст. Суспільство стає здебільшого людиною центристським, а індивідуальний розвиток людини основним показником прогресу і водночас головною передумовою подальшого розвитку суспільства.

Ці тенденції, на думку В. Г. Кременя, зумовлюють необхідність розв'язання низки важливих, визначальних завдань, одним з яких є мінімізація асиметрії між матеріальністю і духовністю, культивувати в кожній особистості піднесення думки конструктивізму і толерантності. Розпочатий у родині, дошкільній установі, у школі процес національного виховання логічно й органічно має бути продовжений у вищій школі. Виходячи з концепції вирішальної ролі виховуючого середовища в моральному розвитку дитини, В. Сухомлинський зазначав: «Моральна свобода – велике людське багатство, але це багатство стає благом, якщо людина усвідомить себе як частинку колективу, суспільства, народу, розуміє спільні для всіх лю-

дей інтереси й потреби, підкоряється власному почуттю обов'язку й на основі особистого розсуду, особистого бажання, особистої волі робить так, як уважає за потрібне колектив, суспільство, народ» [12, 266]. Спадщина Сухомлинського має колосальне значення для українського національного виховання, що передбачає цілеспрямований, систематичний, регульований педагогічний вплив, розрахований на прищеплення вихованцям любові до України, рідної мови й культури, утвердження в їхній свідомості відчуття етнічно-національної, духовної й мовної єдності, національну неповторність і вагомість. Він прагнув того, щоб уже в молодших школярів за допомогою слова вчителя, прикладу в дитячій душі утверджувалися моральні цінності, що виробилися тисячолітньою історією народу. Розкриваючи суть моральних цінностей на конкретних прикладах, педагог розвивав і збагачував духовне життя дитини. Тому так важливо у вищій школі продовжувати розвивати моральні якості майбутніх фахівців з метою формування національної свідомості студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Вейс Р. Індивідуум і «Е» теорія освіти: попередні начерки нової науки / Р. Вейс // Рідна школа – 1997. – № 1. – С. 24.
2. Вульфів Б. З. Воспитание толерантности : сущность и средства // Внешкольник. – 2002. – № 6. – С. 12–16.
3. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении) / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. науч.-метод. ст. – Изд. 2-е. – М. : Изд-во Моск. психоло.-соц. ин-та, 2003. – 368 с.
4. Завірюха Л.А. Оволодіння засадами толерантності у студентському середовищі / Л.А. Завірюха // Педагогіка толерантності. – 2003. – № 2. – С. 76–87.
5. Кіндрат В.К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / В.К. Кіндрат // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ, 1998.
6. Кіт Г.Г. Українська народна педагогіка / Г.Г.Кіт, Г.С.Тарасенко. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2008. – 302 с.
7. Приходченко К.І. Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості / К.І. Приходченко // Освіта Донбасу. – 2002. – № 1. – С. 50-56.
8. Семеренська О.В. В.О. Сухомлинський і концепції виховання Заходу / О.В. Семеренська // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – Ч. II, № 7 (194). – С. 120-129.
9. Сухомлинська О.В. Ідеї свободи у вихованні в європейській педагогічній спадщині і В.О. Сухомлинський: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 75-річчю від дня народження В.О. Сухомлинського. / О. В. Сухомлинська. – К., 1993. – С. 110.
10. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Радянська школа, 1978. – 263 с.
11. Сухомлинський, В.О. Виховання всебічно розвиненої особистості / // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55–208.
12. Сухомлинський, В.О. Народження громадянина / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1970. – 288 с. С.45–266.

References

1. Vejs R. (1997) Individuum i «E» teoriya osviti: poperedni nacherki novoї nauki [Individual and "E" theory of education: preliminary outline of a new science]. Native school, 1, 24.
2. Vul'fov B. Z. (202) Vospitanie tolerantnosti : sushchnost' i sredstva [Tolerance Education: Essence and Means]. Out-of-school, 6, 12-16.
3. Grinshpun I. B. (2003) Ponyatie i sodержatel'nye harakteristiki tolerantnosti (k voprosu o tolerantnosti kak psichicheskom yavlenii) [The concept and meaningful characteristics of tolerance (on the issue of tolerance as a mental phenomenon)], Collection of scientific and methodological articles of the Publishing House of the Moscow Psychological and Social Institute "Tolerant Consciousness and the Formation of Tolerant Relationships (Theory and Practice)", 368.
4. Zaviryuha L.A. (2003) Ovolodinnya zasadami tolerantnosti u students'komu seredovishchi [Mastering the principles of tolerance in the student environment]. Pedagogy of Tolerance, 2, 76-87.
5. Kindrat V.K. (1998) Problema patriotichnogo viovannya pidlitkiv u pedagogichnij spadshchini V.O. Suhomlins'kogo [The problem of patriotic education of adolescents in the pedagogical heritage V.O. Sukhomlinsky]. Kiev.

6. Kit G.G. (2008) *Ukrain's'ka narodna pedagogika [Ukrainian folk pedagogy]*. Edelweiss and K, 302.
7. Prihodchenko K.I. (2002) *Sistema nacional'nogo vihovannya yak faktor cilisnogo rozvitku osobistosti [System of national education as a factor of holistic personality development]*. Education of the Donbas, 50-56.
8. Semerens'ka O.V. (2010) *V.O. Suhomlins'kij i koncepcii vihovannya Zahodu [VO Sukhomlinsky and the concept of education of the West]*. Herald of the Taras Shevchenko National University, 7, 120-129.
9. Suhomlins'ka O.V. (1993) *Ideї svobody u vihovanni v evropejs'kij pedagogichnij spadshchini i V.O. Suhomlins'kij [The ideas of freedom in upbringing in the European pedagogical heritage and VO Sukhomlinsky]*. Materials of international science-practice conference devoted to the 75th anniversary of the birth of V.O. Sukhomlinsky, 110.
10. Suhomlins'kij V.O. (1978) *Bat'kivs'ka pedagogika [Parent Pedagogy]*. Soviet school, 263.
11. Suhomlins'kij, V.O. (1976) *Vihovannya vsebichno rozvinenoї osobistosti [Education of a fully developed personality]*. Soviet school, 1, 55-208
12. Suhomlins'kij, V.O. (1970) *Narodzhennya gromadyanina [Birth of a citizen]*. Soviet school, 45-266.

Светлана Сургова. Виховная система В. А. Сухомлинского как основа формирования моральных качеств будущих специалистов

В статье анализируются задачи образовательно-воспитательной системы Сухомлинского в направлении патриотического воспитания учащейся молодежи, что является основой формирования национального сознания молодежи. Автор характеризует образовательно-воспитательную систему Сухомлинского в направлении патриотического воспитания учащейся молодежи, как основу формирования национального сознания молодежи. Проведенное исследование позволяет сделать вывод, что результатом формирования национального сознания студенческой молодежи в образовательно-воспитательной системе Сухомлинского является развитие нравственных качеств, а именно: толерантность, долг, ответственность, гуманизм, патриотизм, интернационализм, что в совокупности обеспечивают гражданскую направленность студенческой молодежи. Наследие педагога имеет колоссальное значение для формирования национального самосознания студенческой молодежи национального воспитания, предполагает утверждение в их сознании ощущение этнически национальной, духовной и языкового единства, национальной неповторимости.

Ключевые слова: образовательно-воспитательная система Сухомлинского, патриотическое воспитание, национальное сознание, моральные качества, толерантность, профессиональная подготовка, будущие специалисты.

Svetlana Surgova. V. O. Sukhomlinsky educational system as a basis for the formation of moral qualities of future specialists

The proclamation of independence of the Ukrainian state sets an extremely important and urgent task on the agenda – the education of real citizens and patriots of their Motherland. The patriotic education of student youth belongs to the most pressing problems of our time. The future of each country depends on the national consciousness of its citizens, on how much they realize themselves to be an integral part of society. That is why the article is devoted to the theoretical review of the educational system of V. Sukhomlinsky as the basis for the formation of the moral qualities of future specialists. In the article, the author analyzes the views of V. Sukhomlinsky on the patriotic education of young students. The goal and objectives of the educational and educational system of V. Sukhomlinsky in the direction of the patriotic education of students, which is the basis for the formation of the national consciousness of young people, are considered. According to the deep conviction of V. Sukhomlinsky, it is precisely in the youth that a man is suddenly born as a conscious citizen-patriot. This statement of the scientist is based on the structure of the spiritual world of the personality presented by him: mind feelings views convictions will, are fundamentally illuminated in a number of his monographic works. The specificity of the professional activities of future specialists by the author is considered on the example of the training of future social workers in the direction of moral education. The study allows us to conclude that the educational and educational system of V. Sukhomlinsky is aimed at the inner world of the child. The scientist focused on the development in young people of a sense of love, responsibility, duty towards their people, as well as posing a personal problem to their own conscience in choosing moral behavior towards their homeland. The result of the formation of national consciousness of students in the Sukhomlinsky educational system is the development of moral qualities, namely: tolerance, duty, responsibility, humanism, patriotism, internationalism, which together provide a civilian orientation of students.

Key words: V. Sukhomlinsky's educational system, patriotic education, national consciousness, moral qualities, tolerance, professional training, future specialists.

УДК: 373. 2. 015. 312 172. 15 В. Сухомлинський

Світлана ТЕСЛЕНКО

викладач кафедри дошкільної освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,

м. Миколаїв, Україна

e-mail: svetlanateslenko73@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлюються погляди видатного вченого, педагога Василя Сухомлинського на патріотизм, засоби виховання національно-патріотичних почуттів у дітей. Вивчення педагогічної спадщини Василя Сухомлинського свідчить про те, що вчений розумів патріотизм як «сплав почуттів і думок, а поняття Батьківщини досягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем»; патріотичне виховання, на його думку, це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина. Аналіз праць Василя Сухомлинського дозволив виокремити такі напрями погляду вченого на проблему національно-патріотичного виховання дітей: розуміння ним феноменів «патріотизм», «Батьківщина», «патріотичне виховання», рідне слово, батьківська й народна педагогіка як провідні засоби. З-поміж ефективних методів національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку Василь Олександрович насамперед виокремлював бесіду, етичні повчання, екскурсії в природу, спостереження, складання казок, розповіді вихователя про історії та героїзм народу.

Ключові слова: педагогіка Василя Сухомлинського, національно-патріотичне виховання, діти старшого дошкільного віку, фольклорні й художні тексти, художньо-мовленнєва діяльність.

У державних документах України (Національна стратегія розвитку України на 2012–2021 р., Закон України про освіту, Закон України про дошкільну освіту, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді) наголошується на тому, що розвиток та вдосконалення демократичної держави – це передусім процеси, які потребують виховання у підростаючого покоління культури, в основі якої формується система ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлення свого місця у суспільстві, розуміння своїх обов'язків перед суспільством, державою. Так, у Законі України про дошкільну освіту (стаття 7) одним із завдань є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля [1].

З огляду на це, великого значення набуває національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Тому звернемось до надбань вітчизняних учених, зокрема педагогіки видатного вченого Василя Сухомлинського, до його школи виховання серця, адже червоною ниткою через усі його праці пронизаний ідеал патріотизму, любові до Батьківщини, рідної мови.

Проведений теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що різні аспекти педагогіч-

ної спадщини Василя Сухомлинського на сучасному етапі актуалізують М. Антонець, Л. Бондар, Г. Калмиков, В. Кіндрат, Т. Когачевська, Л. Копієвська, М. Скрипник, І. Слюсаренко, З. Шевців, які висвітлюють нове бачення творчої спадщини Великого педагога щодо особистісно орієнтованої освіти, гуманістичної сутності навчально-виховного процесу, народної та батьківської педагогіки, патріотичного виховання підростаючого покоління.

Проаналізувати погляди Василя Сухомлинського на національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку, виокремити засоби, методи вченого на практичне розв'язання означеної проблеми.

Вивчення педагогічної спадщини Василя Сухомлинського засвідчує про те, що в центрі уваги науковця постійно перебувала проблема патріотичного виховання підростаючого покоління. На думку В. Сухомлинського, патріотизм – це «сплав почуттів і думок, а поняття Батьківщини досягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем» [4, 318], «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина» [2, 131]. Учений розумів, що виховання патріота, громадянина є складною проблемою педагогічного процесу. На велике переконання педагога, першочергове значення має те, щоб знання пройшли крізь серце, відобразились

у духовному світі людини, адже «знання про Батьківщину, про те, що є дорогим для народу, – це не просто відомості, якими після запам'ятовування можна керуватися в повсякденному житті. Це істини, які повинні торкатись особистого життя вихованця». Лише за умови, що «велич Батьківщини» буде пізнаватися «через велич людини», вони стають важливими для дитини [5, 201].

Аналіз праць Василя Сухомлинського дозволяє стверджувати, що вчений був глибоко переконаний в тому, що в основі виховання любові до Батьківщини насамперед лежить повага та любов до людини, виховання людяності та загальнолюдські норми моральності, а патріотизм «починається з любові до людини» [4, 318]. На думку педагога, у дитини необхідно сформувати переконання, що вона «живе серед людей» та виховувати «справжню любов – тривогу, хвилювання, турботу, переживання за долю іншої людини» [5, 83]. На основі цих істин у дитини формуються розуміння таких моральних цінностей, як: «любов до Вітчизни, героїзм, стійкість, мужність у боротьбі за свободу, честь, незалежність, велич і могутність Батьківщини» [2, 121].

Слушною є думка В. Сухомлинського щодо часу початку виховання патріотичних почуттів дитини. Так, за словами вченого, виховання у дітей безмежної любові до Вітчизни, відданості народові необхідно починати з того часу, «коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ» [5, 187]. Актуальними і сьогодні є поради педагога про те, що Батьківщина для дитини починається з найближчого оточення: «з куска хлібу та ниви пшениці, з лісного узлісся та голубого неба над маленьким ставком, з пісень та казок матері» [5, 187], тому необхідно розповідати дітям про історію рідного краю, щоб у дитини сформувалась «відповідальність за матеріальні та духовні цінності, створені старшими поколіннями» [5, 187–188]. Вчений наголошував на тому, що «у кожної людини повинен бути рідний куточок, який став незабутнім спогадом про найдорожче – без цього немає людини, немає її морально-емоційного, естетичного коріння, немає свіжого вітерця, який живить непогасне полум'я любові до Вітчизни» [2, 134]. Найважливішим емоційним джерелом любові до Батьківщини, як стверджував учений, є «захоплення красою землі, де жили діди та прадіди, де нам призначено прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти та піти в землю, яка нас народила» [5, 217–218].

Одним із провідних засобів виховання патріотичних почуттів дитини Василь Сухомлинський називав рідну мову й наголошував на таких методах, як екскурсії в природу, спостереження, скла-

дання казок, етичні бесіди, розповіді вихователя про історії та героїзм народу. Педагог радив орієнтуватися на мовні зразки з фольклору, народні поетичні вислови, що відрізняються відтінками думок і почуттів, емоціональним забарвленням, тим самим впливають на мовленнєву культуру дитини. Особливе місце вчений відводив казці, адже через «казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини», засобом вираження думок та почуттів...Під впливом почуттів, які пробуджені казковими образами, дитина вчиться міркувати словами» [5, 153]. На думку В. Сухомлинського, «казка – благодатне та нічим не замінне джерело виховання любові до Батьківщини» [5, 153], адже саме в казці народ закодував свої погляди, переконання, надії. «Казка, як стверджував учений, виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [5, 153]. На глибоке переконання вченого, казкові образи допомагають дитині відчувати красу рідної землі, а це є джерелом любові до Батьківщини [5, 153–154]. Слухаючи казку, дитина долучається до культури народу, пізнає світ не тільки розумом, але й серцем, відгукується на події та явища навколишнього світу, висловлює своє відношення до добра та зла [5, 153].

Крім розповідей Василь Сухомлинський застосовував і читання, що на його думку, «є передусім виховання серця, дотик людського благородства до потаємних куточків дитячої душі» [5, 159–160]. З пильністю добирав учений літературні твори, які читали дітям, адже він постійно наголошував на тому, що все, що вражає дитину в роки дитинства, залишається в його серці на все життя. Тому в бібліотеці Василя Олександровича окреме місце відводилось книгам, в яких розкривалось героїчне минуле нашої країни, її історія, подвиги народу, ліричні оповідання та вірші, які виховували любов до Батьківщини, краси природи.

Отже, на думку Василя Сухомлинського, завдання патріотичного виховання полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини: це і природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто, підприємство, де працюють батьки, і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія – все це повинно злитися в образ великої святині – образ Батьківщини [2, 133–134]. Від почуття прив'язаності до рідного куточка – материнської коліски, верби, що схилилася над ставком, родючого поля – до розуміння історичних доль народів, такими джерелами, на переконання Великого педагога, повинна жити душа кожного нашого вихованця [3, 134].

Нами було розроблено експериментальну методику національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності в контексті педагогіки Василя Сухомлинського. Насамперед було дібрано твори Василя Сухомлинського за такими тематичним рубриками, як: «Моя Батьківщина!», «Національні символи», «Герої Батьківщини», «Людина людині – друг!», «Рідна мати моя!». Проілюструємо прикладом роботи за творами в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності відповідно до рубрики «Герої Батьківщини» (див. табл.).

Нами було розроблено цикл занять, бесід про героїзм солдат, безмежну любов до Батьківщини за оповіданнями Василя Сухомлинського. Така робота, на нашу думку, сприяла не тільки національно-патріотичній вихованості старшого дошкільника, а й вихованню морально-етичних якостей: бажання захищати слабких. Ми пам'ятали слова видатного педагога: «неприпустимо вкладати в уста маленьких дітей слова, які вони ще не розуміють. Те, що для народу є святинею, може із-за цього перетворитися на пустий звук. Як у маленького деревця, що ледве звелось над землею, дбайливий садівник зміцнює корінь, від сили якого залежить життя рослини упродовж кількох

десятиліть, так і вчитель повинен дбати про виховання в своїх дітях почуття безмежної любові до Батьківщини... Виховання цих якостей починається з того часу, коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ [3, 218–219]. Проілюструємо прикладом фрагменту заняття з художньої літератури.

Тема: Герої не вмирають ніколи, вони живуть вічно!

Мета: продовжувати знайомити дітей з явищами суспільного життя країни в минулому, розвивати мовлення дитини, емоції, мислення, виховувати патріотичні почуття: любов, гордість та повагу до Батьківщини, національних пам'ятників, захопленість героїзмом свого народу, який став на захист Вітчизни; формувати активну життєву позицію щодо подвигу героїв війни.

Словник: подвиг, війна, герой, героїзм, нездоланний, непереможний.

Хід заняття. Вихователь: Війна, яке страшне слово. Діти, як ви розумієте, що таке війна (Таня П.: це коли сперечаються дорослі; Даня М.: війна – це боротьба; Даня Ш.: війна – це коли нападає ворог). Так, правильно. Діти, дуже давно, коли ваші дідуся та бабусі були зовсім маленькими, на нашу країну напали вороги – фашисти.

Таблиця – Планування художніх творів і видів роботи в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку за творами В. Сухомлинського

Герої Батьківщини				
Оповідання Василя Сухомлинського	Види діяльності			
	Музично-мовленнєва	Образотворчо-мовленнєва	Художньо-мовленнєва	Театрально-мовленнєва
Троянда в степу	Розучування пісні «Я маленька україночка!»	Опис троянди за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; вивчення приказок «Моя слава – Українська держава», «Нема героя без народу»	Розігрування ситуації «Зустріч із героєм»
Прапор полку	Розучування пісні «Прапор України»	Розповідь-міркування «Що означає для мене прапор» за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; полілог: «Ризик – супутник героя»	–
Три дуби	Розучування пісні «Україно, ти моя надія!»	Колективна аплікація «Алея слави героїв», розповідь про їхні подвиги і вчинки	Полілог за змістом оповідання «Герої не вмирають ніколи, вони живуть вічно!»	Розігрування уявлювальних ситуацій: «Що я сказав би герою?»
Через десять років	Розучування пісні «Мій дідусь!»	Розповідь-міркування «Що для мене Батьківщина?» за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; вивчення приказок «Чия відвага – того й перевага» і прислів'їв «Україна – мати, уміє за неї постояти»	Рольова гра «Чи легко бути героєм?»
Ложка солдата	Святковий концерт для ветеранів II Світової війни	Складання віршів і приказок за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; вивчення приказок «Жити – Вітчизні служити»	Розігрування ситуацій: «Маленька частка рідної землі»

Вони хотіли захопити нашу землю, забрати її свободу, знищити людей. Усі і навіть діти встали на захист своїх міст та селищ. Діти, а якого кольору, на вашу думку, війна? Чому? (чорного, сірого, бо гинуть люди, чути вибухи, дим, горе, сум, а це завжди темні, страшні кольори).

Вихователь: Так, дійсно, війна приносить багато горя, сліз. Війна тривала довго – аж 4 роки. Фашисти кинули на нашу країну велику силу техніки: літаки, танки, гармати. Вони хотіли дуже швидко захопити наші землі та їм це не вдалося, бо зустріли великий опір наших людей, які захищали свою Батьківщину, проявляли героїзм, віддавали своє життя заради того, щоб ми з вами могли насолоджуватися мирним небом. Послухайте оповідання В. Сухомлинського «Три дуби» (читає оповідання).

Діти, як ви розумієте вислів «виконали обов'язок перед Батьківщиною»? Якими були солдати? (Діти: сміливими, мужніми, героїчними, рішучими, хоробрими, вони не злякались фашистів, яких було більше).

Вихователь: Чи можна їх назвати патріотами? (Даня Ш. Я думаю, що так, бо вони не пожаліли свого життя заради свого народу).

Вихователь: Яке прохання вони залишили? Хто виконав його? Як ви гадаєте, це був сміливий вчинок? Чому? (діти відповідають). Так, дійсно йшла війна і фашисти могли покарати школярів, але вони їх не злякались. За часи війни загинуло багато людей на полях бою. Діти, а ви знаєте як вшановують пам'ять загиблих героїв? (Діти: хвилиною мовчання). Давайте і ми згадаємо героїв хвилиною мовчання (хвилина мовчання).

Вихователь: Діти, як ми можемо віддячити героям, захистивши незалежність нашої країни? (Сашко Г: покласти квіти, сказати слова вдячності; Максим М.: бути слухняними; Даша П.: посадити квіти; Данило Ш.: зробити наше місто красивим, пам'ятати про них; Юля Р.: вивчити пісню, підготувати концерт; Аліна Р.: А я, коли побачу дідуся з медалями, скажу йому дякую).

Вихователь: Діти, а давайте уявимо, що герої поруч з нами, про що б ви їм розповіли? (Данило Ш: Я не хочу, щоб була війна. Павло П.: Я хочу стати музикантом, щоб прославити свою країну; Даша П.: У нас красиве місто, я його люблю; Тетянка З.: Я хочу бути такою хороброю, як ви).

Вихователь: Молодці, діти. Поки ми пам'ятаємо про героїв, вони продовжують жити в наших серцях. У народі кажуть: Герої не вмирають ніколи, вони живуть вічно! (повторює двічі). Запам'ятайте це прислів'я і ніколи не забувайте про подвиги наших героїв, які проявляли справжній героїзм на полі бою, були нездоланими й неперемож-

ними, саме так говорять про тих, хто відстоював честь і кордони Батьківщини, кого не здолали ніякі страхи і труднощі, кого не змогли перемогти вороги.

З метою закріплення у дітей старшого дошкільного віку понять «подвиг», «національний герой», «героїзм» та формування патріотичного ставлення до них проводився цикл занять та інших форм роботи в різних видах діяльності. Так, в образотворчо-мовленнєвій діяльності дітям пропонувалося створити колективну аплікацію «Алея слави героїв», скласти розповідь про їхні подвиги і вчинки. Діти придумували за власними малюнками вірші, приказки, наприклад, Тетянка З. намалювала краєвид за хатою, біля якої стоїть дівчинка з хлопчиком і висловила таке правило-прислів'я: «Рідну землю поважай – і себе не зневажай!». Михайлик В. намалював солдата серед поля і назвав свій малюнок так: «Героя знає не тільки родина, а й рідна ненька Україна!». Зазначимо, що до роботи було залучено і батьків, які спільно з дітьми готували сторінки до книги пам'яті, в якій розповідали про подвиги прадідусів, прабабусь. Така робота сприяла вихованню у дітей відчуття причетності до історії своєї родини і країни. У музично-мовленнєвій діяльності діти готувались до проведення святкового концерту для ветеранів, розучували пісні («Україно, ти моя надія!», «Мій дідусь» та ін.), розучували народні танці. Особливе місце відводилось театральній діяльності, в процесі якої формувалося емоційно-позитивне ставлення старшого дошкільника до подвигів героїв, де діти в різних ситуаціях через дії, жести накопичували досвід відчуття поваги до образу героя. Цей вид діяльності є свідченням того, що старші дошкільники засвоїли отримані на заняттях знання і активно проявляють їх у життєвій практиці, виявляють бажання допомогти старшим, ветеранам, бійцям, підтримати їх виготовленими власноруч подарунками; в діалозі з однолітками проявляють інтерес до сучасних подій, героїв, їхніх подвигів, що є результатом формування національно-патріотичної свідомості, яка започатковується саме в дошкільному віці.

Отже, сьогодні як ніколи актуальні слова В. О. Сухомлинського: «є в нашому житті сумірні і несумірні цінності. Можна міркувати про те, що краще – сім'я чи самотність, відданість обраному ідеалу чи байдужість. Але є святині, які ні з чим не можна порівняти, зіставляти. Це – Батьківщина, синівська вірність, відданість тій землі, де ти народився і осмислив сам себе, тому народові, який вигодував і зростив тебе» [4, 166]. На сучасному етапі надзвичайно важливо впроваджувати творчу спадщину педагога-гуманіста Василя

Олександровича Сухомлинського в практику закладів дошкільної освіти, оскільки поради вченого є цінними й актуальними в аспекті навчання й виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема їхнього національно-патріотичного виховання. Тому вихователям необхідно вивчати і втілювати спадщину вченого в навчально-виховній практиці,

не забувати про те, що Василь Сухомлинський ставився до дитини як до найвищої цінності освітньої діяльності. Заслужують упровадження пропонувані вченим екскурсії в природу, спостереження, складання казок, етичні бесіди, розповіді вихователя про історії та героїзм народу, які вимагають нового осмислення в контексті сучасних реалій.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту»
2. Сухомлинський В.О. // Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
3. Сухомлинський В.О. // Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
4. Сухомлинський В.О. // Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.
5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письмо к сыну. – К.: Рад. Шк., 1985. – 557 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». [The Law of Ukraine "On Preschool Education"]
2. Sukhomlynskyi V.O. // Vybrani tvory: U 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. [Selected Works: 5 v. / V.O. Sukhomlynsky] – K.: Radianska shkola, 1976. – T. 1. – 654 p.
3. Sukhomlynskyi V.O. // Vybrani tvory: U 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. [Selected Works: 5 v. / V.O. Sukhomlynsky] – K.: Radianska shkola, 1976. – T. 2. – 670 p.
4. Sukhomlynskyi V.O. // Vybrani tvory: U 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. [Selected Works: 5 v. / V.O. Sukhomlynsky] – K.: Radianska shkola, 1977. – T. 5. – 639 p.
5. Sukhomlynskyi V.A. Serdtse otdaiu detiam. Rozhdenye hrazhdanina. Pysmo k synu. [I give my heart to the children]. Birth of a citizen. Letter to the son. – K.: Rad. Shk., 1985. – 557 p.

Светлана Тесленко. Национально-патриотическое воспитание детей старшего дошкольного возраста в контексте педагогики Василия Сухомлинского

В статье описаны взгляды выдающегося ученого, педагога Василия Сухомлинского на патриотизм, средства воспитания национально-патриотических чувств у детей. Изучение педагогического наследия Василия Сухомлинского свидетельствует о том, что ученый понимал патриотизм как «сплав чувств и мыслей, а понятие Родины достигается не только и не столько умом, сколько сердцем»; патриотическое воспитание, по его мнению, это сфера духовной жизни, которая проникает во все, что познается, делается, к чему стремится, что любит и ненавидит человек.

Анализ работ Василия Сухомлинского позволил выделить следующие направления взгляда ученого на проблему национально-патриотического воспитания детей: понимание им феноменов «патриотизм», «Родина», «патриотическое воспитание», родное слово, родительская и народная педагогика как ведущие средства. Среди эффективных методов национально-патриотического воспитания детей дошкольного возраста Василий Александрович прежде всего выделял беседу, этические наставления, экскурсии в природу, наблюдения, сочинение сказок, рассказы воспитателя о истории и героизм народа.

Ключевые слова: педагогика Василия Сухомлинского, национально-патриотическое воспитание, дети старшего дошкольного возраста, фольклорные и художественные тексты, художественно-речевая деятельность.

Svetlana Teslenko. National-Patriotic education of preschool children in the context of pedagogy of Vasily Sukhomlinsky

The article highlights the views of the outstanding scientist and teacher Vasyl Sukhomlynsky on patriotism, and means of raising national-patriotic feelings in children. The study of the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynsky testifies that the scientist understood patriotism as "a mixture of feelings and thoughts, and the concept of the motherland is comprehended not only and not so much by reason as by the heart"; patriotic upbringing, in his opinion, is the sphere of spiritual life, which penetrates into everything that knows, does, what it seeks, that is loved and hated by the person. To the great conviction of a scientist, the task of patriotic education is to open in front of every pupil all the sources that feed the mighty feeling of love for the Motherland: this is the nature of the native land, mother and father, the native village, the city, the company where the parents work, and the glorious past of the Motherland, its heroic history.

The analysis of Vasyl Sukhomlynsky's writings made it possible to single out the following directions of the scientist's view of the problem of national-patriotic upbringing of children: an understanding of the phenomena of "patriotism", "Motherland", "patriotic education", native language, and parental and popular pedagogy as the leading means. Among the effective methods of national-patriotic upbringing of children of preschool age, Vasily Aleksandrovich first of all isolated the conversation, ethical teachings, excursions into nature, observation, compilation of fairy tales, stories of the educator on the history and heroism of the people.

Key words: Vasyl Sukhomlynsky's pedagogy, national-patriotic education, children of the senior preschool age, folklore and artistic texts, artistic-speech activity.

УДК 378

Алла ТИМЧЕНКО*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти**Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: alla.timoti@gmail.com***БАГАТОРІЧНА ДРУЖБА ТА НАУКОВА СПІВПРАЦЯ
ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
І М. М. ГРИЩЕНКА**

У статті, на основі аналізу архівних джерел, що зберігаються в Державному архіві м. Києва, з'ясовано, що у житті В. О. Сухомлинського окрему віху займає міцна і зворушлива дружба, плідна наукова співпраця з видатним українським педагогом, ученим-дослідником історії становлення й розвитку школи та педагогічної науки в Україні, професором М. М. Грищенком. Цінність для дослідження представляє вивчення епістолярію, відгуків М. М. Грищенка на кандидатську дисертацію В. О. Сухомлинського, на книгу «Серце віддаю дітям», вітальні телеграми та документи про діяльність М. М. Грищенка у складі науково-методичної ради з координації, наукової ради з проблем вищої педагогічної освіти при Президіумі АПН СРСР, науково-методичної ради з педагогіки вищої школи атестаційної комісії Міністерства вищої і середньої освіти СРСР.

Ключові слова: педагогічна спадщина, епістолярій, кураторська робота, співпраця, учений-дослідник, рецензія, історико-педагогічні проблеми.

У центрі уваги істориків педагогіки завжди була творча спадщина видатних педагогів минулого, завдяки якій учені й вчителі намагалися визначити шляхи подальшого розвитку та перспективи вдосконалення освіти і виховання. Сьогодні значне місце в науково-педагогічному просторі займають дослідження творчого доробку видатних педагогів минулого, творча спадщина яких, увійшла до золотого фонду української педагогічної науки, й донині є актуальною, а тому привертає увагу численних сучасних дослідників історії педагогіки.

Тому, буде доречним звернути увагу на співпрацю двох Великих постатей ХХ століття – Василя Олександровича Сухомлинського та Микити Миновича Грищенка. Ці двоє заслужених діячів зробили чи не найбільший внесок в розвиток сучасної педагогіки, проте донині невідома сторінка дружби і тісної співпраці двох видатних українських педагогів.

Вивчення й аналіз літературних джерел дає підстави стверджувати, що науковий та міжособистісний аспекти співпраці В. О. Сухомлинського та М. М. Грищенка є недостатньо вивченими, цінні відомості про яку містять архівні документи.

Мета статті – на основі аналізу літературних джерел та архівних матеріалів розкрити науковий аспект співпраці та дружби двох видатних педагогів ХХ століття В. О. Сухомлинського та М. М. Грищенка.

Аналізуючи життєвий і творчий шлях цих двох педагогів, слід сказати, що у їхньому житті є

багато спільного. Народилися у селянських родинах і виховувалися на народній моралі, українських звичаях, традиціях: В. О. Сухомлинський 28 вересня 1918 року на Кіровоградщині, а М. М. Грищенко 27 вересня 1900 р. на Київщині у селі Трушки, Білоцерківського повіту. Довгі роки спілкування, співбесід та спільні мрії науковців щодо подальшого розвитку педагогіки, поєднали їх, кращих товаришів на віки.

Зазначимо, що М. М. Грищенко – доктор педагогічних наук, професор, видатний український педагог, учений-дослідник історії становлення й розвитку школи та педагогічної науки в Україні. Понад 50 років він працював у системі народної освіти учителем, завідувачем трудової школи, районним і окружним інспектором соціального виховання, директором школи, директором Київського інституту соціального виховання, завідувачем Кзил-Ординського міського відділу народної освіти, начальником управління шкіл, членом колегії Міністерства освіти України, ученим секретарем, заступником директора, директором науково-дослідних інститутів дефектології та педагогіки, в тому числі понад 30 років – професором, завідувачем кафедри педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка [8]. М. М. Грищенко залишив значну педагогічну спадщину, до якої увійшли підручники, посібники, програми, монографії, методичні розробки, публікації у періодичній пресі, епістолярій (усього понад 250 назв). Його фундаментальні праці присвячені історико-

педагогічним проблемам, питанням загальної педагогіки, методики викладання історії педагогіки вищої школи та спеціальної педагогіки. Ці роботи сприяли прогресу тогочасної педагогіки, оскільки дослідження робіт такого характеру розвивали цю науку всебічно і робили її більш українською.

Дослідженням встановлено, що серед відомих українських культурно-освітніх діячів ХХ століття, з якими М. М. Грищенко підтримував постійний зв'язок, були Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров, В. З. Смаль, М. І. Шкіль, В. І. Чепелев, Б. С. Кобзар, О. Р. Мазуркевич, А. Д. Бондар, І. Г. Єременко, А. М. Алексюк, Д. О. Лордкіпанідзе, Є. М. Мединський, М. К. Гончаров, В. С. Ільїн, Ф. Г. Паначин, М. Д. Нікандров та багато інших.

Окрему віху займає міцна і зворушлива дружба, співпраця В. О. Сухомлинського і М. М. Грищенка. Підтвердженням того служать листи. У одному з них від 14 червня 1969 р. В. О. Сухомлинський писав: «Дорогий Микито Миновичу! Від щирого серця поздоровляю Вас із присвоєнням почесного звання Заслуженого діяча науки Української РСР. Радістю й гордістю сповнене моє серце за Вас, видатного вченого нашого. Бажаю Вам великих успіхів у творчій справі. Бажаю доброго здоров'я. З великою повагою до Вас В. Сухомлинський» [4].

Серед учнів М. М. Грищенка – декілька поколінь учителів шкіл, викладачів ВНЗ і технікумів, журналісти, письменники, науковці, здобувачі. Аналіз архівних джерел та наукової літератури дає підстави стверджувати, що до наукової школи вченого належать такі видатні дослідники: А. М. Алексюк, Л. П. Вовк, А. Д. Бондар, І. Г. Єременко, Л. А. Завірюха, М. Г. Заволока, В. С. Заслуженюк, О. П. Кондратюк, В. К. Майборода, О. Г. Мороз, Н. М. Недоступ, В. Л. Омеляненко, Д. Л. Сергієнко, І. Г. Ткаченко, Л. Т. Тюття, О. О. Чорна, Т. М. Шашло та ін. Вплив особистості М. М. Грищенка на молодь був значний. Наголошуючи на цьому, учениця вченого Н. П. Калениченко зазначала: «Не тільки видатним дослідником, а й дбайливим наставником молоді був М. М. Грищенко. Завжди на його лекціях аудиторія була заповнена, бо лекції Микити Миновича відзначалися глибоким змістом, емоційністю викладу, формували любов до історичної науки. Багато з його учнів присвятили себе науці, він створив справжню наукову педагогічну школу» [6].

М. М. Грищенко любив, щоб у його домі збиралися його учні, у бесідах із ним з актуальних питань науки вони отримували багато корисного для себе. В. О. Сухомлинський також був частим

гостем у домі вченого. У невимушених наукових бесідах вони обмінювалися новими знаннями та теоретичними думками.

Учень ученого В. К. Майборода зазначав: «Вихованці Микити Миновича відчували професора педагогіки в його розмові, в усій його поведінці. Він мав звичку говорити розважливо, повільно й переконливо, з прихованим відчуттям переваги вчителя над учнем. А найголовніше те, що він володів мистецтвом слухати людей, умів проникати в чужий біль, робив тільки добро людям. Він був наділений чутливою інтуїцією педагога, володів даром передчувати. Тому до своїх вихованців Микита Минович ставив надзвичайно високі вимоги, та це й зрозуміло, бо головне завдання вчителя – виховати високоосвічену, високоморальну, працелюбну й гуманну Людину».

Аналіз архівних джерел засвідчує, що з 1961 року М. М. Грищенко починає кураторську роботу над працями В. О. Сухомлинського. Перший відгук на дисертацію «Директор – керівник навчально-виховного процесу» мав ґрунтовну наукову думку, Микита Минович помітив основні ідеї роботи, зазначив його високий науково-теоретичний рівень дослідження, тим самим дав позитивну оцінку Василю Олександровичу, як науковцю-товаришеві [1; 2].

Широка ерудиція М. М. Грищенка, що реалізувалася у його наукових працях, вражала Василя Олександровича і він довірив Микиті Миновичу рецензувати свою книгу, в майбутньому – шедевр педагогічної спадщини «Серце віддаю дітям». Вчений, в свою чергу, помітив нетрадиційність форм, методів і прийомів в процесі виховання, якими користується В. О. Сухомлинський, підкреслив, що сторінки книги пронизані великою любов'ю та повагою до особистості дитини. Микита Минович зазначав: «Поважати дитину по-Сухомлинському, значить вірити в його сили, ставити перед ним все більш важчі завдання, розвивати самостійність і активність, гартувати волю і характер, постійно підвищувати вимогливість до неї» [1; 2]. Засвідчив Микита Минович і низку позитивних аспектів важливості книги: «Цінність книги полягає у тому, що у ній багато особистих прикладів, пошуки, роздуми, та досвід вчителя сільської середньої школи, якою він керував багато років». Розділи він вбачав неординарними, креативними, які «не мають в собі прямої методологічної направленості» [1; 2].

До всіх робіт Василя Олександровича, Микита Минович відносився позитивно, давав гарну кваліфіковану оцінку актуальності, проблематиці та окремим аспектам досліджень видатного педагога. 26 грудня 1962 року вчений виступав на засі-

данні кафедри вищої та середньої школи Київського університету ім. Т. Г. Шевченка з тим, щоб В. О. Сухомлинському присудили звання доктора педагогічних наук [6].

Професор М. М. Грищенко, як куратор і добрий товариш відстоював перед атестаційною комісією право В. О. Сухомлинського на докторське звання, мотивуючи це тим, що Василь Олександрович – заслужений педагог, директор Павлишської школи понад 22 років, який більшу частину свого життя віддав, виховуючи підростаючі покоління.

В. О. Сухомлинський високо цінував з глибокою повагою та любов'ю ставився до мудрого вченого, люблячого вчителя, уважного й терпеливого наставника. У своєму листі він писав до М. М. Грищенка: «...У мене до Вас велике прохання. Закінчую роботу над рукописом «Как воспитать настоящего человека» Чи не могли б Ви подивитися на цей рукопис?» В. О. Сухомлинський високо цінував його людяність, добропорядність та інтелігентність. Посилаючи у подарунок книгу «Павлиська школа» Василь Олександрович писав: «Дорогому, незабутньому Микиті Миновичу Гри-

щенку на знак нашої багаторічної дружби. З глибокою повагою» [7].

2 вересня 1970 року перестало битися серце В. О. Сухомлинського, а 15 листопада 1987 року помер Микита Минович, признаний в народі Вчителем вчителів.

Таким чином, аналіз архівних джерел, що зберігаються в Державному архіві м. Києва дозволяє стверджувати, що у житті В. О. Сухомлинського окрему віху займає міцна і зворушлива дружба, плідна наукова співпраця з видатним українським педагогом, ученим-дослідником історії становлення й розвитку школи та педагогічної науки в Україні, професором М. М. Грищенко. Цінність для дослідження представляє вивчення епістолярію, відгуків М. М. Грищенка на кандидатську дисертацію В. О. Сухомлинського, на книгу «Серце віддаю дітям», вітальні телеграми та документи про діяльність М. М. Грищенка у складі науково-методичної ради з координації, наукової ради з проблем вищої педагогічної освіти при Президіумі АПН СРСР, науково-методичної ради з педагогіки вищої школи атестаційної комісії Міністерства вищої і середньої освіти СРСР.

Список використаних джерел

1. Відгук від 18 січня 1955 р. М. М. Грищенка на кандидатську дисертацію В. О. Сухомлинського. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 3, 5 арк.
2. Відгук від 29 травня 1974 р. М. М. Грищенка на книгу В. О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», представлену на здобуття Державної премії Української РСР. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 4, 13 арк.
3. Вітальні телеграми та листи М. М. Грищенку з приводу ювілейних та урочистих дат за 1960-1975 рр. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 71, 72, 74, 75, 127 арк.
4. Вітальні телеграми М. М. Грищенку з нагоди присудження йому звання заслуженого діяча науки УРСР за 1969 р. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 73, 42 арк.
5. Документи про діяльність М. М. Грищенка у складі науково-методичної ради з координації. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 24, 23 арк.
6. Документи про діяльність М. М. Грищенка у складі наукової ради з проблем вищої педагогічної освіти при Президіумі АПН СРСР, науково-методичної ради з педагогіки вищої школи атестаційної комісії Міністерства вищої і середньої освіти СРСР. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 34, 33 арк.
7. Листи В. О. Сухомлинського М. М. Грищенку за 1963-1969 рр. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 68, 3 арк.
8. Майборода В. К. М. М. Грищенко – вчений, педагог, організатор народної освіти України // Вісн. Української Академії державного управління при Президенті України. – 2000. – № 2. – С. 287-293.

References

1. Vidguk vid 18 sichnya 1955 r. M.M.Gry'shhenka na kandydats'ku dy'sertaciyu V.O.Suxomly'ns'kogo. – Derzh. arxiv m. Ky'yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 3, 5 ark.
2. Vidguk vid 29 travnya 1974 r. M.M.Gry'shhenka na kny'gu V.O.Suxomly'ns'kogo "Serce viddayu dityam", predstavlenу na zdobuttya Derzhavnoyi premiyi Ukrayins'koyi RSR. – Derzh. arxiv m. Ky'yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 4, 13 ark.
3. Vital'ni telegramy' ta ly'sty' M.M.Gry'shhenku z pry'vodu yuvilejny'x ta urochy'sty'x dat za 1960-1975 rr. – Derzh. arxiv m. Ky'yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 71, 72, 74, 75, 127 ark.
4. Vital'ni telegramy' M.M.Gry'shhenku z nagody' pry'sudzhennya jomu zvannya zasluženogo diyacha nauky' URSR za 1969 r. – Derzh. arxiv m. Ky'yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 73, 42 ark.
5. Dokumenty' pro diyal'nist' M.M.Gry'shhenka u skladi naukovo-metody'chnoyi rady' z koordy'naciyi. – Derzh. arxiv m. Ky'yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 24, 23 ark.
6. Dokumenty' pro diyal'nist' M.M.Gry'shhenka u skladi naukovoyi rady' z problem vy'shhoiy pedagogichnoyi osvity' pry' Prezy'diumi APN SRSR, naukovo-metody'chnoyi rady' z pedagogiky' vy'shhoiy shkoly' atestacijnoyi komisiyi Ministerstva vy'shhoiy i seredn'oyi osvity' SRSR. – Derzh. arxiv m. Ky'yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 34, 33 ark.
7. Ly'sty' V.O.Suxomly'ns'kogo M.M.Gry'shhenku za 1963-1969 rr. – Derzh. arxiv m. Ky'yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 68, 3 ark.
8. Majboroda V.K. M.M.Gry'shhenko – vcheny'j, pedagog, organizator narodnoyi osvity' Ukrainy' // Visn. Ukrayins'koyi Akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry' Prezy'dentovi Ukrainy'. – 2000. – # 2. – S. 287-293.

Алла Тымченко. Многолетняя дружба и научное сотрудничество выдающихся украинских педагогов В. А. Сухомлинского и М. М. Грищенко

Анализ архивных источников, хранящихся в Государственном архиве г.Киева позволяет утверждать, что в жизни В. А. Сухомлинского отдельную веху занимает прочная и трогательная дружба, плодотворное научное сотрудничество с выдающимся украинским педагогом, ученым-исследователем истории становления и развития школы и педагогической науки в Украине, профессором М. М. Грищенко. Ценность для исследования представляет изучение эпистолярия, отзывов М. М. Грищенко на кандидатскую диссертацию В. А. Сухомлинского, на книгу «Сердце отдаю детям», поздравительные телеграммы и документы о деятельности М. М. Грищенко в составе научно-методического совета по координации, научного совета по проблемам высшего педагогического образования при Президиуме АПН СССР, научно-методического совета по педагогике высшей школы аттестационной комиссии Министерства высшего и среднего образования СССР.

Ключевые слова: педагогическое наследие, эпистолярий, кураторская работа, сотрудничество, ученый-исследователь, рецензия, историко-педагогические проблемы.

Alla Tymchenko. Longstanding friendship and scientific cooperation of prominent Ukrainian educators V. O. Sukhomlynsky and M. M. Gryshchenko

The analysis of archival sources stored in the State Archives of Kyiv makes it possible to claim that in V. O. Sukhomlynsky's life there was an important milestone, a strong and moving friendship, fruitful scientific collaboration with the prominent Ukrainian educator, researcher of the history of formation and development of the school and pedagogical science in Ukraine, Professor M. M. Gryshchenko. Study of the epistolary, the review of M. M. Gryshchenko to the candidate's thesis V. O. Sukhomlynsky, of the book "My Heart I Give to Children", of the greeting telegrams and documents about the activities of M. M. Gryshchenko in the Scientific and Methodological Council on Coordination, the Scientific Council on Problems of Higher Pedagogical Education at the Presidium of the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR, the Scientific and Methodological Council on Pedagogy of the High School of the Appraisal Commission of the Ministry of Higher and Secondary Education of the USSR makes a special scientific interest.

Key words: pedagogical heritage, epistolary, curatorial work, cooperation, researcher, review, historical and pedagogical problems.

УДК 37:39:37.091.4 В. Сухомлинський

Мухіддін ХАЙРУДДІНОВ

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

**ВПЛИВ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ПЕДАГОГІЧНУ ТВОРЧІСТЬ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Творча спадщина видатного педагога сучасності В. О. Сухомлинського величезна, різнопланова, і багатоаспектна. У статті розглядається вплив народної педагогіки на педагогічну творчість В. О. Сухомлинського, що виявляється в народності створеної ним виховної системи. Особливу увагу приділено питанням зближення сучасної сім'ї та школи, роботі з батьками.

Ключові слова: педагогічна спадщина, народна культура, народна педагогіка, система виховання, педагогічна діяльність.

Виховання і суспільні відносини в Україні сягають корінням у духовні і релігійні традиції народу. Одним із основоположних регуляторів взаємовідносин між членами сім'ї, роду, держави і віри в Бога є організація життєдіяльності підростаючого покоління на основі народних цінностей, прийнятих у суспільстві.

Зміст цінностей традиційного виховання і розвитку дітей ґрунтується на орієнтації на здоров'я та повазі до старших. Вихованість і слухня-

ність дітей засновані на шануванні Бога, соціалізації. Соборність – колективізм, умови виживання детермінували колективні принципи співжиття; працю. Спільна праця, заснована на необхідному розподілі обов'язків, відповідних віку і силі; моральність; підпорядкування совісті, базуються на розумінні всемогутності Бога, який є всюдисущим і всемогутнім; скромність, заснована на розумінні різниці між статями, які мають різне призначення в житті; емоційність. Душевність, заснована на

любові, як умові людського існування; придушення гріховної природи, засноване на розумінні того факту, що дитина може бути вільною, наскільки їй вистачить сил; громадянськість; повага верховної влади на основі визнання самодержавності, божественного розподілу порядку в природі і суспільстві.

Серед постулатів вітчизняної народної педагогіки, її основних ідей, можна виділити пріоритет виховання над навчанням, співпраця поколінь (батьків, дітей, бабусь, дідусів), взаємна турбота дорослих про дітей і дітей про дорослих, праця як основа відносин, засвоєння ділового спілкування в грі, інтеграція виховних сил, моральна рівність, осідливість, вкоріненість у тому місці, де народився і виріс та ін.

Українська народна педагогіка знайшла своє втілення в працях філософів К. Ставровецького, Г. Сковороди, С. Гогоцького, П. Юркевича, Д. Чижевського, В. Посевича, О. Потєбні; письменників Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка та ін. Головні ідеї народної філософії: нескінченність світу, вічна змінність життя, людина – центр світобудови; природа як матір – її треба любити; земля – наша годувальниця; хліб всьому голова; свобода – найбільша цінність для людини; кожна людина має жити за законами праці та ін. Отже, українська народна філософія стверджує культ людини і природи.

Важливі аспекти української народної педагогіки розглянуті в книгах Є. І. Сявавко: «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку» (Київ, 1974), Стельмахович М. Г. «Українська родинна педагогіка» (Київ, 1996), «Вступ до етнопедагогіки»: [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак; (Київ, 2004), «Етнопедагогіка» / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак (Київ, 2003), Кіт Г. Г. Українська народна педагогіка: курс лекцій. / Галина Кіт, Галина Тарасенко (Вінниця, 2008), Сухомлинський В. О. – майбутньому педагогу: Наук.-метод. посіб. / [В. Д. Будака, О. М. Пехота, Я. І. Журецький та ін.]; За ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти (Миколаїв, 2004).

Про побут, звичаї і народні обряди українців писали О. Н. Кравець, Н. К. Гаврилюк, М. М. Гайдай та ін.

Василь Сухомлинський був одним із перших радянських педагогів, які займалися розробкою проблеми використання традицій народної педагогіки у практиці сімейного та шкільного виховання. Так, Г. В. Нездомковська пише: «У 50-60-і рр. в зв'язку з ослабленням жорсткого централізованого управління, яке сприяло розширенню прав республік, і рішеннями ХХ з'їзду КПРС про масову

реабілітацію, в тому числі і репресованих народів, зростає інтерес до вивчення різних аспектів традиційних народних культур. Вченими: В. О. Сухомлинським, Б. А. Олександровим, В. Х. Арутюняном, В. Ф. Афанасьєвим, Г. Н. Волковим, А. Ш. Гашимовим, К. Ш. Ахіяровим, Я. І. Ханбіковим активно досліджуються різні аспекти народної педагогіки [1, 157–163].

У даній статті ми розглядаємо вплив на педагогічну творчість В. О. Сухомлинського народної педагогіки. Сам педагог писав: «Я, перш за все, вчитель, народний вчитель. Тридцять два роки працюю в школі, весь час в селі. Дід мій був кріпаком і помер на ниві, присівши відпочити на хвилину. Батько мій – член партії з 1920 року, наказав мені: ніколи не забувай, що твій корінь – в трудовому народі» [2]; «...я не з пальця висмоктав ту істину, що наших радянських дітей можна виховувати тільки добром, тільки ласкою, без покарань ... », «Скільки я буду жити, стільки буду перевіряти в своїй школі правдивість істини, в яку я щиро і глибоко вірю: людину можна виховати тільки добром» [3].

Василь Сухомлинський, глибоко проникаючи в суть народної педагогіки, підкреслював важливість вивчення моральних ідей, які випливають із глибин педагогічних поглядів народу. Він вважав, що, незважаючи на багатство і велике практичне значення народної педагогіки, вона належним чином не вивчається, і глибокі дослідження з цієї проблеми не проводяться. «Про народну педагогіку ніхто досі серйозно не думав, і, мабуть, це завдало багато лиха педагогіці, – писав він. «Я впевнений, що народна педагогіка – це осередок духовного життя народу. У народній педагогіці розкриваються особливості національного характеру, обличчя народу. Характер народу, душа народу, його думи і сподівання, моральні ідеали особливо яскраво проявляються в створених ним казках, думах, легендах, приказках і прислів'ях» [4, 21].

Василь Сухомлинський геніально проклав у майбутнє тенденції та закономірності попередніх етапів розвитку освіти в Україні, що дозволило йому створити педагогічну систему, яка включає народні педагогічні скарби: довіра до дитини; отримання знань без примусу; виховання без покарань; співпраця батьків, вчителів і дітей; висока моральність; праця як творчість; свобода вибору поведінки, вчинків, способу життя; відповідальність за свій вибір.

Базові ідеї виховання В. Сухомлинський озвучив у книзі «Серце віддаю дітям». Він вважав, що виховання посіло провідне місце у формуванні духовно багатого, гармонійної і щасливої особистості. В школі народного вчителя процес виховання

був дуже ефективним, оскільки вирішувалося на міжособистісному рівні: дитина – дитина, дитина – колектив, дитина – вчитель.

До основних етнопедагогічних поглядів В. О. Сухомлинського ми відносимо такі напрямки його педагогічної діяльності:

Ставлення до дитини. Вся система діяльності павлівського вчителя пройнята високими принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини.

Коли його запитували: «Що найголовніше було в його житті?», «він відповідав: «Любов до дітей!» Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, за В. Сухомлинським, поняття нерозривні. Він вважав, що вчитель зобов'язаний уміти дорожити дитячою довірою, визнавати беззахисність дітей, бути для них утіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя.

«Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, в серці дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є насторожені діти, які наїжачилися, недовірливі, а іноді й злі діти, то лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу до них, не зуміли стати їхніми товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у п'їтьмі» [5, 21].

Василь Олександрович – гідний спадкоємець гуманістичної традиції. У Павлівській середній школі виховання без покарань було педагогічним принципом всього педагогічного колективу.

До прекрасного через прекрасне. «У світі є не тільки потрібне, корисне, але і красиве. З того часу, як людина стала людиною, з тієї миті, коли вона здивилася на пелюстки квітів і вечірню зорю, вона почала вдивлятися в саму себе. Людина осягла красу ... Краса існує незалежно від нашої свідомості і волі, але вона відкривається людині, нею осягається, живе в її душі ... ».

Серед різноманітних засобів виховання, саме виховання красою для Василя Сухомлинського на першому місці. Саме звернення до краси, облагоджування душі, переживання краси і знімає «товстошкірність», стоншує почуття дитини настільки, що вона стає сприйнятливою до слова, а значить – виховується. Краса – засіб виховання чуйної совісті. Вже у дитинстві – і особливо в підлітковому віці – людина повинна навчитися індивідуально освоювати естетичні цінності. Важливо, щоб це освоєння продовжувалося все життя [5, 175].

Наукові знання і знання людські. Праця і культура, вся життєдіяльність сучасної людини з кожним роком все більше залежать від рівня її

духовності, моральної позиції. Духовну повноту і насиченість життя може дати тільки широка, різнобічна освіта, допитливе пізнання світу, активне прагнення до знання, радість знання» [5, 105].

Трудове виховання. Інший ідеал комуністичного виховання – праця як основа виховання нової людини – в теорії і практиці Павлівської школи наповнювався також незвичайними для радянської педагогічної думки особистісною спрямованістю і духовно-моральним змістом.

Головне полягало в тому, що педагогічно організована праця виступала нічим не замінним засобом виховання. «Що означає ідея: праця – основа всебічного гармонійного розвитку? У практичній роботі з дітьми та підлітками це означає, що від праці йдуть міцні нитки до інтелектуального, морального, естетичного, емоційного, фізичного розвитку, до становлення ідейної, цивільної основи особи» [5, 130].

Василь Сухомлинський надавав великого значення в своїй педагогічній діяльності основним засобам народної педагогіки: прислів'ям, загадкам, пісням, казкам, як скарбниці педагогічних ідей. Наприклад, він сам любив розповідати дітям казки, разом з ними співав народні пісні, організовував народні гуляння, свята. Його учні самостійно вигадували казки, писали твори з прислів'ями, розв'язували народні завдання-загадки. В оформленні школи, класів, кабінетів використовувалися елементи народної творчості.

Ставлення Сухомлинського до народних прислів'їв, як до педагогічних мініатюр, було настільки захопленим, що за їх зразками він створював свої афоризми. Він вважав ефективними народні форми збереження і поширення педагогічної мудрості. Ось деякі з побажатель і повчальних заповідей В. О. Сухомлинського: «У який би далекий куточок нашої Батьківщини не закинула тебе доля, не забувай своєї коліски», «Справжня свобода сина і доньки – бути слухняними дітьми». Народні прислів'я лежать і в основі заповідей В. О. Сухомлинського, наприклад: «Три лиха є у людини – смерть, старість і погані діти», – повчає українська народна мудрість. Старість невідворотна, смерть невблаганна, перед ними ніхто не може закрити двері свого будинку. А від поганих дітей будинок можна вберегти, як і від вогню. І це залежить не тільки від батьків, але і від самих дітей ». Або ще: «Бережи честь з молодю, й не розкидай по дрібницях силу своєї душі. Якщо будеш розкидатися в ранній юності, якщо будеш без кінця захоплюватися – вступиш в зріле життя людиною з порожньою душею».

У працях В. О. Сухомлинського отримали всебічний розвиток ідеї народної педагогіки. При

вивченні рідної мови і бесідах про рідну мову Василь Олександрович постійно запевняв учителів і батьків: «Словом своїм діди і прадіди наші передавали нам свої заповіді, свою любов до рідного краю і, насамперед, – любов до рідної мови». Духовна єдність підростаючого покоління з народом забезпечується знанням рідної мови, «... від кожного дитячого серця простягаються нитки до того великого і вічного, ім'я якому – народ, його невмируща мова, його культура, слава його численних поколінь, які спочивають на кладовищах, і майбутні тих, які народяться. Через посередництво слова дитина стає сином народу». «Мова – духовне багатство народу», – пише він. «Скільки я знаю мов, стільки разів я – людина», – говорить народна мудрість. Але багатство, втілене в скарби мов інших народів, залишається для людини недоступним, якщо вона не опанувала рідною мовою, не відчула її краси.

На його думку, мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. «Найважливішим засобом впливу на дитину, що ошляхетнює її почуття, душу, думки, переживання», – стверджує педагог-мислитель, – «є краса і велич, сила і виразність рідного слова» [6, 46].

З цього приводу В. Сухомлинський писав: «Народність виховання має в наші дні глибокий сенс у тому, щоб людина в стосунках з іншими людьми вбирала вищу радість свого життя, щоб взаємне спілкування і духовне збагачення ставали невичерпним джерелом повноти і багатогранності життя. В людині, своєму співвітчизникові – далекому і близькому – кожен громадянин нашого суспільства мусить бачити, відчувати найбільше багатство, без якого неможливо жити» [7].

Ми переконані, що Василь Сухомлинський вніс багато нового в розробку проблеми сімейного виховання, удосконалюючи і далі розвиваючи традиції народної педагогіки. Особливе значення має формування моральності, духовності. Він писав про те, що слід прищеплювати юним поколінням моральність, не декларування моральних заповідей, у поєднанні з погрозами покарання, а, перш за все, особистим прикладом [8, 124].

Принципи моралі і моральності мають допомогти дітям вирости відповідальними за свої вчинки. Але моральні принципи потрібно не тільки знати, а й дотримуватися їх: нагодувати голодного, напоїти спраглого, одягнути голого, прийняти мандрівника до свого дому, відвідати хворого, відвідати ув'язненого, поховати померлого. Якої б віри не дотримувалася сім'я або й взагалі не дотримались ніякої, людина завжди має можливість творити добро і уникати зла.

Отже, в працях В. О. Сухомлинського розкриваються ідеї про необхідність відродження прогресивних педагогічних традицій народу, широке впровадження їх у сім'ю і школу. Він вважав, що повноцінне виховання молоді не можна організувати без могутніх засобів народної педагогіки.

Спираючись на багату педагогічну спадщину українського народу, Василь Олександрович використовував все різноманіття форм, методів і засобів народної педагогіки в своїй славетній педагогічній діяльності. У цьому видатний педагог Сухомлинський вбачав один із шляхів піднесення національної самосвідомості народу, розвитку національної культури.

На думку Василя Сухомлинського, справжнім осередком культури має стати школа, в якій ключовими повинні бути культ Батьківщини, культ людини, культ книги, культ рідної мови. Основне завдання школи – відтворити в кожному поколінні рідний народ.

Ґрунтуючись на досягненнях національної та загальнолюдської культури, В. О. Сухомлинський створив педагогічну систему, яка включає народні педагогічні скарби. Принцип народності у виховній системі В. О. Сухомлинського, безумовно, гуманістичний та інтернаціональний. Велика увага в його педагогічному доробку приділяється вихованню дітей у дусі миру, дружби народів.

Народна педагогіка В. О. Сухомлинського визнавала особистість дитини як найвищу цінність. Його виховання працею, колективом, красою, природою має бути глибоко осмислене і продовжено новим поколінням педагогів-дослідників.

Список використаних джерел

1. Нездемковская Г. В. Зарождение и развитие этнопедагогика // Вестник ТГУ. – 2009. – №325. – С. 157 – 163
2. Сухомлинский В. А. О себе. Воспитать человека/*vp-ch.ru/node/56*
3. Соловейчик С. Л., Рассказывайте о Сухомлинском, «Юность», 1971, № 4.
4. Сухомлинский В. А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности. Антология педагогической мысли / Укр. ССРСР. Сост. Н. П. Калиниченко. – М., 1998. – С.21.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании – Москва: Политическая литература, 1982 .
6. Кайдарова Аймен Народная педагогика в педагогической деятельности В.А. Сухомлинского – Серия: Педагогичні науки Наукові записки: Випуск 123 (I), С.46
7. Сухомлинский В. А. Народный учитель/<https://nsportal.ru/.../vasukhomlinskiy-narodnyu-uchitel/>
8. Хайруддинов М. А.В. А. Сухомлинский и И. Гаспринский о воспитании и образовании/ Наука і освіта, 2001, №5. – С.123–127.

References

1. Nezdemkovskaya G.V. Zarozhdenye y razvytye etnopedahohyky [The origin and development of ethnopedagogy] // Vestnyk THU. – 2009. – №325. – p. 157 – 163[in Russian]
2. Sukhomlinsky V.A. O sebe. Vospytat cheloveka [About Me. To educate the person] / vp-ch.ru / node / 56 [in Russian]
3. Soloveichik S.L. Rasskazyvaite o Sukhomlynskom, "Iunost", Tell about Sukhomlinsky, "Youth", 1971, № 4 [in Russian]
4. Sukhomlinsky V.A. Problemy vospytaniya vsestoronne razvytoi lychnosti. Antolohiya pedahohycheskoi mysly [Problems of education comprehensively developed personality. Anthology of pedagogical thought] / Ukr. THE USSR. Comp. N.P. Kalinichenko. M., 1998. – p. 21[in Russian]
5. Sukhomlinsky V.A. O vospytanyu [About education] – Moscow: Polytycheskaia lyteratura, 1982. [in Russian]
6. Kaydarova Aymen Narodnaia pedahohyka v pedahohycheskoi deiatelnosti V.A.Sukhomlynskooho [Folk pedagogy in the pedagogical activity of V.A.Sukhomlinsky] – Serii: Pedahohichni nauky Naukovi zapysky: Vypusk – 123 (I), P.46 [in Russian]
7. Sukhomlinsky V.A. Narodnyi uchitel [Narodny teacher] / <https://nsportal.ru/.../vasukhomlinskiy-narodnyy-uchitel/>[in Russian]
8. Khairuddinov M.A. V.A. Sukhomlinsky and I. Gasprinsky on upbringing and education / Science and Osvita [Sukhomlynskiy y Y. Hasprynskiy o vospytanyu y obrazovanyu/ Nauka i osvita], 2001, No. 5 – P. 123–127. [in Russian]

Мухиддин Хайруддинов. Влияние народной педагогики на педагогическое творчество В. А. Сухомлинского

Творческое наследие выдающего педагога современности В. А. Сухомлинского огромно, разнопланово, и многоаспектно. В статье рассматривается влияние народной педагогики на педагогическое творчество В. А. Сухомлинского, проявляющее в народности, созданной им воспитательной системы. Особое внимание уделено вопросам сближения современной семьи и школы, работе с родителями.

Ключевые слова: педагогическое наследие, народная культура, народная педагогика, система воспитания, педагогическая деятельность.

Mukhiddin Khairuddinov. The influence of folk pedagogy on the pedagogical creativity of V. A. Sukhomlinsky

One of the effective ways of educating a full-fledged, harmoniously developed, tolerant personality is an appeal to the traditions of popular pedagogy that covers all aspects of education: labor, physical, patriotic, moral, ecological, aesthetic, etc. Each nation has its own original national pedagogical culture, but at the same time there is much in common in the pedagogical culture of different peoples.

The creative heritage of the outstanding teacher of modern times Sukhomlinsky is huge, diverse, and multifaceted. The article examines the influence of popular pedagogy on the pedagogical creativity of VA Sukhomlinsky, which manifests in the people, the educational system that he created. Particular attention is paid to the issues of rapprochement of the modern family and school, work with parents.

Key words: pedagogical heritage, folk culture, folk pedagogy, system of upbringing, pedagogical activity.

УДК 821.161.2 +737

Олена ЦАРЕНКО

кандидат політичних наук,
директор Коледжу Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: mk.ycsa.2018@gmail.com

Артем КРИВЦОВ

студент спеціальності «Право»
Коледжу Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

ЖИТТЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У СУЧАСНІЙ НУМІЗМАТИЦІ І ФАЛЕРИСТИЦІ УКРАЇНИ

У статті зроблено спробу розглянути життєвий і творчий шлях видатного українського педагога, публіциста, поета та письменника Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970) крізь призму сучасної нумізматики і фалеристики України. Увага зосереджена на ювілейних монетах Національного банку України та відомчих відзнаках Міністерства освіти і науки України.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, нумізматики та фалеристики України, ювілейні та пам'ятні монети, нагрудні знаки.

Україна дуже багата на видатних письменників, публіцистів, педагогів, вчених, поетів та прозаїків. Саме історія української нації відкриває нам легендарних постатей, які змінили нашу країну та увесь світ. Навіть сучасна нумізматики та фалеристика має неабияку спорідненість з видатними діячами освіти, науки і літератури.

Відомий педагог Василь Сухомлинський подарував Батьківщині свої численні роки розвитку освіти. Пропрацювавши 23 роки директором Павлівської середньої школи, що на Кіровоградщині, він виховав у кожному своєму учневі доброту, тактовність, чуйність, патріотизм, любов до батьків й до рідної мови, до людей й до рідної землі [6].

30 вересня 2003 року, Монетний двір Національного банку України (далі – НБУ) випустили ювілейну монету на честь 85-річчя Василя Сухомлинського. Дана монета відноситься до серії «Видатні особистості України». Номінал монети складає 2 гривні, а виготовлена вона із нейзильберу [2, 7].

Рисунок 1 – Ювілейна монета
«Василь Сухомлинський»
(Монетний двір НБУ, 2 гривні, 2003 р., аверс і реверс)

На аверсі монети зображено стилізовану композицію що складається з книг – символу знань, науки і освіти, а також праці Василя Олександровича та дітей, які займаються навчанням й дозволяють. Також, якщо подивитися на книги, можна побачити, що на першій із них написано назву відомого твору «Серце віддаю дітям». Додатково, на монеті відкарбовано номінал та рік випуску ювілейної монети [4, 5, 7].

На реверсі зображено портрет Василя Сухомлинського та вертикально зроблено напис з роками його життя. Також на реверсі можна побачити праворуч напис, який зроблений півколом: «В.О. Сухомлинський» [7].

Василь Сухомлинський народився 28 вересня 1918 року в селі Василівка Василівської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії (зараз – Онуфріївський район Кіровоградської області), у звичайній селянській родині.

Після закінчення семирічної школи, Василь Олександрович вирушив до Кременчука. Саме у цьому місті видатний поет навчався на факультеті української мови та літератури в педагогічному інституті. У 1935 році розпочалася педагогічна діяльність Сухомлинського [6].

У 17 років Василь Олександрович працював вчителем у сільській заочній школі, а невдовзі перевівся до Полтавського педагогічного інституту заочником та закінчив його наприкінці 30-х років ХХ століття. Після закінчення інституту, легендарний педагог вчителював в Онуфріївській середній школі [6].

Під час Другої світової війни, Сухомлинський знаходився на територіях бойових дій, як військово-вслужбовець. Але, після нелегкого поранення, лікарі визнали Василя Олександровича непридатним до військової служби.

З 1942 по 1944 роки Василь Сухомлинський працював директором сільської середньої школи. Після закінчення війни його призначили завідувачем Онуфріївського районного відділу народної освіти, але незабаром Василь Олександрович став директором Павлиської середньої школи, де працював до кінця свого життя [6].

Як мудрий педагог та досвідчений керівник, Василь Сухомлинський перетворив звичайну сільську школу на педагогічну лабораторію, де реалізовував науково-практичну та літературно-публіцистичну діяльність, а також займався розвитком педагогічної мудрості.

На початку 50-х років ХХ століття Василь Олександрович почав займатися науковою діяльністю. У 1955 році він став кандидатом педагогічних наук захистивши дисертацію на тему «Директор школи – керівник навчально-виховного процесу», а через два роки видатний вчитель став членом-кореспондентом Академії педагогічних наук. Під кінець 50-х років ХХ століття Василю Сухомлинському було присвоєно почесне звання «Заслужений вчитель УРСР». За своє життя Василь Олександрович написав 48 монографій та більше 600 наукових статей, а також 1500 творів для дітей. У 1968 році В. О. Сухомлинський нагороджений званням Героя Соціалістичної Праці [6].

На 52-му році життя Василя Олександровича не стало. Та після його смерті, його творчий та науковий спадок став еталоном розвитку сучасної освіти та української літератури. Його твори отримали популярність у всьому світі і були перекладені на 59 мов світу [6].

Особливо, книга «Серце віддаю дітям» посіла почесне місце у літературній спадщині Сухомлинського та була перекладена на 30 мов світу і витримала 54 видання [6].

У 2018 році українці святкуватимуть на рівні ЮНЕСКО 100-річчя Василя Олександровича Сухомлинського. І на честь цієї події 3 вересня 2018 року, Монетний двір НБУ випустив ювілейну монету «Серце віддаю дітям», яка належить до серії «Видатні особистості України». Номінал монети складає 2 гривні, а виготовлена вона із нейзильберу [2, 7].

На аверсі монети зображено портрет Василя Сухомлинського, рік карбування та номінал монети, а також роки життя видатного педагога [5, 7].

На реверсі відображено стилізовану композицію по центру якої зображено серце з написом

Рисунок 2 – Ювілейна монета «Серце віддаю дітям» (Монетний двір НБУ, 2 гривні, 2018 р., аверс і реверс)

«ВІДДАЮ ДІТЯМ», а навколо серця можна побачити стилізовані фрагменти з дитячих оповідань В. О. Сухомлинського [5, 7].

На честь легендарного українського діяча освіти і літератури було названо декілька організацій, зокрема: Міжнародна асоціація прихильників Сухомлинського та Українська асоціація Василя Сухомлинського [6].

Також ім'я Василя Олександровича носять Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, Павлиська ЗОШ I–III ступенів-лицей ім. В. О. Сухомлинського, Олександрійське педагогічне училище Кіровоградської області ім. В. О. Сухомлинського, дитячий навчальний заклад ім. В. О. Сухомлинського, Український коледж імені В. О. Сухомлинського м. Києва та найкращий і найстаріший заклад вищої освіти на Півдні України – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського [6].

11 липня 2005 року Міністерство освіти і науки України затвердило заохочувальну відзнаку – нагрудний знак «Василь Сухомлинський». Згідно Положення про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства освіти і науки України, нагрудний знак «Василь Сухомлинський» має третій (найвищий) ступінь серед усіх заохочувальних відзнак [1].

Даним нагрудним знаком нагороджуються провідні науково-педагогічні працівники, а також особи, які зробили особливий внесок у розвиток загальної середньої освіти, які досягли значних успіхів у вихованні та навчанні підростаючого покоління, навчально-науковому забезпеченні загальної середньої освіти, створенні освітніх та науково-методичних підручників та посібників для середніх загальноосвітніх закладів [1].

Всього було створено два варіанти нагрудного знаку. Перший варіант існував до 2013 року.

Перший нагрудний знак був виготовлений у формі медалі. На металевій колодці з позолотою зображено зверху малий Державний герб України, під яким можна побачити стилізований фрагмент

Рисунок 3 – Нагрудний знак «Василь Сухомлинський» (перший варіант)

синьо-жовтого прапора, який нагадує форму книги – символу освіти і науки [4].

Лицьовий бік медалі зроблений із золотої стилізованої зірки – символ слави та перемоги, на якому зображений рельєфний портрет Василя Сухомлинського, під яким також зроблено напис: «ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ». Медаль з'єднана з колодкою та на зворотному боці самої колодки є застібка для прикріплення нагрудного знака до одягу [1].

У 2013 році було запроваджено новий другий варіант дизайну нагрудного знаку «Василь Сухомлинський» [1].

У центральній частині нагрудного знаку зображено портрет В. О. Сухомлинського, який при-

Рисунок 4, 5 – Нагрудний знак «Василь Сухомлинський» (другий варіант). Посвідчення до даної заохочувальної відзнаки Міністерства освіти і науки України

крашений золотистими лавровими вінками – символом слави та перемоги. Над портретом можна побачити малий Державний герб України. Під самим портретом зроблено напис: «ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ» [1, 3].

Отже, Василь Сухомлинський є видатним та мудрим освітянином України. Завдяки його зусиллям та науково-практичним працям набирає обертів розвиток сучасної й незалежної української загальної середньої освіти. І саме сучасна нумізмати́ка і фалеристика тісно поєднує легендарну постать з історією, наукою та літературою. Адже ювілейні монети та нагрудні знаки зберігають вічну пам'ять Василя Сухомлинського, який зробив величезний внесок у розбудову освіти України.

Список використаних джерел

1. Наказ МОН України № 605 від 13.07.2007 «Про затвердження Положення про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0899-07>
2. Р.В. Арешкович, В.В. Плітченко, С.Д. Колесник, Л.М. Патрікац, М. Я. Смовженко. / Банкотно-монетний двір Національного банку України. К.: ГЕУ НБУ, 2008. – 28 с.
3. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. / Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. 2-е вид. / К.: Либідь, 1994.—256 с.
4. Л.С. Баешко, А.Н.Гордиенко, А.Н. Гордиенко / под ред. О.В. Перзашкевича/ Энциклопедия символов. М.: Эксмо, 2007— 304 с.
5. Євген Горбуров. Постать В.О. Сухомлинського в українській нумізматиці [Електронний ресурс]: <http://www.vn.mk.ua/stories.php?id=35952&fbclid=IwAR3avQbos15kq1TKqKrlvDfvP45oQA64bNIWS06aXjf67LJVJEV80ejEOIM>
6. «Серце віддаю дітям...» або Історія одного життя [Електронний ресурс]: http://mdu.edu.ua/?page_id=198
7. Список ювілейних та пам'ятних монет України [Електронний ресурс]: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_ювілейних_та_пам%27ятних_монет_Україн_и_з_недорогоцінних_металів

References

1. Nakaz MON Ukrayiny # 605 vid 13.07.2007 «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro vidomchi zaوخochuvalni vidznaky Ministerstva osvityry i nauky Ukrayiny [Elektronnyj resurs]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0899-07>
2. R. V. Areshkovych, V. V. Plitchenko, S. D. Kolesnyk, L. M. Patrikacz, M. Ya. Smovzhenko. / Banknotno-monetnyj dvir Nacionalnogo banku Ukrayiny. K. : GEU NBU, 2008. – 28 s.
3. A. P. Ponomarov, L. F. Artyux, T. V. Kosmina ta in. / Ukrayinska mynuvshyna: Ilyustrovanyj etnografichnyj dovidnyk. 2-e vyd. / K. : Lybid, 1994.—256 s.
4. L. S. Baeshko, A. N. Gordyenko, A. N. Gordyenko / pod red. O. V. Perzashkevycha / Энциклопедыа символoв. М. : Эксмо, 2007— 304 s.
5. Yevgen Gorburov. Postat V.O. Suxomlynskogo v ukrayinskij numizmatyци [Elektronnyj resurs]: <http://www.vn.mk.ua/stories.php?id=35952&fbclid=IwAR3avQbos15kq1TKqKrlvDfvP45oQA64bNIWS06aXjf67LJVJEV80ejEOIM>
6. «Serce viddayu dityam...» abo Istorya odnogo zhyttya [Elektronnyj resurs]: http://mdu.edu.ua/?page_id=198
7. Spysok yuvilejnyx ta pamyatnyx monet Ukrayiny [Elektronnyj resurs]: https://uk.wikipedia.org/wiki/Spysok_yuvilejnyx_ta_pam%27yatnyx_monet_Ukrayin_y_z_nedorogocinnyx_metaliv

Елена Царенко, Артем Кривцов. Жизнь и педагогическая деятельность В. А. Сухомлинского в современной нумизматике и фалеристике Украины

В статье сделана попытка рассмотреть жизненный и творческий путь выдающегося украинского педагога, публициста, поэта и писателя Василия Александровича Сухомлинского (1918-1970) сквозь призму современной нумизматики и фалеристики Украины. Внимание сосредоточено на юбилейных монетах Национального банка Украины и ведомственных наградах Министерства образования и науки Украины.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, нумизматика и фалеристика Украины, юбилейные и памятные монеты, нагрудные знаки.

Olena Tsarenko, Artem Kryvtsov. Life and pedagogical activity of V. O. Sukhomlynskyi in modern numismatics and faleristics of Ukraine

In this article made an attempt to examine the life and career of famous ukrainian teacher, journalist, poet and writer Vasil Sukhomlinsky (1918-1970) through the prism of modern numismatics and phaleristics of Ukraine. Attention is focused on commemorative coins of the National Bank of Ukraine and departmental awards of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Key words: Vasil Sukhomlynskyi, numismatics and faleristics of Ukraine, commemorative and commemorative coins, badges.

УДК 372.416

Лариса ШЕВЧУК

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна
e-mail: sh_l_m@ukr.net*

**ВІД ЧИТАННЯ ТЕКСТУ – ДО ТЕКСТОТВОРЕННЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

У статті акцентовано увагу на методичних ідеях В. Сухомлинського щодо організації та змісту роботи над текстами, створення текстів школярами. Обґрунтовано актуальність і доцільність їх використання у контексті впровадження методики формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на засадах текстоцентричного підходу. Зокрема, це робота над мотивацією до читання, стимулювання інтересу до читання завдяки створенню спеціальної атмосфери; систематична робота над текстами; унікальний досвід видатного педагога організації та стимулювання дитячого текстотворення.

Ключові слова: текст, створення текстів, текстотворення молодших школярів, формування текстотворчих умінь, навчання учнів початкової школи, педагогічні ідеї В. Сухомлинського.

Для сучасного світу характерне постійне зростання надзвичайно величезного обсягу текстової інформації. Від рівня сформованості відповідних умінь особистості прямо пропорційно залежить її функціонування у суспільстві, темпи й специфіка духовного зростання й матеріального благополуччя.

Зважаючи на зазначене вище надзвичайно важливим є формування в учнів умінь роботи з текстами, починаючи з початкової школи. На нашу думку, це слід здійснювати шляхом впровадження в освітній процес методики, відповідно до якої, пріоритетним вектором розвитку умінь школярів роботи з текстовою інформацією є уміння створювати власні тексти. Під час розроблення та впровадження такої методики вважаємо за до-

цільне використання співзвучних ідей В. Сухомлинського.

Для ефективного розгляду проблеми формування текстотворчих умінь школярів на засадах текстоцентричного підходу необхідним є детальний аналіз науково-методичної літератури на предмет висвітлення сутності та специфіки творчої діяльності, тексту, роботи над текстами, текстотворення зокрема.

Природу творчості, методологічні засади психології творчості, закономірності та механізми творчої діяльності досліджували В. Бехтерев, Д. Богоявленська, О. Веселовський, К. Дункер, Д. Овсянко-Куликовський, Я. Пономарьов, О. Потєбня, С. Рубінштейн, О. Тихомиров; сутність творчої діяльності, творчі процеси – А. Брушлинський,

Б. Кедров, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, О. Тихомиров, М. Ярошевський; розвиток творчої уяви – В. Левін, В. Михайлов, П. Амнуель; психологію творчості Г. Альтшуллер, Я. Пономарев, В. Роменець, Р. Шапіро, П. Якобсон; специфіку й навчання творчості дітей – Л. Виготський, А. Котова, Л. Парамонова, Р. Рубіна, Н. Рубіна, Л. Смирнова, Т. Таратенко та ін.

«Творчість – найдавніша категорія діяльнoго способу існування людини» [1, 5]. Творчою діяльністю є вільне оперування запасом наявних знань і способів діяльності з метою розв'язання нових, нестандартних завдань [2]. Виявлення таких якостей як комбінаторність, винахідливість, оригінальність тощо.

Аналіз наукових досліджень та публікацій з проблеми виявив різноманітність думок вітчизняних і зарубіжних науковців, методистів, вчителів щодо сутності тексту, видів та специфіки роботи над текстами.

Так, складне та багатоаспектне поняття тексту розглядали В. Бадер, Д. Баранник, А. Брудний, Г. Гадамер, Р. Гальперін, Г. Гранік, Л. Добраєв, Н. Жинкін, В. Кухаренко, Т. Ладиженська, Л. Лосева, Л. Мацько, В. Одинцов, М. Пентиліук, С. Рубінштейн, Г. Солганик, З. Тураєва, Н. Чепелева та ін.

Удовідкових і науково-методичних джерелах знаходимо такі визначення тексту:

- «Відтворена письмово або в друкованому вигляді авторська праця, документ, пам'ятка тощо» [4, 500];
- «Текст – завершений, цілісний у змістовому і структурному відношенні мовний твір; продукт породження (творення) мови, який відчужений від суб'єкта мови (який говорить), і, у свою чергу, є основним об'єктом його сприймання і розуміння» [5, 304.];
- «Текст (від лат. *textum* – тканина, сплетіння, зв'язок) – об'єднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями яких є зв'язність і цільність» [3, 507];
- «Текст виступає як система елементів різного ступеня складності, що поєднані у загальну структуру або концепт, який орієнтується на розуміння, тлумачення» [6, 48].

Сутність і складові процесу читання тексту описували І. Гудзик, Е. Горецький, Д. Ельконін, Т. Єгоров, М. Рибніков та ін., прийомів, форм і методів навчання читанню – Г. Гранік, Л. Добраєв, С. Дорошенко, І. Гудзик, З. Кличнікова, Т. Кохно, І. Неволін, О. Петрук, Н. Скрипченко, О. Хорошковська, В. Мартиненко, О. Джежелей та ін.

Розуміння, опрацювання текстів, запам'ятовування текстової інформації досліджували Я. Андреева, С. Бондаренко, А. Брудний,

А. Брудний, І. Гальперін, Л. Добраєв, Г. Гоєнага, Г. Гранік, М. Жинкін, Р. Кириченко, Л. Концева, Г. Костюк, О. Лурія, І. Неволін, В. Онищук, А. Смирнов, Н. Чепелева; сприймання і відтворення тексту – Л. Златів; конструювання – В. Смольников; особливості процесу створення тексту – Н. Бернштейн, С. Гіндін, О. Глазова, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Лурія, А. Новиков, Ч. Осгуд, В. Петренко, В. Статівка, Н. Хомський та ін.

Різні аспекти роботи над текстами учнів середніх і старших класів висвітлювали О. Андрієць, Н. Головченко, Т. Дятленко, Ю. Романенко, О. Глазова, О. Шуневич; у початковій школі – О. Вашуленко, А. Ємець, А. Каніщенко, Г. Коваль, В. Мартиненко, О. Мухіна, Н. Ігнатенко, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін. Утім, на нашу думку, недостатньо досліджень, практичних напрацювань, у яких було б розглянуто формування текстотворчих умінь молодших школярів на засадах текстоцентричного підходу.

Мета статті полягає у розгляді педагогічних ідей В. Сухомлинського щодо роботи над текстами і текстотворення, їх застосування у контексті формування текстотворчих умінь учнів на засадах текстоцентричного підходу.

В. Сухомлинський зазначав, що «творчість є діяльністю, в яку людина вкладає немовби часточку своєї душі, і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа», творчість – це незримі ниточки, що об'єднують серця» [8, 507]. Митець наголошував, що можливості для творчості безмежні, а творчість у школі починається саме зі слова, що породжує чутливість дитини до краси.

Передати побачену красу можливо у тексті, що, на нашу думку, мотивує важливість формування текстотворчих умінь. Водночас опрацьований текст може стати зразком для власної творчості. Саме для вирішення цієї проблеми у педагогічній спадщині В. Сухомлинського ми знаходимо цікаві ідеї та ефективні методичні прийоми. На думку ученого, насамперед, слід збудити інтерес до читання, підтримувати та роздмухувати його, переконати школярів у тому, що читання життєво необхідним. Формуванню позитивної мотивації до читання сприяє урізноманітнення освітнього процесу, занурення у світ казки, гри, фантазії творчості. Наголошуючи на тому, що дитина пізнає світ дивуючись, науковець наводить багато прикладів як дарувати школярам неймовірні, фантастичні моменти. Долученню учнів до джерел прекрасного сприяло врахування того, що дитина за своєю природою є дослідником, відкривачем, систематичне проведення видатним педагогом уроків краси.

Без сумніву, такі методичні знахідки Василя Олександровича як Кімната казок, Куточок мрії в

облаштованій печері є дієвим засобом для уважного слухання, вдумливого читання тексту, злетів на крилах фантазії та власної творчості. Теплими літніми вечорами під зоряним небом, сидючи під дубом, діти вслухалися у таємничі звуки і ця атмосфера породжувала музику казки, яка є «колискою думки» [8, 520]. Завдяки тому, що вчитель відкривав своїм вихованцям світ казки, діти тягнулися до нього. Педагог, який закоханий у казку, ростив таких же учнів.

Ідеї щодо створення такої кімнати для молодших школярів, оздоблення її ілюстраціями до українських та зарубіжних казок, зміна декорацій відповідно змісту казки (з якої мають знайомитися учні), проведення занять під блакитним небом (у саду, на лузі тощо) варто впроваджувати в освітній процес сучасної початкової школи.

На думку В. Сухомлинського, читання книг має стати першим захопленням (захопленням, яке проходить крізь думки, серце, душу). Для того, щоб читання стало духовною потребою кожного школяра, у Павлівській школі вже у початкових класах дитина кожні 1-2 тижні читала нову книжку. Формування вміння самостійного добору книг для читання відбувалося в таких умовах, за яких до рук дитини потрапляли лише книжки із золотого фонду української і зарубіжної літератури (завдяки створенню куточка книги, ретельному наповненню бібліотек класів та домашніх бібліотек). Саме такий підхід створює можливість для використання учнями опрацьованих тестів як зразків для власної творчості.

Зрозуміло, що в умовах сьогодення добірки книг, періодичні видання варто доповнити досконалими текстами з інтернет-ресурсів.

В. Сухомлинський вважав, що «школа – це насамперед читання: вдумливе, зосереджене, таке, що захоплює розум і серце» [10, 97] та був прихильником якомога раннього навчання читати, зокрема писав: «... чим раніше дитина почала читати, чим органічніше пов'язане читання з усім її духовним життям, тим складніші процеси мислення, що відбуваються під час читання, тим більше дає читання для розумового розвитку».[11, 65].

Обов'язковою умовою осмисленого читання текстів є високий рівень техніки читання. Так, вже через три місяці після початку навчального року учні 1 класу читали казки й оповідання, а до закінчення другого класу школярі вдумливо читали, сприймаючи як єдине ціле невеликі речення або частини великих речень.

На думку науковця, під час роботи над текстами бажано уміти «відірвати свій погляд від книжки, вимовити те, що запам'яталося, і водночас думати не тільки про те, що читається, а й про якісь

картини, образи, уявлення, факти, явища, пов'язані з матеріалом, що читається»[7, 476].

Педагог-новатор використовував такий методичний прийом: під час першого читання учнем тексту педагог розміщував на дошці картину, пов'язану з його змістом. Читаючи текст, школяр мав відірвати погляд від сторінки та роздивитися картину та помітити деталі, які відсутні у тексті. Вважаємо, що від учня третього класу, якому було запропоновано таке завдання, його виконання (зважаючи на вік дитини) потребувало майстерності читача-віртуоза та відбувалося завдяки скрупульозній і систематичній підготовчій роботі. В. Сухомлинський зазначав: «Читати, не відірвавши ні на мить погляду від книжки, – це не читання. Учень, який у процесі читання не може нічого сприйняти, по суті не вміє одночасно читати й думати» [7,477]. Епізодичне використання таких завдань у контексті підготовки до текстотворення вважаємо можливим у 4 класі сучасної початкової школи під час роботи над науково-пізнавальними статтями. (Читання казок, оповідань спричинює занурення дитини в особливий світ, тому дитині складно паралельно здійснювати ще якісь дії, адже це може негативно вплинути на сприймання тексту).

Для формування текстотворчих умінь важливою є систематична робота над текстами, яка здійснювалася у Павлівській школі, – слухання, читання книг та їх обговорення; інсценізація творів, малювання до них ілюстрацій; реалізація проєктів, які передбачають малювання, вишивання, випилювання героїв творів, виготовлення з використанням техніки пап'є-маше, використання їх під час інсценізації.

Саме так видатний педагог прагнув максимально посилити творчий елемент у діяльності учнів початкових класів, привносячи його у буденну працю. Для сучасної школи актуальною є ідея щодо малювання, ліплення, вирізання, випилювання, вишивання фігурок героїв казок та оповідань, реалізації проєктів щодо виготовлення цілих сюжетно завершених картин і сцен, інсценізації творів тощо.

Василь Олександрович підкреслював важливість того, що у дитинстві кожна людина на практиці має побачити втілення своїх творчих здібностей, оволодіти майстерністю та досягти значних успіхів в улюбленій справі. Це сприятиме переживанню почуття гордості, що стане першою іскрою, яка «запалює в душі дитини вогник творчого нахнення» [11, 253].

«Творчість є діяльністю, в яку людина вкладає немовби частинку своєї душі, і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа» [9, 507].

Щастя людини – це усвідомлення в собі творчих сил, бачення себе творцем, що зумовлює необхідність зростання особистості з шкільних років шукачем і відкривачем, творцем, а не пасивним спостерігачем.

Унікальним є досвід В. Сухомлинського з організації та стимулювання дитячого текстотворення. Зокрема, надзвичайно важливим є особистий приклад вчителя. Загальновідомим є особистий приклад відомого вчителя-новатора (який демонстрував школярам зразок текстотворчої діяльності), надихаючи дітей. Адже «процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поряд з ним. Одухотворення й натхнення однієї особистості породжує одухотворення й натхнення в душах інших людей. ... Творчість учителя, думка, втілена в художнє слово є іскринкою, що запалює вогник дитячої творчості» [8, 507; 8, 512]

Педагог стимулював систематичне створення учнями текстів, починаючи із 1 класу. Дивлячись на осіннє небо, діти Школи під блакитним небом склали свої перші твори-мініатюри. Іскринка творчої думки окремої дитини породжувала в душах інших вогник творчості. І тоді кожна дитина казала «своє слово» [8, 509]. Дитина починала пильніше вдивлятися у навколишній світ, бачити біля себе незвичайне, що призводило до народження у дитячій свідомості казок, що, у свою чергу, дарувало школяреві радість. Водночас у той момент, коли учень розповідав створену казку іншим школярам, це були емоційно-вибухові яскраві хвилини творення та, разом з тим, синтез духовних стосунків між людьми.

Для Нової української школи актуальним є те, щоб вчитель ставав прикладом для своїх учням. Разом з тим, це потребує неординарних здібностей від педагога.

Крім того, для В. Сухомлинського творення казок – це найщасливіші хвилини духовного спілкування з учнями. На нашу думку, використання такого прийому у сучасній школі сприятиме

більш ефективному формуванню умінь учнів створювати тексти та налагодженню більш довірливих, партнерських стосунків з педагогами.

У контексті розвитку текстотворчих умінь школярів актуальною для реалізації є неординарна ідея В. Сухомлинського щодо того, щоб кожен учень, який наділений даром слова (вміє писати казки, оповідання, вірші), став наставником для кількох молодших учнів. Такі різновікові групи стануть осередками творення краси.

У результаті аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського виявлено, що гарно написані учнівські твори – це результат колосальної праці. Для ефективного формування текстотворчих умінь школярів було створено систему творчих письмових робіт: починаючи із дошкільного віку дітей навчали складати твори за матеріалами спостережень над явищами природи, у V–VII класах – писати твори, пов'язані з літературними текстами, які опрацьовували у школі, щороку учні писали твори за картинами відомих художників. Створені тексти школярі записували в альбоми (колективні або індивідуальні). Учні починали записувати твори у книжки-картинки та доповнювати їх ілюстраціями уже з третьої чверті першого року навчання.

Впроваджуючи в освітній процес сучасної початкової школи методику формування текстотворчих умінь учнів на засадах текстоцентричного підходу та продовжуючи аналогічну діяльність у середній і старшій ланці загальної середньої освіти, радимо використовувати цікаві методичні ідеї В. Сухомлинського щодо організації та змісту роботи над текстами, створення текстів. Детальне вивчення та використання унікального досвіду видатного педагога з організації та стимулювання дитячого текстотворення сприятиме зростанню творчих особистостей, їхній самореалізації та успішності у дорослому житті. На сьогодні, доцільним є розроблення відповідних методичних посібників для вчителів і навчальних книг для учнів, інтерактивних посібників, їх використання у загальноосвітніх середніх навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. – К. : Фенікс, 2014. – 137 с.
2. Ильина Т. А. Педагогика: курс лекцій. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. / Т. А. Ильина. – М.: Просвещение. – 1984. – 496с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь. / В. Н. Ярцева. – Москва, Советская энциклопедия». – 1990. – 685 с.
4. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – Т. 4. – К.: Аконті, 1998. – С.500.
5. Психология. Словарь. / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский.– 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
6. Романовська Л. І. Когнітивний стиль особистості як чинник процесу розуміння тексту: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. – К., 2005. – 191с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.2. К., «Радянська школа». 1976. – 670 с.
8. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. / В. О. Сухомлинський. // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.1. – К., Рад. шк.– 1976. – С. 401-637.

9. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. Том 3. – Київ: Радянська школа. – 1976. – С.283-582.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. / В. О. Сухомлинський. // Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. – К., Рад. шк.– 1976. – С. 53-206.
11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. Том 3. – Київ: Радянська школа. – 1976. – С.7-279.
12. Шевчук Л. М. Формування текстотворчих умінь школярів як важливий складник якісної освіти / Л. М. Шевчук. // XIV Міжнародна конференція «Стратегія якості у промисловості і освіті» (4-7 червня 2018 р., Варна, Болгарія) : Матеріали. У 2-х томах. (Упор. Хохлова Т.С., Ступак Ю.О.) – Дніпро-Варна, 2018. – Том 2. – С.278-282.

References

1. Bila, I.M. (2014) *Psychologija dytjachoji tvorchosti*. – Kiev, 137 p. [in Ukrainian].
2. Oll'ina, T.A. (1984) *Pedagogika: kurs lekcij. Ucheb. posobie dlja studentov ped. in-tov*. Moscow, 496 p. [in Russian].
3. *Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar'*. Moscow, 685 p. [in Russian].
4. *Novyj tlumachnyj slovnyk ukrajins'koji movy u chotyroh tomah*. (1998) Kiev, 500 p. [in Ukrainian].
5. *Psihologija. Slovar'*. (1990) . Moscow, 494 p. [in Russian].
6. Romanovs'ka, L.I. (2005) *Kognityvnyj styl' osobystosti jak chynnyk procesu rozuminnja tekstu: dys. ... kand. psihol. nauk: 19.00.01*. Kiev, 191 p. [in Ukrainian].
7. *Suhomlyns'kyj, V.O. (1976) Vybrani tvory. V 5-ty t. T.2*. Kiev, 670 p. [in Ukrainian].
8. *Suhomlyns'kyj, V.O. (1976) Metodyka vyhovannja kolektyvu. Vybrani tvory. V 5-ty t. T.1*. Kiev, p. 401-637 [in Ukrainian].
9. *Suhomlyns'kyj, V.O. (1976) Narodzhennja gromadjanyna Vybrani tvory v 5 tomah. Tom 3*. Kiev, p. 283-582 [in Ukrainian].
10. *Suhomlyns'kyj, V.O. (1976) Problemy vyhovannja vsebichno rozvynenoi osobystosti. Vybrani tvory. V 5-ty t. T.1*. Kiev, p. 53-206 [in Ukrainian].
11. *Suhomlyns'kyj, V.O. (1976.) Serce viddaju ditjam. Vybrani tvory v 5 tomah. Tom 3*. Kiev, p. 7-279 [in Ukrainian].
12. *Shevchuk, L.M. (2018) Formuvannja tekstotvorchoh umin' shkoljariv jak vazhlyvyj skladnyk jakisnoji osvity. HIV Mizhnarodna konferencija «Strategija jakosti u promyslovosti i osviti» (4-7 chervnja 2018 r., Varna, Bolgarija). Materialy. U 2-h tomah. Tom 2*. Dnipro-Varna, p.

Лариса Шевчук. От чтения – к созданию текстов (за материалами педагогического наследия В. Сухомлинского)

В статье акцентировано внимание на методических идеях В. А. Сухомлинского относительно организации и содержания работы над текстами, создания текстов школьниками. Обоснованно актуальность и целесообразность их использования в контексте внедрения методики формирования умений создания текстов учащихся начальных классов в соответствии с принципом текстоцентрического подхода. В частности, это работа над мотивацией к чтению, стимулирование интереса к чтению благодаря созданию специальной атмосферы; систематическая работа над текстами; уникальный опыт В. А. Сухомлинского организации и стимулирования процесса создания текстов детьми.

Ключевые слова: текст, работа с текстами в начальной школе, формирование умений создания текстов, обучение и развитие младших школьников, педагогические идеи В. А. Сухомлинского.

Larysa Shevchuk. From reading – to textback (based on the materials of the pedagogical heritage V. Sukhomlynsky)

The article focuses on the methodological ideas of V. O. Sukhomlynsky about the organization and content of the work on texts, the creation of texts by pupils. The relevance and expediency of their use in the context of the introduction of the methodology of the formation of text-creating skills of elementary school students on the basis of the text-centric approach is substantiated. In particular, firstly, it is a work on motivation to read, stimulating interest in reading through the creation of a special atmosphere. Specifically, these are unique and, at the same time, very well-known methodological findings of VO Sukhomlynsky as a Fairy Tale Room, a specially equipped cave, classes at the School under the blue sky (under the oak, in the garden, on the meadow, etc.) At the same time – a thorough selection of texts for reading (works from the golden collection of Ukrainian and foreign literature. systematic work on texts (reading books from the library bible, the home library and discussing them, staging works, drawing illustrations to them, implementing projects that involve drawing, embroidery, drilling of heroes of works, using them during staging) In the third grade, an outstanding teacher offers students the task: to read the text, while reading, to take a look away from the page and to consider what is depicted in the picture, and thirdly, this is a unique experience of VO Sukhomlynsky about organizing and promoting children's text creation. Unique is a personal example of a prominent teacher-innovator who demonstrated to schoolchildren a sample of text-making activity, and the systematic creation of textbooks by students from class 1. The idea of mutual learning through the creation of different age groups for text-making school is interesting. Dir under the guidance of gifted mentoring students).

Key words: text, creation of texts, text-formation of junior pupils, formation of text-creating abilities, teaching of elementary school students, pedagogical ideas of V. Sukhomlynsky.

УДК 378.016:78+37.011

Лі ЯН

аспірантка факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
 м. Київ, Україна-Китай
 e-mail: lijng@gmail.com

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ ЧУТЛИВОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ У ТВОРЧОМУ НАДБАННІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття розглядає проблему розвитку емоційної чутливості майбутніх учителів музики у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. Підкреслюється думка вченого про те, що справжній вчитель-майстер не може жити без творчості, лише повторенням раніше засвоєного. Виокремлено емоційну та корекційну складові навчального процесу, заснованого на творчості. Розглянуто художню творчість майбутнього вчителя музики як високий рівень переживання та емоційної наповненості, що обумовлено високим емоційним тонутом мистецької діяльності, глибокою захопленістю студента процесом занять, постійним «емоційним зараженням» і збагаченням його естетичними й інтелектуальними емоціями, пов'язаними з процесом вирішення художньо-творчих завдань, що виникають у процесі створення художньо-сценічного образу.

Ключові слова: розвиток емоційної чутливості, майбутні вчителі музики, творча спадщина В. О. Сухомлинського, емоційна та корекційна складові, творчість.

Розвиток емоційної чутливості майбутніх учителів музики є важливою проблемою їх продуктивної діяльності, на яку неодноразово націлював В. О. Сухомлинський адже вчений вважав, що лише вчитель-новатор може розвивати творчі здібності в учнів, тим самим спрямовувати їх на емоційно-чутливе сприйняття та передачу художніх образів. Тому сучасна педагогічна наука розглядає педагогічну творчість учителя у контексті вивчення педагогічного досвіду та новітніх педагогічних технологій.

В. О. Сухомлинський у своїй практичній роботі та дослідженнях вирішальну роль відводив особі вчителя, його людяності, глибокій любові до дітей та яскравій індивідуальності, пов'язуючи його педагогічну діяльність не з сумою позитивних якостей, а з індивідуальністю, неповторністю особистості, зазначаючи, тим самим, що: «Ні один учитель не може бути універсальним (а тому абстрактним) втіленням усіх позитивних рис. У кожного щось переважає...» [5, 113].

З цієї позиції важливою для продуктивної діяльності вчителя музики є здатність до емпатії. Саме вона обумовлює здатність вчителя ідентифікувати себе з учнем, стати на його позицію, зрозуміти його проблеми та інтереси, відчувати емоційний вплив музики шляхом співпереживання художніх образів музичних творів. На думку науковців (Б. Бернс, А. Орлов, К. Роджерс та ін.), емпатія є особливою здатністю до співпереживання, до відчуження стану іншої людини.

В. О. Сухомлинський визначив педагогічну емпатійність як здатність учителя емоційно відгукнутися на дитячі почуття й переживання, розподіляти інтереси, ставати на місце учнів шляхом емоційної ідентифікації у формі співпереживання [4, 486]. З цієї позиції емпатійну здібність доцільно розглядати як здатність до емоційного проникнення у світ переживань іншої людини та здібність до емоційного відгуку на ці переживання. Адже здатність розуміти внутрішній світ іншої людини і навіть проникати в її почуття, відповідати на них і співпереживати разом з нею є необхідною майбутньому вчителю музики для створення художньо-музичного середовища на мистецьких заняттях. Доречно зазначити, що «емпатія – це те ж саме, що поглянути на речі очима стороннього; з віком здібність до емпатії знижується, вірогідність цього пов'язується з розвитком стереотипів. У той же час творча особистість, що постійно розвивається, зберігає високий рівень емпатійності на протязі усього життя [1, 16].

Визначаючи творчу діяльність провідною в педагогічній роботі вчителя В. О. Сухомлинський підкреслював, що будь-який прояв творчості є необхідним у вияві креативних особливостей вчителя, що розвивається в творчому процесі. Неадекватність типових прийомів музично-педагогічної діяльності різноманітним педагогічним ситуаціям об'єктивно стимулює вчителя музичного мистецтва до проявів творчості.

Доречно зазначити, що розвиток емоційної чутливості студентів факультетів мистецтв

педагогічних університетів безпосередньо пов'язаний із розвитком їх умінь розуміти, осмислювати і керувати емоціями, що виникають у процесі музично-сценічної діяльності. Функціонування цього важливого елемента передбачає їх здатність до регулювання емоційно-психологічного забарвлення музично-сценічного процесу, уміння емоційно-образної концентрації (зосередження на художньо-змістовній сутності музично-сценічного образу). Як вже зазначалось, В. О. Сухомлинський наголошував на тому, що професія вчителя передбачає творчий підхід до навчальної діяльності, що неможливо без його емпатійності та емоційної насиченості педагогічних дій.

Здатність до регулювання емоційно-психологічної забарвленості музично-сценічного процесу вимагає емоційної стійкості як важливої якості особистості майбутнього вчителя музики. Особливого значення ця властивість набуває у процесі відтворення художньо-музичного образу мистецького твору. На відсутність цілісного бачення художнього образу музичного твору завжди вказує емоційна сухість вчителя музики. Проблема емоційної насиченості в процесі яскравої передачі художньо-музичного образу мистецького твору щільно пов'язана з ефективним пошуком форм, методів, засобів та прийомів, які активізують самостійність музичного мислення в інтерпретаційній діяльності. У цьому процесі іноді можна спостерігати деякий розрив раціонального й емоційного аспектів художньо-музичної діяльності. Тому важливою є регуляція, що спрямована на розвиток цілісності суб'єктної активності, що здійснюється за допомогою логічної виваженості у поєднанні з емоційною насиченістю.

Згідно теоретико-методологічних положень Д. Леонт'єва, існує дві форми психологічної регуляції діяльності – предметна і смислова. Предметна регуляція пов'язана із забезпеченням адекватності операційних характеристик діяльності особливостям її предмета (об'єкта). Смислова регуляція уявляє собою узгодження мети і засобів з основними мотивами, потребами, цінностями і установками суб'єкта діяльності [1, 17].

Важливою у такому контексті є думка провідних науковців у галузі педагогіки і психології Л. Баренбойма, Л. Бочкарьова, Г. Когана, А. Корто, І. Могилей, Г. Нейгауза, Г. Падалки, В. Петрушина, Г. Саїк, В. Сухомлинського, Ю. Цагареллі, Г. Ципіна про те, що процес підготовки студентів у фаховому художньо-освітньому середовищі опосередковується і регулюється психічними відображеннями тієї педагогічної реальності, яка безпосередньо відкривається на уроці та викликає певні емоційні стани, що потребують аналізу, ре-

гуляції, контролю власних дій у відповідності до конкретної художньо-навчальної ситуації.

Загальновідомо, що художню творчість супроводжує високий рівень переживання, емоційна наповненість; специфічною особливістю музично-сценічної діяльності є стан тривалого емоційного напруження. Це обумовлено високим емоційним тонусом мистецької діяльності, глибокою «захопленістю» студента процесом занять, постійним «емоційним зараженням» і збагаченням його естетичними й інтелектуальними емоціями, пов'язаними з процесом вирішення художньо-творчих завдань, що виникають у процесі створення художньо-сценічного образу.

Такі умови праці, як справедливо зауважував В. О. Сухомлинський вимагають наявності швидкої адаптаційної реакції, комунікативних здібностей, вольових якостей, здатності до концентрації уваги, зосередження її на художньо-змістовній сутності художнього образу [5]. Адже емоції сприяють стимуляції мотивів та потреб, які спонукають до дій, що впливають на ціннісні орієнтації. Саме тому емоційне забарвлення переживань, «відчуття» ситуацій музично-сценічної діяльності ми вважаємо важливою рушійною силою її успішності.

Оскільки емоції є одним із ключових механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки індивіда, результативний творчий пошук пов'язаний з емоційним напруженням, емоційним переживанням внаслідок втілення власного творчого задуму в процесі створення музично-сценічного образу. Швидке адаптування до різних сценічних обставин дозволяє майбутньому вчителю музики адекватно реагувати на них та правильно розподілити емоційну напругу. У цьому сенсі, нам імponує думка видатного педагога Г. Нейгауза, який зазначав, що «...найбільш переконливе втілення на сцені відбувається в моменти найвищої духовної та емоційної віддачі, але при повному самоконтролі ...» [2, 152].

Класифікація різних напрямків, підходів і відповідних їм вимог до фахової підготовки майбутніх учителів музики і хореографії, висвітлених в науково-методичній літературі (Л. Бочкарьов, Д. Кирнарська, Г. Падалка, В. Петрушин, С. Миколінська, Г. Нейгауз, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Ципін, Ю. Цагареллі, Д. Юник та ін.) приводить до висновку про те, що в умовах сценічної діяльності психофізичний стан студента може змінюватися від повного спокою до сильного емоційного підйому, і навпаки.

Майбутнім учителям музичного мистецтва і хореографії, які вміють керувати своїми емоціями, легше вдається розвинути такі якості, як ініціативність і готовність працювати у постійно

змінному художньо-освітньому середовищі, нестандартних ситуаціях, зумовлених умовами майбутньої фахової праці. Зважаючи на те, що характерною особливістю художньо-пізнавальної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва і хореографії є сензитивність, тобто підвищена чутливість, яскравість емоційних переживань, їх експресивність, емоційно-корекційний елемент виступає своєрідним каталізатором формування їх музично-сценічних умінь.

Науковці одноставно стверджують, що процес набуття виконавського досвіду не може бути виокремлений від формування та розвитку комплексу професійно-особистісних якостей, які лежать в основі сценічної поведінки. Зокрема, під сценічною увагою вчені розуміють зосередженість виконавця на та тих чи інших об'єктах інтерпретації, пов'язаних з процесом виконання. Специфічними чинниками сценічної уваги є її сфери, які К. Станіславський називає «колами сценічної уваги», а саме: мале коло, яке вбирає у себе внутрішнє «Я» особистості виконавця, середнє – безпосереднє «Я» виконавця і сцену; велике – включає у себе до попередньо названих об'єктів ще й слухацьку аудиторію [3]. Слушною, з цього приводу, є думка про те, молоді виконавці часто не знають, як слід готуватись до виконавської діяльності (виходити на сцену, за допомогою яких внутрішніх прийомів можна себе заспокоювати та максимально настроювати на емоційно-образне виконання художньо-музичного твору).

Таким чином, сутність емоційно-корекційної діяльності майбутнього вчителя музики передбачає його здатність до визначення та активного прояву тих професійно-особистісних якостей, які

потребують вдосконалення й коригування, а саме:

- вміння аналізувати власний емоційний стан під час сценічного виступу;
- уміння студентів виокремлювати основні смислові моменти сценічної поведінки;
- вміння усвідомлювати нерозривний зв'язок між позитивно-стабільним емоційним самопочуттям і контролем за власними музично-сценічними діями тощо.

Функціонування емоційно-корекційного елемента в художньо-музичній діяльності майбутніх учителів музики сприятиме здійсненню рефлексивної корекції ними власних дій на основі емоційного осягнення художнього змісту музичних творів. А це, в свою чергу забезпечить стабільність та результативність художньо-навчального процесу підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва і хореографії завдяки:

- усвідомленому використанню студентами більш раціональних технологічних прийомів у процесі вивчення музичних творів та доведення їх до стану концертного виконання;
- гармонійному синтезу емоційно-почуттєвого і раціонального компонентів їхньої особистісної сфери.

У висновках доцільно зазначити, що широке використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у мистецькій діяльності відкриває унікальні можливості для побудови художньо-творчого середовища, що дозволяє створити у навчально-виховній роботі з учнями атмосферу емпатійної доброзичливості, підтримки їх творчосамостійних дій, висловлення власних думок, емоційно-почуттєвого єднання.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д. А. Духовность, саморегуляция и ценности / Д. А. Леонтьев // Гуманитарные проблемы современной психологии : известия Таганрогского гос. радиотехн. ун-та. – 2005. – № 7. – С. 16-21.
2. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры / Г. Г. Нейгауз. – М. : Музыка, 2002. – 204 с.
3. Станиславский К. С. Работа актера над собой / К. С. Станиславский. – М. : Искусство, 1989. – Ч. 1: Работа над собой в творческом процес се переживания. – 511 с. – (Собрание сочинений: в 9 т. ; т. 2).
4. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива /собр. соч. в 5-ти т. / Василий Александрович Сухомлинский. – К., 1979. – т.1 – с. 427-668.
5. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю / Василий Александрович Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1984. – 254 с.

References

1. Leont'yev D. A. Dukhovnost', samoregulyatsiya i tsennosti / D. A. Leont'yev // Gumanitarnyye problemy sovremennoy psikhologii: izvestiya Taganrogskiy gos. radiotekhn. un-ta. – 2005. – № 7. – S. 16-21.
2. Neygauz G. G. Ob iskusstve fortepiannoy igry / G. G. Neygauz. – M.: Muzyka, 2002. – 204 s.
3. Stanislavskiy K. S. Rabota aktera nad soboy / K. S. Stanislavskiy. – M.: Iskusstvo, 1989. – CH. 1: Rabota nad soboy v tvorcheskom protsesse perezhivaniya. – 511 s. – (Sobraniye sochineniy: v 9 t.; T. 2).
4. Sukhomlinskiy V. A. Metodika vospitaniya kollektiva / sobr. soch. v 5-ti t. / Vasiliy Aleksandrovich Sukhomlinskiy. – M., 1979. – T.1.–S. 427-668.
5. Sukhomlinskiy V. A. Sto sovetov uchitel'yu / Vasiliy Aleksandrovich Sukhomlinskiy. – M.: Sov. shkola, 1984. – 254 s.

Ли Ян. Развитие эмоциональной чувствительности будущего учителя музыки в творческом наследии В. А. Сухомлинского

Статья рассматривает проблему развития эмоциональной чувствительности будущиучителей музыки в творческом наследииВ. А. Сухомлинского. Подчеркивается мысль ученого о том, что настоящий учитель-мастер не может жить без творчества, а только повторением ранее усвоенного. Выделены эмоциональная и коррекционная составляющие ученого процесса, основанного на творчестве. Рассмотрено художественное творчество будущего учителя музыки как высокий уровень переживания и эмоциональной наполненности, что обусловлено высоким эмоциональным тонусом художественной деятельности, глубокой увлеченностью студента процессом занятий, постоянным «эмоциональным заражением» и обогащением его эстетическими и интеллектуальными эмоциями, связанными с процессом решения художественно-творческих задач, возникающих в процес се создания художественно-сценического образа.

Ключевые слова: развитие эмоциональной чувствительности, будущие учителя музыки, творческое наследие В. А. Сухомлинского, эмоциональная и коррекционная составляющие, творчество

Li Yang. The development of the emotional sensitivity of the future music teacher in the creative heritage of V. A. Sukhomlinsky

The article considers the problem of the development of emotional sensitivity of future music teachers in the creative heritage of V. A.Sukhomlinsky. It emphasizes the idea of a scientist that a real master teacher cannot live without creativity, but only by repeating the previously learned. The emotional and correctional components of the educational process based on creativity are highlighted. The artistic creativity of the future music teacher is considered as a high level of experience and emotional fullness, which is due to the high emotional tone of the artistic activity, the student's deep enthusiasm for the learning process, constant "emotional infection" and enrichment with his aesthetic and intellectual emotions associated with the process of solving artistic and creative tasks, arising in the process of creating artistic and stage image.

Keywords: development of emotional sensitivity, future music teachers, the creative heritage of V. A. Sukhomlinsky, emotional and correctional components, creativity.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

№ 3 (62), вересень 2018

Том 1

Відповідальність за цитування та зміст статей несуть автори

Формат 60×84 1/8. Ум. друк. арк. 22,1.
Тираж 150 пр.

Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21010-10810 ПР від 25.09.2014 р.

Адреса редакції та видавця:
Видавництво МНУ імені В. О. Сухомлинського
54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
тел. (0512) 37-88-38, т/ф 37-88-15
e-mail: publish.mnu@i.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3375 від 27.01.2009 р.